
E. Särgava

PAISED

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»

ERNST SÄRGAVA

PAISED

ERNST SÄRGAVA

PAISED

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1970

E
S 97

Kujundus:
R. Pangsepp
Kaaneillustratsioon:
A. Kütt

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

ÜHE HÄRJA ELULUGU

«Pikisilmi ootab loom jumala laste
au ilmumist,» ütleb Paulus.

1

«Härja elulugu? Taga paremaks! Nüüd ei ole neil
muust kirjutada? See asi on enam kui inetu! Rumalatest
loomadest kirjutavad nad! Nii kaugele alla on kirjanikkude
maitse langenu!»

Nõnda arvab ehk naaber, võib-olla ka mõni muu, kui ta
selle raamatu pihku võtab.

Palun vabandada: ma pole kirjanik.

Mõlgub mul meeles aga ammust ajast ühe härja elu-
lugu. Ta näib väga igapäevane olevat ja sellepärast ma
temast just kirjutan; kirjanikud aga otsivad iseäralikke
lugusid, et nendega lugejaid huvitada.

Hakkan kohe peale, et aus lugeja rutem lõpule saaks ja
mõnd paremat peale võiks lugeda. Tutvustan teda siis
oma jutu kangelasega.

Kirjukannu Eeva, keda meie nurga keeles lihtsalt «Iba»
kutsuti, oli tema Uuemõisa härra käest toonud.

Noh, kohe tuleb eksitus sisse: kuidas võis Iba härra
käest härja tuua? Meie härra niisuguse asjaga tegemist ei
teinud!

Härjad, vasikad — niisugune tõprakraam jäägu teiste
hooleks!

Meie härra elas välismaal, siis vahel Riias, Peterburis,
kõige rohkem aga Tartus. Tema oli rikas, väga rikas
härra. Räägiti, et ta Riias, alles poissmehena, kord õige
heas tujus uulitsal raha pildunud ja teinekord terve linna
voorimehed enesele palganud ning kõik saksad jalgsi
lasknud käia.

Nüüd, kui ta enesele rikka proua oli võtnud ja ka pere
juba suuremaks oli kasvanud, — nüüd elas ta Tartus. Ta
armastas oma lastele head haridust anda, ja seda võis
üksnes Tartust saada, kus tarku mehi niisama palju kui
külakoolis koolipoisse.

Peale selle oli meie Uuemõisa härra hea härra. Kuidas ta talupoegi armastas! Iga kord, kui koju tuli, pidas ta peo oma valla rahvale. Selleks valiti enamasti jaanipäev. Siis kutsuti vald kokku, anti peremeestele priiõlut ja süüa, lasti mängu teha ja tantsu lüüa, et kas küll saab! — Nii-sugune ta oli.

Mõni noorem peremehepoeg, kes linnas juba «riia õlut» oli katsuda saanud, mida ta oma keeles «valtslesjen'iks» kutsus, ütles mõisaõlle päris soga olevat ja tal ka haput maiku juures tundvat, aga seda ei pandud tähele. Peasi, et õlu aga prii oli.

«Kas head härrad meid siis vasikateks peavad, et nad haput õlut annavad?» hurjutas teine, vanem mees, «pane ikki tähele, mis sa räägid. Saavad härrad kuulda, et nende toitu laidad, siis oota, et nad veel jaaniõhtut teevad.»

Meie vanemad talumehed olid harjutatud härradele ikka «nemad» rääkima. Seda oli õnnis proua teoorjuse ajal talurahvale õpetanud. Juhtus siis mõni härra kohta küsima: «Kas «tema» ka kauaks ära jääb?», parandas vanaproua ikka: «Ui, kullakene, ütle ikki: kas nemad ka kauaks ära jäävad, ikki nemad, — ega nemad talupoeg ei oleval!»

Sealt jäigi meie rahvale see teoorjuse-aegne mitmuse kolmanda isiku pruukimine vanemate meeste ja naiste suhu härraste isiku tähendamiseks alale — ja seda juhtud praegugi veel kuulma.

Alati ei tarvitata seda «nemad» ka just mitte, küll aga niisugusel korral, kui härrad seda ise juhtuvad kuulma. Kuid nooremad on häbematuks läinud ja julgevad härraste eneste kuuldes «tema» rääkida, mis enam kui inetu on, sest «eega nemad kellegi talupoeg ei oleval».

«Mis sest,» puhusid nooremad vanematele vastu, «kas meil tema jaaniõhtut vaja, küllap mõistame-omaski kodus haput õlut juua ja nalja teha!»

«Ütle ikki nemad!» irvitas teine, noorem, kõrvalt, kes ka juba uuest ajast rikutud nais olevat.

«Sinu nali, mis on sinu nali, mis nalja sina mõistad?» küsis vanem kõrvalt.

Ja päris õige: mis oli talupojanali meie mõisanalja kõrval?

Mõisas roniti masti otsa, mis searasvaga libedaks oli määratud; mõisas käidi mööda palki, mis veeres ja mille alla lina nelja posti külge oli kinnitatud, et kukkuja haiget ei saaks (lina ise oli aga jahu täis, nii et langeja kui mölder üles tõusis); mõisas peksti üksteist (niisamasu-

guse veereva palgi seljas) kõlkakottidega, aga palgi alla oli tahma riputatud; mõisas lasti lapsi kotis joosta, et hästi palju kukkumist näha saada; mõisas püüti kaldpinna pealt puu otsas ripuvad kringlit suuga, käed selja taha seotud, ja juhtus mõni ninali maha kukkuma ning haiget saama, siis naerdi, et kas küll saab: nali on enam kui pisuke pauk; mõisas püüti suuga jahuroka-pütist 20-kopikalisi, mida helde härra ise püüti «panid» ja püüti vett hästi täis «käskisid» panna, et püüdjal ka tööd oleks püüti põhjast õnnetukateid leida!

Niisugused olid jaaniõhtu naljad, mida härra laskis toime panna — rahva rõõmuks! Ta ise ütles: «Nad istuvad seal kodus ja hakkavad haisema; las nad tuulutavad endid natuke!»

Niisugustel kordadel olid ka mõisasaksad ise kõik väljas, olgu nad härrased või prouased. Lapsi ei tahtnud proua küll välja lasta: «Siis tulevad need talumemmed mu laste juurde ja kiidavad ja vaatavad neid, aga mul on nõnda hirm: nad on mustad ja ropud!»

«Ah, lapsed saavad nalja näha, kuidas talupoisid jooksevad. Las nad tulla!» vastas härra.

«Aga maarahval on ju palju nahahaigusi, ja kirikhärra proua rääkis veel eile, et talvel lastel kurguhaigus on olnud. Ma kardan neid vanamoore!» puikles proua ikka veel.

Härra naeris. Vist tegi see talle nalja, et proua maarahval üksi nahahaigusi arvas olevat! Kes teab! Ju siis härra enam teadis kui proua, et mehele järele andis ja lapsed jaanitulele laskis minna.

Peale pidude andmise armastas härra talurahvale veel uut seltsi ehk saksamaa tõugu vasikaid kevadel jagada, s. o. tema ise küll ei andnud, vaid lubas valitsejal neid talurahvale müüa, kui tahavad: rubla päev.

Esiotsa ei tahtnud peremehed vasikaid. «Kallid!» arvasid mitmed, «ja surevad kätte ära! Näha ikka, et on peenemat tõugu!» Siiski hakati neist pärastpoole enam lugu pidama, kui mõnel korda läks vasikas üles kasvatada ja kui laadal endise 50 asemel nüüd 70 ja 80 rubla saadi.

Sel põhjusel tõi ka Kirjukannu Iba mõisa opmanni käest endale härgvasika, et säärase eest rohkem saab, ja pani talle Punu nimeks — oli teine ju tõmmukaspunane.

Vaevalt oli Eeva Punuga lauda ukse ette jõudnud, kui ka peremees Jaan sinä ruttas uut seltsi vasikat vaatama. «Ena sõgedat,» rääkis Jaan bassihäälega, sest niisugune oli ta hää, «sihukesamane, nagu teisedki meie tõugu

loomad; ma arvasin teisel kuus jalga all olevat!» Eeva pidi vastama, aga Punu vaatas uue peremehe otsa ja laskis õrna lapselikku häält kuulda. «Vaata ikka, vaata,» arvas peremees Jaan, «mõistab niisama möögida nagu meie taluvasikad!»

«Väetikesel kõht tühi!» vastas Eeva kaastundlikult; «mõttele ikka, tükk teed juba käidud!» Vanamehe poole pöördudes rääkis ta: «Aita nõõrid lahti võtta, viime väeti lauta!» Ta hääl läks ikka pehmemaks, just nagu vahel emal lapse vastu, kui ta «mis sul pisukesel väetil viga on?» asemel küsib: «mijddu pijdukedel väetil vijga on?». Jaani pahameel oli Eeva vastu kadunud. Nobedasti avitas ta nõõre päästa, ja vasikat oma tugevasse sülle tõstes ütles ta: «Noh, saame näha, mis tõugu sakslane sa siis ka oled?» ja viis ta juba enne selle tarvis tehtud sõime.

Vasikas ajas enese sõimes jalule, tuigerdas ühelt küljelt teisele, katsus pead üles tõsta, aga et kael alles nõrk oli, laskis selle jälle norgu ja ammus haledalt, mille järel küljeli õlgede peale maha vajus. Teised loomad vastasid pisukese hüüu peale; see tõstis pea püsti ja hüüdis uuesti. Kui jälle vastust sai, lõi ta «saps, saps!» sabaga rõõmu pärast vastu õlgi — ta polnud ju võõraste seas — ja möögis veel korra, aga rõõmsamalt, mille peale ka teised sõbralikult vastasid.

Sõna lausumata olid perenaist-peremeest seda pealt vaadanud. Jaan hakkas vasikaga nagu ära leppima; oli ju teine päris ilus suur loom. «Ja siis kuus rubla andsid ikka ära?» küsis viimaks Jaan.

«Jaah!» oli Eeva kindel, aga ka tore vastus. Ta võis uhke olla, et tema laudas oli mõisast toodud saksamaa tõugu vasikas.

«Aga kui läheb vett vedama?»

«Jumala ristike olgu minu ja mu vasika juures! Kas sa peast ära oled!» tõreles Eeva. «Mina toon ikka looma enestele kasuks, aga sina mõtled kurja. Häbene ikka!»

Jaan sai Eeva ägeduse läbi jälle uskmatu pessimisti vaate.

«Jah, küllap see ikka hea oleks,» vastas ta, «oleks meie oma koha peal. Rendikoht, mis sa teed ära...» Neis sõnus oli enam kurbust kui rõõmu.

«Ja sa näed ju ära, et meie sedaviisi kuidagi oma renti ära ei jõua maksta. Viie aasta eest, kui mina siia tulín, oli mul 300 rubla raha isa pärandust. Paljuks on nüüd veel alles?»

Ehk Eeva küll teadis, et kõigest 180 rubla alles oli,

küsis ta seda siiski Jaanilt, nagu kinnituseks, et niimoodi elu enam edasi ei lähe, vaid vaesus majja tuleb.

«Kuule, Iba,» vastas Jaan, «aga mis siis, kui härra jälle renti juurde tõstab, kui ta näeb, et Kirjukannu Jaanil nii ilusad loomad on? Minu isa oli 60 rublaga selle koha peal peremees oma poole eluaega. Siis maksis ta 75, siis 100 rubla. Mina hakkasin sajaga peale ja nüüd pean oma 80 igal sügisel ja igal kevadel mõisa viima!» Ja nagu järele mõeldes rääkis ta tasa nagu vasikale, kes sõimes pikutas: «Nüüd maksa iga vakamaa pealt oma rubla ära... Seal on sul veel vallamaksud, kirikumaksud, koolimaksud, oma tarvitus; iga riidehilp, iga silk su tonnis maksab kallist raha; jumal teab, kui kõrgeks veel kõik see asi ei aeta!»

«Ja-jaa!» hüüdis pisuke Punu Jaani juttu kinnitades.

«Kuule, Iba, anna ometi Punule süüa!»

«Kuhu sa hingega lähed?» rääkis Eeva.

Ta läks tarest kappi tooma, et lehma lüpssta ja vasikale juua anda.

Jaan hakkas hobust lahti võtma ja latrisse panema. Hobuse talitamisel tõusis talle endine ja praegune elu silmade ette. Ta tundis enese nagu metsas olevat, kust võimata oli välja pääseda.

Jaan oli ainus poeg. Isa oli Kirjukannu koha saanud oma isalt, kes ta põlisest jumala metsast üles oli juuritud. Vanaisa ei maksnud kellelegi kopikatki, püüdis metslinde ja viis vahel mõisa. — Ja sellest oli küllalt.

Siis lasti vanaisa priiks, nagu räägitakse, aga tõepoolest hakkas Kirjukannul nüüd alles orjapõli peale. Enne olid nad priid olnud. Umbes esimestes aastates pärast priikssaamist laskis härra kõik uuekohamehed — nõnda nimetati neid, kes metsadesse uute maade peale olid asunud — mõisa kutsuda ja rääkis: «Teie maad on metsades ja väga vesised; on tarvis kraavid sisse võtta, et vesi maha jookseb; ka on mets karjakäimiseks väga halb; ka sinna on tarvis kraavid sisse võtta. Kas te tahate võtta — iseeneste kasuks? Mõis aitab teid.» Nõnda oli vanaisa härra sõnade järel rääkinud ja edasi seletanud: «Talupojad olid väga nõus. Mõis palkas hulga saarlasi ja hiidlasi — ja kraavikaevamine algas. Talumehed tegid aga ainult kesa-aegadel ja vahel hilja sügisel, kui kuiv aeg oli. Viimaks, aasta 10 järel, olid metsal kraavid sees. Selle järel algas kraavipuhastamine, mis tükkhaaval metsatalude kätte jagati. Jälle aasta kümne järel rääkis mõis, kui kõik juba kraavikaevamisega harjunud olid, et igal

aastal ei ole tarvis metsakraave puhastada, vaid selle asemel tulevad talupojad mõisa kesakraave puhastama. Aegamööda jäigi see mõisapõllu kraavide puhastamine ning kaevamine talupoegade tööks.»

Vanaisa oli juba ammu surnud, kui Jaani isa, vana Kirjukänu Mihkli ajal kraavikaevamine raha peale arvati. See pidi ju suur kergendus olema töö asemel. Oli aga tõepoolest esimene rent koha pealt. Seal tuli korraga maamõõtja. Tõmmati raja mõisa- ja vallamaa vahele, kuna enne kõik maa ühte oli arvatud, ja talud aeti «kruntidesse», nagu maamõõtja seda armastas nimetada. Jaani isa rääkis alati: «Küll me naersime: Miks need vahed aetakse! Kas see kriips kahe maa vahel nüüd inimest kinni peab? Ega ta aed ole! Aga ei midagi! Maad aeti ikka taludesse — maamõõtja võis teha, mis tahtis! Üteldi: kuninga käsk!»

«Kõige naljakam oli aga see,» tulid Jaanile isa sõnad meelde, «kui kroonuvallad ära kärbiti. Taari vald oli kroonu oma ja käis vanasti Uuemõisa alla. See polnud maamõõtjale meele järgi! Pool Taari valda aeti Uuemõisa külge! — Kuninga käsk!»

«Eks ela veel mitmed vanad mehed, kes endist piiri mäletavad,» arvas Jaan, «aga mis sa teed ära!»

Siis algas Jaani oma lapsepõlvne mälestus: isa pidi uue koha «krundi» eest renti maksma — 60 rubla panku, või mine kohast välja! Peale selle öeldud, et kohad, mida nemad peavad, olevat mõisatalud; neil ei olevat valla-maksu, ei teede tegemist, ei postimoona ega midagi.

«Sellega hakkas orjus pihta!... Ja nüüd maksa 3 korda 60 rubla sama tüki eest!» Jaani meel läks üsna kurvaks. Mida võis uus rendikontrahi tegemine tuua? Vist 200 täis? Ja kui kaugele viimaks?!

Ta ajas enese sirgeks ja sügav ohe tungis ta rinnust. Selle aja sees oli Eeva tarest lüpsikuga tagasi jõudnud.

«Kuule, Jaan, tule õige siia! Vaata ikka, mis vasikas teeb,» hüüdis ta meest.

Mees ruttas pikil sammel sinna.

«Vaata ikka,» rõõmustas naine, «vaata ikka, ajanud juba püsti, vaata ikka, missuguse kondiga! Küll sellest tuleb aga sirgats! Küll sa näed, meie maksame sellega poole rendiraha ära, siis hakkamegi loomi pidama. Jaan, eks?»

Jaan oli käe üle sõime ääre ajanud vasika poole, kes peremehe kätt hakkas püüdma. Jaan laskis parema käe

pika sõrme rusikast välja, et vasikas selle enesele suhu saaks. Varsti oligi Punul sõrm suus ja ta lutsutas seda. «Too ruttu piima — tahab sõrme otsast ära venitada!»

Eeva oli varsti kapaga kohal ja üle sõime ääre kүүrutades anti Punule esimene roog Kirjukannul.

Vasikas pistis pea põhja. Et ta aga joomisega harjumata oli, tõmbas ta pea varsti välja ja raputas, keelega ninasõõrmeid tänutäheks puhastades.

«Rikkus vasika oma sõrmeimetamisega ära!» pahandas perenaine, pani ise sõrme vasikale suhu, ja nõnda teise pead allapoole meelitades õpetas vasika jooma.

Rõõmsa meelega vaatasid peremeest-perenaist oma uut kasvandikku, kes isuga sooja piima neelas.

2

Õhtul oli Kirjukannu perekond kõik koos. Ja paljuks neid siis oli? Palju võib enesel peret pidada peremees, kellel pisuke koht ja suur rent?

Seal nad istusid kõik söögilaua ääres: peremees Jaan, tema Iba, ristinimega Eeva, ja vanapoolne peremehe pooltadi Kadri, vana Mihkli poolode. Päeval oli Kadri veskil jahvatusel käinud; võeti ju uus kasulaps «Punu» koju, kellele perenaise arvamist mööda võimalikult ruttu jahurokka pidi andma: olevat kergem talitada, kui vasikas rokka saab. Ja peale selle terve pere korruga toidetud: saavad inimesed ja saab loom...

Praegu helbitigi uudsejahust halli rokka; et piimatilk oli kasin — sai ju Punu viimase endale —, siis läks rokk ilma valgustusega alla. Selle kõrvale hammustati leiba ja silku südame tahenduseks, muidu oleks paljas rokk väga vesine olnud võtta.

«Ja siis viskasid sa ikka vasika eest kuus rubla ära?» oli ka Kadri imestav küsimus, kui ta kuulis, et Eeva tõesti oli vasika eest kuus rubla andnud. «Kas tal hõbedast jalad all on võeh?»

Eeva nägu läks kurvaks ja ohtes ütles ta, uut silku pikast puuvaagnast võttes ja leivatüki peale pannes:

«Pole tal küll hõbedat ega kulda, aga mis sa teed ära? Mitte poolt kopikat ei jäetud alla!»

«Kas sa siis pidid niisuguse võtma? Ega's mõni kroonukäsk pole?» pahandas Kadri.

«Mis ta nüüd kroonukäsk on,» õiendas perenaine, «aga kuidas sa edasi saad? Me jääme viimaks pankrottil! Kii-

davad teised neid uut seltsi vasikaid ja saavad suurt raha. Eks me katsu ka! Näeh, minu isa kasvatas hobuseid, sai ikka midagi, aga meie — mitte kedagi! Näed ise, mis-sugune põld on: ei kraavi sees, ei kedagi! Vesi võtab orased, rukis lustjaid ja kasteheina täis... ei tule enam omaga välja!»

«Aga kas sa tead ka, kui palju niisugune sakslane sul piima nahka paneb?» vastas Kadri kibeda näoga. «Näeh, juba täna rokk must nagu seasõom: kõik vasika nahas! Mina küsisin täna Oja Tooma käest — ka tema oli veskil — tema kasvatab neid; Toomas ütles: «Nemad ju sihukesed põrgulised: jääb kord sõom või joom halvemaks — täid seljas, kõht lahti ja vaata, et surema ei hakka!» Või pole tema neid matnud?! Need reod ju maiad! Või sina omast paremat saad! Vaat, vii varsti ree peal rappa!»

Säärast juttu ei kannatanud Eeva.

«Kohe olete teie vana Jaaniga minu ninas kinni,» seletas Eeva ka juba paha meelega. «Teen mina midagi, siis ikka kohe sant. Aga kes teie kohta on üleval pidanud kui mitte mina! Kus minu 120 rubla? Ma olin rikas tüdruk, kui Jaan mu võttis. Ma oleks kes teab missuguse mehe saanud, nüüd näe nälga ja lõhu tööd teha nagu ori, justkui neeger!»

«Sina — neeger!» vingus Kadri; «no mis siis mina olen? Sina ka kedagi! Sina vedeled kodu, aga mina... ole alati platsis! Kes mulle kopikat on andnud? Saa sõimata veel peale, ja kelle käest? — Va Rebase Iba käest.»

«Mis Rebase Iba? Kes on Rebase Iba?» päris Eeva sätendavil silmil. «Rebase» oli tema isa sõimunimi punase pea ja habeme pärast. Ka Eeval enesel oli natuke punakas juus. «Sina vana konts, niisugune narakas!»

«Nonoh!» hurjutas peremees, kes südame ja loomu poolest va pikaldane inimene oli. «Täna ikka, täna! — Mis sõimamine see on? Kas ei mõista ilusasti olla?» — See pidi tema keeles tähendama: «Pidage suud!»

Sõimamise nimetamine ajas Kadri harja päris punaseks.

«Oled päris vana Rebane ise, päris mustlase tulekahju!» sähvas Kadri.

Nüüd kargas ka Eeva süda täis. Ta äigas Kadrit lüüa, aga et Jaan käe vahele pani ja kaks riidlevat naist lahutas, pistis ta nutma:

«Nõnda käiakse minuga ümber,» nuttis ta, «oma mees laseb sõimata!»

Küll noomis Jaan: «Näeh, näeh, mis see nüüd olgu!», aga naised olid vihased ja jäid täna selleks.

Eeva läks toast tagakambrisse ja ulgus seal; Kadri jäi tuppa ja põrnitses.

Peremees Jaan istus lõuka otsale, pani piibu suhu ja vaevalt nähtavat mahorkavingu suust puhudes andis oma mõtetele voli.

«Niisuguse va tühja vasika pärast pean mina riidu kuulma? Katsu mul asja! Homme päev —» Ta ei teadnud isegi, mis ta selle sõnaga tahtis ütelda. Ta meel läks õige pahaseks. «Tühi toob tüli majasse! Oleksin ma rikas, kas oleks ka siis vasika pärast riidu mindud?» Ta sai aru, et Eeval ja Kadril mõlemal õigus oli: üks tahtis kohta aidata, teine koha vara hoida. Ja ohates puges ta lavale, mis ahju kõrvale seina äärde oli tehtud: kaks pulka seina sees, välimised otsad teivaste küljes, mis ühte otsa pidi laes, teisega savipõrandas seisid, pulkade peal laudad, laudadel õled, pea all õlgpadi — ja Jaani ase oli valmis. Siin armastas Jaan magada, kui ta tööst väsinud oli. Suuremalt jaolt magas ta küll tagakambris, seal, kus Eeva, mustuse- ja lütikarikkas puuvoodis, mis ka niisama õlgi täis oli ja mille sisu iga kuu uuendati, — aga täna oli tal jälle isu laval pikutada. See lava oli küll endisel ajal palgaliste jaoks tehtud, aga nüüd polnud Jaanil jõudu aastasulast pidada: ta ajas iseenese jõuga läbi, suvel vahel karjapoissi appi võttes. Siin pikali asemel vastu musta toalage vahtides, mis pisut hallikirju näis olevat (kuue aasta eest, Jaani pulmadeks, oli ta lubjatordiga üle lapitud, et vähe ilusam, kirjum oleks), siin oli Jaanil hea praegu pikutada ja tuba vaadelda. Jah, kirju oli tuba veel pisut, kui hooliga vaatasid, aga suuremalt jaolt võttis ta endale jälle selle ilusa süsimusta pigiläike, mis suitsutoa palkidele harilikult omane on.

Ahjurinnas pisut punaselt virvendav peerg andis toale tõsise ja haleda näo. Tagaseinas asus suur kerisega ahi, nagu mõni sõjapatarei; see andis toale küll sooja, nõudis aga selle eest hästi puid. Jaan toetas jalad vastu ahju, tallaalused läksid pikkamisi soojaks. Ta tõmbas jalad vähe tagasi ja pööras enese küljele. Ta ees paistis eessein uksega ja eeskojaga. Peatsi pool oli toasein, kust üks rehe alla läks, kus praegu lambad uluall olid; teisest külgnast läks üks kambrisse. Nõnda oli elutuba igast neljast küljest muude ulualustega täidetud: eespool eeskoda, taga — ladu, kõrval — kamber ja rehealune. Niisugune talutuba oli Jaanil. Ilma akendeta suur tuba, just nagu

loomalaut; vahe seisis ainult selles, et siin suur ahi oli ja keset tuba laud söögijätistega ning ahjurinnas peerg vilkumas! Toa tühjus ja must vaikus tekitasid Jaanile samasuguseid mõtteid.

«Kaua ma orjan? Mis on mu rõõm, mis on mu lõbu? — Kõik pime ja must nagu see tuba. Ja kellele ma orjan? Enesele? Paljalt, et kõht täis saaks. — Ja mida täis? — Jahurokka ja silku!»

«Ptüi!» sülitas ta üle lava ääre.

«Ela nagu härg! Tee tööd, et kõht hädavaevalt täis, ja vea ja vea päevast päeva, aastast aastasse justkui künnihärg!... Ja sa oled vana!...»

Oh kui kergeks läks ta meel! Ta silme ees seisis: Ta oli vana, hall mees; kõhis sama lava peal; ta ees oli ta oma Iba ja veel keegi noorem mees, ja ta suri ära! Oh kui kerge! Ta pööras enese selili... Ta oli noor: käis karjas, veised magasid lagedal aasal, ise seliti sealsamas. — Oh kui hea oli taevasse vaadata ja taeva servas läikivaid õhukesi pilvi näha nagu valgeid tallekesi! — Oh kui hea!... Ja jälle asus ta silme ette midagi muud: Ta oli noor mees, oli praegu isaga heinamaal. Õhtu... Hulk heinu koos. Kuhi valmis... Väsinud, puruväsinud!... Oh kui hea! Mis hea tundmus!... Ja jälle nägi ta, kuidas ta oma Eevaga, Ibaga, pulmas tantsis. Ta oli küll Ibale alles võõras, polnud Ibaga veel hästi rääkidagi saanud, sest ema oli talle naise võtnud, öelnud: «Jaan, võta naine, — ma jään vanaks!»

«Kelle?» naernud Jaan.

«Kas sul kedagi hinge peal pole?»

«Pole!»

«Tõesti?»

«Päris tõesti!»

«Noh, ega sul siis midagi selle vastu pole, kui ma sulle Hundiselja Iba koju toon?»

«Ah Rebase Iba?» oli Jaan küsinud.

«Jah!»

«Ei ole!» oli Jaani ükskõikne vastus.

Siis tulid kosjad, kuhu Jaani veeti ja ühte kui teist teha kästi; siis laulatus, kuhu teda niisama veeti, ja siis pulmad, kus ta Ibaga tantsis, mitte ei tantsinud, ei, hüppas, hullupööra hüppas... Ja kui hea see oli! Oh kui hea, just niisama hea, nagu ta kord jaanilaupäeva õhtul mõisas joobnud oli olnud ja siis kodu magades näinud enese härra olevat, tõllas sõitvat: kutsar pukil ja hulk preilisisid-prouasid kummalgi pool kõrval, ja endal suur viinapudel

ühes ja suur suhkrutükk teises käes, ja saia kõik töld täis, ja kõik niisugused ilusad ning kollased!... Oh kui hea!

Ta tahtis (praegu nägi ta seda), tahtis hammustada, aga keegi jooksis järele: ilus puhas mees, puhas manisk kaelas, lakksापद ja klantskindad käes, ja kisendas: «Härg, Punu, Punu!... kuhu sa viid mu vara!...» Jaan vaalas ennast ja nägi, et ta oli härg, aga pisuke, justkui see Punust vasikas seal aiakeses, laudas... Ja see puhas mees ajas teda taga, tõmbas tema tõllast, pani maha ja langes ta peale, esiti jalgade, siis põlvede, siis kõhu peale... Ikka kaugemale langes ta... Jaan aimas, et see oli luupainaja... Ta püüdis kisendada, et lahti saada... Pealelangeja ütles aga: «Ütle, et sa Punu oled, siis pääsed!» Jaani süda sai täis: ta ei tahtnud Punu olla... Aga luupainaja vajus ikka edasi: juba oli rinna peal, juba kõri peal, juba suu peal, juba nina peal, juba silmade peal... ja surus nõnda kõvasti silmamuna peale, et Jaan, nagu see ikka ja alati silmi pitsitades paistab (mida igaüks võib järele katsuda), nägi mitte ühte luupainajat, vaid kahte, kolme ja nõnda edasi; nende valged kurgualused paistsid kaugel nagu pääsukesed, kui need kõrges lendlevad... Ja Jaan tundis enese surevat! Surmahirmus hakkas ta ennast ometi Punuks sõimama: «Punu! Punu!» hüüdis ta, aga see oli nii kole, nii inetu ja nii hirmus raske.

Korraga torkas keegi talle külge ja hüüdis: «Jaan, Jaan ael! Mis sul viga on? Mis sa röögid?»

«Oh-oh-oh-hoo!» läks Jaani hää! lahti.

«Mis sa Punust karjud?» küsis Eeva, kartlikult Jaani lava ees seistes. «Mis sul viga?»

«Luupainaja-naru käis kallal!»

«Mis sa «Punust» kisendasid?»

«Mind kästi nõnda karjuda!»

«Oh jumal, jumal,» ohkas Kadri nurgas kanakongi otsas magades. «Küllap vist Altoa vanaema käib kallal! Vana viha: Jaan ei võtnud ju tema tütreütart Madlit!»

«Ma arvasin, et sa surema hakkad,» ütles Eeva; «tule, lähme kambrisse magama.»

Eeval oli pisuke suitsulamp käes; peerg kustus ammu. Jaan läks Eevaga magama.

«Pagana Punu!»

Aga Punu magas rahulikult juba puhaste õlgede peal ega võinud uneski arvata, mis lugu majas tema pärast

oli olnud ja missugust rumalat luupainajat peremees tema pärast oli pidanud kannatama.

*

Punu magas alles rahulikult hommiku-und, kui keegi teda üles hakkas ajama. Nagu lastel kõigil hommikuti ikka raske uni, nõnda oli ka Punukesel: kuidagimoodi ei saanud ta silmi lahti.

«No tõuse, tõusel!» hüüdis keegi, millest aga Punu kõige vähematki aru ei saanud. Ei tea, kuidas pidigi ta nõnda palju keelt mõistma: vaevalt nädalapäevad vana!

«No tõuse, tõuse!» hüüti jälle; ja kui ta silmi ikka veel lahti ei saanud, tundis ta, et keegi teda kõrvust veab.

«Pime, näeh — säh võta, rumal, joom vastu!»

Perenaine Eeva oli hommikust puhku tulnud loomi talitama ja pisukesele vasikale ka juua andma.

«Või sinu pärast pidin ma tapelda, sõimata saama? No, no, pista ikka, rumal, nina sisse!» seletas Eeva vasikale, kes, ei tea kas aukartusest perenaise vastu või et keegi teda kõrvust vedas, üles oli tõusnud ja saba sorgu ajades ringutas.

«Justkui inimene,» arvas Eeva, «tõuseb üles ja ringutab! Küll sellest saab tark loom!» Ja iseäralik armastus tõusis tal loomakese vastu. Ta silitas vasika pead, kui see raputades jõi, pead püti põhja surus ja puristas; ta kõditas teda tasa kõri alt, ja häälikut «n» õige pehmelt ja venivalt välja rääkides kõneles ta: «Punukene, Punukene, joo ikka, joo; kasva suureks härjaks, õige-õige suureks! Punukene, pisi Punukenel!»

Punuke oli perenaise sõrme suhu saanud ja hakkas seda lutsutama.

«Oh sa pisukene väetikenel!» kõneles Eeva armastuses. «Näe teda: Kahju ema järele pisukesel, imeb paljast sõrme! Oh sa väetikenel!» Ja Eeval oleks varsti pisarat võinud näha. Nii haledaks, täis armastust looma vastu läks ta süda. Korruga kuulis ta selja taga peremehe häält:

«Sa enam mõistagi mujal olla kui vasika juures!»

Jaan oli tulnud hobust ette panema, et metsa minna puid tooma.

«Mis sa teed ära,» vastas Eeva, «ta justkui inimese laps.»

Jaan oli vasika sõime juurde tulnud. Ka tema meel läks haledaks. Talle tuli meelde, et tema just samasugune

härg oli olnud, just niisamasugune! Ta mäletas väga selgesti: samasugune punakastõmmu karv, samasugune pea ilma sarvedeta, samad pool-lontkõrvad ja isegi samad hallikad silmad! Ta pani imeks, kuidas unes omaenese silmi võib näha!

Korraga hakkas tal hale meel härjast. Ta tundis, nagu kasvataks ta härga selleks, et temast hulka raha saada; seeläbi oleks hõlpsam oma vaevast lahti pääseda ja rikkaks saada — niisuguseid härgi tuleks rohkem ja rohkem kasvatada. Ta tundis, et tema ise see luupainaja oligi, kes härja seljas lamas!

Vasikas oli Eeva sõrme õige sügavalt suhu tõmmanud, ajas selja nõkku, liputas saba, — ja Jaanile paistis, nagu oleks tema pisukest vasikat vajutanud ja nagu oleks vasikas valu pärast saba liigutanud!

Jaanil oli kahju loomast ja see ühendas teda loomaga. Ta tundis, et loom tema saatust tahab aidata kergendada, et ta tema pärast kannatab ja et ta pikisilmi ootab jumala laste au ilmumist, nagu tema isegi.

Kui Eeva ikka veel pehmelt «Punu, Punukenel!» lausus, sosistas ka Jaan tasa: «Punu, Punukenel!» ja läks.

Eeval oli hea meel, et Jaan tema kasulapsega nii õrnalt oli rääkinud, ja ta tundis sellest tulevikule suurt kergendust.

3

Missugune taluinimene-eestlane ei peaks loomi armastama, iseäranis veel lehma ja hobuseid?! Hakka pisukest karjapoisikesest peale ja lõpeta viimase vana inimesega majas — loomi armastavad nad kõik. On küll mõni kuri inimene ka taluinimeste seas, kes loomi piinab, hobuseid peksab, neile pähe virutab, aga niisuguseid põlgavad teised väga.

Pange tähele, kuidas ema pisukese poisi või tüdruku karja saadab, kuidas talle pisukese vitsaraokese kätte annab ja kuidas ta ise eeskujuks muidu lehelise oksaga Mustikut või Päitsikut ajab, mitte nii palju vitsaoksaga kui sõnadega: «Viss, viss, ennäe, kas lähed, viss, metsal!»

Jah, taluinimene-eestlane armastab tõesti loomi; ta kasvab nende külge elu ja südamega. Ta ei põlga neid sugugi; külmal ajal toob ta oma lamba isegi tuppa sooja. Ta tooks suuremadki loomad sinna, aga ega need kõik mahu! Ja siis üteldakse: eestlane on must, elab loomadega ühes! Ah, et kõik inimesed nii mustad oleksid, et nad oma

vendadest, kes nende pärast külmas ja näljas, hädas ja viletsuses, vaesuses ja haiguses on ja kes juba ammu pikisilmi jumala laste au ilmutumist ootavad, umbes niigi palju lugu peaksid kui eestlased oma loomadest: neid tuppa sooja võtaksid, neid eneste sarnasteks peaksid! — Oh, oleks nii ropp terve maailm!

Mida rohkem päike kevade poole veeres ja lume veena jõgedes veerema ajas, seda enam kasvas ka armastus peremees Jaani ja perenaise Eeva südames Punukese vastu. Vana Kadri üksinda vaatas ta peale natuke pahase näoga, aga riidu küll nende vahel enam ei olnud.

Lihavõtte pühade järel pidi perenaine pisut tuppa jääma: kevadised kured ei olnud mitte ainult üle Kirjukannu toa lennanud, vaid üks vigurimees oli käinud päris toas ja kinkinud Eevale kuueaastase ootamise järel pisukese pojakese.

Vanal Jaanil oli nõnda hea meel, et ta esimesel õhtul laskis endale tuua pool toopi pärisviina, naisele aga pude litäie punast kirssi, mida iseenesest mõista mustikatest ja pihlakatest valmistatakse, mis aga uhkuse pärast niisama kirsi nime kannab, nagu mõni meie mees inimese nime. Oli küll kaup 75 kopikat maksma läinud, aga mis vana Jaan sinna võis parata: ta tahtis ka ise kord rõõmus olla; ja eks tahtnud ju ka titeputru toovad külanaised midagi tipsuks saada. Jaan oli nõnda rõõmus, et selle suure rahakulu peale sugugi ei vaadanud. «Ah, maksku, mis maksab, aga rõõmus peab kord olema.» Ja Jaan oli ka rõõmus: ta tipsutas ja tipsutas. Silmad läksid ikka hallimaks, ise hakkas urisema ja laulma. «Ena, meie Jaan ka kord jälle rõõmus!» naeris Eeva. «Jaan, kas sa oma poega ei tulegi vaatama?»

Ja Jaan julges tagakambrisse minna! Eeva ulatas pisukese punase näoga, nūri ninaga poisikaika, kes oli mähkmesse mähitud, Jaani kätte ja küsis: «Noh, kelle nägu?»

Jaan vaatas ja vaatas ja pistis naerma.

Vana Tiiu, Eeva ema, vahtis hea meelega kõrvalt ja osatas: «Eks ikka Jaani nägu!»

Jaan vaatas, muigutas mokaadega ikka edasi, ta oli väga liigutatud.

Korraga hakkas ta pisukest poisikaigast enese käes üles ja alla upitama, õõtsutama. Iga õõtsu juures ajas poiss silmad suuremaks ja Jaan ujus rõõmus. Siis surus ta oma suurte mustade kortsus kätega poisi oma rinna vastu ja ütles: «Kasva, kasva kangemaksi, sirgu, sirgu suuremaks! Vaata, kui sui tuleb, siis lähme välja; siis

Juku (see nimi tuli tal üsna kogemata üle huulte) läheb õue vaatama, mis mööd ja mäd teevad ja—»

Ta tahtis edasi fantaseerida, kui Eeva järsku küsis:

«Aga Jaan, kas sa vaatad ka järele, mida Kadri Punule annab? Kui ta enam nõnda palju piima ei anna, siis vaata sa järele!»

Jaan nagu ei pannudki seda tähele; jaatas ja rääkis edasi: «Jaa — jaa, siis lähme ja vaatame, mis Punu teeb, pisukene Punu!», kusjuures ta ise Punu moodi mürama hakkas.

Järsku jäi ta aga vait, andis lapse ära ja läks rehetuppa, kus ta lõuka otsa maha istus ja mõtlema jäi. Talle tuli järsku endine unenägu, poja tulevik meelde. Mis pidi pojast saama? Mida võis ta pojale anda? Miks oli talle poeg sündinud? Ta silmi mattis pimedus, rinda vajutas jällegi luupainaja, ja kuidagi ei jõudnud ta mingile otsusele.

Jaan hakkas üsna iseeneses oma poega pisukese vasi-kaga võrdlema. Poeg pisukene, niisama rumal, niisama armetu! Aga nad kasvavad; Juku kasvab, härg kasvab... Härja müün ära, — Juku?!... «Juku hakkab pere-meheks?» Jaan naeris. «Jälle Kirjukannu kohta ümber tustima, et kuidagi ainult kõhtu täita!... Ja muud midagi?»

«Muud midagi?» küsis ta enese käest.

«Mitte midagi muud!» vastas ta iseenesele.

«Ei,» ohkas ta siis, «härg on enam! Härg sünnib, talle on rohutükk jumala käest valmis kasvanud, aga minu Jukul ei ole rohtu, ei midagi! Ja tüki rohtu, mis ta saab, selle eest müüb oma naha veel odavamalt kui Punu!»

Ta võttis viinapudeli ja tühjendas selle paari lõnksuga. Veel tukkus ta, siis vajus ikka enam ja enam külje peale, ikka enam küljeli, kuni norinal lõuka otsa magama jäi.

«Ena, Jaan jäänud magama!» ütles rõõmsalt vana Tiiu.

«Ta on ju nõnda rõõmus poja pärast!» vastas Eeva, ja taevalik rõõm paistis ta silmist.

4

Eestlane armastab looma ja ka loodust! Seda ta teeb, sellega on ta harjunud. On varrud, peod või mõni muu koosolek talumajas, siis käiakse ikka vilja ja loomi vaatamas.

Seda tehti ka «Juku», Jaani poja Juku varrude ajal.

Lumi oli läinud, põld parajasti paljas, rukkiorased väljas! Mindi oraseid vaatama.

Aga siit puudus tükk, sealt teine; siin oli vesi võõrsil käinud, seal külm kärpinud, lumehang ära hautanud. Vaatajate seas oli mitmesuguseid mehi: küll päriskohaomanikke, küll moonakaid, rentnikke, pooleteramehi; kõikide otsus oli: rukis on kehv.

Jaan hakkas seletama, et paremini ei saa!

«Pagan, mis seal siis viga on, et paremini ei saa!» kinnitas üks kohaomanikkudest, «võta kraavid sisse, aja kivid välja, muretse head sahad, äkked — vaat, kui läheb!» Sellega olid vaidlejad kahte jakku langenud: Kohaomanikud arvasid, et saab, rentnikud, et ei saa.

«Issand jumal,» seletas üks, kes ise rentnik oli, «ei saa, ja ei saa! Minu maks on nõnda suur, et ma kohast enam ei korja, kui et kõht täis saab. Teen ma koha paremaks, siis... ei,» kinnitas ta kõvasti, «kellele? Seal on Rohusaare Andres! Mitmes koht on tal praegu käes?»

«Kolmas!»

«Neljas!»

«Kolmas, neljas,» kinnitasid teised läbisegamini.

«No vaata,» kõneles esimene edasi. «Asutas ühe koha, tuli võõras, ostis ära; asutas teise — jälle ära; asutas kolmanda — seesama lugu! Kurat,» vandus ta, «ei tea, millal ma ilma jõuan soojaks kütta. Pole muud, kui pista plehku, mine Samaarasse!»

«Ja seal sind inglid ootavad!» pilkas teine kõrvalt.

«Ehk on parem?» arvas esimene.

«Pole, pole sugugi parem,» teadis jälle teine. «Kus hea on, see on kroonuvallas; seal müüb kroonu kohad paraja hinna eest ära ja kõik on hea!»

«No vaata, siis maksab tööd teha!» ütles peremees Jaan ise.

Siis rääkis jälle keegi, et kroonu varsti niisuguse seaduse tegevast, et kõik peavad paraja hinna eest maad ära müüma.

«Seda ei ole!» kinnitas esimene peremees. «Mina müün oma kuue nii kallilt, kui aga saan!»

Meeste jutt lõppes õige kurvalt. Ei osatud midagi paremat leida.

Põllult mindi karjaaeda. Vaadati ka uut mõisavasikat.

«Pole suurem asil!» kähvas jälle endine kohaomanik.

See oli Jaanil valus kuulda. Siit lootis ta ometi kiitust saada.

«Pole vasikal viga midagi!» andis Jaan vastuseks, «vana'ks ta siis on?»

Peremees ei kuulnud sellest aga midagi.

«Hoiab na kõssi,» seletas ta edasi, «selles on vist mõni viga!»

Ja ligemalt vaadates ütles ta:

«Hee, tal ju täid seljas!»

Teised astusid ligemale ja kinnitasid sedasama.

«Kuule, kuidas teie teda joodate, jahurokaga vist juba?» küsis uuesti pärisperemees.

Jaan kutsus Kadri välja otsust andma.

«Vasikal on täid seljas?» küsis Jaan.

Kadri astus ligemale ja vaatas hoolega.

«Ah teie, kurjad inimesed,» hüüdis ta, «need ju selga pandud!» Ja hakkas siis arutama, kes selle tembu võis teinud olla. Tema söövat teda küll ilusasti, andvat nõnda palju, kui aga loom ise tahab.

«Rokka või piima?» küsis Jaan.

«Noh, kes talle siis piima võib anda!» rääkis Kadri; «eks annan rocka ja panen piima peale! — Sa issand jumal, rokk ikka seesamane, mida isegi sööd! See nüüd söömast! Päris pealepandud täid, kurjast silmast!»

«Miks sa siis piima ei anna?» päris Jaan uuesti. «Iba ise käskis puhast piima anda.»

«Iba ka kedagi!» hakkas Kadri korrutama. «Kas ma pidin siis varuvõie ostma! Paljuks sul omal raha on? Jooda piim «sakslase» nahka (sakslaseks kutsus Kadri vasikat), ei tea, mis sa ise sööd, mis sa seapõrsastele annad? Teie tahate kohe pankrotti teha!» Ja nõnda läks jutt tal edasi.

Viimaks hakkas Kadri nutma, luges kõik oma heated koha kasuks üles ja lubas homme päev ära minna, kui temaga sedaviisi ümber käiakse. «Kas seda veel tarvis, et ühe vasika pärast mind, vana inimest, terve kihelkonna ees peab teotatama?» lõpetas Kadri.

Vasikas oli selle vahe sees külje vastu seinaga ajanud ja vaevles ning oigas.

Vaene Punukene! Täid seljas, sest et koht sind toita ei jõua! Vaene Punukene!

5

Pärast varrusid hakkas perenaisel Punu tohterdamine peale. Juba siis oli mõni naine Eevat õpetanud: koort ja püssirohtu, kailuvarre vett, lahjat seebikivi libedat ja viimaks veel lambi- ehk «põletse-eli» peale panna.

Eeva pani aga lambiõli peale — ja mõne päeva pärast langesid söödikud maha. Perenaisel oli ütlemata hea

meel, isegi Kadri rõõmustas, et pealepandud nuhtlusest nõnda hõlpsasti lahti sai! Üks asi oli aga siiski halb: vasika ilus punakastõmmu karv kadus ühes loomakestega.

Terve suve otsa põdes loom veel haiguse järel, aga sügiseks oli ta juba ilus härjavärsike. Arstimise ja kõige selle hoolekandmise läbi kasvas aga Punuke Eevale ikka enam ja enam südame külge. Ja teisel kevadel, kui pisuke Jukuke juba kõndis ja karjapoiss Jukule alati oma libedat Punu näitas, siis tõusis Eeva süda: ta tööd looma kallal oli taevas õnnistanud.

Kolmandal kevadel, kui Punu juba «luike lüües», nagu karjapoiss nimetas, s. o. mõirates laudast välja hüppas või jälle joru ajades vaikse sammuga, täie kõhuga õhtul koju tuli, ja kui siis pisuke Juku ütles: «Ema, kuule, kuidas Punu laulab!», siis oli Eeval, nagu oleks ta mõnes muus maailmas. Nii hea meel oli tal.

Ja kui sel sügisel rendimaksmise ajal jälle pisuke puudus kätte tuli ja Jaan ütles: «Iba, ma võtan veel tänudi sinu rahast kümme rubla ära,» siis ohkas Eeva: «Võta aga peale, küll tuleval aastal Punu tagasi maksab!» Ja sinna juurde lisas ta: «Noh, Jaan, kas toon tuleval kevadel veel mõisast vasika?»

«Eks oma vasikas ole juba Punu poeg, aga sa võiks ju küll ikka tuua, Punu on ilus loom!»

Oh kui hea meel oli Eeval!

Ja see tulev aasta jõudiski kätte. Punu oli oma 3¹/₂ aastat vana, ja seepärast pidi ta oma naha turule viima. Laat oli sügisel. Veel toitit Eeva Punu oma peost. Ja laadale minnes oli härg nagu pall: ilus ja pikk, nõnda pikk, et Jaan vahel naerdes arvas: «Punule sünniks üks paar jalgu veel keskaika alla panna.»

Laadahommikul mindi Punuga varakult teele. Punnis teine küll esiotsa vastu, aga läks ometi, vankri taha sarvist kinni seotud. Ei pääsenud kuhugi! Karjapoiss ändis vitsa takka järele.

Kõrgel koorma otsas istus Jaan Eevaga. Jaanil oli suur kuub seljas, kindad käes: eestlane ajab juba vara sügisel enesele need pihku. Vaiksel istusid nad koorma otsas ega lausunud teineteisele sõnagi. Eeva mõtles: «Peaks head hinda saama!» Jaanil olid aga koguni teised mõtted. Temale näis täna see väga imelik olevat, kuidas Punu viidi ja kuidas Punu läks. «Nii see elu on!» võrdles Jaan. «Sarvist oled sa kinni, peremees ja perenaine istuvad vankris ja juhivad, ja karjane, kuivetanud, pika tühja kuue sees, pastlad jalas ja pikk vits peos, justkui nälg,

takka järel, ja lööb kord tasemini, kord kõvemini, kui sa järele ei taha minna. Mis kena pilt! Ja sina ise, see härg Punu, muudkui mine, ja nälg ajab takka!»

Ta nägi vaimus, kuidas ta siis Punuga ümber käiks, kui see ei läheks. Ei tea, kes looma peale halastaks!

«Tappa! Karjane, anna valu!» Ja karjane, nälg, annab valu!

Tal hakkas enese üle nii halb meel, et ta laadale minekut kahetses.

Nad jõudsid suurele maanteele.

Oh seda kellakõlminat, oh seda liikumist! Vaata aga, et alla ei jää! Jaanil oli tegemist, et ilusasti hobust saaks juhtida.

«Hei, külamees, mis härja eest tahad?» käis korraga kiunuv hääl Jaani kõrval. Talupojahüüdja oli tee peal vastas.

«80 rubla,» vastas Jaan rahulikult.

«He-heeh-hee!» naeris tee-äärne, «kas sa hull oled?»

Jaan sõitis edasi.

«60 rubla!» pakkus tee-äärne.

«80!»

«65!» hüüdis lihunik.

«80!»

«70 rubla!» karjus see järele joostes; «võta raha, kas sa hull oled? 70 rubla! Hee, vanamees, pea, pea! 70 rubla!» Jaan laskis edasi.

«75! Kuule, siga, pea kinni!»

Jaan ei pannud tähelegi.

«90 rubla!» kisendas lihunik ja pistis siis suure häälega naerma.

«Anna ära!» sosistas Eeva.

«Kuule nüüd juttu, see narrib muidu,» vastas Jaan.

Jõuti laadale. Siin alles algas päriskauplemine.

Küll paksu ihu ja jämeda ninaga, küll õhukese keha ja pika ninaga, küll roheliste mütsidega, küll kaapkübara-tega mehed, küll naised käisid, põimisid vankrite vahelt läbi ja valisid loomi.

«Kas «Punane» müüa?» oli harilik küsimus, ja kui järgnes vastus «müüa», siis algas kauplemine.

80 tahtis Jaan. Mõni pakkus 75, mõni 70, mõni koguni 60 rubla.

Keegi pika kasvuga noorhärja käis mitu korda Punu vaatamas. Tema oligi see, kes 75 pakkus.

«Kuule, mees,» ütles ta jälle vankri ligi tulles, «ole ometi mõistlik ja anna ära!»

«Ei või, härrad!»

«Miks?»

«Vaadake, rent on kallis, ei tule kuidagi välja,» algas Eeva; «just härjast peab pooleaastane rent välja tulema!» Ja siis hakkas ta lugema, kuhu kõik raha tuleb anda: kirkule, koolile ja vallale, sepale ja rätsepale — igale poole; vili ei maksa midagi... Hirmus vaene lugu!

Selle aja sees oli härra Punu igalt poolt hoolega, nagu hea tohter haige, kõik järele katsunud, isegi saba läbi pihu lasknud.

«76 rubla, ja see on viimane!» ütles härra tõsiselt.

«Ehk lubab härra juurde?» küsis Eeva paludes.

Härra silmad läikisid.

«Kuule, vanamees, kas sa sant oled?» ütles ta vihaselt.

«Ma olen sulle juba rubla rohkem pakkunud! Kas tahad? Seda hinda sa ei saa enam! *Solche dumme Menschen, diese Bauern!*»¹ lisas ta habemesse.

Jaan mõtles. Eeval hakkas kahju oma härjast.

«No ütle ruttu!» kähvas härra, «mul on aega vähel!» Ta ootas pisut.

«Ehk härra paneb sabaraha peale?» palus Eeva.

«Mis sa siis ise maksad?» küsis härra korruga, pöördus ümber ja läks; mis ta saksa keeles rääkis, seda ei kuulnud vankris istujad.

Seal pöördus ta aga korruga ümber ja ilusat härja nähes küsis vihaselt: «76 rubla?»

«Olgu!» hüüdis Jaan.

Eeval pidi vesi silmi tulema. Ta vaatas hoolega härrat, kes nii ihnus võis olla! Vasakul palgel oli tal arm ja paremal silmakulmul must soolatüügas. «Mis see sul nüüd on 80 täis panna?» mõtles Eeva, aga ütelda ei tohtinud ta midagi, et kurja härrat mitte pahandada. Härra lõikas aga kõverate otstega kääridega härja seljale L ja XXXV, mida ei Jaan ega Eeva mõistnud.

Iga käärirõnksuga läks Eeva süda haledamaks. Talle tuli härja kasvatamine meelde.

«Kas elu peale?» julges Eeva küsida.

«Läheb nuumale ja tapale!» vastas härra põlgavalt.

Eeva ohkas.

Ja kui Punu lahti võeti ja Jaan karjasega minema läks, siis astus Eeva koorma otsast maha, silis oma härja ja pööras silmad teisale.

¹ Niisugused rumalad inimesed, need talupojad!

«Siis Punu läks!» ohkas ta ja alumine huul läks pisut kõverasse. Eeval oli väga kahju.

Koju minnes oli Jaan joobnud.

«Kuhu Punu jäi?» küsis Juku kodus.

«Härra viis Punu ära?»

«Omale?» küsis Juku ja tegi ka kõverad mokad.

«Ära nuta, ära nuta!» trööstis ema, «meie saime ju raha!» Ja ema andis Jukule kompvekki.

«Raha, raha!» poolis Juku, «meie ilusa Punu raha sail!» Eeval oli veel enam kahju!

6

Teise päeva hommikul läks Jaan mõisa renti maksma. Nii oli seatud, et peremehed värske rahaga kohe renti võisid maksta. Ühtlasi oli see ka teine laadapäev, kus peremehed siis liiku võisid võtta. Härra sai oma, kõrts oma.

Hilja õhtul tuli Jaan koju ja oli kaunis purjus. Vihaselt pörutas ta kohe sisseastumise järel:

«Iba, too süüa! Kurat võtku sind ja su härga!»

«Ole ikka mõistlikum!» noomis Eeva, «täditütar Mariia tuli ka siia.»

«Kas ta lahti on?»

«Ei ole.»

«Või tuli ta vaatama, kui suured härjad meil on?»

«Tere ka, Jaan,» hüüdis mõisa toatüdruk, Eeva täditütar Mariia, Jaani juurde astudes.

«Terel!»

«Vaata ikka, mis ilusad asjad Mariia Jukule tõi!» naeris Eeva. «Juku, tule siia!»

Juku tuli kambrist püssi ja pasunatega välja.

Jaan vaatas ja sülitas.

«Mis sul viga on?» päris Eeva.

«Mis mul viga on!» õiendas Jaan. «Härra ütles: «Noh, Jaan, tuleval aastal on viimane selle kontrahi aeg, siis teeme uued!»

«Küll kuluks uued teha!» arvasin mina, «küll kuluks renti pisemaks panna: ei tule kuidagi välja!»

«Aga sul on ilusad härjad müüa!» vastas härra: «ma kuulsin, sa oled oma härja eest 76 rubla saanud! Sa kasvata kaks-kolm härga!» — Kurat, mu süda kukkus täis. Mina kasvatan, ja sina...? Aga ma ei lausunud midagi.»

«Siis lähen ära!» vastasin ma. «Ehk härrad jätavad mahal!»

«Ei, ei, seda ei ole,» rääkis härra, «ajad on väga kasi-
nad, ei tule läbil!»

«See on nüüd sinu tegu,» rääkis Jaan Eevale, «see on
su härjajaht. Jumal teab, kui kõrgeks nüüd rent läheb?
Ikka suurt tõugu, suurt tõugu; maksa nüüd!»

Jaani meel oli pahane.

Nüüd hakkas ka Mariia rääkima, kuidas nende härra-
sed elavad, kui kokkuhoidlikud nad on, kuhugi kopikat
muidu ei anna.

«Praegu perega,» rääkis Mariia, «oh sa jumal, kui
kokkuhoidlikud! Räimed, kõik loetakse ära, niisama
antakse leiba kindla aru järgi: iga hing saab söögiks ühe
räime, päeva peale 3 naela leiba.»

«Mis sellest räimest saab?» naeris Eeva.

«Mis tast saab?» kinnitas Mariia sekka. «Eks hiljuti
olnud veider nali. Tuli uus pesutüdruk, va Tamme Anu
tütar Kadri. On sel aga ka lõuad peas! Tema ütleb pere-
mamslile, et see üteltu prouale: «Temale ühest räimest
kedagi ei saa!» See räägib. Proua laseb küsida: «Kui palju
Kadri tahab?» Kadri ütleb: «Viis tükki.» Proua paneb käed
kokku; annab, aga läheb ise peremamsliga vaatama, kuhu
pesutüdruk need viis räime paneb. Kadri sööb nende silme
all kõik need 5 kalakest ära, joob toobi taari takka otsa ja
ütleb: «Noh, nüüd ikka sai teisele poole kõhusoppi!»

Proua laseb peremamslit tõlkida, mis Kadri rääkis;
saab siis vihaseks ja läheb.

Kadri lasti aga varsti lahti; proua öelnud: «Niisugune
võib mõisa vaeseks süüa!»

Eeva hakkas suure häälega naerma.

Jaan aga tõmbas viinapudeli taskust ja pakkus Mariiale.
See kärsutas mokki — ei tahtnud!

«Mis sa nüüd temale pakud, eks ta mõisas küll ei saa!»
arvas Eeva.

«Oh ei saa!» vastas Mariia, «või olgu siis harukorral,
nagu eile õhtul, kus onupoeg härral külas oli ja ka teisi
saksu palju. Siis saab!»

«Kas teil siis pidu oli?» küsis Eeva.

«Ei just pidu, aga külalised,» vastas Mariia ja hakkas
siis kõike kirjeldama, kuidas nad söövad ja joovad.

«Mis nad siis joovad?» päris Eeva.

«Joodavat veini! Õige magus!»

«Sihukene nagu kirsiviin!» arvas Eeva.

«Kirsiviin!» naeris Mariia. «Nad joovad ikka sihukest
viina, mille pudel kuus või seitse rubla maksab!»

Eeva kokkus.

«Mis sa ütlesid?» küsis ta.

«Niisugust viina, mis kuus-seitse rubla pudel maksab!»

«Oh sa jumal! Ja kui palju siis sihukesi ära juuakse?»

«Kümnete kaupa!» arvas Mariia.

Nüüd hakkas aga Mariia alles rääkima, mis ta teadis, kuidas kaarte mängitakse ja kuidas eile õhtul üks noorherra, nende härraste onupoeg, pikk ilus mees, arm palge peal (saanud tudengipõlves mõõgaga lüüa), eile õhtul 800 rubla ära mänginud.

Eeva pidi kiljatama!

Jaan rüüpas viinal!

«Kas sellel herral mitte parema silma peal must soolatuugas ei olnud?» küsis Eeva.

«Jahl!» vastas Mariia.

«Oh sa suur jumal! — Ja meie Punu...!»

Pisuke Juku kuulis Punu nime ja ütles: «Meie ilusa Punu raha sai!»

Jaan rüüpas viina ja sülitas...

Kõikide jutt oli otsas.

Eeva käis ümber, muretses süüa ja mõtles: «Meie Punu, meie Punu!» Vist oli pisuke Juku Punu jälle meelde tuletanud. Eevale tulid kõik need päevad meelde, kuidas ta teda oli kasvatanud ja nüüd nii pisukesel raha eest ära andnud — ajad olid ju vaesed!

Jaan sõi vähe, ta jõi rohkem ja heitis viimaks pikali lava peale, jalgu jälle vastu ahju toetades.

Ta oli küll purjus, aga rendiasi seisis tal meeles. See äraneetud Punu! Ta silmad vajusid; pea käis ümber. Ta nägi enese mõisas olevat; herra ajas välja, sest ta oli jooanud. Jaan läks. Seal oli ta korraga Eedeni aias, kus talle öeldi: «Harige maad ja saatke eneste alla!» Ta läks, võttis labida; seal oli aga teine ees ja ütles: «See on minu, ära siia puutu!» Ta läks teisele poole — seal samane lugu. Viimaks nägi kõik maa vaiu täis olevat: ei pääsenud kuhugi! Hakkas jooksuma. Jookseb, jookseb... Korraga peetakse kinni ja keegi ütleb: «Kuhu sa, härg, jooksed!» Võetakse kinni ja viiakse laadale: Eeva istub vankris, karjane ajab takka — ei pääse kuhugi. Korraga tuleb lihunik ja hakkab teda lõikama; lõikab ja lõikab, ikka sügavamale, ikka sügavamale. Jaan tunneb hirmsat valu, ta hakkab karjuma: «O-o-oo!»

«Mis sa lõugad!» hüüab korraga Eeva ja raputab Jaani üles. «Vist jälle luupainaja!»

Pead väristades, vihaselt tõuseb Jaan.

«Mis sul viga?» küsib Eeva.

«Mind müüdi härja pähe äral!»

«Oh sa jumal!» ohkab Eeva, «mis sa kõik kokku ei sonil
On ometi hea, et see ilmsi ei sündinud!» püüab naine
naljatada.

«Jah, eks ta ole,» vastab Jaan. «Niisugune on ühe härja
elulugu!»

Ta tuli lavalt maha.

*

Jah, eks see ole küll hea, et niisugused halvad asjad
ilmsi ei sünni ja et sääraseid sandid lood üksnes härga-
dega juhtuvad, nagu sellest härja eluloost võis näha.

1898

MARJAD SILMAS

ehk

50 protsenti rumalust, 25 protsenti laiskust,
ja mis üle selle,
see on sula kangekaelsus

«Nad on kõik pimedad, nad ei tea ühtigi. Nad magavad norinal, armastavad tukkumist. Nead on, kes ei mõista midagi ära tunda. Nad vaatavad oma tee peale, kõik hoopis oma kasu peale,» ütleb Jesaja.

1.

Suure isuga luges kirikhärra Weitling tänast uut saksa-keelset ajalehenumbrit. Tükk oli tõesti huvitav ja ühtlasi ka õpetlik. Keegi doktor G. v. H., nagu neid paari tähega ajalehetarku alati leidub, andis aru siitmaa tervishoiuseltsi uurimistest. Tohtri aruanne oli sellepärast väga põnev lugeda, et ta mitte üksi arvused ei pakkunud, vaid oskas nad ka ilusasse õpetlikku, pisut sentimentaalsesse, ühes sellega luulelisse kujusse kududa.

Jah, sedaviisi nad nüüdsel ajal kirjutavad. Osavasti, mõjuvalt ja luuleliselt — muidu ei panda ju nende töid tähele. Ja on ka parem, sest mis paberist määrida, kui seda keegi ei loe! Muidu tuleb ju Libedaoja Madise lugu kätte, kes iseenele luuletanud, neid ise lugenud, naernud — ja jälle lugenud. Kahjuks on aga niisuguseid Libedaoja Madiseid veel vähe, mida tuleb väga kahetseda!

Dr. G. v. H. kiri oli ka osavasti kokku seatud. Mõjuv! Seda võis kirikhärra näost näha: ta silmad hakkasid hiilgama, mis sisemisest liigutusest tuli; palged lõid pisut punaseks — selge tunnistus ärritusest, ja sügav ohe tõusis rinnust, mis enamasti tunnistab, et lugeja peatselt valmis on midagi head ette võtma. Kõike seda oli tohtri-härra kiri teinud.

«Oh kui palju elu läheb asjata kaduma,» ohkas ta, «oh kui palju, kui palju!»

Ohates võttis ta kirikuraamatu kätte, et järele vaadata, kas see lugu ka tema koguduses mitte nõnda ei peaks olema.

Et tööle head hoogu anda, pani ta sigari põlema. Kirikhärra Weitling armastas üksnes sigareid suitsetada. See oli juba tema verre läinud. Noores eas, Tartu ülikoolis

Õppimise ajal, oli ta küll paberosse suitsetanud — oli odavam —, aga nüüd ei teinud ta seda enam tükil ajal. Selleks oli tal oma põhjus, ja võib-olla mõne meelest ehk vähe imelik, aga paberosse ei võtnud ta enam oma suhu. Mõni arvab: ehk oli tal selleks mõni usuline põhjus? Ei, seda mitte! Aga asi kujunes nõnda:

Noor Otto Weitling oli väga suur rahvamees, rahvamees läbi ja läbi. Rahva eest oleks ta oma hinge andnud. Just sel ajal, kui ta Tartu ülikooli oli lõpetanud, tulid meie kodumaale suured muudatused. Mujal oleks niisuguseid asju, nagu ühesugune kohus kõigile, hea meelega vastu võetud, aga siin oli lugu vähe teine. Suuri nutulugusid peeti mitmel pool, ja südikamad, kes kõike seda näha ei tahtnud, et nad kõigiga ühise kohtu ette pidid ilmuma, ühises keeles, mis nii vastikult kõlas, õpetust saama, — need läksid meie maalt lihtsalt — ära! Niisugune südikas oli ka noorhärri Weitling. Ka tema läks ära Saksamaale.

Oli ta ju saksa soost, ehk küll emad neli põlve eestlased olid olnud. Kuid see muutis väga vähe või mitte sugugi perekonna puhast verd. Leidus sel ajal eesti mehi küllalt, aga veel mitte ühtegi eesti naist. Ja kuis pidi esimene just Weitlingi perekonda sattuma!? Saksa keel täiesti suus, saksa ülikool läbi käidud, mis keelas Weitlingi seal ujumast, kus sügavam? Peale selle lootis ta, et temasuguste meeste peale Saksamaal iseäranis hea meelega vaadatakse.

Head tunnistused ja kirjad endiste tuttavate professorige käest taskus, rändas ta rõõmuga üle piiri. Masin suitses, Weitling tõmbas paberossi — ja paha maa oma muudatustega oli seljataga!

Kirjade mõju ei jäänud ilmsiks tulemata: Weitlingil oli õnn varsti Reini jõe maakonnas koht saada. Weitling tundis aina rõõmu: haritud maal, haritud rahva seas, haritud keeles jutlust pidada — paljuks on niisuguseid õnnelapsi päikese paistel! Nädalatega läks tal aga meel teiseks. Ja juba esimese aasta järel kirjutas ta oma sõbrale parun Hammelthalile:

«Ma olen Saksamaaga petta saanud! Kogu mu sissetulek ei ole suurem kui ainult paar tuhat marka. Kõik söögikraam on ülikallis! Look on küll odav, aga (ta tegi sõbraga nalja) paljuks siis veel inimesele vaja, kui ta juba küllalt turdunud on! Mõtle Tartu peale! Ja mis kõige hullem: see maa on

täis vanemateteotajad ja uskmatuid. Ma pean siin jutlust üksnes naistele, ja veel vanadele naistele; mehed ei luba enestele niisugust lõbu! Ja mis veel häbematum: Mind kutsub keegi kaupmees enese juurde külla. Ma lähen. Tuba talupoegi täis. Minu prouat, sündinud landrat von Eisenhammeri tütart, tutvustatakse Gretl Müllerile, Liesl Schultzele, Hannl Lehmannile ja teistele säärasele külamoori-dele, keda meie pool, s. o. teie pool, üksnes mõne haritud mehe põrssaid lastakse vaatama minna. Lõbustelgu nüüd minu proua Louise niisugustega! Ma ütlen: mingisugust enamakspidamist siin ei ole! Seda saab küll sellega vabandada, et need kõik sakslased on, aga mina ega mu proua ei ole säherduse eluga sugugi harjunud.»

«Oho!» naeris sõber, kui ta kirja läbi oli lugenud, «see mees hakkab aru saama, et kõht keskpaias on!»

Ja kui vana kirikhärra koguduses suri, kus von Ham-melthal patroonihärraks oli, siis kirjutas ta Weitlingile, sest selle kirjad olid ikka haledamaks läinud:

«Sa kaebad, et Sul olevat seal vähe austajaid ja kuulajaid. Siin on küllalt niisugust kraami, kelle ees Sa ennast laiutada võid. Kas tahad tagasi tulla? Siitmaa alamaks võid varstigi jälle saada. Mul on häid tuttavaid, kes asja aitavad ajada. Mõtle oma endiste aegade peale ja tule tagasi! Koht on keskmine: 6000 rubla ümber sissetulekut. Tule aga peale tagasi! Meie maal hakkab lugu ka narriks minema. Siin peab juba mehi kuulama, kelle isad alles meie isade käest rookida said ja kes ise alles palja jalu mööda külatänavaid sigu taga ajasid ning kevadel lepapargise lõuaga tee ääres hobuseid hirmutasid. Oh, selleks läheb enam südant tarvis kui Tartus rebasepõlves proovikarika tühjendamiseks. Sa pead asja ehk naljakaks, aga lugu on tõesti põlastamisväärne! Meie naaberkihelkonnas on kiriku peal keegi Jüri Madisson, kelle naine keegi sündinud Madli Muru on! Mõtle ometi: Madli on kirikhärra naine! Mul on üsna hirm, kui siia niisugune peaks sattuma. Nad kutsuvad teda küll Mathildeks, aga kes ei tea, et ta Madli on! Aga ma usun, lugu võib ometi nõnda minna: talupojad saavad aru, et ka kõht maailmas midagi tähendab, kui ta hästi

täis on, ja veri on paksem kui vesi! Sellepärast
ütlen ma sulle veel kord: tule!

Terviseid!

Sinu Franz.

P. S. Kirjuta mulle pea! Kas Sa ikka veel pabe-
rosse ei suitseta?»

Vastus tuli:

«Sinu kirja, armas Franz, olen ma nutuga luge-
nud. Mis peame tegema? Aga hoidkem tuli puhas
Jehoova altari peal ja ärgem laskem seda teistest
solkida — siis jätavad nad selle maha.

Mu Louise on justkui meelest ära! «Kuju, armas
Otto, koju läheme jälle!» Ma võtan Su kutse vastu
ja tulen varsti kodumaale.

Sinu alandlik sõber

Otto.

P. S. Paberosse ma ei suitseta, küll aga sigareid:
põhjus on Sul teada.

Seesama.»

Ja Otto Weitling sai ka tõesti kodumaale.

Kogudus tahtis küll Priidu Edenpärki. See oli kord
seal abiõpetajaks olnud ja meeldis kõigile, aga koguduse
liikmeile rääkis Hammelthal konvendil: «Priidu Edenpärk
ei kõlba siia kirikhärraks. Te mõistate, ajad on rasked!
Meile läheb meest tarvis, kes kõva kui teras, kes harju-
nud on. Te mõistate, ajad on rasked! Meie peale langevad
meie vaenlased, nad tambivad meid jalgadega maa põhja!
Te mõistate, ajad on väga-väga rasked!» Ja kõneleja
ohkas väga sügavasti.

«Ma kõnelen teile ühe loo,» sõnas Hammelthal edasi,
«mis mu sõber mulle rääkis: Priidu Edenpärki püksid ole-
vat naise jalas. Suurt kogudust ei jõua see juhatada, kel
oma kodus sõnaõigust ei ole! Ei, Priidu ei kõlba meile,
Priidu on väga pehme mees. Ja siis veel üks asi: Priidu
käis Tartu kooli väga ruttu läbi; tema on vaene mees, ta
pidi ruttama, sellepärast ei tea ta midagi! Meie Priidut
ei taha!...»

Siis rääkis kõneleja, et neil väga tark kandidaat Saksa-
maal olevat: ka eesti soost, mõistab keelt väga hästi ja

on väga tark ja sõnakas mees ning kange käsivarrega ja on Saksamaal elanud.

Kõne mõjus. Talupojad soovisid veel oma Priidut, aga juba seisid mõned saadikud Saksamaa kandidaadi eest — ja Otto Weitling oligi koha peal.

Naised kaebasid küll, et nad oma ilusat Edenpärki ei saanud: «Oli teine ilus, valge ja «laia laari» näoga mees nagu Jeesus, aga ennäe see — must nagu kaubajuut», aga kes seda tähele pani! Ajad olid ju vaevalised.

Nõnda sai Weitling koha peale, kus talupojad enam oma naistega ei saanud õpetaja prouat pahandada.

Ta oli rõõmus, niisama ka ta naine. Nad tundsid endid jälle endises vees olevat. Üks muutus oli aga mehes endise ajaga võrreldes siiski sündinud: paberossi asemel suitsetas ta sigarit. Ta ise oli sellest omal ajal von Hammelthalile kirjutanud:

«Ma olen endiste aegade peale nõnda vihane, et ma neid meeldegi ei taha tuletada! Midagi ei taha ma sellest maast enam teada! Isegi paberossi viskasin ma ära, sest ka see on sealtmaa väljamõeldis. Ma olen saksa mees ja suitsetan sigarit!»

Ja see sai talle üheks suureks koha saamise põhjuseks.

Kui vana õnnis surnud oli ja sõbrad Hammelthali juures koos olid aru pidamas, kust jälle uut saada, kes vanas vaimus tööd jätkaks, siis olid kõik vait, kellelgi ei olnud kohast meest soovitada.

«Jaa, jaa!» rääkis üks vanematest sõpradest, «vana õnnis oli väärt mees, suurte vaimuannetega ja kange käsivarrega. See on küll väike nali, osalt ka veider nali, mida vanale andeks võib anda, aga ta meelsusest annab see selge tunnistuse. Kui meie maale muudatused tulid, kiskus ta ühel päeval kõik sibulad oma aiast üles, öeldes: «Nii-sugust harjuskikraami ma oma maa peal ei sall!» Ega olegi sellest päevast alates seda kraami oma majas sallinud, et värskaid haavu mitte lahti kiskuda!»

Naerumuie lendas üle kuulajate palgete; siiski panid nad vana õnnist imeks.

Nüüd kõneles von Hammelthal oma sõbrast, kes seltsamal põhjusel paberosse ei suitsetavat, vaid sigareid, ja see huvitas kõiki.

Kui Hammelthal veel sõbra headest omadustest ühteist oli kõnelnud, siis tehti otsuseks: «Selle mehe eest tuleb sõdida!»

Ja löödigi lahinguid, ja pärast olid kõik rahul, et vahva mehe — selle Otto Weitlingi olid saanud.

Täna oli härra Weitling jälle vahvasti ametis. Ajaleht oli huvitava sõnumi toonud ja seda tuli järele proovida.

Hoolega luges härra Weitling ja hoolega suitsetas ta kallist sigarit, mille saja eest enam kui pool kümnet rubla tuli maksta.

«Tõsi,» ütles ta edasi lugedes, «sel mehel on õigus; aga eks me näel!» Ta pööras lehte ja ütles: «20».

«Aga Otto!» hüüdis korraga proua Louise tuppa joostes ja mehel suure hooga ümber kaela hakates, kusjuures ta mitu korda talle suud andis, «kas sa tead ka, Otto?» Ja proua hakkas laginal naerma, kusjuures ta väike näoke veel enam kokku ning pisemaks läks.

«Mu inglíkene, mu tuvíkene!» sõnas kirikhärra, vägisi lahedat nägu tehes ja naeratades. Talle oli vastumeelt oma tööd pooleli jätta. Kirikuraamat vajus kokku. «Mis on, mu tuvíkene, mu rotíkene?» Seejuures pani ta pahema käe rotíkese piha ümber ja suudles naist.

Prouake hakkas veel enam naerma. Kogu ta pikk peenike keha näis naerust osa võtvat.

Kirikhärra pidi uuesti küsima: «Noh, mis on?»

«Mõttele ometi!» jõudis rotíke viimaks öelda, «tohtrihärra Davidsohn naeris, kui ta meie Herbertit vaatas.»

«Kas juba käisite seal?»

«Jah!» vastas proua; «ta ütles, et need pisukesed punased nupud soojast tulevat!»

«Ja muud ei midagi?»

«Mitte midagi! Tohtrihärra Davidsohn naeris, et katki tahtis minna, ja ütles: «Tal pole ju palavikku! Oh, oleksid kõik lapsed nõnda terved!» Ja proua tegi enesele uhke näo.

«Seda arvasin ka mina,» seletas kirikhärra; «niisuguse asja pärast ei maksa tohtrihärrat vaevata.»

«Aga mõttele ometi, Ottokene,» rääkis proua, «éga ta pea meilt ometi muidu 200 rubla aastas palka saama! Iga tööline peab midagi tegema, kui süüa tahab saada!» Ja häält mahedamaks tehes kõneles ta edasi: «Aga Ottokene, misugune tore ilm on täna väljas! Lähme täna Päräjõe le kalu õngitsema ja võtame lapsed kaasa!»

«Aga pärast lõunat hakkab Herbertil külm. Ma lugesin täna ühe väga tõsise tüki.» Nende sõnadega näitas ta kõrvalseisva ajalehe peale.

«Tervishoiuseltsi aruanne — kirjutanud dr. G. v. H.,» luges proua ilma järele mõtlemata.

«See on väga tõsine tükk,» seletas kirikhärra; «siin seletab dr. G. v. H., et meie maal, sellega ühtlasi tervel Venemaal, 50 protsenti lastest ja kõigist haigetest inimestest rumaluse tagajärjel, s. o. sellepärast ära sureb, et alam töörahvas ei mõista väikeste lastega ja haigetega õieti ümber käia! Mõttele ometi, missugune jumala õnnistus sellega hukka läheb! Kui palju tööjõudu ei vaju selle läbi üsna muidu hauda!» Ja tasemini jätkas ta: «See oli ikka väga hea, et sa Herbertiga tohtrihärra juurde sõitsid.»

«Ja muidugi!» vastas rõõmus abikaasa, nüüd aga pisut tõsisemalt: «Kas läheme täna Päräjõeale? Tore, ilus ilm!»

«Ei,» vastas mees, «Herbert võib enese ära külmetada.»

Proua nägu läks tusaseks, siis aga ütles ta: «Mis jõulukannikest sa temast tahad kasvatada?! Mis külm nüüd on? Vaata ikka, kuidas talulapsed jooksevad! Ma võtan ju suured riided kaasa! Kui me nüüd ei lähe, millal siis see parem aeg tuleb?» Ja armsalt mehe näkku vaadates ütles ta: «Ma ütlen kutsar Hansule, et ta hobused pealelõunaks valmis seab? Meie mustad jooksevad nõnda ilusasti, et väike Herbert aina hüppab hea meele pärast ja laulab: prrr sõita, ja prrr sõita! papa, prrr sõita! ... Lähme!?» Ta silitas mehe palet.

«Aga kui õhtul vilu ei hakka?!»

«Mine ikka!» vastas abikaasa, ja ilma et mees luba oleks andnud, sai ta aru, et mehel selle vastu enam midagi ei ole. Ta andis mehele suud.

Naine läks. Mees asus aga jälle kirikuraamatu kallale ja hakkas eestotsast uuesti peale.

2

Lõunalaua, kus vähisupp Leipzigi mitmekesisega, noore nepi praad kurgisalatiga ja järgnev sõstrakissell vanillisoustiga võitu ajasid, kus proua lapsi — neid oli tal kolm: vanem poeg Johannes, tütar Johanna ja noorem poeg Herbert — enam käskis süüa, sest papa lubas neid peale lõunat Päräjõeale kalu õngitsema kaasa võtta; lõunalaua, mida proua alati kõige paremini armastas katta, sest muidu võisid perekonnaliikmed niisugusel raske ajal varsti otsa lõppeda, nagu seda mitmest ajaloolisest mehest näha võib, kes tühja kõhu ja peavarjuta oleku pärast mõne aasta järel oma vaenlaste pihku sattusid; lõunalaua, kus punane viin ja pudel õlut ei puudunud, hakkas kirikhärra prouale jälle loetud tükist kõnelema:

«Siin võib Kolumbus Ameerika üles leida,» rääkis ta isuga süües. «Hiljuti kirjutas aus ametivend Pasknäär meie ajalehtedes ja soovis tööliste puuduse paranduseks taluinimesi maade, nimelt mõisamaade külge siduda — muidu langeb meie kõrge kultuur, maa jääb vaeseks ja siis tuleb lõpp! Aga nii õige kui see mõte ka on, on ta siiski ka pisut ülekohtune: orjapõlve ei või ometi avalikult tagasi kutsuda, ehk priius rumala rahva käes küll suur asi ei ole! Priius olgu targematele... Iisraeli rahvas läks piima- ja meemaale üksnes Moosese kupjakepi najal, ja see kepp valitses nende seas 1000 ja 500 aastat!»

«Siis on pastor von Mockschitzil päris õigus, kui ta kord ütles, et kurat olevat meie maarahva priiks lasknud?» küsis proua.

«Ja mis mõttes?» vastas mees. «Et priiuse läbi rumala talurahva seas kurjus on tõusnud, ütleme: hobusevargus, aitade lõhkumine, ööhulkumine, siis võib seda küll kuradi riigi laienduseks ja tööks kutsuda. Ma olen sellega ühes mõttes, ja ta aluseks on piibel, aga minu meele järgi sääranane ütlus ei ole. Me ei tohi suuri maailma põhimõtteid karjapoisilikult ümber virutada, me peame sellel kultuurihistorilisel alusel edasi sammuma ja katsuma aega nõnda parandada, et uusi teid üles võtame, aga mitte vanu kolikambrist välja ei kisu. Meie abi tuleb mujalt. Siin on selge tõde: meie rahvas kaotab rumaluse läbi palju tööjõudu; rumalust on tarvis vähendada; surma suu on tarvis kinni siduda! Ka oma kogudusest olen ma seda asja mineva-aastaste surnute varal järele katsunud ja pean ütleva: G. v. H-1 on õigus. 50 protsenti on meie rahva seas rumalust. Seda rumaluseprotsenti tuleb vähendada ja siis on meil töölisi küllalt. Selle 50 protsendi vähendamine on nõnda siis kasulik ja ühtlasi kultuurihistoriline töö.»

Proua ei pannud seda juttu aga suurt tähele. Temal oli oma laste kõhutäitmiseega enam tegu kui mehe kasuliku haridusajaloolise tööga.

Söömine lõppes ja kirikhärra pidas pisukese söögitänu-palve.

Hüpates jooksid vanemad lapsed välja kutsar Hansule teada andma, et see hobused ette ajaks: «Meie lähme kalu õngitsema!»

Hans sülitas ja hakkas ametisse. Varsti seisiski puhas kahehobuse-kaless, mis läikis ja säras, saksatrepi ja ootas härraseid.

Silmapiilk olid ka Johannest-Johannat tõllas ja istusid, selga tahapoole toetades, teine teisel pool tõlla nurgas.

Herbertit kuuldi toas nutvat.

Mõne minuti pärast tulid saksad oma kimpsude ja kompsudega välja ja kogunesid tõlla juurde.

Toatüdruk kandis väikest Herbertit; proua — tagavara-riideid õhtuks laste tarvis; köögitüdruku käes oli söögi-tagavara korv; kirikhärra enese peos toobine plekist kompvekipurk söötadega, ussidega, mis aednik oli korjanud.

«Missugused vallatud lapsed!» kiunus proua vanemaid lapsi noomides. «Tulge maha! kas papat-mammat lubasid?»

Lapsed ronisid maha. Johanna mokad läksid pikaks.

«Fui, missugune paha laps! Ma jätan su koju,» noomis proua tütart.

Vastu tahtmist tegi tütar ilusa näo.

«Kuule, Hans,» rääkis kirikhärra kutsarile, kuna teised asju tõlda hakkasid pakkima: laste tagavarariided vilu õhtu puhuks pandi tõllakummi kortsude vahele, söögikorv ette kutsari juurde, lastetüdruk Kata istus Herbertiga ette tõllaistmele, kusjuures ta Johannat paremal pool hoidis, köögitüdruk läks kutsari kõrvale pukki ja võttis Johannes sülle, kes mingisugusel tingimusel tõlda ei tahtnud minna, härrat-prouat istusid taha tõlda, «kuule, Hans, sa sõidad Särjesonni alla! Kas sa tead, kas vana Kalda Jüri kodu peaks olema?»

«Ah Ahvenas või?»

«Mis Ahvenas?» taples kirikhärra, «kas sa ta õiget nime ei tea? — Jüri Kalda!»

«Kust mina seda, härrad, tean?» vastas kutsar tormilt, osalt noomimise pärast pahaseks saades, osalt sellepärast, et tõld nõnda täis tuubiti. «Kas söögi-Liisu ei võiks maha jääda?» küsis ta. «Hobustel on raske, kaheksa versta, ja härra tahab head sõitu!»

«Jah, ma jään küll koju, hobustel on tõesti raske kaheksa inimesega,» aitas köögi-Liisu järele, kes heameelega koju oleks jäänud — kärner Madisega oleks ju hea nüüd juttu ajada olnud!

«Aga me ei saa ju läbi!» pirises proua. «Sina pead sööki muretsema, ja Kata vaatab Herberti järele. Ei, meie lähme kõik!»

«Sõidame aeglaselt!» kinnitas härra; talle tuli jälle see rumaluse 50 protsenti meelde.

Liisu nägu lõi tõsiseks, toatüdruk aga naeris trepilt.

«Nõõ-eh!» hüüdis kutsar paha meelega, ja tõld nihkus.

Päev oli ilus ja palav, nagu neid tihti juulikuu lõpul on.

Tükeldatud, halli sisuga ning ilusate valgete äärtega pilved ujusid laialisel taevavõlvil nii rahulikult, nii tõsiselt.

Ja all vuras tõld 8 inimesega mööda tolmukat maanteed, õrna halli tolmuauru enda taha maha jättes. Tõlla kodarad läikisid päikese näes, nagu oleks nende vahel tuliseid süsi olnud; hobused puristasid ja traavisid koorimatud tõlla ees, mille vedrud olid raskusest üsna kokku vajunud, sõbralikult edasi. Ilus sõit, ilusad sõitjad, ilus meelelahutus raskes töös.

«Kust sa tulid ometi, kallikene,» küsis kirikhärra proua käest, «niisuguse ilusa mõtte peale: täna kalale minna?»

«Ah, ma tean ju, et sa seda nõnda armastad!» vastas proua.

«Jah,» rääkis kirikhärra, «see on väga armas meelelahutus töö vahel! Ma küll ise ei armasta õnnega jõe ääres istuda, seda teeb heameelega Kalda Jüri; tal on hea meel, kui ta nii hõlpsasti võib paarkümmend kopikat teenida. Aga see Ahvenas on üks veider mees,» naeris õpetaja, «missugused naljakad sõnad!»

«Ah,» naeris proua, «mis ta sulle kord vastas? Ma olen selle sootuks ära unustanud!»

Kirikhärra vaatas üle tõlla ääre rataste peale ja ütles siis: «Ma küsisin ta käest: «Jüri, mis sa armastad ajaviiteks priiaegadel teha?» Ta vaatab oma rumalate silmadega — nagu sa tead, mu tuvike, on tal ju trahoom (marjad) silmas, ja need on ta silmalaud üsna väljapoole pööratud; kui inetu ta on!»

Proua ohkas.

«Ta vaatab mu otsa ja küsib kavalalt: «Aga mis armastab kirikhärra priiaegadel ajaviiteks teha?» Ma vastan: «Lugeda, kalu püüda või suitsetada või mõtelda!» Ta naerab. «Aga mis siis sina teed?» küsin ma uuesti. «Te teate, et ma veel sepp olen,» vastab ta ja naerab, «mina taon ajaviiteks priiaegadel rauda!»»

«Ja-jaa,» naeris proua, «sa rääkisid sellest mulle kord, aga ma olen selle ära unustanud.»

«Jüri on mulle üsna meelega järgi; ta on nii naljakas, ja ühtlasi ka nii rumal. Hea, et poissmees, muidu oleks ta halb laste isa. Aga,» seletas härra edasi, «ühtlasi tuletab kalapüük meie suurt õpetajat meelde, kes tubli Peetrusega ka kalu armastas püüda. Ja-jaa, see tubli Peetrus, teda läheks nüüdselgi ajal tarvis!»

Ja nagu teise tublidust kinnitades lükkas ta pahema käe nimeta matsiga, millele tubli jäme kuldsõrmus vööks ümber oli aetud, sigari otsast tuhatüki maha.

Vurinal sõitis Peetruse järelkäija ilusa ilmaga, ilusas tõllas, ilusa naise ja lastega kalale meelt lahutama, seda tublit meest meelde tuletama, kes omal ajal ka kalamees oli; aga kummalgi pool maantee kõrval, siin ja seal, küürutas rahvas selga rukkilõikust lõpetades. Särgiväel, olgu mehed või naised, higist nõretades painutasid nad oma valutavat selga, vist ka priiajal ajaviiteks, meeelahutuseks, nagu rumal Ahvena-Jüri. Korraks tõtsid nad pead üles, et möödasõitjaid vaadata, ja jälle: praoh ja praoh tungis kõver sirp niihästi tugevast kui ka nõrgast käest juhitult läbi rukki. Mida pidi see pilt meelde tuletama? Vist vana seadust, Eedeni aeda, kus Aadamale öeldi: «Palehigi sees . . .» ja needsinatsed teised sõnad.

Läikivail rattail kadus varsti maa, ja peagi oli Särjessonni küla läbi ja küla lõpul Ahvena-Jüri saun käes, mille väravasse kutsar hobused kinni sidus.

Vana Jüri tuli varsti saunast välja ja teretas saksu õige aupaklikult, mütsilotti mitu korda maha võttes.

Seljas oli tal ainult must, lahtiste käistega särk, mis kurgu alt sõltusega hooletult kinni oli tõmmatud; jalas kandis ta määrdunud takuseid pükse, mille põlvede otsa vist sajad paigad olid aetud, nõnda et nad kohati nagu soomustega kaetud olid.

Jalad olid tal Aadama mundris ja veel mustemad kui seljariided. Imesuured näisid nad olevat, nagu karu käpad; nii paistis see võib-olla sellepärast, et jalaküüned lõikamata olid ja suure varba sisemised kondid väga kaugele väljapoole ulatusid. Silmnägu oli Jüril üsna hall ja täis musti täppe, mida täis-umbunud higiaugud tekitasid. Ta haiged, punased, väljapoole pöördunud laugudega silmad andsid talle koguni inetu näo, mille ilu kangest tubakanuuskamisest must nina veel enam rikkus. Tubakat nuuskas Jüri silmade parandamise pärast. Et aga päevavalgus liialt silma ei paistaks, kandis ta mütsi ees oma tehtud suurt, pikka ning laia nokka. Jüri teadis väga hästi, et ta silmad koledad olid, sellepärast tahtis ta neid kõneldes naeruletõmbe läbi ilusamaks teha, kuid tegi veel vastumeelsemaks. Niisugune oli Ahvena-Jüri, küla endine sepp. Nüüd sepistas ta aga väga vähe, muidu ajaviiteks, nagu ta ise kirikhärrale oli öelnud, sest silmad ei kannatanud tule palavust välja. Elas ta aga suuremalt jaolt kalapüüdmisest. Peale selle oli tal suur kalakast jõe kaldas, kus ta ilusaid kalu üleväl pidas ja neid sakstele viis, teenides nende eest vahel hea kopika.

Elus oli Jüri palju näinud ja kuulnud. Ja miks ep ta siis

näe ja kuule, kui oma 65 turjal on? Oma üksiklaseelu ja veidrate torkesõnade pärast kutsus külarahvas teda «Ahvenaks». Ta pärisnimi oli aga Jüri Kalda.

«Tere, tere ka, vana Jüri!» hüüdis kirikhärra. «Tere, jumalime, kallis Jürikene! Mis kalad teevad?»

«Fui, kui hirmus ta on!» sosistas proua saksa keeles, kui Jüri teretades oma näo jälle muigele oli tõmmanud.

«Eks nad uju ikka, ausad saksad!» vastas Jüri.

«Noh, kas neid kätte ka saab?» küsis proua.

«Eks saksad ikka saa!»

«Kas sul on aega täna püüda?» küsis jälle kirikhärra.

«Eks kui saksad soovivad, peab ikka aega võtma!»

«Vaata, Jüri,» kõneles vaimulik, «ole nõnda tubli mees ja katsu mulle täna natuke õngitseda; lapsed ja proua tahavad näha saada. Ma pole sind ka mitte ära unustanud — kalamehed on ju sihukese asja peale maiad!» Ta nokutas köögitudruku poole peaga.

Jüri naeratas; pani käed silmade peale, mütsinokale veel jätkuks, ja vaatas ilma.

Selle aja sees oli tüdruk millegagi õpetaja juurde astunud, mis paberisse oli mässitud.

«Anna see Jürile!» käskis ta, ja sõnas Jürile: «Seda armastavad kalamehed; siis on parem õnn.»

Jüri vaatas õpetaja otsa, siis pakkuja tüdruku poole, siis pakikese peale, mille ümbert paber ära oli tulnud, nii et viinapudel välja paistis, ja tõrkudes ütles ta:

«Ei, ei tea, head saksad, kulla härrad, ega seda tarvis pole, küll vana Jüri ilma selletagi sakstele kalu leiab!»

Tüdruk hoidis ikka veel viinapudelit peos, mille ümbert paber üsna alla oli vajunud.

«Võta, võta,» käskis viimaks õpetaja, «võta, kui sulle antakse!»

Jüri võttis pudeli vastu.

«No katsu ka, mis maik tal on!» käis kirikhärra peale, kellele teise vastutõrkumine nalja tegi.

«Ei tea, kas maksab,» arvas Jüri! «ma jätan õige pühadeks!»

«Võta, võta!» naeris köögitudruk.

Jüri pööras selja sakste poole, vaatas pudelit, nagu häbeneks, nagu kahtleks ta, pani siis pöidla umbes toll maad allapoole pudelikaela kõverust, ja — kõll, kõll, kõll!... Jüri puristas: esimene särakas oli tehtud. Pudeli pandi aia äärde nõgesepõõsasse.

«Olge terved, saksakesed, see jumalaviljaveeke kulub üsna ära. Kondid päris valutasi.»

«Ma ütlesin!» kinnitas kirikhärra, ja Jüri tõsist head meelt nähes võttis ta taskust sigari ja ulatas Jüri poole: «Säh, Jüri, siin on sigar!»

«Ei, ei, kulla saksad,» tõrjus Jüri, «see läheb liiale!»

Weitling naeris. Tüdrukud surusid ninad alla ja irvitasid.

«Võta aga peale, Jüri!» käskis proua, kellele see mäng just mitte ei meeldinud.

«See on justkui seal leivatükk suus!» arvas Jüri. Ta mustjashall nägu lõi vähe punetama.

«Võta aga peale,» käskis proua üsna sõbraliku häälega, «ega härra teile halba ei paku!»

Jüri andis järele, ja samasuguse suure punnimise peale pani ta selle ka suitsema.

«Ei, ei, kulla saksad,» urises Jüri habemesse, «seda võib üksi suurtel pühadel lubada! Aga kui saksad soovivad, eks siis pea ka!» Nende sõnade järel muutus ta nägu kord inetumaks, kord ilusamaks, ja ei tea, kas Jüri oleks sigari suhu pannud, kui ta enne särakat ei oleks saanud.

«Eks mine ikka vana eä sees veel kerglaseks!» urises vana Jüri ja läks kalapüügiriistu korda seadma.

3

Ahvena-Jüri saun seisis üsna Päräjõe kaldal. Ülevalpool oli suur Särjesonni küla. Vähe allpool tegi jõgi suure kääru, milles altküla meeste aasad olid, kuhu ka täna kalu mindi õngitsema.

Lapsed ja tüdrukud olidki juba sinnapoole läinud, härrat-prouat hakkasid järele minema, ootasid aga Jürit. All aasa kohal üle jõe oli kõrge kallas, kus muist küla põldusid asus, millel ka parajasti rukist lõigati.

«Maarahvas on tõesti rumal ja must, ja ma arvan, ka laisk rahvas,» arvas proua.

«Seda küll just mitte kõik, aga...» sõnas härra.

«Fui, mul tuleb üsna jälkus peale, kui ma Jürit näen,» ütles proua. «Ma arvan, et lapsed teda päris kardavad. Vaata, missugune särk tal seljas on; ta katsub sõrmedega nii tihti särgi kuklatagust; ma pean lapsed temast eemal hoidma.»

«Ja-jaa,» kinnitas mees uut sigarit põlema pannes. «Laisad peavad nad olema, muidu ei saa nii must olla.» Ta jäi pisut mõtlema, siis ütles ta edasi: «Seda rahvast peab alles tööle õpetama; näha on, et nad tööd veel sugugi ei armasta.»

«Aga ometi karjuvad ju nende ajalehed, nagu sa tihti räägid, et nad juba liiga palju tööd on teinud?»

Härra hakkas naerma.

«Need on lihtsalt — rahva ülesäsitajad! Need mehed teavad, kust kasu saab ja kuidas. Need lubavad rahvale kõiksugu kergendusi, sõimavad saksu... Ja rahvas? Nagu rumalad lambad soku järele, kas või mäest alla!» Härra Weitlingi nagu läks õige tõsiseks, nagu tunneks tema seda asja läbi ja läbi, ja ta ütles siis: «Tulgu needsamad rahva häälekandjad maale ja elagu siin nagu meie ja salaku oma rahvus ära, nagu meie seda teeme, ja käigu nad selle rahvaga läbi nagu meie — siis alles näevad nad, et sellele rahvale veel teist nii palju orjaaega ära kulub! Need peaksid alles õppima tööd armastama, sest kui inimene armastab tööd, siis on ta nõnda kaugel, et teda priiks võib lasta! Aga nüüd jooksevad nad ära Samaarasse, Saraatovisse, Suhum-Kaleesse, Krimmi ja jumal teab kuhu! See tuleb kõik laiskusest, tööpõlgamisest, rumalusest!»

Kirikhärra oli päris vaimustusse sattunud. Oh, oleks tal pühapäeval oma fantaasiaga seesugune õnn!

«Ja ajalehed ei tee muud, kui petavad rahvast?»

«Jah, need on mehed, kelle kohta Jesaja ütleb oma 56. peatükis: «Tema vahimehed on kõik pimedad... Nad on karjased, kes ei mõista midagi ära tunda... Nemad vaatavad oma tee peale, kõik hoopis oma kasu peale!»»

«Siis on von Mockschitzil päris õigus?» küsis abikaasa.

«Õigus!» kinnitas teine. «Meie tunneme rahva elu, meie teame, mida talle tarvis läheb. Ja talle läheb tarvis kooli, elukooli läheb tarvis. Nende sees on rumalust, laiskust liiga palju!»

Ta oleks edasi rääkinud, aga Jüri läks mööda. See vaatas sakste poole naeruse näoga. Õlal kandis ta kaht pikka õngelatti, mille ümber nõörid olid kokku mässitud. Sakstest mööda minnes võttis ta mütsi maha.

«Söötasid ei ole tarvis otsida,» ütles kirikhärra, «need on minul juba ligi... Too ussikarp siia!» käskis härra tüdrukut.

«Suur tänu!» vastas Jüri ja võttis karbi vastu, ei teadnud aga, kuhu panna, sest vasaku käega hoidis ta kuuetaskust kinni. Kui ta käe pealt ära võtaks, paistaks viinapudel välja. Jüri lõi vähe kokkuma, pani aga siis õngelatid kaenla alla ja võttis plekkoosi pihku.

«Seal ta on,» sõnas jälle kirikhärra, kui Jüri kaugemale oli läinud, «seal ta on! Ta ei saa endale paremaid riideidki selga! Ma ei saa aru, mis teevad nende ajalehed, et nad

oma rahva vigu üles ei näita! Aga neil puudub selleks süda ja julgus!»

«Ja niisugune rahvas peab meile isegi kirikuõpetajaid andma!» rääkis proua ja näitas Jüri peale.

Jüri läks nende ees oma pikkade õngelattidega, mille eespoolsed otsad käigutakti löid ja millele parem rüühõlm omasoodu kaasa hilpsas. Rüü oli tal niisama must, paigatud ja peale selle veel auklik nagu püksid.

«Kahjuks on see tõsi!» seletas kirikhärra. «Aga parem oleks, kui säärane lugu lõpeks. Tuleb aeg, mil need sama joru hakkavad ajama mida rahvas ja nende lehed, ja siis on sellel mitmesaja-aastasel haridusetööl siin ots, ja kõik senine töö on maha visatud! Seda ei või juba põhimõtteliselt lubada! Mis ütleb su süda, kui sa ühe õunapuu oled kasvatanud ja tema siis enneaegu peaksid hooletusse, see on, ta enese hooleks jätma? Ta läheb hukka — ja su töö on maha visatud! Ja seda sünnib ka eesti rahvaga, kui meie oma käed küljest peaksime võtma!»

«Aga nad ometi tahavad seda!» lausus proua.

«Rumal laps tahab palju!» rääkis härra edasi. «Kui inimene endale juba riidet ei jõua selga saada, siis on ta laisk, rumal või hooletu. Jah, 50 protsenti on ta sees tõesti rumalust, see on mulle selge; aga ma ei või veel öelda, mis see muist on, kas laiskus või mõni muu patt. Siin on suur haridus-ajalooline töö alles ees...»

Nad jõudsid kaldale. Niiske ning külmem õhk puhus tulijaile vastu. Kirikhärra ja proua tundsid enestes vähe argust suurt ning laia veekogu nähes — harilik tundmus igale maismaa inimesele!

«Sa võiksid neilt ometi järele küsida, mida nad mõtleavad,» õpetas proua, «ja neid juhatada.»

«Niisugust!?» Ja härra näitas Jüri peale, kes õngi püüdmiseks valmis seadis.

4

Natuke maad Jürist eemal võttis kirikhärra aset. Toomingapöösas varjas teda päikesekiirte eest. Alla oli ta laotanud suure villase rätiku, ja magusat sigarit suitsetades andus ta ajaviite-mõtlemisele. Lapsed jooksid tüdrukute ja proua saatel eemal puhtaks niidetud aasal — proua hoidis neid meelega Jürist kaugemal. Pisut toomingast eemal kasvava väikese pajupöösakese all seisis söökory, mis ootas lahtitegemist.

Härral oli toominga vilus hea pikutada ja mõtelda. Ta mõtted viibisid maarahva juures. Nagu terav nuga lõikas see ta südant, mis ta ametiajal siitmaa rahvast oli näinud.

«Ja-jaa,» arvas ta, «tõesti, pool rahvast on siin rumaluse peos, oma osa on siis veel laiskust, aga... mis on üle selle?»

«Täna on vist härradel sant õnn,» salvas Jüri härra mõtete sekka, «kala ei taha hammustada!»

«Eks katsume ja ootame!» vastas härra. «Kas sul tagavarakalu ei ole?»

«Ah minul võeh?»

«Sinul jah!»

«Eks neid ikka nüüd sugu ole ka, aga kes teab, kui palju siis saksad soovivad?»

«No vaata, see on ju väga hea: kui õng ei anna, siis annab jälle Jüri!»

Jüri naeris.

«Aga siin on hea olla,» rääkis õpetaja natukese aja järel. «Meie oleme nüüd kui omal ajal jüngrid mere ääres.»

«Jah, eks ta ole ikka,» vastas Jüri. «Mina olen Peetrus ja teie olete Jeesus!» Ja Jüri vaatas härra peale, kes sigarit näpu vahel hoidis ja villasel rätikul külitas. Härra nägu tõsines. Vist ei meeldinud see vastus talle. Siis ütles ta aga: «Säh, Jüri, suitseta see sigar veel ära!»

«Olge terved, head saksad,» tänas Ahvenas ja võttis sigari vastu, hammustas ta otsast tüki, tegi suus ümberingi ilaseks ja pani põlema.

«Aga õpetajahärra,» küsis ta, «ega neil omal ajal suitsu ei olnud, ja siis ka mitte nõnda kallist, nagu see on?»

«Ei, see on uuema aja pruuk. Tubakas on Ameerikast, ja see tubakas, mis sealt tuleb, on väga kallis.»

«Ja-jah, eks saksad tea. Ma usun, ega sihukest asja, nagu see siin, siit maalt ei saa; sellel on justkui meemaik juures. Kes teab, mis sihuke õige peaks maksma? Ega viiega teda vist kätte ei saa?»

«Jah, kes ta sulle viiega Ameerikast ära toob? See toomine on ju väga kallis!»

«Ja-jaa,» jaatas Jüri, kes Ameerika nime jälle kuulis, «siis tubakas ja kartul on ühelt maalt! Kena küll! Ja vaata, kui palju kartuleid selle raha eest oleks saanud, terve kõhutäie, ja nüüd läheb muidu õhku!» Jüri puhus magusat suitsu välja. «Aga öeldakse,» rääkis ta edasi, «kes teab, kas see õige peaks olema, et tubakasuits silmadele

kahju peab tegema? Vana Tõllassaare Andres jäi pime-
daks; laskis oma 2 naela tubakat nädalas läbi nagu
midagi, suitsetas teine ööselgi!»

«Jah, tubakas on kahjulik,» kinnitas kirikhärra.

«Aga,» küsis korrage Jüri, «tohtrid suitsetavad ju ka?»

«Jah, mis sa teed ära, oled harjunud — ja natuke ei tee
ju viga... Aga Jüri,» küsis härra korrage, kes juttu tei-
sale tahtis viia, «miks sa enesele naist ei võtnud? See
kuluks sulle küll ära!» Kirikhärra vaatas ta lagunenu-
d riiete peale.

«Aaa — hakkab, hakkab!» hüüdis järsku Jüri; «kas noo-
red härrad ja preilit-prouat ei tahaks näha saada, kuidas
kala nüüd välja tuleb?»

Härra Weitling kutsus lapsed ligemale.

«Ärge nõnda ligi mingel!» noomis proua lapsi ja hoidis
neid kahe käega Jürist eemale, «te kukute jökke!»

Kui lapsed kõik juures olid, tõmbas Jüri õngelati järsku
üles: ilus ahven rippus otsas ja siples.

«Kala, kala!» kisendasid lapsed.

Jüri päästis vaesekese õnge otsast lahti ja viskas
eemale rohule maha, kus kala seda enam siplema ja lõugu
pikalt lahti ajama hakkas. Lapsed jooksid kala juurde.
Kirikhärra käskis aga kala varsti kotti panna ja proua viis
lapsed jälle aasale jooksma ja mängima.

Jüri oli selle aja sees juba uue sööda jökke visanud ja
istus vagusi, õngelati ots peos. Selja taga põosa ääres oli
niisama vagusi tema seltsimees. Nad mõlemad vaikisid
tüki aega.

«Küll vist kuluks sulle talitaja ära?» küsis kirikhärra,
et endist poolelijäänud juttu jätkata.

«Oh, mis mina, vana inimene, enam temaga teen?» vas-
tas Jüri külmalt.

«Aga seda oleksid pidanud sa juba ennemalt tegema!»

Jüri pöördus pooleldi kirikhärra poole. Kui ta aga selle
koguni tõsist nagu märkas, ütles ta:

«Oh, kulla kiriksand, ei ole kõik teha, mis inimese
arvab! Ju see polnud siis taevaisa tahtmine!» Jüri hääl
värises.

«Aga sa tahtsid ikka ka kord, omal ajal naist võtta?»

Jüri ohkas.

«Härra, ärge pange pahaks,» ütles ta siis paludes, «ma
rüüpan veel.» Ja pikkamööda kiskus ta pudeli taskust
välja.

«Aga sa jääd purju!»

Jüri peitis pudeli ära. Ta nagu läks kurvaks.

«Noh, võta ikka, võta!»

Jüri laskis pika lonksu. Kuuekäisega pühkis ta suu puhtaks.

«Missugune mustus!» arvas vaimulik.

Nad vaikisid jälle.

«Oh õpetaja!» jätkas viimaks Jüri. Oli tunda pisukest viina mõju. «Oh õpetaja, miks ep tahtnud! Mul oli küll ka oma, aga mis sa teed ära: ei saanud võtta!»

«Siis olid ikka ise hooletu!» vastas õpetaja kergelt.

Jälle ohkas Jüri.

«See oli raske aeg!» rääkis Jüri. «Ma olin vaene poiss, Jaani Toomal» — ta näitas üle jõe — «seal sulaseks. Mis maksti sel ajal palka? Ja Maret teenis siin tüdrukuna.» Ta näitas vasaku käega küla poole. «Seal ta oli; seda on 45 aastat tagasi. Maret oli ka vaene tüdruk! Kuidas sa lähed paari?»

«Aga paljud lähevad nõndasama,» arvas kirikhärra.

«Lähevad küll, aga mis sealt saad? — Vaesust! Siis tulevad pisukesed. Ole nendega kinni. Ja minul olid veel isa ja ema — vaadake, siinsamas saunas, niisamasugused vanad, nagu mina praegu olen. Ei tahtnud neid kuidagi-moodi maha jätta. Mõtlesin ka kõikepidi järele. Ei ühtigi! Mis vaene, see vaene! Mõtlesin: lähen võtan mõisa käest metsast maad ja hakkan kohta asutama. Läksin sinna taha laande. Pöörasin nagu karu metsa ümber, isa-ema aitasid ka — olid küll vanad inimesed, aga kes meiesugusele armu annab? Vea nõnda kaua, kui hing sees on! Aga kedagi, vaata, et sa aga süüa saad! Isa-ema ütlesid: «Võta naine!» Ma rääkisin, et ma Maretit tahan. Kus nemad vastu: «Maret vaene, ära Maretit võta!» Ei ma võtnud, ma ootasin. Seal tuleb seesamane Jaani Toomas ja ostab mu koha ära! Ei tea, kellega mina ostan? Vaevalt aga kõht täis! Ei, mõtlesin ma: hakkam õige sepaks. Läksin sinna alla, küla otsa; seal oli siis sepp. Teised naersid küll, et vana mees tahab sepaks õppida; aga ma hakkasin peale! Küll oli mul hale maast lahkuda! Ma päris nutsin, kui oma koha pealt ära tulin. Loomade ja majavärgi eest sain sel ajal 120 rubla panku. Õppisin oma aja ära ja hakkasin siin sepaks; aga edasi mitte märkigi! Vaata, et aga süüa saad! Ikka ei taha veel Maretit vaesusesse tuua. Isa-ema elasid ka; ei võinud: lugu oleks veel halvemaks läinud!»

«Siis olid sa ikka natuke laisk,» arvas kirikhärra, «et sa edasi ei saanud.»

Vana Jüri palged lõi punetama. Sõna «laisk» kuulis ta

enese kohta esimest korda. Ta viskas õnge vähe kauge-
male jõkke, pöördus kirikhärra poole ja ütles: «Olge head,
tulge vähe siia!»

Härra tuli.

«Vaadake, härrad, siin on pihk! Sähke, võtke see oma
kätte!»

Õpetaja võttis. Talle tegi Jüri tegu nalja.

Imelik värin käis Jüril läbi keha: niisugust peenikest,
libedat asja nagu kirikhärra käsi polnud ta veel elu sees
oma pihku saanud! See oli nagu midagi jahusarnast, aga
soe ja hoopis pehmem.

«Vaadake,» ütles siis ärritatud Jüri, «tõmmake üks selle
käte sõrmedest õigeaks!»

Kirikhärra katsus, aga kõik jäid kõverasse. Ta laskis
Jüri käe lahti ja ütles imestades:

«Need on ju kõveraks loodud!»

Jüri muigas: «Loodud?! Kui ma karjas käisin, läksid
mu sõrmed päris sirgeks, aga nüüd ei lähe! Mitte seismi-
sest ei ole nad niisugusteks läinud, vaid tööst! Hommikul,
kui pisut valge, hakkasin ma töösse ja tegin hilja õhtuni;
vasaravarre ümber on nad niisugusteks kooldunud! Aga
mis sa selle eest said? Süüa — ja mitte muud midagi!
Seal surid mu vanemad. Enne isa, see uppus siiasamasse,
ja ema pani oma silmad ka varsti kinni. Soo, mõtlesin ma
(ma olin siis oma 35 aastat vana ja Maret oli ka juba
vana tüdruk), soo, nüüd võtan naise! Aga säh sulle! Tulid
rõuged ja Maret suri!»

Jüri pidas vahet, pühkis palet ja ütles: «Näeh, tuul ajab
silma vesiseks! Mul on vaesed silmad, õpetajahärra...
Ja ei ma ole pärastpoolegi enam naist võtnud. Mis sest
elust ikka saad!»

Lapsed olid kaugele läinud ja õpetaja soovi peale ei
kutsunud Jüri neid enam enese juurde, ehk küll kala jälle
otsas oli.

«Sul oleks aga oma pere nüüd olnud!» arvas Weitling.

«Jah, seda ehk küll, aga ju jumal ei tahtnud! Mis mul
ikka neile anda oleks olnud peale vaesuse? — Vaesel ini-
mesel on raske elada!» Jüri ohkas, ka kirikhärra ohkas
kaasa.

«Aga ega's keegi pole vannutud vaeseks jääma; sa
pead püüdma, katsuma, et rikkaks saada!» kinnitas vai-
mulik.

Jüri meelest paistis, nagu oleks tahetud teda meelega
laisaks tembeldada.

«Oh kulla pai õpetajahärra!» rääkis Jüri valusalt, «kust

sa saad edasi? Põllutöö eest makstakse vähe, ja kui sul pere on, siis võitle aga viletsusega!»

«Aga eks katsu siis muud peale hakata!»

«Eks nad katsu!» vastas Jüri; «või ei lähe nad linna või vabrikutesse või Venemaale!»

Kirikhärrat panid ta enese sõnad kohkuma, nagu sündis Sauliga, kui ta Saamueli vaimu nägi. Jüri ütles ju väga selgesti, et nad ära lähevad ja siitmaa tööjõu piskeseks jätavad. «Õige, õige,» arvas ta ise.

«Oleks inimesel kaks elu,» seletas Jüri edasi, «siis ehk saaks midagi, aga seal tuleb surm — ja kõik on möödas.»

«Aga õppigu mõnda muud ametit, kui põld kõiki ei toida!»

Jüri ei saanud sellest kohe aru. «Midagi muud?» arvas ta siis; «või nad ei õpi? Eks Tasase Minkli poeg õppinud kiriksandaks — ei saa kohta ühti! Peab nüüd Saaremaal kuskil olema, peab niisama vaene olema nagu mõni meie seast. Ei tea, mis see taluinimene ka on?! Aga eks nad hädaga tee kõik ära, lähevad teise usku ja kõik; kuhu sa, inimene, hingega lähed?!»

Härra Weitling tõmbas näo kortsu. Jutt oli asjata liiga sügavasse läinud ja Jüri niisuguseid sõnu öelnud, millest ta ise kirikhärra aryamise järgi aru ei saanud. Kiriksand pani aga imeks, kui võõriti rahvas mõtleb. Tal oli maast ja rahvast kahju. «Aga ometi on ju mitmed rikkaks saanud?» küsis ta ette heites.

Jüri ei saanud kuidagi mõttest lahti, et kirikhärra teda laisaks peab.

«Vaadake, seal on koguni teine asi,» ütles ta; «see on niisama nagu kaladega: üks hakkab, teine ei hakka!»

«Nüüd sa, Jüri, ajad küll lapsejuttu,» arvas kirikhärra. «Kala on mõistmatu loom, aga inimesele puhus jumal oma elava õhu sisse.»

«Aga kõht on kõigil keskaigas,» vastas Jüri, «ja teda ei saa ometi kerisekividega täita!»

Et lapsed jälle ligemale olid tulnud ja süüa peale ajasid, võeti korv lahti ja hakati õhtuoodet võtma.

«Aga Jüri,» küsis proua sinna tülles, «sa ei saagi täna kalu!»

«Oh, kulla prouakene,» palus Jüri, «oleks see minu tegemine, ma ajaksin nad kõik siia õnge otsa, aga mine tee rumalad targaks: igäühel elu kallis.»

«Ja-jaa,» arvas proua ja tõi Jürile tüki võileiba.

«Olge tuhandeks terved, kulla prouad,» tänas vana

Ahvenas, «kui niisuguseid kannikaid surmani oleks, siis ma muud ei teekski, kui püüaks aga kallile prouale kalu!»

Kirikhärrale oli see vastumeelt kuulda.

«See vastus on küll vähe rumal,» seletas kirikhärra saksa keeles prouale, «aga sellest paistab kogu rahva hingeelu välja: ta tahab aga muidu saada! Ma ajasin Jüriga juttu, aga kõigest paistab, kui vähē meie rahvas elust aru saab. Ta on alles väga rumal: ta tahab oma põllutöö eest jumal teab mis suurt maksu saada! Ja laisk on ta! Kõht on neile jumalaks!...»

Selle aja sees oli korvi sisu puhta mahalaotatud lina peale välja võetud. Mis seal küll ei olnud! Praetud kana, pardipojad, keedetud munad, purk sardiine, saia ja saialeiba, võid ja vorsti, ja pudel veini ja paar õlut!

Jüri vaatas üle õla ja vaimustus oma rumalal meeles: «Justkui pood — nõnda palju kallist kaupa!»

Parajasti, kui kirikhärra perekond sööma oli hakanud, ligines neile talumees.

Ta oli palja jalu, halliks määrdunud takused püksid, mis põlvede kohalt ja vähe kõrgemalt katki olid läinud, katsid ta õhukesi reisi, seljas kandis ta katkist rüüd; peas oli tal vana katkine müts, mille ääred küll veel musta karva olid, lagipea aga üsna valgeks luitunud.

«Tere ka, kirikusaksad!» teretas ta poolkohkunud häällega, «jätka, jumal, leiba!» ja võttis mütsi peast, mis higist nõretas.

«Tere, tere, mu armas, jätku tarvis!» vastas vaimulik.

Kõikide suud jäid söömisest soiku. Vana Jüri vaatas tulija otsa ja mõtles: «Ei tea, mis jätku siia enam tarvis läheb?»

«Tea'p, kas tohib saksu eksitada või?» küsis jälle seesama kartlik hääl.

«Mis sul siis on, mu armas?» küsis kiriksand.

«Et ma tulin kirikhärrat paluma või kuidas ta on,» mees ei leidnud õigeid sõnu mõtetele, ta veeretask mütsi käes, «ma ei tea, kas kiriksand, või kuidas ta on... hingekirja või mis ta on, tunnistust või sedelit peaks ka välja andma laupäeval? Kirikhärra ütles, et üksi esmaspäeval...»

«Mis sa soovid, mu armas, kas ristimisetähte või lauatunnistust või hingekirja saada?»

«See on,» rääkis mees edasi, «ma tahtsin terve perega linna elama minna, siis oleks tahtnud ennast sinna kogudusse ka üles võtta.»

Weitling tõusis püsti.

«Miks sa siis, mu armas, ära tahad minna?» küsis ta mehe käest. «Sul on ju oma koht? Kellele sa selle jätad?»

«Käisin üleele härra juures,» seletas mees, «ei jõua enam intressi ära maksta, ei oodata ka enam, müüsin siis koha teisele, Hansu Villemile; lähen õige ära!»

«Lähme, istume sinna,» ütles kiriksand, «ja räägime selle asja üle pikemalt järele.»

Nad läksid pisut eemale ja istusid jõe kaldale, nõnda et nende seljad Jüri vastu olid pööratud. Kirikhärral oli peenike valgest toorsiidist kuub seljas. «Ena, ka kiriksandal linane rüü,» arvas Jüri, «aga küllap see ka niisama palju maksab nagu ameerika sigarid!» Teise musta rüü kõrval paistis kirikhärra puhas kuub nagu mõrsjariie peiu kalevikuu kõrval. Kord oli Jüri kirikus niisugust laulust näinud, kus mõrsja valges ja peiu mustas ülikonnas altari ees seisis. Jüri vaatas meeste poole, kes hoolega juttu ajasid, ja talle tuli koht testamendist meelde: «Ja ta heideti välja, sest et tal puudus pulmariie.» «Ja-jah,» arvas Jüri, «Määru Hans läheb siit ära, sest tal pole ju kuube, pulmakuuest pole juttugi!»

5

«Kas sa siis kohta enam ei taha pidada?» küsis Weitling Määru Hansu käest.

«Seekord küll mitte enam.»

«Ja lähed linna?»

«Linna küll, härra.»

«Aga mu armas, kas sa tunned ka linnaelu?»

«Mis seal nüüd suurt tunda?»

«Aga mõtle oma väikeste laste peale,» rääkis Weitling osavõtlikult, «need lähevad seal hukka!»

«Oh jumal!» ütles Hans ohates, «eks nad siin niisama ka hukka lähe; eks jumal neid ise hoia.»

«Aga miks sa siis ära tahad minna?»

«Ei tule välja,» vastas Hans, «pisukese rahaga ostsingi ma koha. Ma tahtsin nii väga peremeheks saada, et mul ka tükk maad oleks, aga ei saa läbi!»

«Siis ära pilla, ole kokkuhoidlik, tee tööd ja palu jumalat, küll siis kõik hästi korda läheb!» noomis vaimulik südamlikult.

«Oh õpetajahärra,» sõnas Hans väriseva häälega, «ei ma pilla ühtigi, ma ei suitseta ka, aga ei lähe ega lähe!»

«Siis ei ole sa oma ülemat saatjat tööle appi kutsunud, tema õnnistus puudub!»

Hans jäi mõttesse. Ta silmad olid kalkvel pisaraist, aga ta jõudis neid tagasi hoida; ta oli ju mees, kes pealetungimise vastu oli õppinud võitlema.

«Siis mine koju ja tee tööd edasi! Küll sa näed, et asi läheb!» lausus kirikhärra natukese aja pärast.

«Kust ta läheb!» vastas Hans kibeda naeratusega, milles enam pilget kui naeru oli. «Mõtelge, mu koht maksab 3000 rubla. Mul omal oli kõigest 500 rubla, kui ma koha ostsin, 2500 jäi veel võlgu. Maksa nüüd intressi 60 rubla tuhande pealt, see teeb oma 150 rubla aastas, siis maksa veel kõik muud maksud, tee võlg tasa... ei, seda ei jõua kuidagimoodi!»

«Miks sa siis oma koha eest nõnda palju maksid?»

«Ei saanud odavamalt! Tellisin küll müügi ajal alla, aga härra sai vihaseks ja ütles: «Kas ma oma kapitali nii odavalt ära pean müüma, et sina temaga teist nii palju mõne aastaga juurde võid teenida!» Aga ma tahtsin nii väga peremees olla!»

«Sa tegid ehk vähe tööd?»

Hans vaatas enese peale. Pisar kukkus kogemata habemesse. Ta pühkis selle ära, sai aga sealt ühe rukkikõrre kätte ja ütles: «Kõrs läinud habemesse!... Ma olen teinud, mis mu jõus, olen enese ära tapnud, aga edasi ei saa!»

«Mis sa linnas tahad ette võtta?» päris vaimulik kurvalt.

«Ma saan koha eest oma raha kätte, oma 500 rubla jälle tagasi,» ja Hansu nägu lõi pisut rõõmsamaks; «ma lähen Pärnu voorimeheks, ma arvan, ega's seal ometi halvemini ka enam ei lähe!»

«Aga see ilus maaelu?»

«Oh jumal,» ohkas Hans, «mis sa teed ära, on küll kahju, aga ei ole midagi parata; siin tapab inimene enese üsna ära!»

«Ja-jaa,» mõtles kirikhärra, «laiskus on teine peaasi, mis meie rahvast kurnab. Ta jätab maa maha, et linnas paremat elu saada. Ta läheb voorimeheks, et seal linna-uulitsaid tampida, aga ilusa maalooduse jätab ta maha!» Ja veel kord hakkas kirikhärra selgitama, kui kahjulik olevat linnaelu temale enesele, tema perele... Aga Hans jäi kindlaks.

«Mis kangekaelne rahvas!» ohkas õpetaja ja ütles:

«Hingekirja saadame me ise ära. Aga sa tule veel kord kirikumõisa — ma tahan sinuga rääkida.»

Hans läks.

Tusaselt kõndis kirikhärra tagasi. Tusane osalt, et kõht pooleli oli jäänud, osalt selle rumala, laisa ja kangekaelse rahva pärast.

«See mees tahab ju ka ära minna?» ütles Jüri küsides.

Kirikhärra ei lausunud sõnagi. Ta mõtted olid vangis, ta rehkendas ülesannet, mis kuidagi välja ei tahtnud tulla.

«Aga vaata ometi, Otto: mis seal üle jõe lati otsas ripub, seal põosa ääres?» küsis proua tagasituleva mehe käest: «ja üks naine käib vahel seal juures.»

Kirikhärra vaatas sinnapoole. Ta imestus tõsis: mingi-sugune piklik kott rippus poolkõvera kookus lati otsas, mille üks ots maasse oli kinnitatud.

«Jüri,» küsis ta korraka, «Jüri, mis seal üle jõe lati otsas ripub?»

Jüri vaatas.

«Seal on inimeselooma hakatus!» vastas Jüri.

«Mis, mis seal on?» päris proua.

«Oh, see on vist lapsekiik,» vastasid tüdrukud tuimalt.

«Oh, mis hooletu rahvas! Pisukesed lapsed veavad nad põllule!» hüüdis kokkunud proua; «sa pead tõesti vaatama minemal!»

Kirikhärra ohkas.

«See rahvas on suust ja südamest ümber lõikamata,» ütles ta prouale, «ma hakkan teda üsna põlgama.» Ta käskis Jüril õngelatid kinni siduda ja lootsiku päästa, et üle jõe vaatama minna, mis seal kotis ripub.

Aeglaselt täitis Jüri soovi. Ära minnes käskis härra lastele palitud selga panna — hakkas vilu.

Jõel ei lausunud nad teineteisele sõnagi. Härra istus, Jüri seisis püsti ja sõudis.

Jõe pind oli kaunis tasane, ainult pisukesed lainevirved rikkusid tasast pinda. Eemal lendasid pääsukesed mööda vett üles ja alla, õhumutukaid kõhutäiteks püüdes ja tiibu pika sügisereisi vastu harjutades.

Kirikhärra vaatas lindude mängu ja talle tulid õnnis-tegija sõnad meelde: «Vaadake linde taeva all!»

Teisele kaldale jõudes rääkis õpetaja: «Jüri, teie võtke õpetust pääsukestest! Vaata, kui ruttu nemad lendavad! Ruttu, väga ruttu — ja selle eest toidab neid ka nende isa! ... Võtke siis õpetust ...» Ta astus lootsikust välja ja läks.

Jüri aga mõtles: «Mis pääsukestel viga? Putukate eest pole kopikatki maksta!» Ja ta soovis tõesti pääsuke olla; siis teeks pesa just kirikhärra akna alla ja näitaks temale, kui kärmas ta on. Seal hakkas Jüri aga naerma: «Jah, kärner laseks vist pesa sinna teha! See lõhuks selle kohe ära: pääsukesed rikuvad ju aknad sootuks ära! Kes seda sallib!»

6

Kirikhärra pidi pisukese ringi tegema, et oma eesmärgile jõuda. Üles kaldale läinud, nägi ta eemal kaht rukkilõikajat, üks mees, teine naine, kes pead üles tõstmata tööd tegid. Suur jagu oli veel lõigata; näis, et nad õhtuks lõpetada tahtsid. Õpetaja pool põllu ääres põõsa juures oli üks takuse riide tükk mõlemat vastuseisvat äärt pidi lati otsa kinni seotud, nõnda et pisuke kotike sündis; selle sees näis midagi olevat.

Õpetaja astus ligidale ja kokkus üsna ära: pisuke, vaevalt kahenädalane laps magas seal sees. Nii vana ta umbes võis olla, sest nägu oli üsna punakas ja pisukesi valgeid nupukesi täis. Kiriksand ärritus. Järsku pidi ta aga ümber pöörduma, sest selja taga hakkas üks lapsehäääl hirmsasti lõugama. Enda ees nägi ta umbes poolteiseaastast last. Katkine rätik oli lapsele ümber pea kukla taha kinni seotud, mis peale nuija kuju andis; seljas oli lapsel hall toimne kehakate — kas särk või jakk, seda ei suutnud kiriksand otsustada. Nõnda istus laps kahe vihu vahele pandult ja lõugas, lõugas kõigest hingest, silmi kinni hoides; käes oli tal hapu leiva koorikas, mis ühest otsast juba ümmarguseks oli imetud.

«Kuss, kuss, ole vait, armas laps!» vaigistas kirikhärra. «Kas ema jättis oma lapse üksinda?! Ole vagusi, väetikenel!»

Ka lati otsas kotis olev väike hakkas vääksuma.

«Oh sa jumall!» ohkas Weitling, «missugune taevani kisendav rumalus ja laiskus!»

Lapsed hakkasid aga ikka enam kisendama, mis eemalt nagu kahe emamesilase hüüdmine kuuldus: üks jämedadalt: «tuut-tuut», teine peenemalt: «piik-piik-piiks!»

«Juula, vaata, õpetaja on seal!» kähvas mees; «vaata, lapsed karjuvad!»

Naine, palja jalu, särgiväel, palja sassis peaga, teises käes sirpi, teisega seelikut eest kõrgemal hoides tuli karme sammuga kirikhärra poole.

«Mis te, põrgulised, karjute!» vaigistas naine juba eemalt. «Kuss, kuss, olge vait!» Ta kargas kät kivibu kallale: «Ä-ä-äh, ä-ä-äh!» kussutas ta pisukest. «Anni, Anni, Anni, ole ometi vait!» hüüdis ta suuremale lapsele! «Ä-ä-äh!» rääkis ta pisemale, ja nõnda edasi.

Kiriksand Weitling vaatas seda tõsiselt pealt. Selle aja sees tuli ka mees ligi.

«Jaan, Jaan ae!» hüüdis naine, «võta Anni sülle; vaata, mis tal pörssal viga on! Röögib na teinel!»

«Tere, tere, kirikhärra!» teretas Jaan. «Meie lapsed sihukesed rumalad: nii kui võorast näevad, kohe lõugama!»

Ja Anni poole pöördudes taples ta: «No mis sa, peletis, lõugad, kes sind tapab! Vait, ligund!»

Last sülle võttes pööras ta selle näo kirikhärra poolt ära ja hakkas siis vaigistama. Juula oli vihu peale istunud, selg samuti kirikhärra poole, ja pakkus lapsele rukkilõikusest mustaks tolmunud rinda.

Tõsiselt seisis vaimulik nende, meie maa Aadama ja Eeva vahel, nagu omal ajal looja, kui ta oli ütelnud: «Vaata, ma olen teile andnud kõik rohud, mis seemet kannavad, mis kõige maa peal on, ja kõik puud, kus peal vili on, mis seemet kannab, see peab teile roaks olema!» Ja siis pidi see kõik väga hea olema, nõnda et looja võis terve päeva rahus puhata!

Kui lapsed vähe vagusamaks olid jäänud ja isa Anni näo jälle Weitlingi poole oli pööranud, märkas see, et lapse teine silm haige oli, üsna kinni ja rähmane.

«Kuule, Jaan, mis lapse silmal viga?» küsis ta.

Ilma et Jaan vastata oleks saanud, pööras Juula enese vihu peal ümber ja last paljal rinnal edasi imetades ütles ta: «Mis sa teed ära? Õpib teine käima, komistab! Eks kukkus, põrsas, maha — ja rukkikõrs tõrkas silma!»

«Ta on ju nõnda kärsitu nagu elavhõbe!» arvas isa.

«Silm on väga haige,» seletas kirikhärra. «Kas sa tohtri juures oled käinud juba?»

Jaan-Juulat vaatasid kaheldes teineteise otsa.

«Nad on ju nõnda tüliks tööajal,» kaebas Juula, «päris nuhtlus!»

«Kas te käisite tohtri juures?» küsis Weitling uuesti.

«Tööaeg, kust sa saad na kaugele!» sõnas Jaan. «Eks peaks pühapäeval kiriku poole minema; ehk saab mõnega kokku, kes niisugust asja teab.»

«Kelle mõnega?» küsis kirikhärra juba pahaselt.

«Eks Kaie Tõnu ja Kihula memm mõista ikka niisugust asja. Aga ehk saab ise terveks?» arvas Juula; ja siis rää-

kis ta, kuidas temal mineval talvel ka ork silma torganud; olnud esiti küll haige, saanud aga ise jälle terveks.

«Mis häbemata rumalus see on!» kisendas Weitling. «Kas see on lastearmastus?! Jumal annab sulle lapse ja sina ei viitsi tema eest hoolt kanda ja viskad ta jumalaimidu maha!» Kirikhärra oli väga vihane.

Meest-naist ei teadnud, mis vastata. Naise silmad läksid vesiseks.

«Oh jumal,» kaebas Juula, «kust sa saad kõik, mis sa tahad! Tõusin ikka alles üles, ei saa veel igale poole! Mees käib ka peale: tule appi ja tule appi!»

«Mis mina sinna võin parata,» laskis mees sekka. «Pere-mehe tahab saunapäevi kätte saada, ütleb: rukkivakamaa pudeneb sul kätte ära! Kui sa aega sedasi raiskad, siis ajan su saunast minema või lasen su vakamaa raha eest ära lõigata ja kaeban su kohtusse! Ma seletasin küll, et naine lapsega on kodus haige maas, Peeter aga naerab ja ütleb: ega's minu süü pole, et su naisel laps on! . . . Mis sa teed ära? See soome seltsi rukis on sihuke raibe: jääb vähe hiljemaks — enam kui seemne osa maas! Ma ei saa aru, mis sihukesest tühjast maha peaks tehtama? Muidu nuhtlus!»

«Tule jumal appi!» ohkas kirikhärra ja näitas lapse peale, kes vibu otsas kiikus. «Kas see on siis alles üles andmata? Millal ta oli?»

«Mineval laupäeval, siis kui peremees vakamaa lõigata andis,» vastas Jaan.

«Ja nüüd juba üleval?» küsis kirikhärra kurjalt.

«Eks ma olin paar päeva ka pikali,» vastas Juula vabanduseks.

«Ma ei leia sõnu, mis siin pean ütlemale!» vihastas Weitling. «See on inimeste tapmine! Kuule, Jaan, sina oled oma naise, oma laste mõrtsukas, sa oled rahva tapja!» Vihaga näitas õpetaja Jaanile sõrme.

«Kulla pai õpetajahärrakenel!» palus Jaan. «Mis sa teed ära? Ei saa! Peremees on kohe kaelas, ütleb: vargapesa!»

«Siis ära võta naist,» kinnitas õpetaja, «kui sa teda toita ei jõua! Kas naine sinu ori on?»

«Juula, mine ruttu koju!» käskis ta siis naist. «Küll ma vaatan! Öhtu läheb juba viluks, ja sina — rukkipoollul, ja laps kiigub siin maa ja taeva vahel! Mine, mine koju!»

Kui Juula nagu teise käsust aru ei saanud, hakkas kirikhärra ta käest kinni ja aitas teda vihu pealt lapsega üles. «Mine koju!» ütles nüüd õpetaja lahkema häälega. «Ja

sina, Jaan, vii laps kohe tohtri juurde, homme päev! Küll ma järele küsin!»

Meest-naist ei tahtnud ikka veel minna.

Seal sai õpetaja korraga hirmus vihaseks.

«Mingel!» kisendas ta. «Missugune rumal, laisk ja kangekaelne rahvas!»

Meest-naist hakkasid vastu tahtmist liikuma. Rukki-lõikuse ee ees jäid nad pisut peatuma ja vaatasid tagasi. Et aga õpetaja ikka veel kurjalt paigal seisis, läksid nad lastega edasi.

«Pime,» pahandas naine natukese aja pärast mehele, «sihuke hirmutab roosi mõnda kohta!» Kui ta aga nägi, et mees midagi ei lausunud, ainult kurvalt naeratas, ütles Juula: «Ei tea, mis sa muretsed! Las ta ikka ära minna! Sihuke ka talupojaelust midagi teab! Eks neil ole suhkur peal ja suhkur all, rohi ees ja tohter poomvillakoormaga takka järel! Ei tea, kust meie seda saamel!» Jaanisse mõjusid need troostisõnad väga vähe. «Tema arvab,» urises Juula edasi, «et meie saksanaised oleme, kes toitmist tahavad! Pole meid veel keegi santidekirja üles võtnud: meie toidame ise endid läbi ja läbi!...

Ja kui kirikhärra kurvalt ja norgus peaga alla läks, tulid Jaani-Juulat jälle rukkiele. Lapsed pandi aga nüüd vihkude vahele, kes sinna varsti magama uinusid.

Niisama sõna lausumata, kuidas Jürit-kirikhärrat olid tulnud, läksid nad ka üle jõe tagasi.

Kui aga Weitling tagasi jõudes teisel kaldal Jaani-Juulat jälle töö juures nägi, pöördus ta Jüri poole ja küsis: «Ütle mulle, Jüri, miks olete teie nõnda rumalad, et te ka kõige paremat õpetust vastu ei võta? Ma rääkisin sellele mehele, kui kahjulik on väikese lapsega seal vilu käes rukist lõigata: ta võib oma lapse tappa, surma saata; aga see kõrvust ja südamest ümberlõikamata rahvas ei mõista seda, ei taha seda mõista! Ta sülitab ka kõige parema õpetuse kui okse oma sisikonnast välja! Oi, Jüri, teie olete rumalad, laisad ja kangekaelsed!»

Õrn eha lendas Jüri tõmmust näost üle, aga kadus ka kohe. Häbelikult tõmbas ta lootsiku liivale ja viskas aeru hooletult sisse, kuna ta nagu vabandades enese ette pomises: «Mis sa teed ära!»

Kirikhärra nägi Jüri pahameelt, ja nagu asja vähe lepitades küsis ta: «Mis sa ütled selle kohta? Kas te ise saate sellest aru?»

«Eks saksad tea paremini... aga...» Jüri ootas, nagu ei tohiks ta ütelda.

«Mis «aga?» küsis kirikhärra, «miks ei taha teie targaks saada, nagu kõik teised inimesed?»

«Vaadake, kirikhärra,» ütles Jüri ja vaatas jälle endise rahuga õpetaja otsa, «see asi on nõndasama nagu vankritega. Mina olen vana sepp. Nemad teevad, ja ma ise teen ka vankreid. Rumm jookseb ümber telje; sa tõmbad pulgaga määret peale, paned koorma vankrile, aga lirinal jookseb määre kas telje otsast või rõukpaku juurest välja; lähed mööda — vaata, et ennast ära ei määri!» Jüri hakkas kibedalt naerma: «Ei tea, mis see nukupulk peab! . . . Jäta aga vanker määrimata, siis pane kõrvad kinni — karjub mis hirmus!»

«Mis sa sellega tahad ütelda?» küsis kirikhärra.

«Oh, mis mina, rumal inimene, tean; või mõistan ma sedasi rääkida nagu saksad! Vaat, ega meie ajal kooli ei olnud. Aga ma tahtsin õpetajahärra käest natuke küsida.»

«Küsi, küsi!»

«No vaata,» jätkas Jüri, «siis hakkasid nad raudtelgedega vankreid tegema. Treivad teljed, teevad määre jaoks sooned, keerutavad kruvid otsa, aga ei kedagi: määre jookseb ikka välja, kui hea koorma peale paned ja hästi sõitavad, nõnda et teljed palavaks lähevad.»

Kiriksand hakkas Jüri imeliku ja lollaka jutu üle naerma.

«Aga mis siis sina tahad?» küsis ta Jürilt.

«Minu meelest on kõige targemad vankrid need vilupeetrid!»

«Mis vilupeetrid?» päris vaimulik naeru kinni pidades. Jüril hakkas pisut häbi.

«Või mina tean . . . mis minusugune rumal inimene teab?» Ta pidas vahet, siis õiendas ta: «Need on rattad, kus saksad seljas sõidavad.»

«Ah velossipeedid!» naeris vaimulik õige hea meelega.

Ka Jüri lõi naeratama. Mis vahe pidi nüüd «Peedi» või «Peetri» vahel olema? Eks Jüri tahtis ka kord saksa moodi «Peedi» asemel «Peeter» öelda, aga läks omaga kohe luhta.

«Ja mis seal siis oli?» küsis Weitling naeru tagasi hoides. Ta tahtis heameelega kuulda saada, mida Jüri velossipeedist pidi kõnelema.

«Vaata,» rääkis Jüri häbelikult edasi, «kord tuli siia üks saks. Vilupeedil oli viga. Ma võtsin ta lahti ja vaatasin: seal ei käi rumm sugugi telje peal ega pitsita määret välja, seal ei puutu need kokkugi; selle asemel on aga . . . ah, mis mina, rumal inimene, tean!» Jüri kartis jälle uut sõna välja öelda.

«Mis seal on?» päris härra Weitling uudishimuga.

«Seal on laager või mis ta on, sihuke koht, kus soon sees on, ümberringi, ja selle soone sees jooksevad kuulid. Need on kõik nii ühesugused, nii siledad ja libedad, nii üksteise nägu, et kuidagi neile vahet teha ei saa.» Jüri pidas vahet. «Ja siis suruvad nad oma pisukeste küljeäärtega üksteise vastu — ja vanker veereb seeläbi nii kergesti, nii ruttu! Saks rääkis, et posthobused ei pidada sugugi vastu saama!»

Õpetaja nokutas jaatamiseks peaga.

«No vaata,» rääkis Jüri edasi, «niisuguseid vankreid peaksid ka meie sepad tegema.»

«Aga telg ja rumm jäävad ikka?» küsis Weitling, tahtes Jürit nagu kotti ajada.

«Nad ei kao küll mitte ära, aga neil on teine tähendus, nad on siis vankri kinnituseks; nende asemel on kuulid, nad on üheskoos ühesugusteks kuulideks saanud, ja peasi — paned määret sisse, siis ei jookse see nõnda hõlpsasti välja. Ja kas see määre on? See on ju kõige peenem masinaeli!»

Õpetaja nägi, Jüri tahtis midagi rääkida, et sõnu kuldada, kus kõige vähematki mõtet ei olnud.

«Tilgub niisama, kui palju peale paned! Ja sina tahad, et niisuguseid vankreid ka siit sepad peaksid tegema. Välismaal on sääraseid juba moodis,» seletas õpetaja Jürile.

«Jaa-jaa,» ohkas Jüri, «seda olen ka mina kuulnud; aga ega meie maal sellest veel aru ei saada, et vanker sedasi hoopis kergemini edasi veereb!» Vaikselt lisas ta otsa: «Rumalad, ei mõista kuule teha!»

«Siis annad sa mulle õiguse, et siitrahvas alles rumal on?»

«Päris rumal!» vastas Jüri. Kui ta aga nägi, et kirikhärra tema jutust lugu ei pidanud ja temale selja pööras, siis ütles ta: «Aga ehk soovivad härrad mu kalu vaadata?»

Kirikhärra kutsus lapsed ligidale — ja nüüd mindi Jüri kalu vaatama.

«Missugused ilusad loomad!» vaimustus proua. Laste rõõmul ei olnud otsa.

«Mis sa selle suurema eest tahad saada?» küsis õpetaja ühe peale näidates.

«35.»

«Kolmkümmend viis on palju!» hüüdis kirikhärra imestledes.

«Ei ole palju,» seletas Jüri. «Need pisemad müün ma 20 eest, aga suuremal on peaaegu poole rohkem liha.»

«Siis ei oleks mul, armas Jüri,» naeris härra Weitling, «sugugi tarvis olnud kirikhärraks õppida, kui nõnda hõlp-
sasti raha võib teenida nagu sina oma kaladega!»

Jüri ohkas kõigest südamest.

«Mis seal teha?» vastas ta pikkamisi. «Õpetaja armastab nalja teha! Härrad on lahked, maksavad ikka õiget hinda!»

Kirikhärral oli väga hea meel Jüri sõnade üle. Ta valis kõige paremad välja ja läks. Jüri sai raha kätte ja veel paarkümmend kopikat õngitsemise eest pealekauba, võttis siis mütsi peast ja käis palja peaga sakstel järel.

Kui kirikhärra vankrisse oli istunud ja Jürile lahkesti pead nokutas, tuli talle Jüri vilupeeter meelde. «Siis soovid sina, et kõik vankrid kuulide peal peaksid jooksma?» naljatas ta.

Jüri tõmbas näo naerule.

«Aga õpetajahärra,» küsis ta korraka, «kas nad peaksid valatud või treitud olema?»

«Muidugi vist valatud,» naeris härra Weitling ja sõitis oma perega minema.

Jüri seisis ikka veel palja peaga ja vaatas neile järele. Viimaks pani ta mütsi pähe, tõmbas selle sügavasti kuni kõrvadeni üle pea ja istus siis mõttes aia peale.

Oli tõld maanteele jõudnud, hakkas kirikhärra prouale rääkima, kui rumal, laisk ja kangekaelne on rahvas.

«Ma mõtlesin,» kaebas ta, «et rahvas oma hariduses pisutki edasi on läinud, aga päris metsinimesed on nad.» Ja siis rääkis ta, kuidas Juula last kiigutanud ja mis ta tohtrist rääkinud.

Proua ohkas. Pisar seisis ta õrnul silmil — nii haledaks oli süda läinud. Väikese Herberti, kes tublidesse riietesse oli mähitud, võttis ta tüdruku käest ära ja surus vastu rinda, nagu tahaks sellega näidata, kuidas õige ema oma pisukest, väetit last peab hoidma, katma ja armastama.

Tõld vuras ja päike veeres.

Inimestel oli juba hulk rukist lõigatud ja higist auravate selgadega vaatasid nad igatseva pilguga ääre poole, millal küll lõpp tuleks!

Tööst auravat ja väsinud rahvast nähes läks õpetaja süda kergemaks. Nagu loomusunnil tundis ta haledust nende pärast ja ka seda, et ta enam on kui needsinatset seal põllul ja et temal tarvis ei ole nõnda küürutada nagu nendel seal! See on sama tunne, mis on igal inimesel surnut nähes: haledus, et teine surnud, ja hea meel, et ise veel elus!

Kerge aur hakkas juba madalamatele kohtadele tõusma. Jõgi ajas udu kõrgele, mis veevoolu kandel kergelt alla-poole ujus. Tikutades lendas jõetilder vee kohal edasi, kiunuvad häält kaugele kuuldavale lastes; vahel harva lõi haa kohal mõni suurem kala sulpsu, ilusast õhtust röömutsedes. Tundis kalagi vees, et üks ilusamaist juulikuu õhtuist kätte on jõudnud, mis jahutavalt ning kosutavalt väsinud tööliste liikmete peale mõjub, tööliste peale, kes ohtes, aga siiski röömsa lootusega ihu vaevavad, et kord rahulikku magamist saada!

Jüri aga istus aia peal. Ta suur lai omatehtud mütsinokk oli üle silmade vajunud.

Tema silme ette kerkis kalapüügi pilt: tema ise — Peetrus, kirikhärra — suur õpetaja. Aga Jüri ei tahtnud aru saada, miks tema juhataja täna nõnda tusane, nõnda vihane oli; miks ei tahtnud kirikhärra tema jutust aru saada; miks tema karjane ei mõistnud seda, mida tema rääkis? Ta karjane oli nagu pime, nagu magaks ta norinal, nagu ei mõistaks ta midagi ära tunda, nagu vaataks ta üksnes oma tee peale, aina oma kasu peale!

Aga mis võis Jüri aru saada, see Jüri, kelle nimegi õieti ei tarvitatud, see Ahvena-Jüri!

Ja kirikhärral oli vist päris õigus, kui ta selsamal õhtul nõuks võttis pidada pühapäeval noomituspöialus pealkirjaga «Marjad silmas», ja tal oli küll sulaõigus, kui ta hommikul loetud ajalehe äärele kirjutas: «Selle rahva seas on 50 protsenti rumalust, 25 protsenti laiskust, ja mis üle selle, see on sula kangekaelsus!»

ISSANDA KIITUSEKS

«Kuulge Jehoova sõna, teie Soodoma pealikud; pane meie jumala käsuõpetust tähele, sina Komorra rahvas! Mistarvis on mulle teie paljud ohvrid? Ärge võtke enam tühja annet tuua; ma ei või sallida nurjatut tööd, pühade pidamisi ühtlasi; kui teie ka mitu palvet loete, ei kuule ma mitte.»
Pühakiri.

1

Juba mitu pühapäeva järgemööda ja niisama ka täna oli noor kirikhärra kantslist kogudusele rääkinud: «Kihelkonna kanter»... Siin peab pisut vahele seletama, enne kui jutulõngaga edasi läheme, muidu võib ehk mõni terava aruga inimene arvata, nagu oleks vallal ka kanter olnud! See oleks liig! Meie nurk oli sel korral kantrite poolest rikas; üks oli päriskanter, teised enam-vähem rahvakalendri järgi selle ausa nime kandjad, aga «kihelkonna kantriga» oli lugu järgmine:

Vana kanter, õnnis Ani — ta armastas oma nime küll Any kirjutada, aga see oli enam ajast kui temast enesest, rahvas kutsus teda ikka vana kantri-isand Ani — oli juba aastat kuus mulla põues ja tema asemel noorsand Kopp, kirja järgi härra Gotthard Kopf, üks väikest kasvu mees. Kirikhärrade tähelepanu oli ta osava laulukoori-juhatamisega ja tubli orelimänguga enese peale tõmmanud. Tema läbi lootis vana kirikhärra nõnda koguduse peale mõjuda, et see tema sõna enam hakkab kuulama ning tema viimse maapealse soovi täidab.

Vana kirikhärra Theer oli nõrk ning haiglane. Nõrk tervisest, haiglane südamest: lapsed ja rumal kogudus said tema kirstunaelaks. Mitmest pojast järgemööda ei õppinud keegi isa ausat ametit, nii hea meelega kui vana Theer seda ka tahtis. See ausa ameti põlgamine kurvas tas vanakest väga. Tihti heitis ta poegadele ette: «Teie õpite küll tohtriteks, advokaatideks ja jumal teab kelleks, aga» — ta rääkis eesti keeles — «kes on seda kuulnud, et jumal õige on maha jätnud?!» See pidi tähendama: kirikhärra ametis on ka võimalik viletsat palukest leida.

Pojad ei kuulanud seda ja nagu naljaks ütles kord vanem poeg: «Aga papakene, sa ei olegi na õige enam...», kusjuures ta isakese vanadusest suureks läinud ja ettepoole vajunud kuhjas ihu peale näitas, mille turjal paks kuldne uurikett päeva paistel puhkava maona hiilgas, «aga näib, et ikka leiba on saadud!» lõpetas poeg vallatu jutuga. Niisugused jutud mõjusid vanasse Theerisse ja ta võrdles ennast Eelia ja Saamueliga, iseäranis viimasega, sest ka kogudus ei võtnud tema häält tähele panna ega tahtnud vanakese väimeest, noort jalaparunit Stolbenit — keda rahvas sellepärast jalaparuniks kutsus, et tal peale paruninime, kirikhärra-ameti ja naise midagi ei olnud — endale hingekarjaseks. Vana Theer tundis talupoegade meelt väga hästi.

Korra oli ta üht kiriku «vöölmöldrit» — nagu neid küünla põlemapanijaid, laululehtede müüjaid, pikkade juustega ja siledate nägudega kirikuteenreid meie pool kutsutakse — küsinud:

«Mis sa arvad, vana Hans, kas teie «valitsete» (kirikhärra ei võinud kirjakeele «valite» sallida), kui ma kord ameti maha panen, enestele tubli Stolbenihärra kiriksandaks? On üks väga hea ja armas mees!»

Hans vastas külmavereliselt: «Ei tea!»

Kirikhärra ohkas ja küsis haledalt: «Miks te ei taha?»

«Nemad tahavad,» rääkis nüüd vöölmölder pisut segaselt, ilma et ta oleks seletanud, kes see «nemad» olid, «nemad tahavad mõnda teist!»

«Mõnda eestlast?» küsis vana Theer ning ta silmad läikisid kurjalt.

«Ei mina tea,» vastas Hans otsekoheselt; «nemad ütlevad, et Tolben ei pea hästi rääki oskama!»

Vana ohkas veel sügavamalt. Ta teadis küll, mis tähendas: «Tolben ei pea hästi rääki oskama.» Seal ei olnud oskamisel süüd, vaid eestlane hakkas kreeka meest juuda mehest eraldama ja oma soove «avaldama».

«Nad on häbematud!» vastas ta ärritatult. «Kuule, Hans, ütle neile, et nad häbematud on! Stolben on põlisest kirikhärra soost. Ta esiisa oli juba Lutheruse ajal hingekarjaseks Saksamaal. Et nemad teda ei taha, ei ole mitte üksi tema põlgamine, vaid ka minu vastu näitate teie oma asjata viha. See on minu, teie ausa teenri headuste põlgamine!»

Hans vastas aga rahulikult ja nagu lollakalt:

«Aga kirikhärra, mis seal pahandada? Ega nemad pole teid põlanud, vaid issandat, et see ei pea nende üle valit-

sema, kes neile palju head on teinud! Nagu kiri ütleb: «Ja on minu maha jätnud ja teisi jumalaid teeninud. Nõudasama teevad nad ka sinule.»» Hans pidas vahet, et näha, kuidas tema kirjatundmine kiriksandasse mõjub.

Kirikhärrale ei teinud Hansu kirjatundmine sugugi head meelt. Ta teadis küll, et need Jehoova sõnad Saamuelile olid öeldud, ja nimelt sel kurjal ajal, kui rahvas endale kuningat tahtis, mil rahva hääl veel jumala häälega ühte läks. Ta pöördus ümber ja saatis Hansu minema.

«Ka see vanamees hakkab nõelama!» urises Theer. «Ma hakkam aru saama, kustpoolt tuul puhub!»

Ja ohates arutas ta edasi: «Mis teeb mu kogudus siis, kui mind enam ei ole? ... Ta läheb häbematuks, tooreks, ropuks oma juhatajate vastu!»

Kuidas abi leida? Kuidas võis ta julgesti oma silmad kinni panna ja teada, et koguduse juhatus ustavasse kätte läheb?

«Vana Ani asemele pean ma mehe võtma, kes rahvast hakkab juhatama, teed mu väimehele valmistama.»

Ja kohe muutus plaan teoks, kui Ani oma silmad kinni pani.

Vana Theer kirjutas Gotthard Kopfile alandliku ning kiitva kirja, lubas talle suurema palga, rääkis siitnurga häda ja kutsus teist misjonitööle evangeeliumi nimel.

Kopf võttis vanakese palve kuulda.

Tuli see nüüd uuest kantrist või muust, aga parun Stolben oli enne Theeri asemel, kui see elavate kirjast lahkus.

Kogudus näitas aga oma armsa Ani vastu lugupidamist üles ja pani tema hauakünkale toreda aumärgi. Vana Theer sai küll aru, miks seda tehti, ja nagu ette heites ütles ta kord ühele talupojale: «See sammas on väga tore!» Seal vastas aga ärritatud talupoeg: «Noh, eks me pane siis teie ja teie väimehe hauale pisemad!»

Vana neelas need vihasõnad alla, andis aga kodus väimehele nõu midagi ette võtta, misläbi koguduse armastust rohkem nende poole saaks võita.

Neid vahendeid leiti nõupidamisel mitu, nagu: kogudusele lugemistundide pidamine, armsad lastepeod ja viimaks — laulukoori asutamine kogudusele, kes kirikus suurtel pühadel ja tähtpäevadel issanda kiituseks laulaks.

Viimase üle räägiti ka kõstriga. See oli nõus. Ka tema arust oli koguduses palju, mis sugugi hea ega haridust tõstev ei olnud. Iseäranis suure ebanähtuse leidis ta koguduse riietemoodidest ja välimusest.

«Need on siin nagu metsloomad alles,» rääkis köster

Kopf. «Mingisugune haridusekiir ei ole neid veel valgustanud! Meie pool oli koguni teine lugu! Meil olid oma laulukoorid; ka pasunakoori asutasin ma sinna. Siis oli ometi noortel meestel koht koos käia. Nende silmade ees seisis parem siht. Seal võis noortele meestele palju rääkida niihästi haridusest kui ka usuelusse puutuvaist asjust. Vana Ani on siin üsna maganud!»

Vanale Theerile oli säärane laidukõne natuke vastumeelt. Ta tundis, nagu oleks uus köster ka teda sellega süüdistanud; siiski vastas ta:

«Oh mu armas Kopf, vana Andres oli ju kingsepp!» Vanal Theeril oli armas komme enesest madalamal seisvaid inimesi ikka ristinimega kutsuda.

«Kingsepp?» küsis noor kirikuteener imestunult.

«Kingsepp!» kinnitas Theer, kusjuures ta altkulmu kord kõstri, kord paruni otsa vaatas. «Ma räägin teile naljaka loo: Minu õndsale eelkäijale olnud Andres väga meelega järgi; ta olnud saksa kingsepaks mõisas, kus ta vahel, kui aega saanud, oma pisukese orelikesega, mille mõisaproua talle kinkinud, mängida armastanud. Naiseks võtnud ta enesele endise kirikhärra toaneitsi. Ja kui siis vana köster oli surnud, saanud Andres asemele. Üks talumees olevat sel ajal ütelnud: «Andres ei kõlba niisuguse ameti peale!» Siis vastanud vana kirikhärra: «Las Andres peseb oma näpud pigist puhtaks, küll ta siis teile mängib!»

Pealtkuulajad naersid.

Kirikhärra lisas otsa: «See naljasõna on tänapäevani koguduse kätte jäänud... Siis võite ise arvata, missuguste raskustega oli mul säärase mehega tööd tehes võidelda!»

Ja jälle vaatas vana härra altkulmu kord Kopf, kord Stolbeni otsa.

Mõlemad kuulajad ohkasid südamest, nagu tunneksid nad seda raskust, mis vanal Andresega tööd tehes oli olnud.

«Ja niisugusele panid nad veel mälestussamba?» küsis köster.

Vanale härrale oli ausamba lugu ikka vastumeelt olnud, ja et talupoegade tööd mitte liiga suureks pidada, ütles ta: «Noh, ta oli ju oma rumaluses nii nende sarnane. Tal oli küllalt, kui ta nende surnud võis matta ja lapsed ristida. Selle jätsin ma üsna tema hooleks. Ja mis muud tööd pidin ma talle veel andma või leidma?! Vahel oli mul temaga juttu ka laulukooridest, aga ta seisis vastu. Ta oli väga vana ning uuemad vaated ei mahtunud kuidagi tema

pähe. Ta rääkis ikka nõnda maakeeles: «Mis nad pillitavad ja pasundavad seal? Aina oma kiituseks ja oma auks ja õpivad rumalusi tegema, jooma ja lakkuma. Issand niisugust asja ei taha!»»

«Ta oli vist vagalane, pietist?» küsis köster.

«Seda ei või ütelda, aga imelik mees ta oli,» rääkis vana Theer edasi. «Vahel oli ta väga naljaka tujuga. Kõiksugu ilmaliku lõbu otsijaid nimetas ta «lõbuvorstideks», ja vahel ajas ta niisugust veidrat nalja, et kuula aga, kuid ise ei naernud ta seejuures sugugi. Kõik tema töö oli ka niisugune: salajane, veider! Ta pidas inimestele iga kuu ühe korra piiblitundi. Seal mõistis ta jumalasõna seletusse ilmalikku tarkust põimida, et ime kuulda. Ta kõneles kuu käimisest ümber maakera, mida ta vist kuskilt oli kuulnud; seal mesilastest; seal jälle põlluharimisest. Aga kõik see oli nõnda kena kuulda, et inimesed ammuli suuga tähele panid ja hullupööra tema tundidele kippusid, kõik, olgu nad noored või vanad!»

«Aga see on ju jumalasõna narrimine?» küsis noor kirikhärra Stolben. «Meie inimestele tuleb piiblitundides hoopis enam jumalasõna põhja, dogmat ära seletada. Praegu ei tea suurem jagu mitte sugugi, kellest püha vaim välja läheb, kas isast või pojast, või jälle, mispärast usk niisuguseid suuri asju võib teha, jne. Ja ometi on see tähtsam kui tühjad õpetused kuust ja päikesest, kuna meie dogmadele, põhiõpetustele rajaneb terve meie kogudus ja selle tulevase põlve edu!»

Noorhärä tahtis edasi seletada, kui suur kasu on inimesel just kiriku dogmade teadmisest, kui vana edasi rääkis:

«Kust pidi Andres seda teadma? See on alles meie nooremate peaülesanne praegu. Andresel oli kihelkonna uudistega rohkem tegu kui dogmade uurimisega! Tema teadis kõik, mis kihelkonnas iganes tähtsamat oli. Siiski peab au andma: kurja ta ei sallinud! Kuulis ta kusagil mõne eksinud inimese, kohe oli ta seal, ja mitu korda läks tal õnneks niisuguseid patuseid, kelle kohta mina kõik lootuse kaotasin, ümber pöörata. Ja tihti, Andrese niisuguste reiside puhul, käis köstriemand minu proua käest leiba laenamas: vana viinud viimase kannika kottu ära ja jätnud maja üsna lagedaks!...»

Noored kiriku teenrid kuulasid imestades.

«Aga ometi võib suuremat head veel teha,» seletas köster, «kui neil oma vaimne lõbu ka oleks, nagu laulmine, mängimine ja muud.»

«Ta laulis küll ka, aga ikka lastega, koolilastega. Suuri ta selleks kokku ei kutsunud.»

«Oh, mis on laste laul neljahäälse laulu vastu!» arvas köster.

«Siis olete teie nõus, kui ma tuleval pühal kantslist kuulutan, et kooriga peale hakkate, ja et ma noormehi ja tüdrukuid üles kutsun?» küsis Stolben köstrilt.

«Väga hea meelega!» vastas köster.

Ja suure heameelega kuulutas kirikhärra pühapäeval, et uus kantri-isand tahab kogudusele neljahäälset laulu õpetada, ja kutsus noori inimesi köstri-isanda juurde sellest osa võtma.

Aga pärast jumalateenistust tuli uus kanter väga ärritatult kirikhärra juurde ja palus, et kiriksand mitte enam teda kantslist ei teotaks ega «isandaks» ei kutsuks.

«Aga nõnda kutsub ju terve kogudus kantrit ja vana õnnist Andrest veel praegugi,» seletas vana Theer. Noor ei saanud köstri soovist arugi ega mõistnud esiotsa midagi vastata.

«See oli vanasti,» seletas pahane köster; «*isand* on eesti keeles teotusesõna ja temaga tähendatakse poolsaksikuid, aga mitte haritud inimesi!»

«Aga kanter ei ole ju kellegi härra ega tema naine veel proua!» jõudis parunihärra nüüd vastata. «Das ist ja kolossal toll!¹ Herra köster und proua,» lisas ta naeratades vanale kirikhärrale. «Famos!»² naeris ta köstrile, «kes siis mina ja minu proua oleme?!»

Köstri viha lahutas imejärsk noore kiriksanda meelekindlus: ta tundis, kellega tal siin tegemist on, ja sõnas pehmemalt: «Härra nime ma ei taha, härraks ei ole ma sündinud, aga isandat ma ka ei salli!»

«Aga kuidas pean teid siis kutsuma?» pahvatas Stolben.

«Kutsuge mind lihtsalt kihelkonna kantriks,» sai köster üle keele.

Ja sellest päevast kuulutas kirikhärra ikka: «Kihelkonna kanter.»

Sealt siis ka tuli, et kirikhärra tänagi kuulutas: «Kihelkonna kanter palub täna jälle mind kogudusele teada anda, et tema koori veel lauljaid vastu võetakse, iseäranis noorte tüdrukute hääli, nimelt pealthäält ehk sopraanot läheb veel vaja. Seepärast palun ma: võtke ennast kihelkonna köstrile üles anda, teie noored neitsid, kellele jumal ilusad

¹ See on hirmus pöörane.

² Suurepärase.

hääled on andnud! Teie ärge arvake mitte, et jumal on teile ilusa hääle sellepärast võtnud anda, et seega ükspäinis rääkida; ei kogunisti mitte! Võtke lugeda meie oreli pealt, mis seal seisab kirjutatud: «Laulge ja mängige issanda kiituseks!» Seepärast andke endid üles! Ja teie, vanemad, ärge keelake mitte oma lapsi issandale! See on patt! Meie peame mitte ükspäinis oma hääle, vaid ka terve oma keha andma issanda kiituseks! Ma usun tõsiselt, et juba selle nädala sees kihelkonna kanter saab ütelda võima, nagu omal ajal templi ülesehitajad Iisraelis: nüüd saab küll! Tuléval pühal on esimene proov!» lõpetas noor kirikhärra.

All koguduses käis vaikne kõmin läbi ridade, nagu oleks keegi tasakesi uinuva mesipuu pihta koputanud.

2

«Noh, mis kirikusaks täna ka pahvas?» küsis vana Mart Kodar oma kirikust tulevate naise Leenu ja tütre Miina käest, kui need «kiriku poolt palju terviseid» olid ütelnud ja aida juurde hakkasid minema uusi kirikuriideid ära panema.

«Mis ta rääkis?» poolis Leenu. «Eks ikka jumalasõna!» Ja läks aida poole, kuhu tütar Miina juba oli jõudnud.

Kui nad tagasi olid tulnud, küsis vana Mart uuesti: «Kas raha jälle peale aeti või taheti lauljaid? See on neil nüüd sihuke uus mood! Sistöje sõgaane!»¹

«Ei, raha sedakorda küll ei tahetud,» vastas tütar Miina.

«Ometi ükskord neil sellest isu ära läind, i slaava tebee kospodi!»² õiendas vana Mart tütre jutu otsa. «Aga ega nad veel «aitüma» ütelnud ei ole! Muidu läheks ka kiriku, aga see raha pealeajamine võtab nõnda isu ära, et päris hirm tuleb peale! Sina vaeva ennast ööd ja päevad — ja nemad: «Anna raha» ja «anna raha». Serti, atkuuda moi tengi vasmjot?»³ Vana juut ka — tuleb talvel sisse, peksab piitsavarrega vastu saapasääri, virutab kontsasid teineteise vastu ja painab: «Noh, van Kedaras Märts, kas üks sileteis heinad saap?» Serti, atkuuda Kodaras Märts vsjo vasmjot?»⁴ Kas sa tead ka, mis see «sileteis heinad» mak-sab?»

¹ Sula mustlased.

² Ja tänu taadile.

³ Kuramused, kus mina selle raha võtan?

⁴ Kuramused, kust Kodara Mart selle kõik võtab?

«Oh, jäta ometi kord oma jutt sellest rahast,» seletas ema sööki lauale kandes, «nüüd enam raha ei taheta, nüüd tahetakse lauljaid!»

«Ikka veel lauljaid?!» pani Mart imeks. «Mis nad hakkavad surnuid üles hõiskama võeh? Koguvad juba terve kuu otsa neid!»

Ematütart naeratasid pisut, siis ütles ema: «Sul ikka oma lori: surnuid üles ajama! Mine ikka! Nemad tahavad kirikus laulda, et siis ilusam on kuulata!»

«Et tukk peale ei tuleks!» pahandas Mart.

«Jäta ometi oma kiusujutt,» noomis ema kurjalt, «nemad tahavad neljahäälseid laule õppida nagu teistes kohtades, teistes kihelkondades, sedasi nagu ühekorra jõuluõhtul Altmaa koolmeister omadega laulis ja pärast ka Tartus olla laulnud!»

«Ladna, ladna, eeta moi panimaajet,¹ aga mis sealt siis peab välja tulema?» küsis Mart uskmatult.

Naised ei teadnud midagi vastata, mis sealt välja pidi tulema.

«Ju sealt siis ikka midagi ka tuleb,» ütles tütar Miina, «et teised poisid ja tüdrukud juba üles on andnud...»

«Maltsatt!»² pörutas korraga vanamees. «Kes sinu käest küsis? Ena tattnina, või vanainimeste jutu vahele!»

Miinakese pisuke ümmargune nägu muutus õhetavpunaseks; ta lõi silmad maha ja kadus tagakambrisse, kuhu ta ohates lahtise akna alla istus, kust ta välja hakkas vaatama.

Õues oli täielik kevad juba käes. Värske õhk nagu vajus õuest kambrisse ja jahutas Miina kena nägu. Miinal oli enese üle paha meel. Kuidas oli ennist, natukese aja eest, Risu kõrtsimehe poeg Jaan Võlv teda tee peal tellinud ning palunud kõstri juurde laulma tulla: neil olevat puudus just esimese hääle lauljatest, ja Miinal olevat nõnda ilus, hõbeselge hääl; tast võiks hea laulik saada! Nõnda kõneles Jaan. — Ja nüüd? Nüüd käis isa temaga nagu mõne pisukese titekesega ümber! Miinale oli isa jutt täna iseäranis vali, ehk ta küll sellega väga hästi oli harjunud ja isa kombeid väga hästi tundis.

Aga niisugune oli juba kord Miina isa. Ta oli vana Nikolai-aegne soldat. Juba see tähendas midagi. Ungari ja Krimmi sõja oli ta läbi teinud ja kolm rasket haava kaela saanud. 18 aastat oli ta teeninud, 7 kuud Krimmi

¹ Tubli, tubli, küllap mõistan.

² Vait!

sõjas olnud ja siis koju lastud, sest Krimmi sõja kuud loeti aastate pähe. Värske haava-armiga ja raudse ristiga, Georgi ristiga, oli ta koju tulnud, ligi nelikümmend aastat vana. Kõik see ei keelanud teda aga elama hakkamast. Paari nädala pärast olid tal endised sugulased, sõbrad vaadatud. Selle ajaga oli ka Mardil tulevane eluplaan selge. Mõisalt rentis ta endale vanad täiskasvanud savi-augud, tegi sinna enesele onnikese, võttis varsti naise — ja Mart oli omaga niisama kaugel nagu väga paljud, kes ei Ungari ega Krimmi sõda polnud näinud. Ehk ta küll vanas eas naise oli võtnud, oli jumal tema elu pikendanud, ja nüüd oli tal kaks täiskasvanud last, kaks tütar, kellest vanem oli Tallinnas ühel raudteeametnikul mehel, noorem aga kodus kasvas, ema avitas, kes juba vanaks kippus jääma. Miinale tahtis vana Kodar mehe koju võtta, oma pisukesse saunakesse, millel kõigest kaks tuba, eeskoda ja selle kõrval söögikamber oli. Miinat olid juba mitmed soovimas käinud, aga nendest ei olnud isa ega Miina meele järgi veel ühtegi. Mart ei tahtnud tütar maha pillata; tema — Nikolai-aegne soldat — see ei olnud ju igapäevane inimene. Ja ei tea, kes igapäevastest inimestest sai 36 rubla linnast kroonukassast paukit! Peale selle oli Miinal aega küllalt — alles 18 aastat vana, õitsev, noor ja kena; kena näost, sõnadest, tegudest!

Miina oli väheldase kasvuga, pisukese roosa näoga ja sõstrakarva silmadega ning mustade juustega. Mart kasvatatas ta valjusti üles, ja et isa tujukas ning kangekaelne oli ja lastega õige tihti taples, siis paistis Miina näol praegugi häbelik jume, selle alatasa taplemise tagajärg. Mis aga Miina üle valla kuulsaks tegi, oli tema ilus lauluhääl. Kui Miina vahel Saviaugult — nõnda kutsuti Kodara lossi — külakiigele läks ja teiste neidude seas laulu lõi, siis läksid poiste näod rõõmsaks ja sagedasti kuuldi sõnu: «Saviaugu Miinal on saarekõri.» See pidi tähendama: Miinal on kõva, selge hääl nagu saarepuu.

Miinat armastas vana Mart nagu oma hinge. Ta käis temaga alati ühes töös, kord mõisaväljal, kord talupõllul. Kirikusse läks aga Miina emaga või jäi temaga koju; sest kirikusse ronis Mart ikka üksinda oma vanas luitunud soldatisinelis; ju ta siis pidas kõlbmatuks, kui noor neiu soldatiga kõrvu sammub. Isaga alati ühes elades ja isa käpa all kasvades sai Miinast täielik isa tütar: sõnades otsekohene ja kangekaelne, kus enesel õiguse arvas olevat.

Kord tahtis ema Miinat mõisa teenima viia; seal vandus

aga Mart: «Vinnji, ne naado¹ mõisa; kas kodus tööd ei ole; läheb laia ilma peale, see siis veel minu laps!» Ja habemesse pomises ta omas keeles: «Salka, salka, esli takaaja tevka prapadjott srää!»²

Vahel, kui vanal käed töö juures valutama löid või selg haigeks läks ja vana põõsa ääres või kraavikaldal piipu hakkas põlema panema ning sealt hoolega töötavat Miinat tähele pani, ilmus vanale pisar teise silmanurka ja nagu enesele rääkis ta: «Oh, eslib maltsik põlaa: kinerall mis kinerall, aga tevka, kудaa teperr tett!»³

Aga Miinat polnud tarvis pakkuda! Saviaugu kõrval, ka mõisa põldude ääres, elas Annuse Mihkel, pisukese rendikoha peremees, kelle poeg Joosep Miinaga väga tihti magusat juttu ajas ja mineval laadaajal kaks suurt õuna ja peotäie kompvekke oli kinkinud. Ja seda oli ta kõik vana Mardi enese silma all teinud! Miina pidas Joosepist suurt lugu ja vana Mart ei leidnud poisist ka midagi paha. Seda teadis noormees ja käis pühapäeviti tihti vana Mardiga sõjajuttu ajamas ja ajalehte lugemas, sest Joosepil käis ajaleht, mille sisu vana Marti väga huvitas.

«Noh, mis siis Ingheland ja Türk jälle teevad?» küsis ta alati Joosepi käest, kui see ajalehe taskust võttis, et lugema hakata. Siit kuulis vana sõjamees palju, mida ta enne ise oli näinud, ja tihti pidi Joosep peatuma ning kuulama, mida Mart Ungarimaalt, Poolast ja Austriast teadis rääkida; vahel läksid jutud ka mujale ja siis pidi muid raamatuid loetama, mida Joosep raamatukogust või mõnelt sõbralt oli saanud.

Joosep oli üks neist noormeestest, kes vaba aja raamatulugemisega mööda saadavad, et rohkem teada, suuremat silmaringi omada. Luges ta ajalehest mõne kriitika, siis muretseti ka see raamat, et oma silmaga näha, kuspool tõde. Oma teadmisesest andis ta heameelega mõndagi Saviaugu rahvale, sest Joosepil ei olnud ükskõik, kas Miinat on maa peal või mitte. Sellest siis tuligi, et vana Mart kiriku juures niisugustest asjadest oskas teistele vanameestele rääkida, millest need undki ei olnud näinud. Seda teadis vana Mart ja sellepärast pidas ta Joosepist lugu, ja salajas südames arvas ta ikka, et noormehest saab tema edaspidine väimees.

¹ Sead, ei ole tarvis.

² Kahju, kahju, kui niisugune tüdruk asjata kaduma läheb.

³ Kahju, et ta mul poiss ei ole: kindral mis kindral, aga tüdruk, kuhu sa nüüd ta paned?

Joosep oleks ehk ka Miinaga juba peale hakanud, aga tema vanemad ei tahtnud heameelega, et Joosep Miina oleks võtnud, mitte et sellega mõnele romaanile toitu anda, vaid lihtsalt: Miina oli vaene, ja Annuse isa-ema oleksid heameelega näinud, et nende poeg, nende tark poeg enesele mõne rikka oleks valinud või mõnda rikkamasse kohta koduväiks läinud. Seda kõike oleks Joosep võinud teha: Joosep oli ju üle valla tubli, targa poisina tuttav. Joosep armastas aga Miinat, armastas teda südamliku, tõsise armastusega, mida tema vanemad väga hästi teadsid. Aga Miinale ta oma armastust ei avaldanud. Ja oli seda siis tarvis! Seda tunnevad noored ise kõige paremini! Joosep ootas. Ta arvas: «Kui asi vananeb ja vanemad asjaga harjuvad, küll siis ka luba ja õnnistus tuleb!» Ja nõnda oli ka väga hea elada! Oh, kuidas tuksus Joosepi süda, kui ta ajalehest jutte luges, kus armastajad pikkade vaevade järel kokku said, siis Miina otsa vaatas ja see oma sõstrasilmadega Joosepit puuris, nagu tahaks ta midagi salalikku, pühalikku noormehe südamest läbi torgata; siis tundis Joosep elul mõnu, eesmärgi ja sihi olevat. Niisuguste lugemiste järel tegi ta kodu seda suurema isuga tööd.

«Minu Miinakene!» mõtles ta. «See Miina on minu! . . .»

«See Joosep on minu,» mõtles ka Miina praegu akna all ja vaatas Annuse talu poole: kas Joosep peaks täna tulema? Korraga hõikas ema sööma.

Miina nägu oli tusane. Seda märkas Mart, ja et endist taplust pehmemdada, küsis ta laua äärest üles tõustes, kui «aitüma» oli ütelnud, sest Mardi laua ääres ei räägitud iialgi lori:

«Kas seal siis mõned peaksid juba laulmas käima, Miina?»

«Paljud on endid üles andnud, nagu Männiku poisid, Tammiku Juulit-Annat, mõisa noor kärner, siis veel kiriku alt kingsepp, kirikhärja enese toatüdruk, köstri tüdruk ning suline ja Risu kõrtsimehe poeg Jaan,» seletas Miina.

«Risü Jants?!» küsis isa.

«Jants!»

«Ja tahavad ka sind saada?» päris isa.

«Jah! Jaan palus veel tee peal, et ma tuleksin.»

Vana Märt sülitas ja sügas kukalt. Ta nagu oleks tahtnud ütelda: «Või siis selle rikka kõrtsimehe poeg minu tütart palus!»

«Ja mida teie seal siis laulate?» küsis ta uhkelt.

«Kirikhärja seletas täna, et jumalasõna laule issanda kiituseks,» seletas ema.

Mart lõi naerma.

«Aga kui neil niisamasugune lugu kätte tuleb,» rääkis ta pilkavalt, «nagu ennemuiste Rae meestel, kui ma alles poisikene olin? Nemad kuulnud ka neljahäälsesest laulust ja — tavai! — surnut neljahäälses lauluga maha viima! Üks laulnud «Au-kiitust», teine kõõrutanud «Jeruusalemma», kolmas lasknud «Ma vaene muld», neljas — olen ära unustanud, mida. Ja nõnda läinud aga peale, kuni takka metsast suure tee peale välja! Vot, seal seletanud keegi tark, vist Vanemuine, et ühte ja sama laulu pidada nelja häälega laulma; üks siis olnud meeste tarkus mokas!» Ja vana Mart naeris kurjalt.

«Noh, üks kanter ja kirikhärra siis tea!» seletas ema.

«Kanter?!» küsis Mart, «ja kirikhärra! — Ja snaaju,² neil on kõigil oma konksud sees nagu villakraasidel, ikka oma poole kõverad; nemad tahavad midagi uudist näidata, mida enne pole olnud! Ei, issanda kiitust pole seal küll natukestki!»

«Ei tea,» küsis Miina, «kas ma ka peaksin minema? Neil peab tuleval pühal esimene proov olema,» ja vaatas häbelikult isa otsa.

Mart mõtles.

«Ei!» ütles ta kindlalt, «kui neil sind tarvis läheb, küll nad siis teavad, kus Saviangu Mart Kodar on! I teelo s kantsom!»³... Sellega oli loole lõpp tehtud.

3

Leeri- ehk lugejalaste tupp, mis köstrimajaga ühe katuse all asus, oli hea jagu noori inimesi kokku kogunenud. Nagu alati, nõnda ka nüüd tundis kogunenud rahvas vähe argust, nagu häbeneksid nad üksteist, nagu ei teaks inimesed, mistarvis nad kokku olid tulnud, nagu oleks see kõik asjata, et nad siia olid tulnud.

Täna oli esimene lauluproov kihelkonna kantri juures. Kanter oli aga alles pühapäeval ametitoimetusel, sellepärast pidi oodatama. Aeg aga kippus kokkutulnutele igavaks minema. Küll katsus üks ja teine noormees mõne naljaka, nupuka sõna öelda, aga sõnad ei läinud hästi voori ega tahtnud neid naerda. Neid olid alles võõrad

¹ Las käia!

² Mina tean.

³ Ja asjal on lõpp.

ning häbenesid vastata, juttu ajada. Viimaks läksid neiud ühe julgema juhatusel õue ja jätsid noormehed üksinda tuppa.

«Jookske ikka, jookskke!» naeris Risu kõrtsi Jaan Völv teistele poistele, «vaata, pärast aja malgaga välja, ei lähe siis ka mitte!»

Mõni lõi näo muuile, aga et selles lauses midagi naeruväärilist ei olnud, ei toonud see jutule alustust.

Oli pisuke piinlik vaikus.

«Mina tean niisuguseid mehi...» seletas Jaan edasi, kellele vaikus liiale läks. «Siinpool on see alles esimene asi, olgu mõnes koolimajas mõni pisuke katse välja arvatud, aga taga Viljandi, kus me enne elasime, seal oli see asi üsna moodis. Siitrahvas magab alles. Noored mehed ja neiud vahivad kokku saades üksteise otsa nagu vasikad valget väravat...» Poiste naeruhoo pärast peatus Jaan pisut. «Aga seal, ai, seal oli koguni teine asi, seal olime üsna —» Jaan jättis sõna ütlemata. Selle asemel laksutas ta keelt. «Siis on ka lõbus käia!»

«Aga kõik ei laula ju, kellega just tahaks kokku saada, ja igapähega ei lähe see asi ka riimi,» arvas mõisa kärneripoiss.

«See'p see on,» sõnas üks Männiku poistest, «ja niisugustega ei ole midagi ette võtta!» Ta näitas ukse poole, kust tüdrukud välja olid läinud.

«Peab hoolt kandma,» tähendas Risu Jaan, «siin on tarvis ise käsi-jalgu liigutada, ise kokku ajada, ise kutsuda; neiud on ju sihukesed loomad, et neid püüdma peab. Pange, mehed-vennad, suuvärgid liikuma, küll meie siis lauljaid... ja,» ta naeris, «...saame.»

«Kanter tuleb!» jooksid tüdrukud tuppa.

«Ja see teid murrab!» naeris Jaan.

Ukse ees olevate akaatsiate takka vilkuski kõstri pisuke kuju. Köster tuli kohe leerituppa. Alandlikult teretas ta kokkutulnuid ja soovis kõigile: «Jumala abi olgu meie hea ettevõttega! — Siis nii palju olemegi oma suurest kogudusest laulikuid saanud?!» Ta muigas kahju avaldades.

«Kõik ei taha tulla, kes laulda võivad!» rääkis Risu Jaan. «Ma olen mõnega rääkinud, aga ei taha tulla; teisi jälle ei lase vanemad!»

Kõstri kõrge lage otsaesine läks kortsu, mislābi tema nägu veel vagama jume sai. Tema oli üks neist inimestest, kes pisukese hariduse ja väheste teadmiste juures alati targad tahavad olla; tema uskus ilma kavaluseta, et inimene siis pimerumal või kangekaelne on, kui see tema,

parem öelda — kirikhärra või mõne muu ülema soovi hea meelega ei täitnud või selle juures veel vaidlema hakkas ja selle headuse üle kahkles; viimaseid luges ta ikka kahjulikeks seltskonna liikmeteks. Oma vaimu ilmalikku osa kosutas ta «Gartenlaube» ja «Haus und Mode» lisalehtede lugemisega. Kõigi oma teadmiste juures uskus ta kindlasti, et saksa keel on kõige enam haritud keel ja saksa rahvas kõige enam väärt ja eestkätt rahvas maailmas. Sellepärast tekitas Jaani jutt talle tõsist kurbust.

«Miks ei lase?» hüüdis ta pahase häälega. «Ega meie siin ometi kurja peal ei ole? See on väga rumal, väga rumal! Saksamaal on lugu koguni teine! Aga see on see rumal ja vana eesti mood — vanast kinni pidada, kui see ka rumalus on! Meie peame ometi näitama, et meie ka haritud rahvaste kõrval kõlbame seisma!»

Siis üksikult kõiki kättpidi teretades ütles ta igaühele: «Rõõmustab mind väga,» ja keda ta ei tundnud, selle käest küsis ta: «Ja teie aus nimi?»

Kui ta nõnda kõik läbi oli käpanud, ütles ta: «Ehk küll ilma söömata, peame ometi kohe peale hakkama!» Lauljad lasksid aga köstri süüa.

Varsti tuli köster ja laul algas. Esiti oli häälte liigitamine, kus tüdrukud kõik häbeliku moega köstri häälele ja orelile järele ajasid; siis algas harjutamine. Võeti prooviks «Mu elu Kristus ise». Aga laul ei tahtnud minna, hääled olid väga harjumatud.

Köster raputas pead.

«Abi läheb tarvis, abi läheb tarvis,» seletas köster, «iseäranis esimene hääl on nõrk! Ma ei ütle mitte,» rääkis ta esimese hääle peale vaadates, «et teie ei saa lauldud, aga see peab kõvem olema!» Ja nagu kõikide käest küsis ta: «Kas teie ei peaks mõnda austatud neitut tundma, kes esimest häält veel peaks laulda võima?»

«Kodara Miina!» sosistasid mõned tüdrukud, ja sedasama kinnitasid ka poisid, iseäranis Jaan.

«Siis paluge teda,» soovis köster, «et ta tuleval pühal siia tuleks.»

«Ma rääkisin talle juba mineval pühal,» seletas Jaan, «aga näha on, et ei tule. Ma võin ju korra veel tee pealt sisse minna ja teda päris isa kuuldes paluda. Ehk vana laseb; aga kui see ei lähe, siis peate, köstrihärra, teda ise kutsuma; see vana on kangekaelne ja isemeelne!»

Seni kui Jaan kõneles, olid tüdrukud pead kokku pistnud ja arutasid isekeskis midagi. Kui aga Jaan lõpetas ja köstrile oli soovitanud Miinat ise kutsuda, kui see tema

tellides ei peaks tulema, ja köster vastumeelselt nina oli kärsutanud, mis selgeks tunnistuseks oli, et köster sellega oma au vähenemist kartis ning mitte nõus ei ole, ütles kirikhärra toatüdruk:

«Meie Kodara Miinat ei taha!»

«Ja mis tal siis viga on?» küsis köster, kes sellest endale kasu tundis.

«Miina karjub meie kõrvad kinni!» julges Tahmamiku Anna ütelda.

Sellest lausest märkas aga köster, et tüdrukud Miinat vist sellepärast ei soovi, et see ehk paremini laulab. Seda tundsid ning arvasid ka poisid.

«Siiski võiks Miina tulla,» arvas köster, «ehk saame pisut kergendust!» Ja sõbralikult kõikidega jumalaga jättes läks ta enda poole.

«Meie Miinat ei taha!» kinnitas kirikumõisa toatüdruk. «Aga kui Miinat sugugi ei oleks olemas, mis siis?» kilkas ta naerdes.

«Ega meie üksi Miinat ei soovi,» seletas Risu kõrtsi Jaan. «Aga lugu on see, kui me oma koorist vähegi asja tahame saada, siis peavad kõik ümberkaudsed paremad jõud koos olema; siis võib ka midagi korda saata.»

Seda rääkides istus Jaan õige toatüdruk Anni kõrval ja seletas, et kõik väga hästi läheb. «Peaasi on see,» rääkis ta teisele juba kõrva sisse, «mispärast peate endid nõnda vaevama? Las Miina huikab! See on teile ju suureks kergenduseks!»

Tüdrukud andsid järele.

Tee peal ajas Jaan tüdrukutega head nalja ja teised aitasid kõrvalt. Kui aga tüdrukud olid lahkunud ja poisid üksinda edasi läksid, hakkas mõisa noor kärner peale:

«On aga need ka sääsed! Igaüks tahab ise mees olla. Miina, see karjub nende kõrvad kinni!»

«Need vanad kondid ka midagi!» pahandas Jaan; «ühel pole hambaid, teisel silmad viltu, kirikumõisa Anni oleks veel, aga kus nina! — nagu pool haput kurki! Aga vaat, oleks niisuguseid rohkem nagu Miina, Kalatoa Ella, siis veel mõisakärneri Juuli,» Jaan laksutas sõrmi, «nendega oleks ka lust laulda!»

Noor kärner naeris ning vastas: «Ega meie vana oma Juulit ei lase!»

«Sihukesed need vanad on!» aitas Männiku poiss kõrvalt. «Nad arvavad kohe, et poisid nende tüdrukud ära söövad!»

«Noh, poisid,» julgustas Jaan, «võtame jõud kokku ja

kavalused välja, ehk saame koorile hinge sisse. Siitnurk läheb selle moega hapuks. Tulge mujale maale, vaadake, kus alles elu on! Siin kasvavad noorele inimesele samblad selga. Tänu jumalale, et köstrile sihuke tark mõte pähe tuli! Poisid, sellel ajal on tulevik, olge aga vaprad! Mina võtan enda hooleks Miina pärast kõnelda; sina, kärner, räägi oma vanaga ja too Juuli laulma; aga teie, Männiku mehed, tooge Ella välja!»

Ja Saviaugu ukse ees pidas Jaan hobuse kinni, viskas ohjad hooletult hobuse seljale ja astus sisse.

Saviaugu pere oli parajasti ajalehte lugemas, «Ingelandist ja Türgist» kuulamas, kui Jaan tuppä astus.

Jaan Võlvi tulek mõjus kõikidesse. Miina aimas, miks Jaan tuli. Ka Joosep märkas ja vaatas paluva pilguga Miina otsa, nagu tahaks ta öelda: «Ega sa, Miina, ometi ei lähe!»

Noorte inimeste silmad räägivad selgemini kui vahel aruta inimese pikk kõne. Ei tea, kes ei ole ammu enne oma südames märganud, et tema tulevane kaasa talle juba ammu enne armastuse avaldamist silmadega on avaldanud: «Mu kallis, mu armas, mu jäädav pärandus!» Ka Miina luges täna neid sõnu Joosepi silmist ja tal oli väga hea. Mart tundis aga, nagu oleks keegi röövloom, umbes kulli või rebase sarnane, tema vagusa kanakarja sekka sattunud. Mardile oli Jaani tulek õige vastumeelt.

«Segasin siitpere misjonitundi!» hakkas Jaan pärast teretust peale.

«Mis teha!» vastas Mart, «kõigil pole isu saapataldu kulutada!» Ja et ruttu otsale saada, küsis ta: «Ei tea, kas noormehel asja ka pidi olema?»

«Oli ikka, ja ei olnud ka,» seletas Jaan ja vaatas Miina otsa. «Kantri-isand saatis palju terviseid ja palub Miinat laulma tulla. Miinal on nõnda ilus hääl.»

«Vana Ani võeh, kust siis tema välja sai?» küsis Mart.

«Uus kantri-isand!»

«Aa!» naeris Mart, «uus on «kihilkonna kanter», vana isand on surnud, ja meie oleme kõik vana aja inimesed!»

Jaan läks näost punaseks. Ta ei olnud uskunud, et vana Mart teda nõnda karedalt vastu võtab.

«Siis teie ei lase Miinat tulla?» küsis Jaan silmi maha lüües. «Siis meid peate teie nõnda halvaks, et Miina meie sekka ei kõlba!... Kirikhärra laseb oma Anni tulla, kärneri Juuli tuleb, Tahmamiku tüdrukud tulevad... Ja kanter ja kirikhärra paluvad nii väga!»

Mardi silmad hiilgasid.

«Kus need kirikhärrat-kantrit siis on?» küsis ta vihaselt laua äärest üles tõustes. «Sina tellid ikka küll, aga kus need on, kes minu last tahavad? Kas nad ei tea, et Mart Kodar Saviaugul elab ja et kiriku alla rohkem ei ole kui paar versta?»

«Siis teie tahate, et kirikhärra teile peab tulema?» küsis Jaan kergelt, kuna ta Miina otsa vaatas, kes silmad maha oli löönud ja sellest häbi tundis, et tema pärast nõnda kaubeldi.

«Mina ei taha kedagi, serti takiie, ristajutt huuse, kak panni list, serti!»¹ sülitas vana Mart ja ütles kihvadesse veel kord: «serti takiie.»

«Mis seal siis nõnda vihastada,» seletas Jaan ennast sirgeks ajades, «ega ma pole ju midagi halba teinud; ma tulin teid paluma! Teie arvate jumal teab mida paha, aga Miinal on ilus hääl, ja kui teie korra peaks kuulma, kui Miina kirikus laulab, siis lasete teda hea meelega laulmas käia. Kui teie minu sõna ei usu, räägib kanter ise!... Ja siis jumalaga!» Jaan läks.

Piinlik vaikus rõhus tuba. Ema oli käed põlle alla pannud ja vaatas Miina otsa; Miina seisis laua ääres ja otsis midagi nagu maast! Joosep pööras ajalehte; vana Mart koputas piipu ahjurinna vastu.

Joosep oli esimene, kes üldist vaikust segas: «On sel aga ka lõuad peas! Näha kohe, et kõrtsimehe poeg ja leti taga ülès kasvanud.»

«Sihukestel on need viimased vigurid teada,» laskis Mart teiselt poolt suu äärest, piipu teisel pool hoides, «või pole ma sihukesi näinud; russki posloovitsa kavoritt: vekk sivii, vekk utsiss,² see tähendab: kes kaugel käind, see palju näind. Aga mina ütlen: kellel minu Miinat tarvis läheb, see tulgu, aga ärgu aetagu asju mitte teise, kolmanda, pealegi veel sihukese tattnina kaudu!»

«Kas siis Risu Jaan sinu tattnina on?» küsis ema pahaselt.

«Võeh, paaba,³ sina ka kedagi! Ungru voinas põll, Rõmski voinas põll, turka streläll! Ja vsjoo snaaju! Tõi tersi morda!»⁴ Ja pehmemalt lisas ta juurde: «Tevka rovs malakomm, hto snaajet?!⁵ Aga mina tean!»

¹ Kuramused niisugused, hakkavad hullemini külge kui leht saunas, kuramused!

² Vene vanasõna ütleb: eluaeg ela, eluaeg õpi.

³ Vanamoor.

⁴ Ungari sõjas olin, Krimmi sõjas olin, türklast lasksin! Mina tean läbi ja läbi! Sina pea suul!

⁵ Tüdruk nagu rõõsk piim, kes teab?!

«Mida sina ka tead, va poomkael,» urises ema, kes vanast aru sai. «Kuidas vanasti oldi? Opmann ajas teol noored mehed piitsaga tüdrukute kõrvale magama ja pani paari; ei tea, kellel seal häda oli? Ja sina kardad meie Miina pärast! Mul üsna häbi!»

Vanamees ei leidnud vastust. Siis lõi ta nägu naerule: «Tühi lori! Vsjoo suss!¹ Siis oli kõht kõlkaid ja hambaalusid aganaid täis, nahk väsinud ja pekstud! Aga nüüd!? . . . Vaata, hirnuvad aga! . . . Pane loomale koorem peale, siis tee, mis tahad. Need lähevad mängu lööma; neil kodus igav; need löövad ju ralli; ajavad au taga! Noored sälud! Nagu tedred mängu ajal: võibirrait palutse!»²

«Aga mis siis Miina teeks, kui meie surnud oleksime?» küsis ema tigidalt.

«Siis, siis . . .» vihane Mart otsis sõnu, «siis ajagu minu pärast kas otse püsti üles!»

Ema kukkus vagusaks: nüüd oli kardetav vanale veel vastu rääkida, ja ega vana ikka oma jonni poleks jätnud.

Päike oli õhtusse vajumas; Joosep tegi minekut, ja näis, nagu poleks Saviaugul midagi erilist sündinud.

4

Kõstri laulukoor kasvas tõesti. Tuttavad neiud olid palvet kuulnud ja laulsid rõõmsasti . . . ja Miina laulis ka esimeste seas. Köster ise oli Saviaugul käinud, asja osavasti ajanud ja vana Marti palunud Miinat laulma lasta.

Ta teretas väga aupaklikult Marti; ja enne kui juttu laulukoorist teha, päris ta vana elu järele; ta imetles tema vahvust, pani tema veel tublit tervist nii vanas eas imeks, rääkis ise sõjalugusid, mida Mart heameelega kuulas, ja viimaks hakkas alles köster rääkima:

«See sõjaasi on samasugune kui lauluasi. On hea kindral, hea soldat, vaat, siis läheb sõda. Aga meil ei lähe laul mitte kõige paremini, meil puudub ohvitser, kes soldateid vaos peaks. Noh, mina ise olen küll kindral, aga igas hääles peab oma ohvitser olema, kes soldateid joones hoiab. Ma olen kuulnud ja ka kirikus tähele pannud, et teie tütar Miina, aus sõjamees, väga ilusasti esimest häält laulab. Kas meil ei oleks mitte au ka teie tütart laulukooris näha? Ma tean küll, et nüüdse aja noored inimesed on väga valatud. Aga mõtelge ometi, et laul kõik meie oma silme all sünnib. Meie oma silme all! Ja ega siin meie koguduses

¹ Kõik lori.

² Et paremat valida.

midagi paha ei ole karta. Pealegi peame lapsi omal jalal käima õpetama, muidu jäävad jalad nõrgaks. See on niisama, vaadake, nagu sõjas. Vaadake, teie olete palju utsinat teinud, teie olete kõva, teie olete 80-aastaselt niisama terve nagu mina neljakümneselt; ja seda teeb kõik harjutus...»

Niisuguse jutu peale lubas Mart Miinat minna, aga lisas juurde: «Visake ikka nooremate peale ka silma,» — mida kõster muidugi lubas teha. Ja kui Miina kord ära oli käinud ja kõster tema häält kuulnud, silitas ta Miina õrna palet ja ütles: «Teist, aus neiu Kodar, oleks ilmakuulus lauljanna saanud, kui te noorelt õige õpetuse oleksite saanud.»

Kadedusega vaatasid teised Miina otsa; Miina aga tundis, et ta midagi enam on kui teised. Ja kui ta sellest isale rääkis ja kõster Saviangul sees käies sedasama isale oli kinnitanud, ütles isa: «Noh, kui teil just Miinat tarvis läheb ja ilma temata läbi ei saa, eks ta siis käigu ka vahel.»

«Mitte vahel, vaid alati!» vastas kõster. «Meil tuleb jõuluks üks suur laul, «Petlem Efrata», kus üks koht väga kõrgesse läheb, seal on häält tarvis, ja seda võib üksi neiu Miina laulda!» Ja nagu kinnituseks lisas ta otsa: «Neiu Kodaral on väga ilus hääl!»

Vanal mehel oli neist sõnadest väga hea meel, ehk talle sõnad, «neiu Miina, neiu Kodar» küll vähe veidralt kõlalsid. Nende vana kass Hints läks just Mardi jalgade eest läbi ja laskis oma külge kergesti mööda peremehe jalaäärt libiseda. Vanal Mardil oli veider mõelda, kui ta oma kassile selle juures oleks öelnud: «Sina, isane kass Hints!»

Veel suuremaks tõusis vana rõõm, kui Joosep ühel püüpäeval ajalehest pealkirja all «Omalt maalt» luges: «Karulabast: Meie nurk hakkab ärkama. Ma võin lugejatele selle kohta huvitava sõnumi teatada. Hiljuti siia tulnud noore köstrihärja hoolsal tegevusel on laulukoor elusse kutsutud. Enne suvistepühi käisid noored lauljad proovil. Esiti läks asi küll väga pikalt, aga meie austatud ning armastatud köstrihärja Kopfi inimesearmastuse tõttu on koor praegu eluvärskust näitamas. Osav juhataja, kes enne oma kasulikul tööpõllul Viljandimaal haridusevagusid oli ajamas, teab ütelda, et meie nurgas heliomanikke on, kes ilmakuulsaks oleksid võinud saada, kui neile aga noorelt oleks esimest õpetust antud, nagu näiteks neiu Miina Kodar...»

All seisis täht —o—.

«Joosep, mis sa valetad?» hüüdis Mart püsti tõustes.

«Eks sa loel!»

Mart võttis lehe pihku. Joosep näitas Miina nime.

«Ja siin ei ole öeldud, et see Mardi tütar Miina on?» küsis vanamees ärritatult.

«Seda ei ole tarvis, sest ega siin teist Miina Kodarat ei ole.»

«Näita veel, sa valetad!» käskis Mart. Temale paistis veidrana, et ka säärasead asjad kirja pannakse. Tema meelest oli kiri midagi niisugust, kus õpetus, sõjad, jumalasona üleval on või midagi säärast, millel tõsine tähtsus, aga nüüd korraga — ka tema Miina arvatud nii tähtsaks, et on kirja pandud! See oli imelik! — Mart vaatas hooliga. Ta silmad olid tõntsid, aga siiski seletas ta, kui ta ajalehe õige kaugele sirutas ning silmad koomale ajas.

«Kas seda lehte ka palju loetakse?» küsis ta viimaks.

«Üle terve Eestimaa.»

«Tea, kas väimees Tallinnas seda ka peaks lugema?»

«Vist küll.»

«Vaata närakaid!» ümises ta siis ja pani piibu suitsema.

«Sina keelad last ikka minemast, aga kas näed nüüd?» arvas ema.

Vana oli vagusi. Joosep ohkas...

Ja sellest päevast peale küsis Mart alati, kui Miina koju tuli, mida nad laulavad, ja laskis Miinat vahel ettegi laulda. Miina oli rõõmus ja laulis hea meelega, sest ka tema teadis, et ajalehes temast kiitvalt oli räägitud.

«Kas «Petlem» juba tuleb?» küsis vana vahel Miina käest.

«Ei veel.»

Vana tahtis õige kuulda, kui kõrgesse see laul läheb, mida tema Miina üksi võib laulda.

Mart tundis oma tütrest uhkust; kuid kõige rõõmu juures vaevas teda salakartus; või oli see paljas igavus, sest Miinat ei olnud pühapäeviti kodus, ja sellest ajast jäid ka Joosepi käigud harvemaks.

«Ei tea, miks Joosep enam siin ei käi?» mõtles vana Mart. «Aga ehk laulab ta ka?» Aga kohe tuli talle meelde, et Joosepil lauluhäält polegi. Ju ta siis kodus oli.

Miina oli enesega õige rahul. Köstri juures nägi ta korraga, et ka vaese soldati tütar midagi väärt on, ei, et ta veel enam on kui teised. Tema oli ennast ikka halvemaks pidanud kui peretütred, ja nüüd korraga üle kihelkonna niisugune eestkätt tüdruk, et lase aga olla, ja veel aja-

lehes üleval. Miina tundis eneses nagu uue inimese ärkavat, ja see uus, see oli talle väga meele järgi.

Kõige rohkem oli aga köster rahul. «Siin võib midagi ära teha!» mõtles ta iseeneses. «Kui me kirikus laulma hakkame ja see kõik väga ilusasti läheb, mis ütlevad siis kirikhärra, kogudus, ajalehed?» Nõnda unistas köster Kopf, nagu see mees, kes jänest haava pealt varitses ja ähvardas mõisa osta. Igal inimesel on oma jänesekütt südames, kui ta ka köster on.

Et lauljatel rohkem himu äratada koos käia, kõneles köster neile mitmest asjast, mida tema meelest lauljate ihule kui ka hingele tarvis läheb. Esiotsa seletas ta neile laulust ja laulu kasust. Ta rääkis, kuidas saksad suurtes linnades, mille kõrval ta Rakveret, Paidet, Viljandit ja Pärnut porihunnikuiks pidas, laulvat ja kui suurt raha nad selle eest saavat: kümned tuhanded üheainsa õhtu eest! Ta näitas neile pilte saksa lehtedest, ja tihti suuri lauljaid neiusid, kes väga toredasti elavat.

Kõik see oli lauljatele uudis.

Miinat erutas see väga. Ta kuulas ja kuulas ning pani imeks, mille eest inimesed raha ja ülalpidamist saavat: laulu eest! Kõik see ei tahtnud tema pähe mahtuda. Köstri jutud paistsid naljadena. Pealegi olid nende laulikute nimed väga inetud, koerte omade sarnased. Peale selle olid need suured neid piltidel väga alasti, mis Miina häbitunnet haavas. Ka tundus imelik, et naisterahvad, kes nii palju raha saavad, endid paremini katta ei jõua.

Ja kord, kui köster jälle üht poolalasti «tõusvat tähte helitaevas» — nagu ta neid oma keeles nimetas — näitas, küsis Miina häbelikult: «Nii palju saavad nad raha, ja nõnda puudulikud riided!»

Köster pidi suure häälega naerma turtsatama, aga hoidis end, et Miinat sellega mitte haavata; aga kirikumõisa Anni ja mõisa Juuli ei jõudnud ometi naeru sulgeda. Siit nägi köster, et Karulabas riide, nimelt peenriide moed on inimestele sootuks tundmatud.

Ja kirikhärraga kokku saanud, kõneles ta, kuidas Miina vastanud, ja siis naersid nad mõlemad magusasti ning väga kaua.

Veel selgus köstrile, et lauljatele seletus kõrgetest lauljannadest kasu ei too, vaid et neile tuleks ka riietest ja nende kandmisest kõnelda. Seda võis köster väga hästi teha, sest «Haus und Mode» pakkus selleks palju head materjali. Üks asi tegi aga muret:

Kuidas peale hakata? Rääkida, et inimene nõnda ja

nõnda riides peab käima, oleks ehk liiga mõjuta talurahvale, kes iga pealekäiva õpetuse eest kõrvale puikleb.

Ta kõneles lauljatele tervishoiust, kusjuures ta neidusid noomis ja nimetas, et talutüdrukud ja -naised väga hooletult ja tervisevastaselt riides käivat. Iseäranis hooletud ollakse jalgadega. «See mõjub tervise peale, kui jalad kergesti kaetud on. Niiske ilmaga peaksid, kõige vähemalt lauljatel, sest et hääl väga märga kardab, kalossid jalas olema.» Veel soovitas ta meie naistele riideid kandma hakata, mida nad harilikult ei kandnud, ja käskis selleks saksu eeskujuks võtta.

Säärase jutu üle punastasid tüdrukud ning löid silmad maha ja kõster pidi laulma hakkama, et mõni teravnina mõnda küsimust ette ei paneks, mis neiudele piinlik oleks.

Ka kübarate ja rätikute üle oli kord arutamine. «Teie, taluneid, matate oma ilu rätiku alla,» rääkis kõster. «Mis on ilusam kui neiu pea ning kael! -- ja selle matate teie rätikulapakatega kinni! Kui palju ei lähe teil rätikuid tarvis?! Mitu tosinat! Aga vaadake saksu: kaks kübarat, üks suvel, teine talvel, — ja palju odavam ning ilusam!»

Varsti nägi kõster, et kõned mõjusid. Lauljad neid hakkasid kübaraid ja kalosse kandma, nimelt mõisa ja kirikumõisa omad. See oli neile just õnneks. Sellega said nad enamaks kui teised, ja nimelt Kodara Miinast. Miina mõistis seda väga hästi, ja nii hea meelega kui ta neid iluasju ka enesel oleks näinud, niisama oli seda võimata täita: isa ei saanud osta ega tohtinud Miina sellest isale lausudagi.

Säärane olukord tegi Miina meele halvaks, halvaks ise- enese vastu. Tihti jäi ta mõtlema: Miks tema seda ei või saada? Ja ei tea, mis ütleks Joosep, kui ka temal kübar peas oleks?

Joosepi peale mõeldes hakkas Miina süda sees valutama: Paistis, nagu hakkaks Joosep temast eemale hoidma, ja ta ei tulnud enam pühapäeviti tema isa vaatama. See tegi Miinale valu.

«Oh,» ohkas ta niisugustel kordadel, «parem ma hakkan jälle koju jääma; ei ma lähe ühtigi enam laulma.» Seal tõusis aga noorele neiule kõik see koosolemine kõstri juures meelde. Aeg, kus ta enese tundis teiste ees ka midagi olevat, kus teised vahel kadedusega tema peale vaatasid, meeldis Miinale. See oli väga, väga hea.

Nii oli suvi juba kätte jõudnud. Ühel pealelõunal oli Miina lehmale rohtu kiskumas, just Annuse piiri ääres, kui Joosep teisele poole aeda kartuleid tuli muldama.

«Tere ka, Joosep!» hüüdis Miina rõõmsalt, «saab sind ka nagu kuldraha harvasti näha!»

Joosep andis käe ning ohkas.

«Kuule, Miina,» ütles ta siis, «ma ütlen päris otsekohe-
selt välja: ma olen sinu pärast päris kurb.» Joosep ronis
üle aia.

«Miks nii?»

«Mis sa teed ära, olen kord sihuke rumal inimene! Võtan
enesele ühe rumala mõtte pähe ja ei saa sellest kuidagi-
enam lahti.»

«Ja see on?» päris Miina. «Ehk mina aitan sind!»

«Aitad küll!»

«Ja see on?»

«Ära mine laulma!»

Miina jäi mõtlema.

«Agä meie tahame jõuluks «Petlem Efrat» õppida!»,

«Las nemad õppida!»

«Kes nemad?»

«N e m a d!» hüüdis Joosep vihaselt, «n e m a d, need
untsakad ja upsakad, need kübara- ja kalossimehed. Sina
ei ole nende salga lind. Sa lähed ka kergeks.»

Miina lõi punetama.

«Ja mis sest siis on?» küsis Miina poolkiusakalt, pool-
naerdes.

«Ja sa ei saa sellest aru, mis ma räägin?»

«Ei!» naeris Miina.

Joosep ohkas. Ta tundis eneses imelikku isu Miinat
praegu oma kaenlasse tõmmata, temaga kaugele-kaugele
põgeneda, sinna, kus kedagi teist peale nende ei ole, kus
nad üsna kahekesi võiksid elada. Ta silmad põlesid, ta
keel hakkas kuivanud suulakke kinni. Ta ihkas Miinale
midagi tähtsat öelda, aga Miina oli nõnda kiusakalt vasta-
nud «ei». Joosep oleks tahtnud, et Miina oleks vaikinud,
ei oleks midagi rääkinud. Miina kiusakas «ei» äratas ka
Joosepis midagi samasugust. Tundus, nagu sunniks tüh-
ruk temalt välja kiskuma seda, mis nii iseenesest oleks
pidanud tulema. Külmalts ning karmilt andis ta neiule käe
ja ütles:

«Noh, siis jumalaga!»

Miina käsi vajus pikalt Joosepi pihku.

Seal kadus Joosepi kalkus. Järsku hakkas ta üsna ilma
enese tahtmata, järele mõtlemata Miinal kaela ümbert
kinni, pitsitas teda nagu meeletu, otsis ta suu oma rinnalt
üles ja andis neiule mitu korda ägedalt suud.

Joosepi hing jäi kinni ja hädavaevalt sai ta öelda: «Seda see tähendab, mõistad, rumal!»

«Joosep, Joosep!» sosistas Miina, «mis sa möllad, teised näevad!», aga seda nõnda õrnalt, nõnda armsalt, et Joosep neiu kohe lahti laskis ja läks.

Miina seisis nagu naelutatult samal kohal. Kui kergeks oli korraga ta süda läinud, kui imehea oli tal! Nagu midagi uut, karastavat, pühamat oli selle suudlusega ta rindu surutud.

Ja kui ta sealt rohu-põlletäiega koju läks, sai ta täiesti aru, et tal nüüd asjata on laulma minna...

Aga «Petlem Efrata»?...

5

Järgmisel pühäl jäi Miina koju. Tal oli sel nädalal enesega palju tegu. Joosep ja Joosep — see nimi seisis neil alati meeles.

Täna oli isa ka kirikusse läinud ja täna tahtis ta Joosepiga üksinda kodus olla... «Joosep,» nõnda mõtles Miina, «tuleb täna nimelt siia!» Joosepil oli midagi nagu ütlemata jäänud ja Joosep oli ju nõnda selgesti soovitanud, et Miina mitte laulma ei peaks minema.

Mitme püha järel oli Miina kord jälle kodus. Aga tal näis täna igav olevat. Ta tundis, et see ilus ei ole just nüüd koju jääda: ta nagu pakuks end Joosepile. Ei, seda ei tohtinud olla! Miina tundis häbi oma rumalusest.

Veel suuremaks läks ta halbust, kui õhtu kätte jõudis ja Joosep ometi ei tulnud.

«Mis rumal, et ma täna laulma ei läinud,» mõtles ta. «Kui nüüd Joosep sellest kuuleb, et ma täna kodus olin, siis mõtleb ta, et ma teda ootan. Kui rumal ma olen!» Peaaegu pisarad pidid Miinale palgele tulema.

Ka ema sai tütre rahutusest aru.

«Miks sa täna laulma ei läinud?» küsis ta.

«Mul pole täna head häält!»

Õhtul aga küsis Miina emalt: «Kas Joosep meil enam sugugi ei käi?»

«Joosep ka kedagi!» vastas ema pahaselt. «Sest saadik, kui sind kodu pole, ei näita Joosep ennast enam siin. Ja mis ta siit enam otsib, tal ju Kõre Hendriku tütar parem, rikkam!» lisas ema otsa.

Miina läks näost punaseks.

«Kes seda räägib?»

«Ma kuulsin seda juba enne jaani, Kõre ema olla ise rääkinud. Noh, mis neil viga: neil ju raha, ja Joosepile läheb seda üsna marjaks tarvis!»

«Soo, või Joosep on niisugune?» vastas Miina ja jäi mõtlema. Tal oli enesest nüüd veel rohkem häbi. Ta tundis vihagi Joosepi vastu.

«Või sedasi narritakse mind!» mõtles ta. «Kui mind enam igal pühal silma all ei ole, siis joostakse teistega ümber!»

Sääraste piinavate mõtetega tuli õhtu kätte ja vana Mart jõudis koju.

«Soo, kas sa täna laulmas ei käinud?» küsis vana Mart Miinat nähes.

«Kust sina seda tead?» küsis ema.

«Ja ne snaaju-s, ja vsjoo snaaju-s!»¹ vastas vana. «Terve kirikukõrts teab, et Saviaugu Miinat pole laulmas olnud; laul pole läinud ühtigi. Petlem pole välja tulnud ühtigi, netu-s!»²

«Kes seda rääkis?» küsis Miina uudishimulikult.

«Va Risu Jants!» seletas pisut purjus isa. «Ta oli nüüd kõrtsis ja ostis mulle nii ilusa sarka³ head viina, et kas küll saab, laskis veel rasnajat⁴ sekka panna ja ütles: «Tule, härra, see tähendab haspadin⁵ Kodar siia ja joome kokku. Niisuguse mehega, kellel sihuke tütar nagu teil, võib isegi kuningas, snatsit sarr⁶ kokku lüüa!»

Miina punastas üleni.

«Siis võttis ta mu oma vankri peale ja ajas niisugust mõistlikku juttu, et kas lase aga olla; ütles, et ilma Miinata on kõstri koor mokas. Siis rääkis ta veel, kõster öelnud, et tuleval süvel Tartus üks suur rallam või pidu peab peetama. Ma ei tea, kas riieuse või mispära⁷st, satsem, ne snaajem.⁷ Aga säh, totska,⁸ siin on sulle üks kiri, peab kõstri käest olema. Sitai, sto napiissana!»⁹

Värisevate kätega võttis Miina kirja ja tahtis kambrisse lugema minna.

¹ Mina nüüd ei tea, mina tean kõik.

² Ühtigi!

³ Pitsi.

⁴ Punast.

⁵ Isand.

⁶ Tähendab tsaar.

⁷ Mispära⁷st, seda me ei tea.

⁸ Tütar.

⁹ Loe, mis on kirjutatud.

«Pastoi tevka!»¹ hüüdis vana, «tutt naada sitatt. Jaa katsuu usnatt, sto tevke napissaali! Tutt sitai.»²

Miina vaatas aadressi: «Neiu Miina Kodarale, Savi-
augul.»

Kaua otsis ta kohta, kust kirja lahti rebida. Isa-ema olid üsna lähedale tulnud. Ta oli näinud, kuidas köster kord kirikhärra käest saadud tähe lahti oli võtnud; nõnda tegi nüüd temagi: lõi kirjaga vastu käeselga, nii et sisemine paber teise otsa vajus, ja siis noppis ta ettevaatlikult teise ääre tükkaaval maha, kuni ümbrik avanes, kust kiri välja tõmmati. Kõik see väga talitus ajas isal ootamis-isu ära:

«Nu, sitai paskareeje!»³ käskis ta kõrvalt.

Miina luges:

«Austatud neiu Kodār! Ärge tuleval pühäl mitte tulemata jääge! Meie ei või oma suurt ettevõtet pooleli jätta. Ma olen Taara linnast kuulda saanud, et tuleval suvel tahavad eestlased 75-aastase vabaduse mälestuseks laulupidu toime panna; siis ei taha meie ka viimased eestlased olla, vaid näidata, et Karulabas noored inimesed elavad, kellel isamaa ja armastus südames valitsevad. Tulge tuleval pühapäeval, peame aru!

Teie alandlik

G. Kopf.»

«Kes on alandlik?» päris vana Mart.

Miina läks kõrvuni punaseks ja näitas isale näpuga viimast sõna. Vana väärutas pead.

Ema oli käed kõhu peale risti pannud ja vaatas õrnalt tütar Miinat nagu Sixtuse madonnat.

«Vaata närakaid,» urises vana, «kui neile inimest tarvis läheb, küll oskavad siis ka kassi moodu küüru teha ja lipitseda!»

Köstri kirjutusest oli tal aga siiski hea meel.

«Küll ma tulen kord ka teie rallamit vaatama!» urises ta habemesse; «ma tahan õige näha, mis pagana rallamipidu neil seal naha vahel kiheleb.»

Miina oli ülirohõmus.

Köstri kiri oli ta pahad mõtted laiali viinud, ja ikka ja ikka tärkasid ta mõttekujutusse köstri laulukoor, tuba,

¹ Pea, tüdruk!

² Siin tuleb lugeda, ma tahan teada saada, mis nad tüdrukule on kirjutanud! Loe siin!

³ Noh, loe rutemini!

orel, lauljad. Veel asemele heites arutas ta kaua, kuidas see kõik võiks olla.

Selgesti seisis ta silmis kõrge, lageda otsaesisega köster, kelle nägu rõõmsalt naeratas. Miinale oli see endisest tähelepanekutest meelde jäänud. Köster naeratas aga alati, kui lauljad oma kohust hästi täitsid, rõõmsalt ja hooga kätteõpitud palasid ette kandisid. Iseäranis heas tujus oli köster siis, kui lauljad ilmalikke laule tahtsid laulda. Köster võttis palvet kuulda ja juba kõlasidki «Met-sas seisis maasikas», «Jõua ju kaugelta», kus Miina soolot laulis, ja «Ei taeva alla, ei ilmamaalla», kus lauljad nii igatsevalt üksteise otsa vaatasid. Mis õrnalt pilgutab siis kärneriabi Juulile, kui koor lõõritas: «Kui minu kallis armuke-ee, kui minu kallis armuke-e!» Ja Jaan! Ka Jaan oli siis Miina otsa nii paljuütlevalt vaadanud.

Korraga seisis Miina silme ees Joosepi kuju. Neiu süda kokkus. Ta tundis enese huultel Joosepi suudlust, mis seal põles... ja selle sekka tekkis Jaani vaade... «kui minu kallis armuke-e!»... «Ma-rumal,» mõtles Miina, «Joosepi pärast ei läinud ma laulma! Ta narrib mind. Tema käib Kõrel — ja mina? Mina ootan teda siin! Küll on aga inime-ne ka rumal!»

Miinale tärkas üliuus ning üllatav mõte: «Aga missu-guse näo teeks Jaan, kui ma talle siis ka julgesti otsa vaataksin ja silmi maha ei lööks, kui ta minu otsa vaatab? Mis ta siis teeks?»

Miinal tõusis suur igatsus seda teha. «Oh, oleksin ma praegu laulmas, ma vaataksin talle otsekohe vastu; saab näha, kas lööb silmad maha?»

Ikka enam ja enam kaldusid neiu mõtted köstri laulukoori üleelamistesse, neisse tunnetesse, mis seal teda valdasid. See ärritas teda ja väsitas tema hinge, nii et uni kuidagi ei tahtnud tulla, mis viimaks koguni piinlikuks muutus. Ta katsus end vägisi unele sundida, luges isegi «Issameie» ära, aga rahustavat und ei tulnud.

Viimaks ometi, see võis juba hommikul olla, suikus neiu; aga kui ta ärkas, tõusid jälle need pildid ja vaevasid teda terve nädala. Jaan ja Joosep... Jaani vaade ja Joosepi suudlus... need ei andnud talle rahu. Ja kui pühapäev kätte oli jõudnud, läks Miina laulma, otsusega: «Täna vaatan ma just nimelt Jaani otsa, kui ta jälle peaks mind silmama.»

Seda mõtet kandis ta terve tee, kui ta köstrimaja poole sammus.

Vastutulijad segasid aga neiut, seda enam Joosep, kes

üsna ootamata Miina ees seisis ja juba eemalt hüüdis: «Tere ka, Miina-preili! Või haridusetee jälle jalge all!»

Miina kohkus, punastas. Kõige vähem oli ta Joosepit enese ees lootnud näha. Nagu ootamata puhkas neiu käsi korruga Joosepi tugevas peos. Kui imelikult rahustav ja julgustav oli see! Miinale tundus, et ta selle käepigistuse pärast kümme pühapäeva kodus oleks võinud oodata; üsna asjata ihaldas ta Jaani silmi vaadata.

«Mis haridusetee?» päris Miina naeratades.

Joosepi nägu läks kibedaks ning pilgates küsis ta:

«Kas Petlem läheb juba?»

«Ikka ka!»

«Ja nüüd hakkate «Messiaga» peale?»

«Mis «Messiaga?»» küsis Miina järsku ning pahaselt.

«Eks sa küsi nende käest järele!» vastas Joosep pilkava naeratusega.

Miina vaikis... vihaselt. Ta tundis, et Joosep teda pilkas, teda, kellele ta nii ligi pidi seisma, keda Joosep suudles. Miina käsi tõusis suu juurde, nagu pühiks ta sealt selle suudluse maha, nagu tahaks ta suu avada, et vastata, aga sõna ei tulnud üle keele.

«Sa lähed ikka?» küsis Joosep — ja ootas.

Miina pidi ütleva: «Kui sa enam meile ei tule,» aga see oleks kõlanud, nagu kutsuks ta noormeest enda poole, ja kaheldes küsis ta: «Mis pean ma siis tegema?»

Oleks nüüd Joosep Miina käest kinni hakanud ning ütelnud: «Miina, lähme tagasi!», siis oleks Miina tagasi pöördunud, Joosepile salajuttu rääkinud oma võitlusest nädala jookul; aga Joosepile paistis Miina küsimus asjatu, ülearune ja nagu nõu andes vastas ta:

«Noh, siis laske aga «Messiat!» — pöördus ümber ja läks.

Miina seisatas pisut. Jalust käis tal nõksatus läbi; tundus kusagil midagi peenikest-peenikest rebenevat, mis kogu kehast läbi tuksatas kuni jalgadeni. Tal hakkas enesest ja siis kaugenevast noormehest kahju, ta pidi Joosepile järele minema, aga kui ta selle uhket käiku märkas, nagu ei oleks midagi sündinud, ja et Joosep kordagi tagasi ei vaadanud, siis tärkas Miinas endine viha; ka tema pöördus ümber ja läks.

Ühes sellega tundis Miina, kuidas kõik ta hingepiin oli kadunud, ja ainult põlastades võis ta imestada selle uhke, iseennast täis poisi üle, kes heaks arvas neiu, keda ta armastas, arusaamatute sõnadega pilgata.

Köstrimajja jõudis Miina heas tujuis.

«Aa,» hüüdis köster Miinat nähes, «neiu Kodar!» Köst-
ril oli väga hea meel Miina tulekust.

Teised tüdrukud sosistasid Miinale naerdes: «Poisid
olid mineval pühapäeval üsna totrad!»

Miina naeratas ja punastas.

Laulu vaheajal andis köster teada, et tuleval suvel pee-
takse Tartus suur laulupidu priiuse mälestuseks, ja arvas,
et Karulaba lauljad niisama nagu muu eesti rahvas, kes
suurel hulgal sinna rändab, mitte vähem eestlased ei ole
ja peost osa peavad võtma.

See oli ka lauljate ühine otsus.

«Kui nii,» vastas köster, «siis peame aga tublisti laulma
hakkama ja ka ilmalikke laule harjutusele võtma.»

Lauljatele oli see meeltemööda, ja juba kõlasidki «Jõua
ju kaugelta» ja «Maasikas nii magus».

Laulupeost osavõtmise otsusega tuli lauljaisse uus hoog.
Kõik püüdsid näidata, et nad ka midagi võivad; laulu-
desse pandi elu ja hinge. «Oh sa magus maasikas!» kõlas
koguni südamlikumalt ja poisid oskasid nüüd hoopis tä-
hendusrikkamalt neiusid armsate vaadetega nõiuda.

Miina vastas laulis Jaan... «Oh sa magus maasikas!»
... Miina vaatas... Jaan silmas üle noodi ääre neitut...
Noormehe ilme avaldas rõõmu, vaade säras... Miina ei
sulgenud silmi, vaid vaatas julgelt Jaani otsa, kuna ta
huultelt «maasikas nii ilus!» Jaani poole liugles, kelle
nagu elurõõmust õitses.

Ometi ei jõudnud Miina Jaani vaadet lõplikult välja
kannatada: ta painutas pead ja laskis vaate alla, nagu
omal ajal noormees Aadam, kui see enese alasti tundis
olevat.

Teadmatult kerkis Miina meelde Joosep. Joosepi vaade
oleks Miina meelet nagu ilusam olnud, Jaani oma aga
läikis liiga ja oleks nagu lakikorruga kaetud olnud.

Köster lõpetas taktilöömise.

«Tubli, tubli!» julgustas ta. «Nõndaks, nõndaks, noored
inimesed! See on aus, see on ilus jumala ja inimeste ees.»

Miinale paistis, nagu oleksid need sõnad tema kohta
öeldud. Ta punastas jällegi, ja et teiste tähelepanu mitte
enese peale pöörata, küsis ta köstri käest süütult:

«Köstrihärä, mis tähendab «Messiat» laulma?»

Köster jäi tõsiseks, nagu mõtleks ta järele, küsis aga
siis: «Kust teie selle nime saite?»

«Keegi tuli mulle teel vastu ja küsis, kas meie juba
«Messiat» ei hakka laulma,» vastas Miina.

«Aa,» vastas köster, ««Messias» on suur laululugu,

suure meistri töö. Aga kes see võis olla, kes teilt seda päris?» küsis köster uuesti.

«Annuse Joosep!» vastas Miina otsekoheselt.

Köstri nägu läks valgeks.

«No — no — noo!» hüüdis köster vihas, «või Annuse poiss!? See ninatark! Nina püsti, vaata, et pilvi ei lõhu,» ja köster tõstis ning kergitas oma nina. «Ise ei oska õieti nina puhtaks pühkida, aga tema ka: «Messiat, Messiat» laulma! Tattnina niisugune! Silmaring enesel nagu minu peopesa!» Köster näitas kõigile oma pisukest peopesa: «Vaadake, niisugune, niisugune!»

«Oi, Annuse Joosep loeb ju ajalehti!» sähvas keegi poistest.

«Niisugune, niisugune loeb ajalehti?! Las loeb, aga kas see ka millestki aru saab? Loeb, loeb,» ajas köster üksisõnu edasi, «aga lugemiseks on mõistust vaja. Niisugune loeb üht, loeb teist, see mõistusenatuke läheb sassi ja siis sonib ning songib siit ja sealt. Need on need kõige kahjulikumad seltskonna liikmed. Need ka mõned eestlased! Igal pool oma ninaga sekka sorimas ja rikkumas. Niisugused tottrad, rumalad talumatsid!»

Lauljad ei taibanud, miks köstri-isand nii vihaseks pidi saama, ja nagu teise vaigistuseks ütles kärneripoiss: «Ega's Annuse Joosep polegi eestlane, tema ema ju lätlane, mõisa endise karjamehe, va Läti Kustase tütar.»

«Ah sool!» irvitas köster edasi. «Seda ma arvasin: lätikops! Ise ei mõista veel midagi, aga narrida... ooo, selleks on suu põigiti nina all! Eht lätlane, päris lätlane! Eesti-saksa veri — olgu mis ta veel on, aga eesti-läti veri, see segu ei kõlba kuhugi!»

Poisid pistsid naerma, tüdrukud sosistasid üksteisele midagi kõrva sisse, mida Miina väga hästi arvas teadvat, ja niipalju kui ta oma tundeid katsus ka tagasi hoida, pidi ta silmad tahtmata maha lööma — see oli ju tema Joosep, keda köster ta ema vere pärast nii hirmsasti tõrvas.

«Aga oodake, oodake,» arutas köster edasi, «ma lähen ja toon «Messia» noodid ära; siis näete alles, missugune raske asi see «Messias» on ja missugust rumalust see inimene võib rääkida, kes meile soovitab seda laulu laulda.»

Köster kadus enda poole; minekul lahkus ta viha ja vaikne kartus tõusis ta südamesse: «Tea, kas see oligi hea, et ma teist nõnda siunasin, — ajab viimaks koh-tusse!» Siingi lohutas ta end sellega, et oli saanud näidata eestlaste tõsiseid vaenlasi.

«Miina, see oli ju sinu Joosep!» ütles keegi neiudest.

Miina punastas üleni.

«Kuidas minu?» küsis Miina ja vaatas Jaanile silmi. Ta ei saanud isegi aru, miks ta just Jaani otsa oli vaadatud. See tuli nagu iseenesest.

«Sinu jagu jah!» pistis kärneri Juuli.

«Ennemini võib ta sinu jagu olla kui minu!» kinnitas Miina.

Juuli tahtis veel midagi vastata, aga kõster tuli tagasi ja hakkas «Messiat» ette kandma ning seletama, missuguseid «partiisid» siin ja seal mõnel häälel tuleb ära õppida, rõhutas kiites mõne koha ilu vaimustatult ja ärritatult.

Lauljad asusid kõstri selja taha oreli ümber hunnikusse, sest igaüks tahtis «Messiat» oma silmaga näha; pealegi pakkus see poistele head juhust tüdrukuid muljuda, mida need hea meelega lasksid sündida, sest kõster seletas ju «Messiat». Mida rohkem aga kõster mängis ning seletas, seda tihedamaks läks kuulajate kogu tema selja taga ja õhk kõstri ning oreli vahel muutus lämmalavaks.

Miina seisis just kõstri taga ja pidi kahe käega vastu orelipinki toetuma — muidu oleksid kuulajad ta kõstri peale litsunud.

Enam aga kui mängu ning seletuse kuulamisega oli Miinal tegu kõstri jutuga Joosepist.

Ta oli enese peale pahane, et Joosepist üldse oli hakanud rääkima ja «Messiat» küsima; aga peagi vabandas ta end ja mõtles: «Mõni asi! Mis häbi mul sest on!» «Va lätlane!» tulid Miinale kõstri sõnad meelde, «pealegi ütlesin ma Juulile kindlalt, et ta minu jagu ei ole.»

Teda huvitas vaadata, mida teeb Juuli, ja pööras pea kõrvale. Juulit surus kärneripoisi raske keha vastu oreli nurka, kusjuures poiss oma pea kummargile üle Juuli õla ulatas. Miina vaatas teisele poole. Seal seisis Kalatoa Ella, keda kiriku alt kingsepp, oma rinnaga neiu õla vastu surudes, «Messiale» ligemale vajutas. Miina mõistis, miks kõstri mängust nii suurt huvi tunti.

Ka enese selja taga märkas ta rõhku ja vajutust. Selgesti tundus, kuidas keegi oma jala nagu kogemata tema oma vastu litsus, kuna õlga vajutas kellegi käsi, kusjuures põial põske kõrva äärest puudutas.

Esiti ei tihanud ta seda vaadata, aga kui põial ikka julgemalt palet puudutas ja jalg jalga vajutas, siis pöördus Miina pea selja taha.

Seal seisis Jaan, kes häbelikult vabandades ja poolnaerdes küsis:

«On halb seista, Miina?»

Ka Miina naeratas ja vastas:

«Ei ole.»

6

Suvi kadus; sügis ligines ja tuli oma suure kunsti ning osavusega: tõi vihmad ning porid ja muutis teed hiilgavateks porijõgedeks, mis liigeldi-loogeldi mööda armast Eestimaad vaevlesid. Inimesed ootasid lund, mis teed silutaks ja läbipääsemist kergendaks.

See raskendas ka köstri lauljate kokkusaamist. Iseäranis tüütavaks läks asi neiudele, kellel ülekingi ega tarvilikke riideid külluses ei olnud, et neid poriga määrida.

Siiski käidi hoolega koos. Põhjusi oli palju.

Kõigepealt ergutas lauljaid hoolsale kooskäimisele teadmine, et nad isamaalikku ning hariduslikku tööd teevad, ja autunne jõuluõhtul kirikus hästi laulda.

Kõster omalt poolt aitas ning julgustas kõrvalt: lubas inimestele, kes lauljatest rumalaid jutte ajavad, nagu käiksid nad mõnel muul põhjusel kui issanda kiituseks koos, silmad pähe ajada ja siitnurga laugudelt surmaune jäädavalt pühkida. Selle tõttu edenes ka laul märgatavalt. «Petlem Efrata» oli juba lõpupoolel ja ilmalikest lauludest hulk kätte õpitud. Viimaseid armastasid lauljad iseäranis hea meelega: need andsid võimalusi tundeid avaldada, millega nad juba väga harjunud olid. Ja see oli nii hea ning kena.

Miinale valmistas see viimaks tuska, kui Jaan teda laulu tuttavail kohtadel oma vaatega ei näelunud. Ja miks pidi Miina Jaani vaatest halba tundma?!

Jaan oli ju kõige enam lugupeetud poiss üle terve koori!

Kes oli see, kes alati juttu vestis ja head tuju kooris alal hoidis; kes oli see, kes neidudele rikkalikult kompekke jagas; kes kõige paremaid sõnu oskas kõnelda? — kes? See oli Jaan. Jaani oskasid kõik neiud hinnata, teda ootasid kõik igatsusega.

Ja miks pidi nüüd Miina, vana soldati tütar, teda põlgama? Jaani, seda pikka, saleda kehaga noormeest, mustade juustega ja väikese ninahabemega, mis roosakate õitsvate palgetega nii hästi kokku sulas, — põlgama?!

Ainuke, mis Miinale Jaanis ei meeldinud, olid tema pisut läikivad, nagu lakikorrage võitnud silmad, mis huku-

tavad, kiusavad tundusid; aga Joosepil olid ka kord sama-
sugused olnud; siis, kui ta Miinat nii kirglikult oli suu-
delnud...

Rahvasuus käis kõstri koori kohta just mitte kõige
parem jutt ringi: lauljail olevat üksteisega enam tegu kui
lauluga!

Ka vana Mart Kodar oli seda kuulnud.

«Kuule, totska,»¹ rääkis ühel sügisesel pühapäevaõhtul
Mart tütrele, «ma olen kuulnud, et kõster teile seal väga
palju riiust peab andma. Kui see «Petlem» lõpeb, siis
jääd sa koju; tooma, panimaajess!² Küll ma tulen kuu-
lama, mis te seal laulate.»

Ja tõesti ühel sügispühapäeval, kui kõster paar laulu
oli laulnud, avanes uks ja vana Kodar astus soldati-
sinelis, raudkepp käes, tupp, teretas alandlikult: «Straa-
via selaajem!»³ ja kummardas sügavalt. Ta näis purjus
olevat.

Kõster astus aupaklikult vastu ning ütles: «Tere jumal-
ime, härra Kodar! Väga hea, et korraks ka meie laulu
tulite kuulama. Rõõmustab väga. Ehk katsute ka kaasa
laulda? Vist on teil niisama ilus hääl nagu neiu Miinal!»

«Ratt staratsa, vaassi vissakalagaroodi! Mõi uss liss-
kom tarr! Vatsat pätt lett perelusila vo vreemä imperaa-
tori Nikolaaja! Uss ne moosem, sill netuti!»⁴

Poisid pahvatasid naerma; tüdrukud pistsid ninad irvi-
tades kokku; Miina õhetas nagu palava ahju paistel.

Kõster vaigistas lauljaid tasase sosinaga: «S-s!»

«Olge siis nõnda hea ja kuulake!» palus kõster ja näi-
tas vanale pinki.

Vana Mart istus; pani mütsi kõrvale ja lõuga vastu
raudkeppi toetades kuulas.

Kõster laskis mõned koraalid laulda ja küsis siis: «Noh,
kuidas on?»

«Krassiiva, krassiiva! Sto i skasatt, vassi vissakalaga-
roodi, krassiiva!»⁵

Nüüd võttis kõster juba peaaegu kätteõpitud «Petlem
Efrata» ja mängis ise oreliga kaasa. Vana kuulas, kuulas
ja tõusis sellel kohal püsti, kus laul lõpus õige kõrgesse
läheb.

¹ Tütar.

² Koju, mõistad!

³ Soovime tervist.

⁴ Rõõm püüda, teie kõrgeausus! Meie oleme juba liiga vana. 25 aastat teenisin keiser Nikolai ajal. Ei jaksa enam, ei ole jõudul!

⁵ Ilus, ilus! Pole midagi ütelda, teie kõrgeausus, ilust!

«Noh, kuidas on?» päris köster naeratades ja enesetundlikult püstiseisva sõjamehe käest.

«Uss polna krassiva, vassi vissakalagaroodil!»¹ vastas vaimustatud vana.

«Kas keelate veel oma tütart laulmas käimast?» küsis köster võidurõõmsalt.

Mart mõtles.

«Vaadake, see on juba teine asil!» vastas Mart. «Üsna kena, kui noored inimesed sedasi laulavad, aga ehk lähivad sassi, putajutsä?»²

Poisid irvitasid tasakesi.

«Eks igaüks pidagu oma kinni!» naeris mõisa kärneripoiss ja vaatas Juuli otsa.

Mardi nägu läks põlastavalt naerule.

«See on õigel!» võttis köster sõna, «igaüks pidagu aga oma kinni! Laul ei takista kedagi ja tõsine armastus ei lase end pöörata!»

«Ei lase end pöörata?» küsis Mart köstri sõnu korrates. «See, kes ütleb, et armastus ei lase end pöörata, valedab,» rääkis Mart otsekoheselt. «Noorte inimeste südamed on nagu veeojakesed kevadel lumesulamise ajal.»

Vana näitas kepiga põranda peale:

«Tõmba talle tee siit, vesi jookseb siit; tõmba aga siit» — ta vedas keppi teisest kohast — «ja vesi jookseb siit niisama hea meelega. Veel on see ükstapuha, kust ta jookseb või missugune teel!»

«Aga miks siis sealt tõmbad?» küsis üks lauljatüdruk, kellele Mardi jutt nalja pakkus.

Vana jäi mõtlema. «Aga juhtub sedasi!» vastas ta.

«Siis on juhtumine süüdi!» arvas mõisa kärneripoiss.

«Juhtumine?» sõnas Mart. «Juhtumisi on ikka, aga ega's need inimese pärast pole tehtud. Inimene teeb ise juhtumisi.»

«See on õigel!» kinnitas köster vaimustusega, «vana, sul on õigus. Inimesed ei tohi tuulelipud olla; aga sellega te eksite, kui arvate, et armastus on muutuv. Ma arvan, et teie oma abikaasat ikka endise armastusega armastate.»

«Mistarvis inimesel mõistus on?» küsis vana tõsiselt, põlates. «Mõistus on ju see, mis mind midagi paha ei lase mõtelda! Vot kak!»³

¹ On ju väga ilus, teie kõrgeausus!

² Lähivad sassi.

³ Eks ole niil

«Teie olete mõttetark, filosoof, vana,» imestas köster.

«Jumal on mõttetark,» vastas soldat kibedalt. «Vaadake, mis katekismuses seisab.» Ta luges selgelt ja iga sõna rõhutades: «Ma usun, et jumal minu ja kõik loomad on loonud, mulle ihu, hinge, silmad, kõrvad ja kõik liikmed, mõistuse ja kõik meeled on andnud. Vaadake, sedasi ütleb kiri!»

Vanamehe imelik arutamine mõjus kõigisse. Ka köster nägi, et siin on tegu enam kui lihtsa vana soldatiga. Ta katsus juttu teisale viia ning küsis:

«Vana aus Kodar, aga mida arvate teie sellest, kui meie tuleval suvel Tartusse suurele laulupeole läheme, mis priiuse mälestuseks peetakse? Kas lubate oma Miina ka ühes minna?»

Vana soldat mõtles pisut, siis küsis ta järsku:

«Miks teie just seal laulate?»

«Sinna tulevad paljud igast Eestimaa nurgast kokku ja siis lauldakse seal jumala ja keisri auks!» vastas köster vaimustatult.

«Miks teie seal laulate?» küsis Kodar uuesti, «laulge kodus! Kas jumal teid kodus ei kuule?»

Pilkav naer käis lauljatest läbi. Köster tundis enese puudutatud olevat. Vana ajas enese uhkelt sirgu.

«Jumal on igal pool,» vastas köster, «aga seda teeb meie rahvas heast meelest jumala vastu.»

Kodar hakkas uuesti naerma: «Ja teie ei tea sugugi, kas jumal seda tahab! Teie arvate asja omast peast välja, ja jumal kohe süüdlane; teie lööte rallamit, aga jumal kuulaku pealt ja arvaku seda omale veel suureks auks!»

Vana itsitas magusalt. Ka lauljad kisti kaasa.

«Mitte nõnda, mitte nõnda!» noomis köster, kellel piinlik oli säherdust juttu kuulda. «Laulmises ei ole midagi jumalavastast. Aga peaasi, meie tahame oma keisrit kiita, kes meile priiuse kinkis...»

«Siis minge!» ütles vana vaimustusega. «Aga Miina,» pöördus ta tütre poole, kes häbi pärast ei teadnud, kuhu vaadata, «sina laula nüüd ikka ühes, aga sinna sa nendega küll ei lähe — neid seal siis koos isegi juba küllalt!»

«Kas teie Miina sellest ilusast sõidust ilma tahate jätta?» küsis köster.

«Mõtlege ometi, missugune lõbus sõit!» aitas Risu kõrtsi Jaan kõrvalt. «See lõbu on enam väärt kui 10 eluaastat.»

Vana soldati kulm läks kortsu.

«Mis jutud need on,» küsis ta järsku, «issanda kiituseks — ja lõbus reis? Siit ei saa minu vana pea enam aru

kätte; ma arvan, siin saab issand vähem kui inimesed. Ma näen, teil on midagi muud hinge taga kui issand ja keiser!»

Kodara vastik kõne mõjus rõhuvalt. Isegi köster ei teadnud, mida vastata. Sääraseid mehi oli ta vähe näinud. Ta katsus juttu mujale juhtida.

«Vaadake, aus Kodar,» seletas köster, «vaadake, asi on nii: sääraseid laulupidusid peavad kõik muud rahvad ka, ja meie ei tohi maha jääda.»

Mardi näo üle käis jälle naerumuie, nüüd aga põlgustavaldav.

«Kuulge, lapsed,» rääkis ta siis, «mina olen maailmas palju näinud. Kas te teate, kumb lõpeb enim, kas suur või pisukene inimene, kui tal paised peal on?» Ta ootas vastust; et aga keegi ei vastanud, ütles ta ise: «Pisukene!»

«Vaadake linnuperet! Pisukene pere lõpeb haiguse kätte kohe, aga suur saab jagu, kui pojad mädanevad. Aga teie,» näitas ta poiste peale, «teie olete noored ja rumalad, ega teie aru ei saa!»

Ta hää l läks kurvaks: «Ütelge mulle, mis paha eest peab noor inimene ennast kõige enam hoidma?»

Ta vaatas tõsiselt ning kurjalt poiste otsa, kes ei teadnud, mida vastata.

«Vaadake, ega teie ei tea, i otsen sall,»¹ rääkis ta edasi. «Teie olete noored ja ei loe ka midagi. Kas te olete Kalevipojast kuulnud? Mis kaotas Kalevipoeg, kui ta ilusat reisi läks tegema? — Isade tarkuse! Ja sellepärast laulge kas Tartus või taga Tartu Saksamaal, teie töö ja tegu on kõik tuulest!»

Siis käänas ta tütre poole ning ütles suures ärrituses: «Ja sina, Miina, sinul ei ole vaja isa pärast kedagi häbeneda! Ja kui ma sinust midagi halba kuulen, siis... selle raudkepiga...»

«Ärge kurjaks minge!» palus köster.

«Mis sa teed ära! Sina kasvata nagu kana oma poega ja näe siis, kuidas inimene maha visatakse, nii sa sto, nii pro sto!»² Küll mina tean!» Ta hakkas minema: «Ja siis jumalaga, prastsaita, vasse vissakalagaroodi!»³

«Jumalaga, jumalaga, vana Kodar,» ütles köster minejale kätt andes.

Vana urises enesele midagi habemesse ja läks minema.

¹ Ja väga kahju.

² Üsna jumalamüüdu.

³ Jumalaga, teie kõrgeausus.

Ilm hakkas juba pimenema, kui vana Kodar kõstrimajast koju läks. Ehk küll kõstril siiaaale ialgi moeks polnud lauljaid pimedani kinni pidada, venis laulmine täna ometi nõnda pikale, et kui noored inimesed minema said, sügisene õhtu oma uduse pimedusega kätte oli jõudnud.

Miina oli esimene, kes peale hakkas käima, et laulmine lõpetataks, sest tema ei saavat enam kuidagi koju.

Miina nõusse heitsid ka teised.

Jaan trööstis neiusid ja lubas nad kõik oma täkuga koju sõidutada.

Kõster laskis lauljad minna, käskis aga poisse tüdrukute eest hoolt kanda.

Jaan võttis ka tõesti kõik mõisa poole minevad neid enese vankrile; Jaani tee läks ju mõisa juurest läbi. Mii-nal tuli veel versta kaks Jaaniga edasi sõita.

Suure koorma inimestega, nende lagina ning kisaga ronis Jaani täkk esimese Karulaba valgustajate trobikon-naga läbi teepori, mõnel kohal seisma jäädes ning puris-tades.

Kirikukõrtsi juures pidas Jaan vähe kinni ja võttis neiudele poest kompvekke.

Mõisas ronisid teised maha ja Miina ka. «Olge terved ühes sõitmast!» hüüdis Jaan maha-astujate kära sekka.

«Miina, miks siis sina maha ronisid?» küsis üks laulja-test.

«Ma lähen niisama edasi.»

«Ja peale enam ei tule?» küsis Jaan.

«Miina kardab Joosepit!» pilkas kärneri Juuli.

«Sa võid vait olla oma Joosepiga!» pahandas Miina.

«Mis sa siis Jaanist häbened, eks mine peale, kui sa Joosepit ei kardad!»

«Jaan sööb Miina ära!» naeris teine.

«Ära sa peale minel!» pilkas kärner.

«Nüüd on teil kont suus närida!» hurjutas Jaan. «Olge head, Miina, tulge peale!» kutsus ta neiut, «kuhu te pime-das ronite!» ja pakkus kätt.

«Ära mine!» irvitas kärner oma trobikonnaga kauge-male minnes.

«Miina on uhke, Miina tahab palumist!» hüüdis mõisa Juuli.

Natuke aega võitles Miina enesega. Viimased sõnad käisid tal südamest läbi.

Jaan ulatas neiu kätte, ja Miina oligi vankril.

Seda minutit olid teised just oodanud. «Miina, ära aga ennast kompvekkidest lõhki söö!» hüüdis keegi veel tagasi.

«Ena, Tahmamiku neitsil ka hing sees!» naeris Jaan Miina eest seistes ja andis hobusele pihta. Miina ei vastanud midagi. Tal oli nii imelik, nii külm, ja ometi tundis ta selgesti, kuidas palged hõõgusid.

Hobune sammus pikkamisi edasi, aga Miina oleks tahtnud, et ta ruttaks, ülejala nelja jookseks, et ta juba kodus oleks. Ta kartis.

«Ah jah,» ütles korraga Jaan, «olge head, siin on veel kompvekke, ehk soovite?»

«Ei ma taha ühtigi!» vastas Miina õige tasa.

«Teie põlgate, ja teised...»

Miina vaikis.

«Võtke, võtke ikka!» julgustas Jaan.

Miina võttis.

Aga kohe suhu pistes tundis ta, et need mitte endised lihtsad suhkrukompvekid ei olnud, vaid šokolaadist. Miina nägu hakkas veel enam õhetama: see oli talle nii võõrastav.

«Need polegi kompvekid!»

«Kas teie neid ei taha? Seda ma ei teadnudki,» vabandas Jaan.

Miina ei lausunud midagi. Hobune käis ikka sammu.

«Küll on porinel!» alustas Jaan, et piinlikku vaikust lõpetada.

«On küll.»

«Ja kuidas oleksite läbi saanud?» küsis Jaan nagu sõnu otsides.

«Ei tea.»

«Niisugusel korral ei saa jalgsi muidu läbi, kui olgu aga suured kalossid otsas.»

«Jah, aga kust neid saada?» küsis Miina.

«See on kena,» arvas Jaan, «et neil, kellel vaja läheks, neid ei ole, aga neil, kellel nad on, on nad enam uhkuseks kui tarvituseks. Praegu läheks teie häälele, teie iludusele just häid sooje jalanõusid ning riideid tarvis.» Ta jäi pisut mõtlema ja küsis siis: «Aga kas õde või õemes ei võiks teile saata?»

«Oh, kust nemad saavad; endil kari lapsi! Nüüd alles saanud õemes Tallinnas konduktoriks või abiks; pisuke palk, kust võtta? Vaata ikka, et süüa saab.»

«Aga kas teate, neiu Kodar,» sõnas Jaan pisukese mõt-

lemise järel, «hakake laulu õppima, minge linna — ja teie käsi käib väga hästi!»

Miina hakkas suure häälega naerma.

«Ärge naerge ühtigi,» vastas Jaan, «kui ma isaga taga Viljandi olin, läks sealtpoolt keegi talutüdruk ma ei tea kas Tartu või Peterburi, ja nüüd peab suur kuulus laulja olema. Ma ise nägin, polegi na ilus, aga käib siidis ja sametis.»

Miina ohkas.

«Teie ajate nalja!» vastas ta.

«Ma ise olen näinud,» kinnitas Jaan, «ja vaat, kui me Tartu laulma läheme, võib olla, et saame teda seal veel näha. Küll te näete!»

«Kes mind sinna laseb?» küsis Miina.

«Küll köster selle eest muretseb! Köster hakkab jälle sõjast rääkima, küll siis isa laseb! Ja kas teate, neiu Miina?» ta pidas vähe vahet, «mina olen lauljate seast kõige jõukam, mina võtan teid omal kulul kaasa!»

«Siis ma ei tule!» vastas Miina julgelt.

«Olete teie ikka kena!» noomis Jaan. «Teie arvate, et tema teid maha jätab. Las jätab! Kas nüüdsel ajal on poiste puudust! Te võite veel paremaid saada ja rikkamaid! Ja ega tema (Jaan rääkis ikka «tema») just tüdrukut ei tahagi; temal on raha vaja — ega ta muidu Kõrel käi; aga et teie ilus olete, noh, siis jäi ta teie hõlma ripuma.»

Nõnda hea meelega kui Miina ka Jaani otsa köstrima-jas vahel vargsi oli vaadanud, mis nagu keelatud puu viljast söömine tundus, ometi tegid nüüd need sõnad talle valu. Pealegi ei tahtnud ta sugugi avalikult teada, et Joo-sep tema oma oli. Vähemalt ei oleks Jaan seda tohtinud nimetada. Miinale kippus paha meele pärast vesi silma. Ta ei vastanud midagi.

Hobune plartsutas edasi, sammu ja pikkamisi.

«Võtke veel kompvekki!» pakkus Jaan.

«Ei!»

«Te olete vihane?» küsis Jaan.

«Ei!»

«Siis sähke!» Ja Jaan pistis Miinale terve pabertorbiku-täie kompvekke pihku, mille aga Miina tagasi surus.

«Mis ma nõnda paljuga teen?»

«Eks sööge kodus!»

«Ei!»

«Võtke ometi, teie päris põlgate mind,» Jaani hää l vabi-ses ärritusest. «Kas olen ma teile midagi paha teinud? Ma

hoian teid nagu oma õde teiste naeru eest, ja teie ei võta minu käest seda pisukest asja vastu? Võtke ometi!»

Miina võttis ja ohkas.

Saviaugu oli käes.

Nagu oleks Miina piinast pääsenud, nõnda hüppas ta vankrilt maha.

«Olge terve!» hüüdis ta ja andis Jaanile käe. Jaan aga ei lasknud Miina kätt nõnda hõlpsasti lahti.

«Sähke see pakike omale!» ütles Jaan neiuale kompveki-torbikut ulatades.

«Ah, jätke ometi järele, sööge ise!» sosistas Miina. Jaan aga ei lasknud Miina kätt lahti. «Laske ometi lahti!»

«Võtke vastu!»

Aurav hobune puristas.

Seal surus Jaan Miinale pabertorbiku pihku, andis hobusele pihta ja «head tervist» hõisates ajas noormees hobuse sõitma: pakike jäi Miina kätte.

Miina pidi kompvekid maha viskama, aga korraga tuli talle meelde, et Jaan võib siit homme mööda sõita ja need leida, ja see pahandaks teda väga.

Kodus olid isa-ema juba õhtust võtmas.

Vana Mart oli tulles kiriku all veel sees käinud, mõne pitsi pistnud ja oli praegu õige heas tujus.

«On aga sul ka hääl!» ütles ta Miinale.

Miinal oli hea meel, aga veel parem selle üle, et kodus keegi pärima ei hakanud, kuidas ta koju oli saanud. Miinale andis tänane päev palju mõtelda. Ja kui teised õhtul asemele heitsid, et väsinud ihu puhata lasta, arutas Miina kõiki neid juhtumisi, mis tema vaimu nõnda imelikult ergutasid. Selgesti seisis tal meeles, kuidas ta kõstri juurde läks ja oma jalgu tee peal hoidis, et need märjaks ei saaks — mõjuks ju häälele. Siis kerkis talle järsku pilt silmi, kuidas Joosep talle kord vastu oli tulnud ja «Messiat» pärinud, ja nagu kogemata, iseenesest leidis ta enese kõstri orelit tagant ja Jaani käsi viibis tema õlal ning põial puudutas palet. Miina ohkas.

«Mis kena, mis imelik on inimese elu! Kui armas oli mulle Joosep ja kuidas olen ma temas pettunud!»

Miina sai pahaseks.

«Tüdruk peab nagu mängukann poiste käes olema, ja sul ei ole mitte julgust ühele või teisele öelda: ma olen sinu või sa oled minu oma!»

Ta tundis kahju, et ta poiss ei olnud, siis võiks ta Joosepile näidata, mis tähendab üht õiget tütarlast ninapidi vedada.

Ja Miinas tõusis suur kättemaksmis-isu. Seal tulid talle Jaani sõnad meelde: «Hakake laulu õppima, minge linna — ja teie käsi käib väga hästi!» Ja Miina silmade ees seisid need siidis ning sametis ja kalliskivides lauljannad oma suurte jaki suu-aukudega. «Ei tea, mis siis Joosep ütleks, kui ma ka nii suur lauljanna oleksin ja mul ka nii lahtised rinnad ja selg on?» arvas Miina, «ja ma ütleksin siis talle armastuses: «Joosep!» Aga sealsamas kõlasid Jaani sõnad ta kõrvu: «Kas nüüdsel ajal on poiste puudust! Teie võite veel paremaid saada!» Nagu tahtmata seisid korruga Miina vaimu ees Jaani pisuke ninahabe, Jaani ilus pale, millel õrn habeme-uit juuste juurest kõrvade ääres pisut allapoole vajus, umbes kõrvalestade otsteni, ja tuletasid Miinale neid armsaid pilke meelde, mille osaliseks sai Eevagi õuna peale vaadates. Salaja mõtles neiu: «Küll see võiks kena olla, kui Jaani õrn habe nõnda minu palge vastu puutuks nagu kord tema põial!»...

Järsku hakkas ta värisema, isesugune hingeahastus tuli talle peale. Iialgi enne ei olnud ta seda tundnud ja salaja hakkas ta meieisapalvel lugema, et oma kurje mõtteid eemale ajada.

Teisel hommikul tõusis neiu kange peavaluga üles.

8

Porised päevad ja udused ilmad olid lõppenud. Meie maa igapäevane loodus hakkas enesele paremat pühade-ülikonda valmistama, et jõule vastu võtta. Tuul pöördus põhja ja tõi sellega ühes Soome suurtest soodest meie maale külmataadi, kes ka ilmarätsepana looduse kallal hoolega ametisse hakkas: porid kadusid, teed võtsid enesetele kindlama aluse, ja tihti võis hommikuti kuulda, kuidas maa põrus, kui sõitja vankril edasi ruttas. Pea puistas ka külmataat esimesi lumehelbeid maha ja andis loodusele mõista, missuguse toreda kuue see võiks saada, kui ta end täiesti külma hoolde annaks. Tihti tuli aga sula ja külmataat näitas paha meelega näppu, nagu tahaks ta ütelda: «Missugune üleannetu! Kuidas võib säärase musta, röpase näoga jõule vastu võtta!» Ja nagu vihaga kattis ta sulaks läinud maapinna öösel paksu lumekorraga kinni. Pidi ju suurte pühade pärast ruttama!

Ka kõstri lauljad ruttasid, ruttasid külmataadiga ühes. Ka nemad pidid jõule ilusa lauluga vastu võtma.

«Petlem Efrata» oli lauljatel täiesti käes ja isuga ootas

köster jõuluõhtut. Ta mõistis, et ta midagi oli ära teinud, millel oli väärtus, ja hea meelega vaatas ta lauljate peale, kiitis neid, kus aga võis. Ka lauljad püüdsid ihust-hingest. Rõõmus meel paistis kõikide silmist ja seda enam vaatasid armsad paarid teineteise otsa. Ka Miina vaatas Jaani ja Jaan Miinat. See oli neil üsna harjunud kombeks saanud. Siiski täitis Miinat salamure. Tihti, kui teised neid seletasid, mis nad jõuluks enestele lasevad teha, missuguse seeliku, missuguse jaki, missuguste lintide ja lipsukestega, kuhu punast, kuhu sinist, kuhu valget paela või sametriba panna, või et mõni jakile valge kurgualuse kurdu-dega laseb teha, siis ohkas alati Miina. Ta tundis, et ta selles asjas teistega kuidagi võistelda ei saa. See tegi tema meele haigeks, teiste vastu kadedaks. Mitu korda mõtles ta Tallinna kirjutada ja oma häda õele kaevata, aga ta teadis, et sealt midagi saada ei ole. Já mida ligemale jõulud jõudsid, seda tusesemaks läks Miina: «Kuidas lähen ma nende uhkete tüdrukute sekka laulma oma vana kuue ja sitsrätikuga!»

Seal pöördus kõik korraga teisale.

Ühel päeval astus keegi võõras läbisõitja Saviaugule sisse ja tõi sinna paki: olevat selle linnast ühelt Tallinna voorimehelt saanud ühes kirjaga. Kiri seletas kõik: pakk oli Kodara väimehe poolt. See rõõmustas, et oli rohkemat teenistust saanud, ja tahtis nüüd oma äiapapat-mammata ja väikest Miinat pisukese jõulukingiga rõõmustada. Pakis peitus korbike sigareid, kohvi, suhkrut ja Miinale riie palitu ja ülikonna jaoks ning karvased kalossid. Kirja lõpul palus väimees: «Ärge pahandage pisukese anni üle! Meile aga ärge sellest sõnagi nimetage, sest et ma peaaegu naise teadmata seda tegin. Ma kardan, ta hakkab ehk nurisema, ütleb: lähed kergatsiks, saad pisut rohkem palka ja kohe maja laastama; omad lapsed jäävad paljaks! Ma väga palun! Pahem käsi ärgu teadku, mida parein teeb! Olen rõõmus, et mul on tubli naine.»

See väike kingitus väimehelt rõõmustas Saviaugu rahvast enam kui köstrit hea laul. Iseäranis rõõmus oli Miina. Kohe läks ta kiriku alla ja laskis seal enesele õmbleja juures uue palitu ning ülikonna jõuluks valmis teha, et kirikusse saada.

Ka vanal oli ühes emaga hea meel väimehest: «Mala-dets, nass sätt!»¹ urises Mart, «ne paveeril bõ!»²

¹ Tubli poiss see meie väimees.

² Ei oleks uskunud.

Ja Miina? Nüüd ei tarvitsenud ta teiste ees häbeneda: ka temal olid uued, ilusad linnariided.

«Hea õemees!» mõtles ta eneses.

«Tütarlaps on ikka tütarlaps,» naeris isa emale, «see pisukene riidehülp teeb talle nõnda head meelt!» ja suitsetas väimehe kingitud sigarit.

«Issakene!» hõikas ema, «sina oled ikka nii imelik: ei tea, kuhu inimene paljalt saab minna! Ja veel linnariie! Kas sa ei tea, mis kanter kord oli ütelnud? Linnariie pidada ikka paremini passima!»

Ja passiski. Ta passis ka nõnda, et kui Miina jõuluõhtul enne kirikuteenistuse algust köstrimajja lauluharjutusele läks, siis teised üsna kiljatasid, kui Miina uue palitu seljast võttis ning uues linnariidest ülikonnas nende ees seisis ja karvaseid kalosse, mis alles hiilgasid, jalast ära hakkas kiskuma.

Kõikide silmad pöördusid Miina poole. Poisid vaatasid koguni teise pilguga Miinat ja tüdrukud läksid tema vastu hoopis aupaklikumaks — Miina ei jäänud ju neist mingis asjas maha. Ka köster märkas muutust, ja ehk küll vana naisemees, käis tal imelik mõte läbi pea: «Miina on üsna kena laps.» Kuid jättis mõtte pooleli ja ütles: «Ma arvan, et me täna julgesti issanda kiituseks võime laulda.»

Seda kõike märkas Miina ja tal oli väga hea. Ta tundis, et ta praegu enam on kui mitmed teised ja julgesti igapähe otsa võis vaadata.

Aga missuguse läike ning mõju andis see neiu vaatele, seda märkas kõige enam Jaan: oma silmi ei tõstnudki ta Miina pealt ära. Need soojendasid Miina südant ja neiu laskis ennast neist õhutada, sest et see hea oli. Isuga ootas ta pilku, mil ta kogudusele saaks näidata, et ta mitte see viimane kihelkonnas ei ole — va lahtilastud, «atstahku» soldati tütar.

Ja kui kirikhärra pisukesse jõuluõhtusesse kõnetooli puges, mis altari ette oli seatud, ja sealt kogudusele jõulurõõmu oli kuulutanud, mis Petlemast tulnud, kõlas ülevalt koorilt: «Ja sina, Petlem Efrata, Juudamaal...» Inimesed pöörasid näod üles, olgu mehed, naised, lapsed või raugad, ja vahtisid ning kuulasid. Selgesti tundis Miina, kuidas mitmed tema uut palitut silmitsesid, ja märkas, kuidas Kasemetsa Ann Kolmetoa Leenule kõrva sosistas: «Vaata ikka, Kodara Mardi Miinal uus palitu; ega see nüüd enam Joosepit taha!»

Laul lõppes. All valitses surmavaikus. Ka harilikku kõhatamist ei olnud kuulda: nii oli laul mõjunud. Mitmed

vanad inimesed pühkisid silmi. Kiriksand segas vaikuse sõnumite lugemisega; väheldane köster pitsitas teise silma kinni ja vaatas vääri äärelt alla; ta nägu naeris suurest rõõmust. Aga veel suuremaks läks mehe rõõm, kui kirikhärra teenistuse lõpul kogudusele kõneles: «Ma arvan, et ma ei tee mitte teie tahtmise vastu, armas kogudus, kui ma terve koguduse nimel kihelkonna kantrit ja armsaid lauljaid siin tänan. Nüüd võime näha, mistarvis jumal noortele inimestele hääled on võtnud anda, ja nüüd saame meie ise tunda, kui ilus see õnnistus on, mis meile Petlem Efratast on tulnud ja mida meile koorilauljad nii südamest, nii selgelt on võtnud kuulutada. Jumala õnnistus olgu teiega!» Kirikhärra vaatas üles, just Miina otsa. Miina ujus õnnes, sest ta tundis väga selgesti, et tema see oli, kes nii südamest, nii selgelt laulis. Kui kirikuteenistus oli lõppenud ja rahvas minema hakkas, soovis köster igauhele kättpidi «hästi häid pühi», aga Miinat tänas ta iseäranis ning küsis osavõtlikult: «Kuidas te nüüd pimedas koju saate?»

Seal astus Jaan ette ja lubas Miina kaasa võtta.

«Väga hea, et te neiu Kodara eest hoolt kannate. Hästi häid pühi!» Ja köstri nägu hiilgas üleni.

Kiriku vöörmündrid hakkasid altari poolt küünlaid kustutama ja kirikut pimendama, nõnda et lauljad videvikuvalguses välja läksid. Siin märkas Miina, kuidas kärneripoiss Juuli juurde astus ja teiste selja taga neiu käe oma pihku võttis. Ikka koomale nihkusid lauljad, et vääritrepist alla minna, ja kogemata paistis Miinale, nagu oleks kiriku alt kingsepp Kalatoa Ellale midagi pihku pistnud, aga nõnda kärmesti ja salaja, et teised seda ei peaks märkama. Kui lauljad juba suure ukse ligi olid jõudnud ja seal üheskoos välja tungisid, tundis Miina, et ka temale keegi midagi pihku surub. Ta hoidis kinda kõvasti rusikas ja võitles endaga, mis teha. Oli häbi ümber pöörduda ja vaadata. Et aga keegi ikka enam peale rõhus, pidi Miina korraks järele andma ning pakutud asja vastu võtma. Aga tema kõvasti rusikasse surutud sõrmed ei tahtnud kuidagi lahti minna ega asja vastu võtta. Nõnda liikus ta kirikust välja.

«Miina, teie sõidate ühes minuga?» küsis Jaan kiriku ukse ees Miinalt, kui teistega oli jumalaga jäetud.

«Ei tea!»

«Palu Miinat! Miina tahab ju palumist!» naeris kirikumõisa Anni.

Miina läks.

«Kuule, Miina!» rääkis Jaan tee peal ärritatult. Miinale oli Jaani hääl võõras; ta pööras oma näo Jaani poole.

«Mis on?» küsis ta.

«Kas tead, Miina?» Jaani hääl värises. «Ma tahtsin sulle ühe pisukese asja anda. Kas sa võtad vastu?»

Miinale tuli kirikus juhtunud lugu meelde. Järsku käis tal mõttest läbi: «See oli Jaan, kes pakkus.» Ja tal oli pisut kahju, et ei olnud vastu võtnud.

«Kes see kassi kotis ostab?»

Jaan naeratas piinlikult. «Sähke, siin ta on!»

«Ja miks pean ma vastu võtma?» küsis Miina.

«Noh, heake küll,» ütles Jaan, «siis hea küll! Ma pakun inimesele, kes mulle kallis, pisukest asja mälestuseks, ja see ei võta vastu! Ei, neiu Miina, nii ei lähe. Kui te mind ei vihka, siis võtke!»

«Ma ei vihka teid sugugi.»

«Siis sähkel!»

Jaan toppis pisukese karbikese neiuale pihku.

«Jaan, mis te mässate! Kuhu ma sellega lähen?»

Jaan märkas aga neiu häälest, et vastupanek südamest ei tulnud. Ta viskas ohjad endale kaela, tõmbas neiu pahema käega enese vastu ja parema käega neiu pead enese huultele vajutades andis talle mitu musu.

«Jaan, Jaan, ega sa hull ei ole!» kähistas Miina, «mis sa jäändad!»

Ta ajas enese Jaani käte vahelt sirgeks ja tõmbas suur-rätiku üle silmade.

«See oli selle eest, et sa tõrgud!» sosistas Jaan.

«Sa oled üleannetu, rumal inimene!» Miinale tuli vesi silmi.

«Ja minu pisukest andi sa ei taha?»

«Ei!»

«Ma olen su peale vihane.»

«Ole!»

«Miina, sa teed minuga ülekohut!» rääkis Jaan paludes. «Ma hoian sind teiste pilke ja naeru eest, ja selle tasuks saan viha, põlgust!»

Jaan pidas hobuse kinni. Miina hüppas saanist välja.

«Sähke, siin ta on!» palus Jaan. «See passib teie uutele riieteile nii väga,» ja pakkus neiuale kingitust.

«Kuhu ma ta panen? Teised naeravad!» vastas Miina tasema, pehmema häälega.

«Siis hoidke minu mälestuseks,» ütles Jaan järsku ning kindlalt, «või ma viskan ta siia maha. Võtku, kes kurat tahab!»

Niisugune järsk pööre Jaanis murdis neiu vastutõrkumise ja vastu panemata laskis ta sündida, et Jaan kingituse temale pihku surus.

Jaani meel läks rõõmsaks. «Ela hästi, Miinake!» hüüdis ta neiuale, «homme tulen vaatama.»

Miina oli väga ärritatud.

Nii hea meelega kui ta enne oli soovinud, et Jaani õrn habe tema palet paitaks, nii vastumeelt oli talle kõik Jaani olek praegu. Jaani teos paistis Miinale midagi pealetungivat, üleannetat.

See arvustav seis Jaani vastu kadus aga, kui ta teelt kodu poole hakkas sammuma.

Virvendav valgus helkis kambri aknast jalgteele ja enne tuppa-astumist jäi ta akna vaevalise valguse alla seisma ning vaatas pakikest, mis Jaan talle pihku oli pistnud. Ettevaatlikult võttis ta paberi ümbert — pisuke kastike tuli nähtavale. Ta avas kaane. Süda põksus ärritusest, jalad nõtkusid pisut. Õrn valge vill vaatas neiuale vastu. Ta tõstis peene villa eest ära — karbikese põhjal lamas, niisamasuguses pehmes valges õrnas puuvillas nagu pealgi, hõbedane rinnanõel: ankur, rist ja süda.

«Mis ilus!» ohkas Miina ja astus rõõmust läikiva näoga tuppa, kallist kingitust seelikutaskusse peites.

Suurte küsimustega võeti Miina kodus vastu.

Miina kõneles ja oli üliõnnelik. Ta rääkis, kuidas kiriksand neid kõige koguduse ees tänanud. Isal-omal oli Miinaga ühes hea meel; kaua räägiti ühest ja teisest ja mindi hilja magama.

Teisel päeval oli Miina vara jalul. Ta läks loomi — lehma ja lambaid talitama.

Laudas võttis Miina Jaani kingituse taskust ja vaatas seda laternatule kumal. Kingitus oli tõesti kena. Ta pistis selle enesele rinda just kurgu alla, seadis musta jakikäise laternaukse klaasi taha ja vaatas. Passis väga! Seal tuli väike lammas Miina juurde, seesama tall, keda Miina suvel oma käest oli söötnud, ja vaatas Miina otsa. Miina hakkas ta kaela ümbert kinni ja andis talle suud.

Kogu jõuluaja oli Miina üpris rõõmus. Pühad näisid talle rõõmsamad olevat kui enne. Seda märkasid ka isa ja ema. Jõulus käis neil hoopis rohkem külalisi kui ilalgi enne. Esimesel pühal tuli Jaan teiste lauljatepoistega Saviaugule, tõi Kodarale ilusa pudelitäie topeltproovi ehk «sisnat» pühadeks, sest «mina ju kõrtsimehe poeg, kes sihukese asjaga ümber käib», nagu ta ise ütles.

Ka mõned lauljad-tüdrukud käisid Saviaugul Miinat vaatamas.

Nõnda möödusid jõulud ja näärid. Külalised käisid ja käidi külas — ja igal hommikul käis Miina laternaukse klaasi pealt oma uut rinnanõela vaatamas, mispuhul ta rõõmutujus tambatalle musutas.

Usaasta tõi Miinale meelehaiget. Külaeided rääkisid: Jaan olla viimasel jõulupühal allvallas Porikülas väga joobnud olnud ja külapoistega kiskuma läinud, kes teda koledasti peksnud.

See tegi Miina meele kurvaks. Jaan, kes temaga nõnda hellalt ümber käis, olla joobnud olnud ja kiskunud!

«Jaani peab hoidma,» mõtles ta. Ja mida rohkem ta mõtles, seda enam sai ta kindlaks, et Jaani on tarvis hoida. Ja kord sosistas ta oma armsale lambale: «Jaan võib hukka minna, kui ta niisuguste tüdrukutega, nagu Kalatoa Ella või mõisa Juuli või kirikumõisa Anni, kokku saab. Need tahavad ju Jaani raha, aga mitte Jaani ennast!»

Siis tärkas tal mõttesse Jaanile öelda ning paluda, et ta ei jooks ega rumalusi ei teeks.

Aga Miinale tuli veel enam meelepaha. Ühel päeval rääkis ema salaja, et inimesed pidada arvama, et see suur jõulukingitus ei ole tulnud Tallinnast, vaid Jaani käest. Miina kohkus üsna valgeks. Pikse kiirusega käisid tal kõiksugu mõtted peast läbi. Näis võimalik olevat, et kingitus Jaanilt tuli. Aga miks pidi ta seda nii salaja tegema? Miinal oli hirmus häbi. Kohe sai ta aru, mis kole jutt sellest võis sündida, kui asi tõsi oli. Miina tundis oma au juuksekarva otsas rippuvat.

«Aga me võime ju järele pärida?» ütles ema, kui ta Miina kohkumist märkas.

«Kelle käest?»

«Tallinnast.»

«Mis kasu sellest on,» seletas Miina, kes siin emast kaalavam tahtis olla. «Siis jääme meie kõigi ees narrideks, kui me sellest ise hakkame larmama. Jäta see minu hooliks, küll ma kätte saan. Sina kinnita aga kõigile, et see kiusujutt on.»

Üksinda olles hakkas Miina selle üle rohkem järele mõtlema. Ta kaalus asja igapidi järele ja leidis, et selles midagi hullust ei ole: Jaanil võivad kõige ausamad mõtted olla. Jaan, kui ta seda tegi, siis kõige paremate mõtetega Miina vastu. Ja korraga paistis Jaan Miina silmis päästjana, Res ei taha sallida, et Miinat teiste poolt põlatakse, vihatakse — vaesuse pärast.

Pühad läksid, läksid Miinale suure arutamise ning mõtlemisega. Kogemata, nagu tahtmata oli ta imelikku võrku sattunud, kust raske oli välja pääseda. Mida pidi ta tegema? Väga hästi märkas ta, mis Jaanil mõttes oli. Ja Jaan oli Miinale enam meele järgi kui keegi teine, enam kui Joosep. Joosep oli küll vaiksem, mõistlikum, aga Joosep oli julgusetu poiss, kes Miinaga peale armsa vaate mitte midagi muud ei julgenud ette võtta. Seal segunes aga kurb toon Miina rõõmsa arutamise sekka: kui Jaan niisama petab nagu Joosep! Ja igatsusega ootas ta tulevikku, jälle neid pühapäevi, mis saatust võiksid selgitada.

Enne kolmekuningat sai Miina ühes isa-emaga kutse Annusele tulla kolmekuningapäeval pühi ära saatma. Joosep ise oli kutsunud ja Miina otsa nõnda vaadanud, et Miina lubas. Seal olid ka ümberkaudsed nooremad koos; pill üürgas ja löödi tantsu.

Miina oli enesele uued, kingitud riided selga pannud ja paistis teiste seast nagu roos lihtlillede hulgast välja. Aga ta pidi imeks panema, et teised ümberkaudsed neiud, kellest ükski laulmas ei käinud, temaga väga pilkavalt ümber käisid, kuna poisid teda seda rohkem tantsuga piinasid, nõnda et Miinal üsna hing kinni jäi ja väsimus peale kippus.

Joosep oli Miinaga endine. Uhe tantsu ajal rääkis Joosep temale kõrva sisse: «Miina, ma tahan sinuga midagi tähtsat rääkida. Ma lähen vanematele inimestele keldrist õlut tooma, sa tule välja, rehe all saame kokku!»

Soe hoog käis Miinal üle keha. Ta võitles iseenesega: minna või mitte?

Joosep läks, kapp käes. Varsti tõusis ka Miina üles ja pugus toa vaheuksest rehe alla, ilma et seda keegi oleks märganud.

Pill hüüdis toas edasi.

Mõne minuti pärast ilmus Joosep. Ta võttis Miina käe pihku.

«Miina, miks sa mind põlgad?» küsis Joosep ärritatult.

«Mind põlataksel!» vastas neiu.

«Mitte mina ei ole see, kes sind põlgab,» vastas Joosep, «aga sa teed nõnda imelikult, et ma sust aru ei saa.»

«Et ma laulmas käin?»

«Jah.»

«Ja seda sa ei taha?» küsis Miina.

«Ei taha. Mul on sinu pärast üsna hirm ja kahju. Sa ei või arvata, kui armas sa mulle oled. Ma arvan, et mu oma elu mulle nõnda armas ei ole. Mõtles, mis mu hing sealjuures ütleb, kui ma näen, kuidas sind püütakse, ja sa ei saa sellest aru!» Joosepi hääl kähises. «Miina,» Joosep pigistas Miina kätt, «Jaan on üks hukkaläinud poiss. Linnas on ta pärast jõulu isa raha ära prassinud, ma ei taha ütelda, kus! Teised räägivad, et ta jõulu ajal Pori-küla poistega on kiskunud. Ta tahab sind petta, Miinal Ära mine enam laulma! Mis sa arvad, kas see kellegi au on nõnda käia? Jää koju! Miina, mu kallis Miina!»

Ta hakkas jälle Miina ümbert kinni nagu kord enne ja katsus talle suud anda, aga Miina surus pea maha ja Joosep puudutas oma huultega tema pearätikut. Joosepil jäi hing rindu kinni. «Räägi ometi, Miina!» sosistas ta.

«Mis pean ma rääkima?» küsis Miina. «Ma ei ole kuski paha peal käinud, aga sina ja teised tüdrukud käivad minuga nagu jumal teab missuguse viimasega ümber.» Miina hääles oli nutumaiku tunda. «Sina oled nii torm nagu mõni pahur härg, ei käi enam pühapäeviti meil ega midagi! Ise musutad mind, aga pärast jooksed Kõrele ja katsud seal, kuidas lood lähevad.» Miina silma tulid pisarad. «Ma arvasin ka, et sa ikka mees oled, aga midagi!» Miina tõmbas käe lahti.

«Miina!» sosistas Joosep suures kurvastuses.

«Mis Miina?!» vastas neiu pahaselt. «Sa arvad, et mul ei olegi südant. Ei, see Miina saab ilma Joosepita küllalt läbi. Ja armastust kerjama ma ka ei hakka.»

Joosepi käed värisesid, põlvedest kadus jõud. Seesuguseid sõnu võis ta küll vana Mardi suust kuulda, aga mitte Miinalt.

«Miina!» hüüdis ta veel korra.

«Noh, ütle ometi, mis kurja ma olen teinud, et sa ikka «Miina» ja «Miina» karjud.»

«Kallis Miina,» kinnitas Joosep, «sa ei ole mulle midagi kurja teinud, küll aga mina sulle, et ma sind väevan; ütle mulle, Miina: kas sa mulle tuled, kui ma su võtan?» küsis noormees.

«Aga sinu isa-ema?» päris Miina.

«Need on vastu, aga ootame veel, küll nad järele annavad.»

«Millal?»

«Seda ma ei tea.»

«Ja laulmas ei luba sa mind käia?»

«Ei, kui see minu võimuses oleks,» vastas Joosep.

«Siis ei usalda sina mind, ja nüüd ütlen mina: mina ei usalda ka sind — ja jutt on otsas.»

«Miina!» hüüdis jälle Joosep, nagu ei tahaks ta oma kõrvu uskuda...

Vastuse asemel kuuldusid Miina kerged sammud üle sõnniku.

Joosep tukkus mõtetes...

Teisel pool nurgas möögis vasikas ja kukk laksutas tiibu ning laulis oma esimese öölaulu.

Joosep ärkas ja läks tupp. Ta silmad otsisid Miinat, kuid see oli kadunud.

Kui vanemad koju tulid, magas Miina norinal.

10

Peale jõule hakkasid köstri lauljad jälle hoolega koos käima: laulupidu oli oodata ja Karulaba lauljad ei tahtnud viimased olla.

Ka Miina käis korralikult laule harjutamas. Köster oli öelnud, et see patt oleks, kui Miina ei laulaks ja nendega ühes Taara linna ei läheks. Miina ei tõrkunud ka minekule enam vastu; tundis ta ju väga selgesti, et ta kolmekuningapäeval viimase lõnga Joosepi ja enese vahel katki oli tõmmanud. Esiotsa tegi see talle valu, aga kui ta jälle laulmas hakkas käima, jälle Jaaniga kokku sai, kadus viimane jälg tema südamest Joosepi vastu ja seal võttis Jaan aset. Ja kui nad laulsid: «Las mind armsa rinnale», siis vaatas Miina oma ilusate sõstrakarva silmadega Jaani otsa, nii et Jaan tahtmata naeratas.

Mida rohkem kevad kätte jõudis, seda südamlikumaks läks Miina vahekord Jaaniga, nõnda et lauljad seda selgesti märkasid ja Jaani ning Miinat paariks arvasid. Küll katsusid vahel tüdrukud Miinat pilgata, aga Jaan astus alati südikalt neiu eest välja. Igal niisugusel korral tundis Miina Jaani vastu tänu ja talle näis koguni imelik olevat, et ta kord seda veidrat Joosepit oma südames oli võinud kanda, Joosepit, kellel julgust ei olnud oma sooviga vanemate ette astuda ja seda läbi viia. Iseäranis suurt tänu tundis Miina Jaani vastu selle inetu riidekinkimisjutu lõpetamise pärast.

«Kuulge, neiu Kodar, inimesed räägivad, et mina teile need riided olla kinkinud,» küsis kord Jaan Miina käest, kui ta nägi, kuidas tüdrukud isekeskis Miina üle naersid; «mis teie sellest arvate?» Neiu läks kõrvuni punaseks, aga oma ärritust maha surudes ütles ta: «Ka mina olen seda

kuulnud, aga siia maale ei ole ma teid selle eest veel tänadagi saanud. Olge õige tervel!»

Nüüd oli Jaani käes kord punastada; aga ka tema sai sellega hõlpsasti toime ning vastas: «Sedaviisi on hästi hea teise naha peal liugu lasta! Kas ma mõnele muule ka midagi ei ole kinkinud?»

Ta vaatas teiste tüdrukute otsa.

Tüdrukud löid silmad maha ja sellest päevast oli riidekinkimisjutt otsas.

Miina oli selle üle ülitänulik ja teisel pühäl kandis ta laulmisel ehtena Jaani kingitud rinnanõela.

«Miina läheb aga õige saksaks,» ütles kiriku alt kingsepp poistele.

«Kas need saksad siis taevast on tulnud?» küsis Jaan.

Nüüd juhtus ka tihti, et Jaani-Miinat üheskoos mõisast kodu poole läksid, kusjuures neil ka jutust puudust ei olnud.

Pärast lihavõtte pühi, kui Miina jälle oli kuulnud, et Jaan pühade ajal joobnud olnud, mööda valda ümber ajanud ja mõisakupjaga kiskunud, julges ta koju tulles Jaanilt küsida: «Aga ma kuulsin, et teie pühade ajal joobnud olete olnud ja mõisakupjaga riienud.»

«Inimese nõrkus!» naeris Jaan.

«Kahju küll!» vastas neiu.

«Kas te seda ei taha, et ma sihuke olen?»

«Ei!»

«Pisikene, väga tallekene!» naeris Jaan ja vaatas Miina silmi.

Miina naeratas.

«On aga soe!» rääkis Jaan, kes juttu teisale tahtis ajada, «tänavu lähevadki ilmad vist juba soojale.»

«Mis seal enam soojale minna, ongi juba päris kevad,» vastas Miina.

Ilm oli palav ja mõjus käijatele. Mõlemad vaikisid. Jaan kartis, et Miina jälle jutu endise asja peale ajab, ja küsis: «Ma kuulsin, maikuu esimestel päevadel on kirikhärral sünnipäev; ei tea, kas köster teda lauluga üles ei peaks äratama?»

Miina ei teadnud midagi vastata.

Sellest päevast peale katsus aga Jaan ennast igapidi Miina meele järgi üleval pidada. Miina märkas seda ja tal oli hea meel. Üks asi vaevas aga ikka veel Miinat: ta ei teadnud, kuidas oli lugu riidekinkimisega. Tallinna ei olnud ta veel kirjutanud ja Jaani käest küsimiseks ootas ta parajat aega.

Aeg tuli.

Köster oli tõesti nõuks võtnud kirikhärrat lauluga üles äratada. Ehk sünnipäev küll tööpäeva peale oli juhtunud, siiski sai ta lauljad kokku, kes aga kohe, kui kirikhärra lahkus, minema läksid, niipea kui tass kohvi oli joodud ja kannikas rosinatäppidega saialeiba ära oli söödud.

Mõisast minnes jäid Jaani-Miinat jälle üksinda.

Ilm oli täiesti palav, kevadine.

«Oleks üsna hea,» rääkis Miina, «kui oleks päevavari nagu saksanaistel.»

Jaan vaatas Miina otsa.

«Ma kingin teile,» küsis Jaan, «kas võtate vastu?»

Nüüd nägi Miina, et ta rumalasti oli rääkinud. Paistis, nagu oleks ta Jaani käest seda peale ajanud, ilma et riidekinkimisega lugu oleks selge olnud. Ta punastas üleni. Seal tuli talle aga meelde, et nüüd paras aeg on saladust kätte saada, ja pilgates küsis ta: «Ja jälle õemehe nimel nagu enne jõulu?»

Jaani nägu kahvatas valgeks, siis lõi punaseks, ja sõnu otsides küsis ta: «Kas see teile vastumeelt on?»

See küsimus oli küll vabanduseks öeldud, aga Miina märkas, et kihelkonna juttudel õigus oli. Niisugust pettust ei uskunud ta Jaani poolt. Ta tundis korraga enese maha tallatud, kihelkonna ees naeruks tehtud olevat. Ta silme ees seisis selgesti tema tulevik — pilkenäod, kui see asi ilmsiks tuleb. Kibedad pisarad veeresid tema ilusaist silmist ja maharõhutud häälega ütles ta läbi pisarate: «Ja kelle silma ma nüüd veel kõlban!»

Ta pöördus Jaanist eemale ja pühkis ninarätikuga silmi. Ka Jaan nägi oma rumalust.

«Miinakene,» rõõmustas Jaan neiut. «Miina, ära pahanda! Ma sain ise ka pärast aru, et ma vähe rumalasti tegin; aga ütle, kuidas võisin ma muul viisil oma lugupidamist üles näidata? Ma nägin, kuidas teised teie peale kadedad olid: ma tahtsin näidata, et teie tuhat korda enam olete kui teised, vähemalt minule.»

Miina silmad jooksid vett.

«Teised naeravad minu ja mu vanemad surnuks, kui nad teada saavad. Kuhu lähen ma selle häbiga?!»

Jaan oli Miina ligidale astunud ja võttis neiut pahema käe oma pihku.

«Miina,» rääkis ta, «seda ei saa keegi peale sinu teada, ja kui teavad, siis teadku... Miina, sa oled mulle kõige armsam, armsam kui ükski muu. Miina, ära ole minuga kuri! Unusta see rumalus ära!»

Ta hakkas Miina ümbert kinni, surus tema palge oma vastu ja vaatas vaimustatult tema vesistesse sõstrakarva silmadesse.

«Teised näevad, jumala nimel, ära hulla!» kilkas Miina.

«Miina!» hüüdis Jaan ja surus oma palge jälle vastu Miina oma ning sosistas talle kõrva: «Kas sa mind armastad?»

Täis lootust vaatas neiu noormehe otsa, pisarad kuivasid tema silmis ja niisama tasa sosistas ta: «Jah!»

Nad olid metsa hakule jõudnud, kust jalgteede otse läbi kaasikunurga teisele poole välja viis ja selle läbi umbes poole versta võrra ringikäivat maanteed lühendas.

«Kas läheme siit?» küsis Jaan, «siit on parem minna.»
Miina ei vastanud midagi.

Ja käsikäes kadusid nad metsa magusasse varju...

11

Laulupidu oli käes. Niihästi peokomitee kui ka agendihärrad olid tublisti tööd teinud: rahvast voolas igast Eestimaa nurgast Taara linna kokku. Ajalehis kirjutati kõige toredamaid ning vaimustavamaid palasid, räägiti kõiksugustest isamaalistest asjadest, nagu: Taara kuulsasse linna voolab nüüd tuhandeid rahvast kokku. Nende nõu on eesti laulu ja mängu kuulda; mis tuhandest suust ja sadadest mänguriistadest nende kõrvu kõlab. Vanad Taara müürid ja Vanemuise kungas vaatavad nagu imeks panes kõigi nende piduliste otsa. Võidku teid Vanemuine ise oma vaimuga! Puhuge hästi, teie eesti pillid ja pasunad! Tere tulemast kõik, teie Kalevi kanged kasvud, tedre toredad tütreütred; teie kõik tulete priiusepeole; tere armastasti tulemast!

Pidu tõsteti korraga suureks isamaaliseks vägitöök; võrreldi eestlasi vanakreeklastega, kes Olümpiale tõttasid, ehk küll lauljate seas enam kui pooled olid, kes ei Olümpiast ega kreeklastest midagi ei olnud kuulnud, isegi noodid ära vahetasid ja sopranit kas või bassinootidest laulsid.

Peoga taheti midagi suurepäraselt, midagi võimatut korda saata. Muistne peo pühadus nagu kadus, pidu sai ülespuhutud asjaks.

Kõster ootas pidu pikisilmi. Ta tahtis näidata, et tema ei ole Iisraelis ainus, kes rahvast ei mõista äratada. Jaan tahtis aga Miinale, oma Miinale ilusat linna näidata. Ka

Miina ootas pidu. Köster oli lauljad ajalehtede toredate palade ettelugemisega palavaks ajanud, nimetas iga kainemat mõtlejat isamaa äraandjaks või kahjulikuks seltskonna liikmeks, nõnda et iga laulja Karulabas end nimelt millekski suureks pidas.

Köster teadis rääkida, sõber olla talle kirjutanud, et laulupeol ka suuremad eesti helikunstnikud esinevat. «Ja siis võite ise näha ning kuulda,» seletas härra Kopf, «mis imet inimene helikunstis (*kunsti* asemel oleks ta sõna «võidus» tarvitanud, aga sel ajal jäeti uus sõna lihtsalt rasvaste asjade ilusa läike tähendamiseks) võib teha,» kuna ta Miina otsa vaatas.

Ja Miina kippus ka ihust-hingest peole. Nagu pisuke süüa saanud loomake hakkas teadmine Miinas häält tõstma: sul on ilus hääl ja ilus nägu, sa võid midagi ette võtta, kui selleks aga hea juhus peaks tulema.

Ja üks olnudki Miinal hea juhus! Joosepi ja Jaani vahet oli ju suur vaks!

Tihti kujutas Miina, iseäranis niisugustel kordadel, kui köster oma kõnekunsti laulikute elukirjelduses oli näidanud, oma vaimusilma ette: «Ma lähen laulupeole, seal kuulevad mind suured saksad, ja võib-olla leidub mõni rikas inimene, kes armu poolest mind laseb edasi õppida või minu üle vaimustatud saab ning mu niisuguseks kuulsuseks teeb, nagu köstri poolt kiidetud suured lauljannad. Ja kas ei laseks ta siis ka ennast suure «ausnitiga» üles võtta?»

Ta surus küll säärased mõtted maha, aga ometi kerkisid nad uuesti üles, kui köster jälle kuulsaist laulikuist hakkas rääkima.

«Aga kui mul tõesti võimalik on kaugemale edasi saada?» arvas Miina.

Talle tulid meelde lood vaestest tütarlastest ja kuningapoegadest, teda lapsepõlves vaimustanud lood, milles ka vaeseid tütarlapsi klaasmõisadesse oli viidud ja seal kuningaprouadena üleval peetud.

«See on luule,» vaidles ta niisugustel kordadel vastu. Aga sealsamas tulid tõsised, kained tegeliku elu pildid neiule meelde, kuidas sealt ja sealt Ann ja Liisu rikkale peremehele saanud ja praegu õnnes elavad. Miks ei või ka tema seda saada! Ja Jaan austab teda, armastab südamest, lubas teda omal kulul peole viia.

Aga isa? Isa oli esiotsa küll rauda vastu. «Ma olen kuulnud,» rääkis ta, «et kirikhärra oma Annit ka ei pea minna laskma.»

«Neile tulla Riias külalisi,» seletas Miina. «Kui Anni proualt luba küsinud laulupeole minna, ütelnud proua: «Sa ei saa mitte minna: meile tulevad võõrad — kes siis riideid puhastab ja saapaid viksib?»»

«Ja kui võõraid ei tuleks,» küsis Mart, «kas siis saksad viksimate saabastega käiksid? Saapaid viksib?» poolis Mart.

Kui ta aga nägi, et tütar väga hea meelega laulupeole tahtis minna ja igal päeval sellest rääkis, siis läks ta ise köstri juurde, et asja üle kuulata. Köster arvas aga, et kui Miina ei tule, siis ei maksa teistelgi minna. See tõstis vanamehe uhkust. Ta mõtles pisut; siis ütles ta järsku: «Eks ta siis mingul!» Aga köstri poole pöördudes ütles ta: «Visake aga siis nooremate peale ka silma!»

«Ja-jaa, kuidas siis!» vastas köster targa näoga...

Ja lauljad läksid, läksid suure pika kahehobuse-vankriga vaksali poole, et sealt raudteel Taara linna tossutada.

Päev oli kole palav, tee tolmas ja kititas sõitjate silmad ning kõrvad paksu korruga üle.

Pikk tee hobustega suure soojuste käes närvastas lauljaid, ja poleks kottu mitte nõnda palju peorõõmu kaasa võetud, oleksid mitmed sõidu üle nurisema hakanud. Veel hullem oli sõit raudteel. Vagun oli inimesi täis tuubitud. Ja missugune õhk? Minestusse võis langeda. Tolm, higi-, saapamäärde-, leiva-, heeringa- ja tubakahais täitsid vaguni alt kuni üles laeni. Ja inimeste näod? Nagu väsinud rehepeksjail: higised, tolmused, mustad ja väsinud. Imeks tuli panna, missugune kroonu käsk neid rahulikust kodust, vaikse töö juurest välja oli ajanud.

Nagu rehepeksjad jõudsid Karulaba eestlased Taara linna.

Tuhandekirjaline vaatepilt avanes vaksalis lauljate silme ees. Kõik oli võõras. Tuhandes inimesed käisid edasi ja tagasi; tõukasid üksteist, põimisid läbisegi, naersid, teretasid, suudlesid; kõikide silmad otsisid nagu midagi... Võõras, piinlik, rõhuv! Ka Karulaba lauljad olid nagu võõrad lambad võõras karjas. Köster oli nad vagunist välja toonud ja nüüd seisid nad ühe koha peal paigal ning ootasid nagu kedagi.

«Oh, Gotthard, sina oled!» hüüdis korruga keegi saksa keeles nende selja taga. Sellele järgnes magus suudlemine, kus kaks ninahabet teineteisesse ära kadusid. Lauljatel oli piinlik vaadata, mõned pöörasid selja. «Ehregott!» sai vaimustatud köster musutamiste vahele hüüda.

«Nüüd jääd sa minu juurde?» küsis võõras härra jälle saksa keeles.

«Mul on lauljad!»

«Oh, need anna ära! Korra tuled sa siia, ja nüüd ei saa me klaasi õlutki koos ära juua?»

«Kellele?» küsis köster.

Võõras õpetas, kusjuures nad edasi läksid. Lauljad seisisid ning vaatasid, kuidas masin liikuma hakkas. Varsti tuli köster ühe inimesega tagasi ja ütles lauljatele: «See härra viib teid korterisse, olge seal! Ma pean komitee üles otsima ja sealt meile kõigile peomärgid tooma. Äрге mind nõnda ruttu oodake. Elage nagu kodus!»

Köster kadus Ehregotiga. «Jetzt kommst du doch zu mir, um ein Glas Bier vernünftig auszutrinken!»¹ olid viimased sõnad, mis lauljad kuulsid.

Juhataja talutas lauljad läbi linna ühte kaugemasse nurka, näitas neile ühe aidataolise tühja maja kätte, kus kubu õlgi sees oli, käskis neid rahulikult puhata ja läks. Lauljad ei teadnud midagi ette võtta.

«Kuhu see köster kadus?» küsis üks laulja pahaselt.

«Tema viskab nooremate peale silma!» naeris teine, ka pahaselt.

«Ja-jaa!» vastas kolmas. «Kuidas siis!»

Jaan lõpetas selle võõrastava oleku. Tema, kõrtsis üles kasvanud, oli kõrtsikohas säärase öömaja andmisega harjunud. Ta jagas õlekoo kaheks, andis ühe poole neiudele, teise poistele ja muretses pesuvee ja muude tarvete eest.

Natukese aja mõtlemise järel tuli lauljatesse uus elu ja tunni paari pärast tundsid nad endid peaaegu nagu kodus.

Köster ilmus alles teisel päeval keskhommiku ajal, uudne ajalehenumber peos. Lauljatele paistis imelik, kuidas köstri kodune vaga laad ära oli kadunud. «Hurraa!» hüüdis ta sisse astudes. «Pidu hakkab, peretaadikene! Noh, kuidas magasite, kas selts oli hea?» Ta naeratas.

Ja Miinat ühes toanurgas märgates küsis ta: «Noh, minu Miinakene, kuidas läheb, kas hääl on endine? Täna algab meil suur töö!»

Miina lõi naeratama, aga see ei kõlanud tema uniste silmadega ega väsinud näoga sugugi kokku.

«Mitte nõnda nukker olla,» rõõmustas köster lauljaid; «kuulake, kuidas teised elavad!»

Ta võttis lehe ette ja luges: «Koguni suur pühadus täi-

¹ Nüüd tuled sa ometi minu poole, et mõistlikult klaas õlut juua!

dab mu rinda, kui ma seda kirjutan. Mu süda hüppab sees teades, et eestlastel jälle võimalik on priiuse mälestuseks oma keisrit mitme tuhande häälega kiita. Pühadus täidab Taara linna. Päike mängib üleval taevas Ilmarise kogas ja vaatab naeratades alla — meil on peopäev! Igalt poolt püha Eesti pinnalt voolab ärganud poegi Taaralasse, juba tee peal selget häält kuulda lastes. Terve rahvas on otse tõusmas: igal pool rõõmust äraseletatud näod, pühadusest hiilgavad silmad, lustist magus jutt. Hõissa! täna köidab end lauluvägi eesti kindlusega!» Selles toonis luges köster veel kaua edasi ja tuli imeks panna, kuidas väsimus kuulajate palgetelt kadus ning rõõmus meel aset võttis. Ajaleht oli oma kohuse ausasti täitnud, nagu pits viina enne lahingut.

Vähese söögiga läksid lauljad ametisse — peole. Miina tundis enese nagu kadunud olevat. Kõik tema lapselikud lootused olid kokku vajunud.

Ja siis pidu ise. See suur kõlakoda oma suurepärase vigurite, kanneldega, lippudega, pärgadega, juhatajatega, lauljatega, pasunapuhujatega... Issand jumal! Kes jõudis seda kõike vaadata, tähele panna!

Miina ujus ühes enesele koguni tundmatus luulemaailmas, kus teda veeti, saadeti, tõmmati ja aeti.

Ja kõige selle juures need ilusad õhtud, kuhu Jaan teda pärast viis!

Puruväsinud nagu jahikoer pärast päevast jooksmist, tuli ta sinnasamasse tühja, õlgedega täidetud kuuri, kus pidi puhutama. Aga kes seda laskis? Selle eest muretsesid poisid. Tehti vallatust, pitsitati üksteist, murti, muljuti. Ja et kõik hea oleks, siis muretsesid noormehed magusate saiade ja joodava viina eest. Alles kui hommik kätte tuli, sulgusid silmad mõneks tunniks. Pooles kesk-hommikus tuli köster nooremate peale silma viskama ja neid lauluharjutusele viima. Jälle algas päev, mitte parem kui esimene... Ja nõnda kuni lõpuni.

Viimane õhtu mõjus Miinasse iseäranis. See oli see oodatud aeg, kus rahvale näidati, mis haritud võidus ehk võitnud haridus jõuab teha. Ette astusid mitmed haritud kuulsused ja laulsid või mängisid, rahvas hõiskas «hurraa» ja «nad elagu», ehk küll Miina meelest enam sellele kuivetanud noorsandale, kes tagalaval sabakuues edasi-tagasi jooksis, kui kunstnikkudele.

Miina oli õige ärritatud, rõõmus; aga veel suuremaks läks ta rõõm, kui Jaan tema ühte suurde kuuri kontserdile võttis, et näidata, mis talumajast tõusnud kunst niisugu-

ses suures hoones võib teha. Tuhanded käed plaksutasid, tuhanded hääled hüüdsid «bravo», «bis», «veel, veel!» Miina oli üsna uimane seda kuuldes... pärast nälgitud päeva, pärast päevast tööd, närvide ärritust.

Ka Jaan oli täna õhtul väga heas tujus. Hästi tihti käis ta puhvetis, ja selgesti märkas Miina, kuidas Jaani keel pehmemaks läks, silmad ikka enam hiilgama hakkasid. Imetihti söötis ta Miinat kõiksugu maiustega.

«Jaan, saab küll!» keelas Miina, kui Jaan jälle puhvetisse läks.

«Mu Miinakene!» naeris Jaan.

Kuulati kontserti.

«Niisuguseks võid ka sina saada!» rääkis Jaan ja näitas käega lava poole.

«Jaan!»

«Miina!»

Kontserdi lõpul sai Jaan ühe oma lauljaga kokku.

«Lähme koju!» ütles laulja.

«Meie läheme «Vanemuisesse» ja siis saksa teatrisse.»

«Soo-oh!»

Jaan võttis voorimehe. Kõrvu istusid nad. Vanker õhtus ja sõitjad vaarusid pisut, ja Jaani õrn habemeke puutus Miina palge külge.

«Jaan!»

«Miina!»

«Vanemuisesse» jõuti hilisel ööl. Pool mängu oli möödas. Jaan tellis õhtusöögi.

«Miina, võta kehakinnitust!»

«Ei taha.»

«Võta pisut veini, see kosutab!»

«Ei!»

«Võta aga peale!» pakkus Jaan, «päris lahja!»

Miina katsus. Jaan naeris, Miina naeris ka. Aga kuidas hakkas see pähe! Väsinud...

Ilma et Jaani-Miinat «Vanemuises» näitemängu oleksid vaadanud, võttis Jaan voorimehe ja nad sõitsid minema.

«Tammele!» käsutas Jaan voorimeest vankrile ronides ja Miina käest kinni hoides.

«Kuhu?» küsis Miina aralt.

«Miina!!»

«Jaan?!»

«Minu Miina, Miinakene!»

«Jaan?!» sosistas Miina...

Köster viskab sõbra juures klaasi õlle peale silma.
Ja voorimees sõitis...

12

Laulupidu oli möödas. Aeg veeres, veeres ja veeres.

Paljud võrdlevad aega voolava jõega, tuulega, uduga, aga hoopis enam ühist on tal kangruga. Vaata, kui ühetasa laseb ta lõnga nii tund tunni, päev päeva järel oma kangalõimesse; vaata, mis ilusal riiet mõistab ta valmis kududa, ja pane tähele, kui lihtne, kõigile kõlbav, aga ühtlasi ka kui kirjukirjaline, murumureline ta mitmele on; vaata, kuidas ta mõnele moekuue tarvis riide valmistab, teisele aga nõnda vanamoodi koob, nõnda vanade kirjjade ning toimedega! Ja pane tähele, missugune suur sarnasus on ajal riidega kandmise poolest: mida uuemoelisem, seda rutem ta lõpeb; mida lihtlabasem, seda vastupidavam. Enamikule inimestele koob ajakangur moeriiet: kanna mõni päev ja juba soovid uut, uue kirjaga, uue värviga ülikonda saada. Tihti on isegi surma läbi kurvastatud inimestel tema murelisest kangast kuub seljas, kuni must lint ümber käe või must loor näo ees on. Miinale kodus aga ajakangur labast riiet, labase koega, niisugust, nagu tuhanded ja sajad enne teda on kandnud ja mida eluaeg kanda saab ning paljudelgi veel pärast surma!

«Jah, mis see oli?» mõtles Miina üksinda kodu olles, «mida see kõik pidi tähendama?»

Mida rohkem aeg sügise poole vajus, seda enam läks neiu süda aremaks. Ta tundis, nagu oleks see ümber pööratud, verine, ja tihti tundus, kuidas süda enam tööd ei tahtnud teha, verd ihusse ajada, kuidas palged kahvatama löid, pea tühjenes, niisama ka tema hing.

Tihti käis ta peegli juures ja vaatas ennast. Tõesti, palged olid kahvatud, silmad hallid. Siis tuli talle ahastus peale, ja see oli nõnda hirmus, et mitu korda tärkas mõte: lähen teen enesele otsa.

Iga puuoks, mis tee poole kasvanud, ütles talle: «Küll siin on sul hea rippuda! Tule, ja las teised sind siit leivad!» Iga terariist pakkus ennast tema teenistusse ning meelitas: «Tule ja lõika, üksainus väike kord tõmmata ja —» Neiu mõistus läks segamini. Vulisevas ojakeses kuulis ta näkineiu laulu: «Kena neitsi, punapõske, käharpiega kaunikene! Küll on kena alla ilma, alla ilma asuneda...» Ta läks kaevule vett tooma — ja juba paistsid

talle kaevu peegelpinnalt klaaspaleed säravate akendega vastu. Tihti nägi ta ammuoodatud kuningavõsu veest vastu vaatavat ning meelitavat: «Siin on, siin on, neitsi noori, siin on hea elada.» Miina keha hakkas võdisema ja täite pangedega jooksis ta tupp.

«Issand jumal, mis minuga on?» ohkas ta pangi käest ära pannes. Seal tuli talle nagu läbi udu meelde, kuidas nad olid Jaaniga sõitnud... Siis hakkas ta ennast sõimama, ta vandus enese maa põhja, maa põhja kõik: Jaani, laulupeo... kõik. Ja mida rohkem ta vaevles, seda enam kadus rahu, ta õrn, südant sulatav ilu.

«Issand jumal!» kaebas ta, «ega's ometi?! Saada kõik mööda, saada, saada... saada!»

Õhtul luges ta mitu issameiet üksteise järel ära ja ohkas.

«Miina, mis sul viga on, tütrekene?» küsis ema.

Miinal oli nutt kurgus varaks, aga ta hoidis seda tagasi.

«Miina, miks sa enam ei laula?» päris isake.

Miina süda pöörles sees. Ta ei teadnud, mis ta pidi vastama.

«See laulupidu ajas kõik isu ära. Jookse, vaevle — ilma söömata, joomata... päris häda. Ihu praegu veel valutab!»

«Kas te enam laulma ei lähe issanda kiituseks?» küsis isa.

«Köster peab praegu vahet. Sügisel hakkame.» Miinale oli see sügis hirmus oodata.

«Peaks ometi Jaani korraks nägema,» arvas neiu; «ma räägiksin temale, kui hirmus sant mul on.»

Aga Jaan oli mitu aega kadunud. Miina kuulis, Jaan olevat peale jaani linna läinud ja sealt Riiga ja ei pidavat praegugi veel kodus olema.

«Ega ta ometi ei —» viimane sõna ei tahtnud neiu mõistusesse mahtuda.

Ootuses, ahastuses läks aeg. Korraga pääses jutt liikvele: Jaani isa olevat esimesest juulist Risu kõrtsist lahti ja minevat linna õllepoodi pidama; mõis olevat ta lahti öelnud, sest politsei oleks mõisa käest kõrtsiõiguse ära võtnud, kui ta oleks edasi pidanud niisugust kõrtsimeest, kes öösiti laskvat inimesi tagakambrites juua, kaarte mängida ja muid roppusi teha.

See teade mõjus Miinasse väga rõhuvalt. Enam ei jõudnud ta oodata, ta kirjutas Jaanile kirja.

Ja tuli vastus:

«Tuleval pühapäeval lähen ma mõisa õllerehnungit maksma. Tule väljapoole! Metsa-jalgteel saame kokku — mujal ei ole kohta.

J. V.»

Pühapäev tuli — ja Miina läks.

Pika piinliku ootamise järel tuli Jaan ja leidis neiu vesiste silmadega eest.

Miina nuttis nagu peksasaanud laps: pearätiku otsad olid märjad, et vääna kas või vett, nii palju oli ta pühkinud.

«Miina, mu Miinakene!» hüüdis Jaan ja tõmbas neiu kaenlasse. «Miina, mis on?»

«Ma olen vist kadunud!» luksus neiu.

«Mis on?» küsis Jaan.

«Miks, miks sa-a, sa-a... Jaan?» rohkem ei saanud Miina läbi ärrituseluksude ja nutu öelda.

Jaan mõistis väga hästi, mida Miina öelda tahtis.

«Pole viga, Miinakene,» rõõmustas Jaan neiu, tema pead silitades, «pole viga midagi, sa oled ju minu oma! Kas?»

«Jaan, ära mine siit eemale!» palus neiu lapseliku usaldusega Jaani otsa vaadates, «mul on hirmus sant, mu mõistus tikub kaduma, Jaan!»

Jaan lõi naeratama. Ta tahtis teisele head meelt teha, aga kurvastas neiu veel enam.

«Jaan, ma suren!»

«Pole viga, kulla Miina, pole viga midagi, sa oled ju minu oma!»

Jälle lendas usaldav lapsepilk Jaani silmadesse ja nagu valuga küsis Miina, mida ta iialgi küsida ei oleks tihanud: «Jaan, kas sa ka varsti mu ära võtad?»

Jaan andis neiu suud.

«Varsti, varsti,» sosistas ta, «me läheme linna, võtame seal kõrtsi lahti, ja sina tuled ka sinna!»

«Jaan, ära mine ära!» palus neiu, ilma et ta oleks teadnud, mida ta palus.

Noormees tõmbas Miina oma rinna vastu.

«Kas nõnda on hea?» küsis ta naerdes.

«Kui hea on su juures olla!...»

Keegi pragistas lepavõsastikus.

«Ja siis jumalaga» ütles Jaan ümber vaadates ja kohkudes.

«Jaan, ära mine ära!» nuttis Miina luksudes.

Jaan aga kiskus enese nutva neiu käest lahti ja ruttas mõisa õllerehnungit maksma.

Miina vajus tormist murtud lepakännu najale otseti ja nuuksus seal, kahe käega oma ainust toetajat rindade vastu hoides.

Sügisel kuulutas jälle kirikhärra kantslist: «Lauljad, tulge kokku! Issand on teid õnnistanud. Me oleme kuulnud, kuidas te issanda kiituseks olete võtnud laulda. Ja ilma ees olete teie näitanud, et teie teistest mitte halvemad olete. Teie olete laulmisepidul oma hääl oma armsa isamaa kiituseks lasknud kõlama. See on hea. Ja meie soovime südamest, et veel kaks või kolm nooredmehed võtaksivad ennast kihelkonna kantri juures ülesse andma, et meile veel koori pealt võiks kõlama see ilus laul «Petlem Efrata».»

Miinat pani see kuulutus mõtlema: «Mis teha?» Et aga mitte teiste tähelepanu enese peale tõmmata, läks ta ka.

«Miina, mis teil viga on?» küsis köster ja silitas neiu pead.

«Miina kurdab Jaani!» laskis kirikumõisa Anni peenikese häällega.

~ Miina läks punaseks.

«Pole viga!» rõõmustas otsekohene ning vaga südamega köster Miinat. «Laululindude seas ei tohi niisugune kurvastus kaua kesta. Need vahetavad seda kaupa tihti. Hiljuti lugesin ma, et kuulus laulja läinud — noh, vaata... nimi unus ära, noh, ükstapuhas, ega nimi meest ei riku — jälle ühele parunile mehele!»

Lauljad naeratasid.

«Ma lugesin ka!» kinnitas üks lauljatest.

Miina katsus ka muiata, mõtles aga südames: «Inetud inimesed; kuidas võib sedasi rääkida!»

Aga juba hakatuses märkas Miina, et tal siin enam midagi teha polnud. Tüdrukud hoidusid temast eemale, poisid käisid väga jämedalt ümber.

Ja teisel-kolmandal pühal läks päris lugu lahti. Kirikumõisa Anni, Kalatoa Ella ja mõisa Juuli olid köstri juures käinud ja nõudnud, et köster Miina ära ajaks: nemad ei taha niisuguse häbematu tüdrukuga koos olla, kelle kohta halvad jutud käivat!

Köster kokkus. Kuidas võis see olla? Ja hiljuti oli tema Miinat kiitnud ja tema palet silitanud: ehk oli see köstri aule teotuseks, et tema säärast inimest käega puudutas!? Ta küsis asja põhja.

Ja nüüd seletasid tüdrukud, mida nad teadsid, ja naerdes rääkis Anni: «Nad käinud ju Jaaniga viimasel laulupeopäeval saksa teatris,» ja turtsus ise.

«Millal?» küsis köster.

Nüüd seletasid Juuli ja Ella.

«Kus siis teie olite?» küsis köster Ella käest.

«Meie olime «Vanemuises».»

«Näitemängul?»

Ella läks punaseks. «Ei just mitte, meie olime aias ja jõime selterssi — mu pea valutab.»

«Kellega?» küsis köster tõsiselt.

Ella pidi ütlema, et kiriku alt kingsepaga, aga mõtles ümber ja ütles: «Juuliga vist.» Ja Juuli poole pöördudes lisas ta temalt küsides: «Sina vist ikka olid seal? Juuli, eks?»

Nüüd oli kord Juuli käes punastada. Juuli oli noore kärneriga Botaanika-aias olnud ja aega kasuga tarvitanud, sest kes kodu oleks neid kokku lasknud — vana käis kullisilmil kannul.

«Jah, me sõime šokolaadi!» vastas Juuli.

Köster ei pannud seda aga tähele, vaid ütles noomides: «Ja Miina jätsite teie selle Jaani kätte; see ei olnud ilus.»

«Kas meie teda sabast kinni peame hoidma? Ena pisukest titekest!» pilkas Juuli.

Seda lugu pidi tema kui väga kirikuteener järele pärima. Ta kutsus Miina kohe ette ja hakkas teda noomima.

Miina läks aga vihaseks. Käskis köstril enesel oma tüdrukute kui ka teiste lauljate järele vaadata ja kinnitas, et jäetagu teda rahule!

«Vana Mardi tütar,» arvas köster, «niisama jonnakas!»

Miina oli säärase ümberkäimise üle hirmus pahane. Kuidas käidi esiti teda palumas, ja nüüd — kuidas teotatakse!

Miina ei läinud enam laulma.

Lugu köstrimajas lagunes üle kihelkonna ja läks ka vana Kodara kõrvu, ja see võttis tütre käsile.

«Sinust räägitakse halba,» ütles isa kurjalt; «üttele, kas ma pean sind veel oma majas või mitte?»

Seda aega oli Miina juba ammu oodanud. Tal oli kõik valmis mõeldud. Kuhu pidi ta minema, kui ta isale seda kõike oleks rääkinud, mis oli sündinud.

Ja mis oli siis õieti sündinud? Miina ei võinud midagi ütelda. See pisuke südamehalbus, see sealiha haisu põlgamine küpsetamise ajal, see soolase ja hapu armastamine, need pisukesed uimased peavalud, need rahutud

tundmused — mida pidid need kõik ühele tervele, noorele, ilusale Miinale tähendama!?

Ja kes on tervisega igavese aja peale kontrahi teinud?

«Pea või ära pea!» vastas Miina külmalt.

Niisugune vastus pahandas isa, ja jalga vastu maad lüües küsis ta vihaselt:

«Ma küsin: kas sa oled veel mu tütar?»

«Olen.»

«Täiesti, nagu enne?» isa vaatas Miina otsa.

Nüüd pidi Miina isa kaela langema ja kõik ütlema, aga polnud ju veel midagi niisugust, mida tunnistada oleks sündinud.

«Jah,» vastas Miina kindlalt.

«Mis nad siis räägivad?»

«Lori!» ütles Miina ja lõi silmad maha.

«Aga tersiss, tõi tevka,»¹ pörutas isa rusikaga vastu lauda lüües, «jaa katsuu sestna umerett; Ungru voinas põll, Rõmski voinas põll, sestna sill; matrii, tevka, ubjuu!»² laskis Mart omas keeles, ja habemesse urises ta: «Tõi tersii tevku kak siniitsa ooka, a rapadjott kak sved pod Poltaavi.³ See Jaan tahab tappa! Stupai!»⁴ ütles ta vihaselt Miinale.

Ema oli kapsa-aias seda taplust kuulnud ja tuppa tulnud.

«Mis sa pragad siin, vanamees, sa lähed ikka jampsiks! Iga tühi jutt teeb su hulluks. Teised räägivad ju kadeduse pärast.»

Miina läks välja.

«Mine aja lambad lepikust koju!» käskis ema.

Miina läks. Kaks valget lammast ja kaks pisukest tallekest vaatasid Miinale vastu ja olid tunnistajaiks, kui ta nuttis. Oh, oleks see vanal ajal olnud! Siis, kui õnnis Tedretütar elas, oleks neist pisaratest kaks järve saanud, aga need ajad olid jäädavalt möödas. Ta ringutas käsi üle pea ning luksus, ja lambad vaatasid ja vaatasid ja tundsid, et sellel inimesel oli tõesti väga, väga halb.

Veel hullemaks läks aga lugu järgmisel pühal. Pealkirjaga «Lõbuvorstidele issanda kiituseks» seisis kiriku kadavikus kuulutus üleval, et kantri-isand Kopp (mitte

¹ Hoia end, tüdruk!

² Mina tahan ausasti surra; Ungari sõjas olin, Krimmi sõjas olin, elasin ausasti; vaata ette, tüdruk, tapan!

³ Sina hoia tüdrukut nagu silmatera, aga saab otsa nagu rootslane Poltaava all.

⁴ Mine!

Kopf) oma vabriku jälle lahti on võtnud ja nüüd noori «sugu»-vendi ja «sugu»-õdesid kihelkonnast üles otsib. Siis oli all suur lubadus, mis kõige selle eest lauljatele antavat. Seda kõike üles kirjutada lubab üksnes türgi keel. Miinat oli aga kõige enam teotatud.

Selle tagajärjeks oli kohtu uurimine — ja köstri koori lõpp.

«Kahju,» seletas kirikhärra köstrile, «et niisuguse tühja lori pärast teie koor lõpeb!»

«Kahju, kahju!» seletas köster. «Siin metsanurgas on inimesed väga harimatud. Iga pisukene kooskäik — ja kohe on inimeste seas halvad jutud. Eestlane ei taha oma rumalusest lahkuda.»

«Ja siis ei saa me enam seda ilusat «Petlem Efratat» kuulda?» küsis hingekarjane.

«Ehk saame veel,» vastas köster lootust andes.

14

Ja tõesti said nad veel kord «Petlem Efratat» kuulda.

Maakonnalinnas peeti sinodit, ühes sellega ka koosolekut, kus köstrite vanadusekassa asutamise üle aru peeti. Kirikhärra parun Stolben ja köstri-isand Kopf sõitsid ka sinna osa võtma.

Tee viis reisijad kirikutest, kõrtsidest, mõisadest ja talumajadest mööda, ja igas kohas olid oma kohalikud jutud.

Kahetseti oma kihelkonna kiriku väiksuse, kõrtsi suuruse, mõisavanemate hooletu ning kõlbmatu elu üle. Sõideti ka Saviaugult mööda.

«See on vist Saviaugu?» küsis vaimulik.

«Jah,» vastas köster.

«Kes siin nüüd peaks elama?» küsis kiriksand.

«Keegi kingsepp, ka üks vana soldat.»

«Aga mitte nii pöörane kui vana Mart,» naeris vaimulik.

«Pöörane?» küsis köster; ta ei saanud hästi aru, mida kirikhärra sellega tahtis tähendada.

«Kas teie siis kirikumõisas ei olnud, kui see... see oli vist viis aastat tagasi... Mitu aastat see on tagasi?» küsis Stolben.

«Ah soo,» naeris köster, «teie mõtlete vist seda korda, kui vana Kodar teid sõimamas käis? Seda on neli aastat. Sügisel saab neli aastat, see on, milte sügisel, vaid peale jõulu.»

Mõlemad vaikisid, sest lugu andis tõesti mõelda.

See oli peale jõulu, kui vana Mart kõstri juurde ilmus ja isanda järele päris.

«Meil ei ole isandat!» vastas emand vihaselt.

«Mis teil siis on?» küsis vana soldat kurjalt.

«Meil on härra,» vastas kõstri naine.

«Aru sai,» urises soldat vihaselt, «noh, kus see «härra» praegu peaks olema?»

«Härrad on kirikumõisas,» lausus emand peenelt.

«Soo-oh!» urises vana Mart ja läks kirikumõisa.

Seal nõudis ta kirikhärraga kokku saada.

«Aga kõstri-isand on õpetajahärra juures. Kas sa ei võiks oodata?» küsis kiriksanda emand kõstri-«isanda» ja õpetaja-«härra» sõna selgelt välja rääkides.

«Mul on nende mõlemaga tegemist,» vastas vana.

Vana Mart lasti sisse.

«Stravia selaaajem,»¹ astus vana ette.

«Noh, mis sa palud?» küsis kirikhärra Stolben, kes ikka nende sõnadega talupoegi vastu võttis.

«Ei ma palu seekord kedagi,» ütles vana ja ta hääل värises, «aga ma tuln küsima, kuhu teie minu tütre olete pannud.» Ta teine silm virvendas veest.

«Mina?» küsis vaimulik.

«Ega mina ei tea, kummale ta enam passis, vassi vissakaroodi.»²

«Kuidas — meie?» päris kõster.

Kirikhärra vaatas põlastades vana soldati otsa.

«Kes tellis mu tütre laulma, kes see oli?» kääksus vana.

«Mina,» vastas kõster.

«Siis andke mu Miina kätte!» hüüdis vana Mart vihaga.

«Ei, tema pole siin!» seletas vaimulik. «Kas teie tütar kadunud on?»

«Rapaala tevka!»³ nuttis vana. «Sain Tallinnast raamatu, et õde ootab teda väga, aga jutud käisid ümber, et põle teda seal ühtigi. Läksin siis linna, sealt sain oma paiuki kätte, läksin Tallinna vaatama. Tevki netu!»⁴ Tuln tagasi. Käisin Jaani pool, tema vanemad peavad kõrtsi või rahtlet.»... Vanamees sai vihaseks. «Serti,»⁵ vandus ta, «nüüd on kõik puhtad; keegi ei tea; mind aetakse

¹ Soovime tervist!

² Teie kõrgeausus.

³ Tüdruk on kadunud.

⁴ Tüdrukut ei ole!

⁵ Kuramused!

majast välja, mind, vana inimest, Nikolaajevski soldatt, vesdee põll, Ungri voinas põll, Rõmski voinas põll, u meene rest jest, serti, võtalkaali!»¹

Vanake istus kirjutusekambri pingile ja pani oma näo kahe käe vahele.

Kambris valitses surmavaikus.

«Ja mis meie sinna võime parata?» rääkis kirikhärra. «Teie patud löövad teid. Alandage ennast issanda käe alla ja andke see asi politseile teada.»

Vanameest nagu oleks keegi kuuma oraga pistnud.

«Teie Soodoma pealikud,» karjus vihane vanamees püsti tõustes, «mind peksavad minu patud, aga kes vedas mu tütre välja, või nüüd: minu patud...» Ta ei jõudnud enam edasi rääkida.

«Mõtolge, Mart, mis te räägite,» noomis vaimulik kurjaks saades, «see oli issanda kiituseks, ja et teie üleannetu tütar hukka on läinud, siis ei ole ometi laul selles süüdi.»

«Aga Jehoova ütleb: Ma ei kuule neid mitte,» kisendas vana Mart; «kus mu tütar on?»

«See vana on oma kurbusest hulluks läinud,» ütles kirikhärra kõstrile saksa keeles, «mure, mure!»

Ta läks osavõtlikult vanakese juurde, pani oma käe ta õlale ja ütles maheda häälega: «Minge koju ja puhake välja, teie olete ärritatud, ja räägime siis.»

«Ka teie!» nuttis vana... ja astus murtult välja.

Aga tagasi tulla ta oma jalaga enam ei saanud. Ta puhkas liiga kaua. Ta toodi küll veel nende härrade juurde, aga jalad eespool ja pea laastupadjal, käed rinna ristil.

Ema nuttis teistele: «Hakkas teine ikki seest karjuma, näitas ikki: siit, siit valutab! näe, näe — nüüd siit ülevalt, nüüd siit!» — ja ema näitas käega esiti kõhu, siis rinnale, siis kõri peale — «ja suri siis ära. Vana inimene, aeg oli juba käes minna. Ja Miinat pole ka kodus, on Tallinnas!»...

See lugu andis mõtelda, sest tükk maad oli juba sõidetud, kui kirikhärra ohkas ning küsis:

«Ja kus Miina praegu peaks olema?»

«Rahvas räägib nõnda,» vastas köster, «Tallinna minek olnud puhas pettus. Ta pole Tallinnas olnud. Aga tagasi pole ta ka enam tulnud. Läänud Jaani juurde. See hoidnud teda mitu aega varjul. Pärast elanud nad kahekesi

¹ Nikolai-aegne soldat, igal pool olen olnud, Ungari sõjas olin, Krimmi sõjas olin, mul on rist. Kuramused, ajasid väljal

linnas, ja nüüd pidavat Jaan mööda laatasid käima palaganides lõõtspilli tõmbamas, ja Miina lüüa trummi kõrvale! . . .»

«Vui, mis hirmus, ja missugune neiul!»

«Ja missugune hääl!» rääkis köster.

«Kahju, kahju!» ohkas kiriksand.

Juba jõuti uutele kohtadele ja uued jutud asusid asemele.

Enne õhtut saadi linna ligidale, kus nad Annuse Joosepist mööda sõitsid, kes alandlikult teretas.

«Tere, mu armas Joosep!» teretas õpetaja ja tõld veeres pikkamisi edasi: hobused olid väsinud ja kiviteel halb sõita.

Juba eemalt hakkavad linna majad peale. Kõige enne on paar kõrtsi, mida rahvasuus imelikult «Petlemaks» ja «Jeruusalemaks» kutsutakse. Miks neid nõnda kutsutakse, ei tea. Võib-olla kallite kohtade suuremaks meeldetuletuseks, võib-olla ka suure armastuse pärast nende vastu. Nõnda teevad mõisa ja kirikumõisa saksad vist ka suurest armastusest talurahva vastu, kui nad oma veistele ja hobustele talurahvale armsaks saanud nimed Leena, Madis või Jüri panevad? Miks ei või siis talupoeg mõnd kõrtsi, kust talle nii palju tarkust välja on voolanud, mida saksad ise kõige paremini teavad, mõne püha koha nimega kutsuda!?

Parajasti oli sakste tõld «Petlema» kohta jõudnud, kui kõrtsi uks lahti kisti ja sealt üks inimene, naisterahvas, välja visati, kes hästi jalul ei seisnud, vaid istuli kukkus. Seljas olid tal kenad riided ja jakil suur suuauk, mis läbi alasti ihu kaugele välja paistis. Parema käsivarre ümbert oli tal käis ära, nii et kena, tubli, ümmargune alasti käsivars õhtuse päikese käes nagu pildil hiilgas. Väljavisatu istus rahulikult, nagu ootaks ta midagi, nagu mõtleks ta. Seal läks uks jälle lahti ja enne lükati üks, siis teine madrus kõrtsist välja. Teine neist hoidis naisterahva jakikäist nagu võidulippu käes.

«Või veel kiskuma, häbemata sead!» vandus väljaviskaja. Madrused pöördusid ümber ja tormasid ukse kallale. Sel pilgul jõudis sõitjate vanker just istuja kohale. See lõi silmad sõitjate peale, tõstis siis oma ilusa lihava käe, mis nagu marmorist oli välja raiutud, kõrgele taeva poole ja laulis joobnud häälega: «Ja sina, Petlem Efrata, Juudamaal . . .»

Köster kokkus.

Madrused jätsid ukse lõhkumise, vahtisid lauljat ja naersid täiest lõuast, kuna teine jakikäisega takti lõi.

«Hirmsad inimesed, kes naisterahva nii kaugele loomaks on võinud teha,» kaebas kirikhärra ja pööras silmad laudplangu poole, mis kõrtsimehe kapsa-aeda piiras, ja et rutemini sealt eemale jõuda, vilistas väsinud hobused sõidule.

Nagu kogemata tõusis ta silmade ette pilt endisest elust, kus ta üliõpilasena kord kolme sõbra seltsis «Hotell Pihkvas» lihavõtte pühade ööl... Ta mõte jäi seisma. Ta ohkas.

Köster nägi kirikhärra patupõlgust, ja teise südamlikku ohkamist kuuldes võttis ninarätiku ning pead pahemale poole pöörates nuuskas nina ja pühkis silmi, ja tegi seda üsna kaua, sest nõnda võis kõrtsi ukse ees istuvat tüdrukut hästi näha.

«Jah, nii elab see lihalik maailm,» ohkas köster kuuldavalt ja pani rätiku taskusse.

Mõne minuti pärast pöördus ka kutsar pukil ümber ning vaatas riivalt tagumisi rattaid, kas need ikka terved on, kuid ka temale oli joobnud, paksu käega tüdruk kõrtsi ukse ees vaatamisväärilisem kui rattad.

Selle ajaga oli ka Joosep «Petlema» kohta jõudnud. Taluvanker põrises ikka enam. Istujale kuuldus põrin iseäralikuna ja ta vaatas sõitjat. Ta suured sõstrakarva silmad uurisid midagi, ja äkitselt nagu midagi meelde tuletades jättis ta laulu pooleli, tõstis ka teise käe üles ja hüüdis siis täis kurblikku valu, nagu oleks ta röövlite käes: «Joosep!»

Joosep tahtis vist hobusele piitsa anda ja preestri ja leviidi moodi ka mööda sõita, aga seal tuli talle midagi meelde. Ta peatas hobuse.

«Ei tea, mis Joosep seal selle joobnud tüdrukuga hakkab tegema?» küsis kutsar naerdes üle õla.

Tõllas istujad vaatasid tagasi. Selgesti paistis istuv naisterahvas, kes täie näo maantee poole oli pööranud, neile silmi. Ilusad, käharaks tehtud lokid katsid tema pisut porsunud otsaesist, mille alt sõstrakarva silmad täis abipalumist Joosepi otsa vaatasid. Joosep oli oma käe tema piha ümber pannud ja avitas teda üles; naisterahvas oli aga parema käega Joosepi õlast kramplikult kinni haaranud ja vaatas armu paludes ning abi oodates ülespoole nagu Peetrus, kui teda merelainetest, kuhu ta rinnuni oli vajunud, välja tõmmati.

«Vaadake ikka!» naeris kutsar.

«See on ju Miina?» küsis kirikhärra ehmunult. «Mis hirmus! Mis kole!» Tõsine valu, südamevalu paistis tema silmist...

Ja ühekorraga, nagu ühest suust vastasid kutsar ja köster:

«Miina!!»

1899

TULGE APPI!

Tükike misjonitööst Indiamaal

«Aga mis sa näed pindu oma venna silmas, agu palki omas silmas ei pane sa tähele? Sa silmakirjatseja! Tõmba esiti palk omast silmast välja, siis seletad sa pindu välja tõmmata oma venna silmast.»

Uus Testament.

1

Vaikne laupäeva-õhtu oli ka Oheliku peres kätte jõudnud. Nädalased tööd olid lõpetatud, rahvas saunas käinud, ja nüüd istusid kõik söögilaua ääres ja sõid tuttavat eesti laupäevaõhtust toitu — tanguputru hapupiimaga. Harilikult seisis pudrus ikka võisilm, aga kes talvel niisugust kallist asja võis saada või lubada? Lehmad juba mardipäevast peale kinni ja võitagavara oli kallite jõulu-, nääri- ja kolmekuninga-pühadega õige kasinaks jäänud. Pere naine Anu oli juba enne kolmekuningapäeva öelnud: «Oh sa issakene, küll aga need pühad ka toidutagavara peale mõjuvad, näpud puutuvad igal pool põhja!» Ja kolmekuningaks küpsetas Anu sealiha ning tõi õige pisukese alustassiga, mille äärele sinisekirjalised kassid olid maalitud, pisut võipuru lauale, niisugust puru, nagu see ikka püti põhjas soolvees harilikult ujub, ja lisis juurde: «Külm tõmmanud või üsna terasse!», nagu oleks külmal süüd olnud, et Anu oli ihnus.

Täna oli Anul selle poolest üsna õigus pudrusse rasvasilma panna, sest ei tea, kust kõik see hea välja pidi tõmmatama? Pere oli Anu ihnusega harjunud ja käis oma lusikatega hoolsasti rasvasilmal külas, nii et perenaine pidi ütleva: «Kastke aga peale, ma kalkan veel juurde — jätsin ahjurinnale panniserva veel natuke järele!»

Ja pere kastis, kastis hoolega, et sellestki ilma ei jääks.

«Oh sa heldeke,» aitas perenaist valla korralkäija sant Vokikeps kõrvalt, kes oma nädalat praegu Ohelikul mööda saatis ja kes oma nime sellest oli saanud, et ta oma paremat jalga iga sammu juures õige kõrgele üles tõstis, nõnda et põlv suure ringi tegi nagu vokikeps ketramise ajal. «Oh sa kallikene, kulla perenaisukene, missugune helde inimene! Ei tea, kes teistes peredes silma pudrusse paneb! Lase paljalt! Vaata ikka, et pudrugi saad! Kastmeks antakse vee sees vedelaks löödud hapukoort; katsu siis, kuidas kõhu täis saad! Eks inimesed ole meie ajal ju ihnsad!»

«Süüa saab ikka nüüdsel ajal igal pool,» vastas sulane Anton, täie kasvuga, julge näoga noormees, kellele ei olnud meeltmööda, et sant perenaist meelitas.

«Oi, oi, noor inimene,» seletas sant, «sa pole veel ilma näinud! Küll on aga vigurimehi maailmas! Antakse taar ja leib lauale — ja ole rahul!»

«Eks sina ole rahul,» vastas Anton kurjalt, «eks katsugu mulle taari ja leiba anda! Ega ma kellegi vang või sant ole! Mina teen oma töö; ei tea, kui ma ka taaritaolise töö teeksin, kas peremees oleks rahul?»

«Oi, noormees, ää patujuttu aja!» seletas Vokikeps. «Oleks ikki surmani taar ja leib käe, siis põleks viga midagi. Aga ei tea, mis elus veel ette tuleb.»

«Elus võib palju ette tulla,» vastas Anton, «eks siis söö taari ja leiba; aga kui ma töömees olen, siis nõuan ka töömehe kõva toitu!»

«Jah, eks nüüdsel ajal ole need noored inimesed uhked,» aitas peremehe poolõde Mari kõrvalt, «nüüd on nad justkui saksad. Põle üks asi hea ega teine hea! Seal on söögil viga, seal on joogil häda! Ei tea, kes vanasti seda kuulis. Vanasti...»

Ta pidi edasi rääkima, aga peremees, vana Oheliku Madis, lõi oma laia paljaks aetud näo üles ja vaatas hallide silmadega kurjalt vaidlejate otsa ning ütles: «Söögilauas ei aeta lori.»

Ta näole tulid suured kortsud, mis selgesti tunnistasid, et talle see jutt meele järgi ei olnud. Ja pikalt, ilma eksimata täitis ta kõhtu edasi: võttis suure puulusikataie putru, pistis suhu, triikis kuhja maha ja ülejäänud poole lusikatait, mis suus pealt ümmarguseks oli tehtud, kastis ta rasvasilma, kust see siis uuesti suhu läks, kuna sellele pärast seda lusikatais piima nagu kaaneks peale pandi. Tõsiselt ja ilma ärritusega tegi ta seda tööd nagu mõnd püha toimetust.

Peremehe sõnad vaigistasid vaidlema läinud sulast ja santi natukeseks ajaks.

Sulane Anton ei tahtnud peremehe poolõe Mari sõna «uhked» seletamata jätta.

«Uhked ei ole nad kedagi, need noored inimesed,» ütles ta pisukese puhkuse järel, «aga igaüks tahab, mis õigus ja kohus. Vanasti oli sedasi, et inimesed ei tundnud oma õigusi; siis kooris saks talupoega ja talupoeg oma teenijat; kel rusikas, sel oli võimus, ja rumala päralt oli ikka nahaparkimine. Nüüd on igaüks enda peremees. Mina teen töö ausasti ja nõuan, et mind selle eest ka ausasti söödetaks ja mulle palka makstaks. Ei tehta seda, siis lähen ära ja otsin teise koha, kus mul parem on.»

«Ja näete nälga!» sähvas peremees pahaselt, kellele see sulase hooplemine liiale läks.

Teised lauas olijad hakkasid pisut naerma.

Antoni näo üle käis ärritusejume ja poolkogeldes, nagu ei teaks, mida ütelda, vastas ta:

«Mitte sugugi!»

«Seal on meie saunas Kiisa Toomas,» leidis perenaine vastuseks. «Seal ta on: lapsed näljas, ise nagu hurdakoer keskelt peenikene; tuleb koju, siis tapab naist ja lapsi, kes ei tea, mis näljaga teeksid.»

«Toomas on loru,» vastas Anton; et ometi midagi vastata.

«Ja sina oled tark!» ässitas Mari.

«Mina ei ole ennast targaks pidanud,» õiendas Anton, «aga sedasi ma ka ei teeks nagu Toomas. Sedasi peab vägisi nälga nägema. Selle palgaga, nagu siin üks kõrvaline inimene saab, on võimata elada. Seal peab midagi muud tegema, ametmees olema või mujalt teenistust otsima. Kui siin maa mind toita ei jõua, siis lähen sinna, kust leiba saan.»

«See on Logardiriiki,» seletas peremees, «kus valmis leivad puu otsas kasvavad ja kus piimajõed jooksevad; aga see on halb, et enne peab sööma pudrumäest läbi, mis seitse versta paks on ja seda riiki piirab. Aga mina ütlen sulle ühe tõsise sõna ja seda pea sa, noormees, meeles: nüüdsel ajal ei saa noored inimesed sellepärast elada, et nad vana jumala on ära unustanud. Meie elasime jumala sõnas ja kasvasime selle najal, aga teil on kõiksugu ilmalikud mõtted, need on kurjast, ja kurjal ei ole õnnistust. Meie teenisime ausasti oma peremehi ega nurisenud, sest meie teadsime: teenida ja sõna kuulda on jumala püha seadus.»

Peremees jäi vait ja ootas oma sõnade mõju. Ta oli iseenesega väga rahul, et ta nõnda julgesti jumalariigi seaduste eest välja astus.

Antonil käisid peremehe sõnad terava noapistena südamest läbi: terve tema loomus tundis, et siin keegi vägevam, kavalam võim teda õiguse nimel oma võrku seob; ta tundis enese kärbsse olevat, kes on ämbliku võrku mässitud; tundis, kuidas ämblik võrgunööre koomale tõmbas ja siis mitme silmaga ning teravate, luiste lõugadega talle ligineb, et kallale tungida, saaki omandada, mis õiguse nimel tema osa oli, sest kärbes oli ju ise omal vabal tahtel võrku langenud. Antoni süda aimas, et siin midagi peab vastama, midagi sellele vagale ämblikule ütleva, ja kui mitte muud, siis ehk «urjah!» kisendama.

Ta pani lusika plaksatades lauale ja ütles:

«Kuule, peremees, oma jumalasõna-tagavara jäta iseenese ja oma laste jaoks. Ma olen ka koolis käinud ja leiris olin kirikhärrale esimene poiss, aga seda ei ole ma veel jumalasõnast kuulnud, et sulane peab saja rubla eest peremehele üle viieteistkümne tunni päevas tööd tegema, et peremees pisukesele Juulile, kui see mehele läheb, 1000 rubla kaasavaraks võiks anda, Jukule ükskord uue koha osta, mis oma 3 kuni 4 tuhat maksma tuleb, ja vanale Anule ka veel mõne hea kopika lesepäevade jaoks järele jätta. Jaa, jaa — see tuleb vist kõik suurest jumalarmastusest! Aga katsu ise omast väest ka seda teha, ja siis ütle, mis sulase-elu maksab. Kui kõik see, et sulane sinu põllu sandileiva eest peab ära harima, peaks kusagil jumalasõnas üleval olema, siis on ta küll Oheliku Madise tarvis üksinda kirjutatud!»

Anton tõusis üles, tõmbas mütsi varnast ja läks ukse poole.

«Meil on täna misjonilugemine,» sõnas Madis vaikselt, nagu ei oleks midagi sündinud. «Kas sa ei taha jumalasõna kuulda?»

Anton läks vilistades välja. Õues kukkus ta suure häälega külapoiste laulu laulma:

Küll olen kosjas käind
ja mõnda nalja näind,
ei siiski naist ei saa,
mis võiks ma kosida:
Mai liiga paks ja tige
ja Anu must kui pigi-i-i...

ja nõnda kadus Anton.

Peremees oli natuke ennatu, kui ta nägi, et Anton tema häid sõnu nõnda tühjaks pidas ja säärast lorilaulu laulma hakkas.

Ta laia näo üle käis kerge häbipuna, siis lõi ta näo jälle tõsiseks, pani käed risti ja ütles kõikide kuuldes: «Aituma suurele jumalale, kõht jälle sedakorda täis!», ohkas südamest ja rääkis nagu iseenesele: «Hukka läheb, hukka läheb see noormees: vanainimese õpetus on tühipaljas; aga — küll ilm õpetab!» — ja ohkas.

Teised lauas olijad ruttasid ka peremehe järel «aituma» ütleva ja laua äärest ära minema. Naised hakkasid toitu kööki kandma, mis ukse läbi toast oli eraldatud, ja seal nõusid pesema. Kes laua äärde veel istuma jäid, olid vallasant Vokikeps ja lapsed, kaks vanemat: Jukut-Juulit, kes koolis käisid, ja Hans, kellele õde-venda lugemisraamatust pilte hakkasid näitama, mida ta juba ammu neilt peale oli ajanud.

«Aga kas need nooremad kuulevad!» kinnitas Vokikeps, «kas nad kuulevad! Kes vanasti seda nägi?»

«Anton on muidu hea poiss!» rääkis perenaine Anu köögist valju häälega, et teised toas seda lahtise ukse läbi ka hästi kuuleksid. «Anton on päris hea poiss, aga ta tahab igal pool tark olla... Küllap sihukene elus tirelit saab lüüa! Eks seal ole meie sauna Toomas, va Kiisk! Oi, mis-sugune tore mees ta noorelt oli: uur kaelas, manisk ees, pikkade säärtega saapad jalas, et võta kas müts maha! Aga nüüd — takka tirpis, kõssis ja küürus, ja tuleb koju, siis peksab naist mis hirmus!»

«Neil peab ju päris nälg käes olema,» aitas peretüdruk Liisu kõrvalt. «Mineval nädalal sain Kiisa Juulaga kokku; ütles enese üsna hädas olevat: leib pidada otsas olema ja enne ei pea saama uut osta kui homme, see on püha-päeval või esmaspäeval...»

«Mis jutt see on!» hüüdis perenaine Anu imeks pannes. «Alles said ikka meie käest külimitu jahu — ja juba otsas?»

«Juula ütles, et peab otsas olema,» seletas tüdruk häbelikult. «Ta ise oli nõnda äralõppenud näoga ja ütles, et häda peab üsna käes olema: lehm olla ammugi kinni, lapsed tahavad süüa saada, anda midagi ei ole, päris nälg varaks!»

«Issand jumal, püha ristike!» ohkas Anu. «Eks tapa viimaks lapsed ära ja iseene ka! Ei või nüüd nii palju, et

meile tulla ja rääkida, et lapsed süüa tahavad! Ei tea, kes niisugusel korral teise ilma jätaks! Võiks piimagi saada — meil sai Kirjak juba enne jõulu lüpsma ja Mustik hakkab ka varsti. Aga ega ei või küsima tulla!»

«Sihukesed ju uhked,» aitas Mari kõrvalt pada puhastades ja kõrnest lusikaotsaga suhu pistes, «sihukesel on ju häbi paluma tulla!»

«Ja-jaa,» aitas sant toast, «sihukestel on häbi paluda!»

«Kipute ikka mehele,» õiendas peremees Madis toast ja vaatas tüdruku Liisu poole. «Ikka peremeest raske teenida, aga kas nälga on kergem näha?»

Liisu ohkas. Talle tuli meelde, kuidas ta käed mineval sügisel linakitkumise ajal lõhki olid ning verd jooksid, ja seda kõik 18-rublase rahapalga eest aastas, kõhutäie söögi ja mõne hilbukese eest, mis ta palgaks sai. Ta võrdles sauna Kiisa Juulat enesega ja mõtles: «Aga ometi on tal neli last, mis rohkem väärt kui kõik minu palk kokku!»

«Mis ta nüüd parem on,» arvas Liisu, «ega see teenija elu siis just kuldne ka pole!»

«Kuldne ka pole?» poolis perenaine; «aga ega peksa ikka ei saa ja nälga ka ei näe!»

«Noh, ega igauks Toomas ka pole!» vastas tüdruk vabandades.

«Eks Toomas ole ikka hull küll,» aitas Anu sekka. «Ta saab vihaseks ja hakkab siis naist või last peksma, kas või lööb maha!»

«Ja ma olen talle seda mitu korda ütelnud,» tähendas Madis toast, «et ta säärast rumalat tegu ei tohi teha, aga ei aita! Ma pean ta kevadel siit ikka minema saatma.»

«Aga kust sa asemiku saad?» seletas Anu. «Nüüdsel ajal on kõrvalisi raske saada.»

«Raske saada?» naeris Madis. «Tooma-sarnaseid on igalt poolt saada ja Ohelikul on hea saunakoht. Selle koha peal võiks inimene rikkaks minna, aga kes paneb neile kõrvalistele inimestele aru pähe! Praegu mina? Mina ei tea, mis ajanappuse pärast teha, aga nemad? Nemad magavad, aega on neil küll, vedelevad nagu vorstid! Ja kes on sealjuures süüdlane — mina või? —, et Toomas vaene on? Tee tööd,» rääkis ta nagu iseenesele õpetuseks, «küll siis näed, et ka jumala õnnistus tulemata ei jää.»

«Jah, eks tema õnnistab ikki, kes tööd teeb,» poolis Voki-keps, nagu hääl metsast.

«Mina olen alati ütelnud ja ütlen veel,» õiendas perenaine köögist talitust lõpetades, «kes vaene, see on ka laisk. Ei tea, kui inimene oma käsi-jalgu liigutab, ju ta

ikka edasi saab. Aga kuidas võivad praeguse aja noored teenijad ja kõrvalised sedasi elades haljale oksalé saada? Saavad suured palgad, aga paljuks neil järele jääb? Mitte midagi! Vaata ikka: aasta lõpul juba palk ette võetud!»

Tüdruk Liisu pidi vaikima, siis ütles ta aga:

«Jah, kui teenijad teisest mullatükist oleksid loodud kui pererahvas, siis ehk saaks ka läbi. Aga peretütar ostab omale siidrätiku — teenija ka; peretütar käib värvilise jaki-kurgualusega — teenija ka; ja vaata — sedasi läheb kõik see raha, mis saadud! Paljuks teda siis saab?»

«Kes käsib nõnda uhke olla!» ässitas Mari.

Liisule oli säärane tõmbamine niisama vastumeelt nagu enne Antonile Madise fargeldamine, aga ilma et ta suurt seletama oleks hakanud, ütles ta:

«Ei tea, mis pärdik see teenijagi on, et ta ennast teistmoodi peab riidesse panema kui peretütar?»

«Kust nemad peretütarde vastu saavad!» hüüdis Vokikeps toast.

Naised lõpetasid töö ja asusid kambrisse, kus nad olid söönud, sest peremees tahtis misjonitööst lugeda. Ta oli kolmekuningapäeval kiriku juures käinud ja köstri käest lehe saanud, mis aga sel päeval lugemata jäi, sest pühapäeva õhtul pidi varemalt magama mindama, et järgmisel tööpäeval õigel ajal jalul olla. Sellepärast jättis peremees oma lehe ühes «Misjonilehega» ikka teise laupäeva jaoks, millal õhtul rohkem aega oli. Lugemisaeg pidi ju teenijate käest tulema, et nende hinge kallal kosutavat tööd teha!

Köster oli juba lehte kätte andes Oheliku Madisele ütelnud: «Lugege see tähelepanemisega läbi, seal on üks väga südant ülendav ja ajakohane kirjatunnistus sees, ja tulge siis tuleval pühapäeval kirikusse, et oma andi ka issanda viinamäel ohverdada.»

Oheliku Madis oli küll lugemise poolt, aga ohverdamisega ei olnud ta just mitte nõus. Tema meelest oli see ikka natuke palju, mis nõuti. Kuid ta andis siiski, sest vastutõrkumise arvas ta saadana tööks, kes tema südame kõvaks tegi nagu vaaraol, kui see iisraeli rahva Egiptusest välja pidi laskma. Ta andis ning ohkas, aga mispärast ta ohkas, kas südamekalkuse või raha pärast, seda ta ei teadnud.

Ja homme päev oli üks neist, kus jälle misjoni jaoks raha korjati. Õiguse järgi pidi selleks küll kolmekuningapäev olema, aga koguduses oli moeks saanud, et kolmekuningapäeval pidas jutlust köster, kuna kirikhärra siis abikogudusele jumalasõna käis kuulutama. Nõnda võidi

alles järgmisel pühal misjonipüha pidada. Et ennast õieti ette valmistada, selleks tahtis Oheliku Madis «lehest» lugeda.

3

Lehes oli sel korral misjonitööst Indiamaal jutt. Keegi ilma nimeta asjatundja ehk oma nime häbenev ühetähetark rääkis elaval keelel Indiamaa suurest vaimuhädast.

«Noh, lapsed,» ütles Oheliku peremees, kui naised köögist kambrisse olid tulnud ja seal aset võtnud, et misjonitööst kuulda, «noh, lapsed, pange nüüd raamat käest, seda võite homme jälle vaadata, ja kuulake, mis jumalasõna räägib!»

Pisuke Hans tõmbas näo natuke vingus; aga kui õde Juuli talle paar lahketa sõna oli öelnud, jäi ta esiti tõlbilt laua äärde seisma, jooksis siis ema juurde, pistis pea tema sülle ja jäi sinna sedaviisi vagusi seisma, kuni ta natukese aja pärast jälle teiste juurde läks.

Jukut-Juulit jäid laua äärde lambi juurde, kuhu ka isa asus. Ka Vokikeps arvas paremaks laua äärde valgesse nihkuda, nagu ta ise ütles: «Ma tikun ka valgema poole. Kuuleb paremini!»

«Isa, poja ja pühavaimu nimel!» algas Madis.

Misjonilehe lugemisi hakkas ta ikka nõnda peale, nagu ta seda vaimulikkude käest oli kuulnud, kui need oma toimetusi algasid. Seesugust hakatust pidas ta ilusaks ning kõlvuliseks. Ilusaks sellepärast, et nii kõik tema poolt nähtud targemad mehed algasid; kõlvuliseks, et selle läbi teistele head eeskuju anda ja et kõik töö issanda nimel sünniks. Võlgnes ta ju oma issandale ka palju tänu. Talusulasena oli ta elu alanud; paarisaja rublaga Oheliku talu ostnud ja selle ka paari aasta jooksul peaaegu välja maksnud, sest issand laskis sel ajal linad just Madise kasuks, nagu ta seda kindlasti uskus, kõrges hinnas seista. Seda tundis Madis väga hästi, sest omast väest ei oleks ta iialgi nii kaugele võinud saada. Nüüd katsus ta küll ka kokkuhoidlik olla, aga pooltki seda raha ei jäänud järele mis enne. Selle vea põhjuseks pidas ta noorte inimeste ulaelu, kelle peale taevast pahane ja nende kõrval ka Madist nuhtleb.

«Tänane lugemine on meil siis,» rääkis Madis edasi, «misjonitööst Indiamaal.» Ja ta luges: «Armas, kallid lugejad! Täna tahan ma sind, kui sa seda lubad, vaimu ühele kaugele maale viia, mida nimetatakse India- (Madis

luges «Indiia») maaks. Jumal on seda maad väga õnnistanud: seal kasvavad kõige paremad viljad; kõige kallimad kivid, nagu timmandid, smaragdid (Madis luges ja veeris «ismaraagid»), toopasikivid ja muud sellesarnatseid võime sealt mulla seest leida, ka kuld ja hõbe (Madis luges «hõbe») on seal igapäevane asi saada, aga mis seal mitte leida on, see on meie õnnistegijat. Ja sellepärast peavad nad hukka minema. Selle rahva teod on hirmsad, mis nad teevad. Neil on seal valeprohvetid olnud, kes ennast oma liha-alpuses kõrgemaks on seadnud kui õnnistegija. Nad õpetavad rahvale küll ka jumalast, aga oh hirmsat asja: nad ütlevad, et inimene võib omaenese tegude läbi õndsaks saada! Ja sellepärast katsuvad nad kõike moodi oma liha piinata. Nad käivad nende meelest pühade kohtade peal rändamas; üks mees on suurt kivikotti seljas kandnud, et selle läbi oma hinge päästa! Aga see kõik on hirmus pettus!

Õndsad oleme meie, et meile kallis evangeeliumi valgus on paistnud! Aga sa vaene India rahvas!

Nad on nii pimedad, et emad oma lapsi jökke viskavad, et jumalat heaks teha. Iseäranis vilets on seal aga naiste käekäik. Mees on seal naiste jumal. Mehe nimi on seal nõnda püha, et naisterahvas teda mitte suhugi tohib võtta; seda nime peab ta sedamoodi austama nagu meie jumala nime või Juuda mehed Jehoovat. Mehel on aga täis jõud naiste üle antud. Naine peab oma meest orjama; mees ütleb, et naisel on ühtegi aru peas. Naine peab seal kõik mehe töö ära tegema ja siis selle söögiga ennast rahuldama, mis mees oma laualt temale võtab järele jätta. Meeste au on seal nõnda suur, et poeg võib vahel emale oma rusikaga kõrva pihta anda, teda söimata ja rumalad sõnad temale ütelda, aga ema ei tohi oma last mitte noomida, veel vähem peksta. Mõttele, armas, missugune hirmus rahvas, kes oma lapsele nii suurt voli võtab anda! — Rikastel aga on luba terve kari naisi pidada. Juba nelja-aastaselt paneb isa seal oma tütre mehele. Aga mis on seal siis naiste elu rikka juures. Üks hirmus asi järjest! Naised peavad seal ühes majas elama, kus jäle õhk ja lämmatanud luhvt aset võtab. See tuba on nende vangikamber. Ja kambril on üks väikest viisi tehtud aken seina sees, ja häda sellele võõrale meesterahvale, kes julgeb oma pead sealt sisse pistma vaatamiseks nende vangide peale! Isegi tohter tohib mitte haiguste korral haiget naist vaadata! Jah, hirmus, väga hirmus asi on seal! Mõttele, armas vend issanda sees, kui sina seal oleksid ja oma armast Liisat

või Leenat või Juulat niisuguses põrguonnis vaataksid, mis võtaks su süda sees teha? Kas ta ei hakkaks viha pärast tuksuma, kui üks haamer võtab taguda sepa peos alasi pihta, ja sa läheks ja tooks oma tütart, oma Liisat või Leenat või Juulat ja annaks neile suud ja nutaks pisaraid, mis silma seest tahavad välja tikkuda! Oh armas eesti ema; oh armas eesti tütar, oh, neitsi, oh lesk! Ja sina oled vaba! sa oled inimene! Kes on sulle seda teinud? Ma hüüan: kuulge, kel kõrvad on kuulda, see kuulgu: Seda on meie kallis ristiusk teinud oma valge lillega Saaronist! Sellepärast, armsad eesti õed ja vennad, tänaagem teda!

Aga mis aitab meie tänu üksi, kui sa käega ei võta tahta adra külge kinni hakkama? Mis aitab meie ohkamine? Tööle, vennad! Vaadake, mis võtavad teised teha? Saksa maal on isegi vagad naised juba teele läinud neile vaestele armuõpetust viima, neid saadana käest päästma. Kas sina halvem tahad olla?! Ei, kogunisti mitte! Eesti ema meel on ikka üpris helde olnud, eesti isa käsi tugev abi andma!

Kui meie igaüks poolegi kopikat anname, siis saab sellest niisugune suur summa, et meie rohkesti töölisi issanda viinamäele võime läkitada. Tööle kõik! Ärge ütelge: las teised teevad!! Aga kui taevakuningas võtab viimselpäeval ütelda: Ei, laske teised taevasse, eestlased ei saa! Mis siis on?

Ärge kuulge nende raipekullide kraaksumist, mis meie näppude ohvrid issanda altari pealt oma häbemata nokaga, mis terasest on ja mis üpris kõver on, tahavad ära röövida ja Juuda moodi võtavad ütelda: «Mistarvis on see raharaiskamine, seda võiks vaestele anda!» Ma ütlen: need on Juudad, nad kukuvad maha ja lähevad oma uhkusest lõhki, ei — nad on teps maha kukkunud ja lõhki läinud ja neil on hais juures, mis vistist üpris hirmus on.

Küll issand võtab neid lüüa!

Oi, issand on väga vihane! Ta võtab nendega kõvasti sõitleda. Meie peame uskuma niisuguse mehe kohta: et püha käsk sellesarnast keelab, on temal üsna ununud.

Kes Jehoova poolt on, need võtku oma raha ja mingu, viigu ja ärgu vaadaku tagasi, et parem käsi ei teaks, mis pahem teeb!

Lööge tagasi, Juuda mehed, need raisakullid oma terasnokkadega meie ohvri kallalt, et neil sulgede puru taga on!

Ja kui pühapäeval su õpetaja sulle ütleb: lõikust on palju ja lõikajaid vähe, siis tea, mis sul teha on, ja ära pane oma süda kinni! Häda on suur: tulge appi! Aamen!»

Selsamal ajal, kui Oheliku Madis «Indiast» luges, valgustas pisuke plekklambike saunatoakest, kus Kiisa Tooma perekond asus. See maja oli vanasti tõesti saun, nüüd ei olnud seal peale sauna-Tooma pere keegi end pesnud. Et maja oli vanasti ilma kivi-alusmüürita tehtud, siis olid alumised palgid sootuks kõdunenud ja üksteise sisse vajunud, mislābi maja märksa madalamale oli langenud, nõnda et üsna küberakil sisse pidi minema.

Väljastpoolt oli saunakesel väga õnnetu, kaebav-vilets nägu. Nagu mõni vana inimene, keda jooksjatõbi kurnab, kelle liikmed kokku kistud, selg kүүrus ja jalad kõverad, nõnda seisis ta. Katuseks olid ärakatkenud, tolgendama läinud mitme-ealised õled, nõnda et see mõnest kohast hall, valge ja must paistis. Harja rõhused kivid, lauātükid ja puurõndid, et tuul sealt viimast õlenatukest ära ei puhuks. Siit ja sealt vahtisid roovilatid välja, nagu otsalõppenud hobuse küljekõndid.

Seda viletsam oli saun aga seestpoolt.

Neli seina, nurgas suur lava moodi ahi — kõik läikivad mustad nagu viksitud saapad. Seina ääres pisuke laud, ühes nurgas vana kapp ilma lukuta, rāsakil uksega, siin ja seal tolgendavad riidehilbud seina löödud naelte ja puuvarnade otsas — see oli kõik maja ilu ning vara. Aknal, mis kõigest vaevalt paari ruutjala suurune oli, valgustas tuba suitsev pisuke plekklambike ja hämardas teda kollakashalli uimastava uduga, andes majale veel kurvemat jumet ning ummistades tema kinnist õhku lamibiõli vänge lõhnaga.

Niisuguse lämimatava õhuga majas elas juba mitu aega Toomas Kiisk naise Juula ja nelja lapsega — Sassa, Toodi, Robi ja Leeniga, kellest kõige vanem kaheteistkümne, kõige noorem vaevalt kahe aastane oli. Toomas asus Ohelikul juba üle aasta, maksis peremehele renti, tegi päevi ja käis talvel vahel, kui aega sai, väljas tööl.

Toomas, kõva töömees, pүүdis peret kõigest jõust toita. Üks viga oli Toomal: ta jõi vahel ja siis oli ta äkiline ning riiakas.

Naist Juulat tunti aga hädise inimesena, kes käis kүүrus ja pikkamisi; ta oli enese viimase lapse ajal ära rikkunud. Sealt siis tuli, et Juula pere toitmises enam palju kaasa ei võinud aidata, olgu et laste järele vaatas ja süüa valmistas.

Kuid laste järele vaatamisega ja söögi valmistamisega

oli Juulal kõige suurem õnnetus. Nii vastik kui see asi oli, oli see ometi tõsi.

Juula oli laste vastu pehme ning järeleandlik. Ja ilma et ta ise seda arugi oleks saanud, olid need temast üle kasvanud.

«Oh jumal, jumalukene, on see meestesugu ka riikas rahvas!» kaebas Juula alati, kui ta vahel poegadest jagu ei saanud.

Kui aga lapsed ta ära pahandasid, siis ajas ta kõik süü Tooma peale, kellelt lapsed kõiksuguseid rumalusi õppivat. Juhtus Juula neid vahel nuhtlema, siis jooksid lapsed isa juurde ja see ütles: «Vaata saadanat, või tema tahtis sind peksta! Oota, oota, küll ta saab!» Poiste silmad hiilgasid, kui isa säärast ülemealikut juttu ajas. Nõnda läks lugu nii kaugele, et poisid suuremaks saades ema enne sõimama, pärast koguni lööma hakkasid, sest isa ise oli heaks eeskujuks.

Kõik see aga ei ajanud Juulat nõnda mõtlema kui söögi valmistamine. Lastega sai ikka veel läbi, kuigi vahel kisklemisi ette tuli, aga mida pidi ta söögiga tegema, kui seda polnudki valmistada! Sügise poole oli Juulal ikka veel võtta, aga kui jõulud mööda läksid ja lehm ka kinni jäi, siis oli häda suur. Seda suuremaks tõusis viletsus, kui Toomas vahel tööle ei läinud, kodus sõi ja pärast kuhugi kadus ja mõneks nädalaks sinna jäi. Siis tuli nii suur puudus kätte, et Juula mäele, Oheliku pererahva juurde laenule pidi minema.

See õnnetus oli Juulal ka praegu käes. Jõulud olid viimase viinud, mis majas hamba alla panna. Toomas pidi peale uusaastat kohe töösse minema. Juula läks toarahva juurde ja laenas suvise töö peale külimitu jahu. Peremees Madis oli küll ütelnud, et ei või anda, sest Toomas ei taha tööd teha ja minna teise kohta linu harima, aga kui Juula jumalakeeli paluma hakkas, lubas peremees, noomis aga Juulat, et ta Toomast ei valitse.

«Oh jumal, mis mina teen; vaata, et ise peksta ei saa,» ohkas Juula ja silmad hiilgasid veest. «Kas seda kõike pidi tarvis olema?»

Juula valmistas leivad, andis ühe Toomale, teise pani pojale kooli kaasa ja kaks jäid nelja inimese jaoks.

Toomas lubas küll varsti peale kolmekuningat koju tulla ning raha tuua, aga kolmekuningast oli juba ligi nädal möödas — ja Toomast polnud ikka veel. Juula katsus küll kokkuhoidlik olla, tõmbas leivale iga päeva jaoks ristid peale, aga midagi! Leib lõppes näpu vahel veere-

tamisel otsa. Ta keetis leivaleent taariga, aga lapsed sõid seda veel rohkem.

Juula sai pahaseks nähes, kuidas lapsed toitu hukkasid.

«Issand jumal,» pahandas ta laupäeva õhtul, mil toit üsna lõpukorraks oli jõudnud, «justkui näljased! No õgige, õgige, küll tuleb peenikene pihku!»

«Ema, anna süüa; ema, anna leiba!» hüüdsid Toodi ja Robi. Leeni oli natuke vaiksem.

«Ei ole!» kurtis ema; «isa või Sassa tuleb koju, siis saate.»

«Anna kohe leibä-ä!» karjus vanem, Toodi, väga pahur ja riiakas poiss.

«Pea ometi lõuad!» äigas ema käega, kui Toodi ema käest kinni hakkas, «mine ometi, metsik, natuke kõrvale; sööb silmad peast nagu kaaren! Kust ma sulle leiba tõmban?»

Poiss sai eemalelökkamise pärast vihaseks; ta pühkis nina, mis tal talv otsa tilkus, kuuekäisega puhtaks.

«Leiba anna, leiba anna!» hakkas ta korraka pirisema, kusjuures ta emale vihaselt rusikaga külje pihta virutas.

Ema haaras poisil kõrvast kinni ja raputas teda.

Poiss pistis suure häälega karjuma, ise kahe käega kõrvast kinni hoides. «Ema, sa pagan tõmbasid mu kõrva peast ärä-ä-ä!»

«Kas sa pead oma lõuad!» põrutas ema, «justkui hundi-kutsikas! Ei tea, kust ma selle leiva tõmban! Sähke, sähke, sööge, viimane kild!» Ja ema viskas leivapõhja poisi kätte.

See jäi küll vait, aga kaks pisemat hakkasid nüüd mõirgama: «Ema, ma tahan leibä-ä — jälle-e-e —!» vingus Robi, ja Leeni nuttis nii, et vesi üle palgete maha jooksis.

«Issakene,» kaebas ema, kes oma jõu laste vastu võideldes sootuks otsas tundis olevat, «et see Sassa ka ükskord ei tule!» ning astus uksest välja vaatama, kas isa või poeg kord juba ei tule.

Vanem poeg Aleksander ei olnud veel koolist kodu, ehk ilm küll juba pimedaks oli läinud. Ema hakkas kartma: ehk on Sassa haigeks jäänud? Ta lootis, et poeg koolist koju tulles leiba toob. Ikka oli ta poega õpetanud: kui teised koorukesed järele jätavad, siis korja sina nad kokku ja too kotis koju! Need oleksid head olnud lehmale anda, aga hädaajal oleksid võinud nad ka mujale kõlvata. Aga poiss ei tulnud!

Saunas mõirgasid lapsed edasi.

«Issand jumal!» ohkas Juula. «Ärgu ometi keegi ini-

mene mehele mingi, ja veel sellele, kes vaene on! Muud ei näe kui häda ja häda! Ja mis siis, kui haigus tuleb?»

Ta oli oma lastele ilusad nimed pannud, lootes, et see aitab. Aleksander, Theodor, Robert, Helene — need pidid lastele midagi head tooma. Aga hea jäi tulemata.

Juula ei püüdnudki lapsi just õpetada. Esiteks oli tal enesel segane, kas kõlbab last käskida ülejäänud kannikaid koju vedada või mitte, kui need olid teistel maha visatud ja üle jäetud. Kes oli Juulale selle kõik selgeks teinud? Ta oli niisama üles kasvanud nagu ta lapsed. Ja teiseks: sunnitud hommikust õhtuni oma ihu eest muretsema, puudusid tal aeg ja isu lastele midagi seletada, neid õpetada.

Kui ta oli Toomale mehele läinud, oli elu veel hoopis raskemaks muutunud kui tüdrukupõlves. Vaevalt sündis laps, kui Juula jälle põllule töösse pidi minema. Esiti vedas ta ühte, siis kahte ja viimaks kolme last enesega ühes, kes teda töö juures hirmsasti segasid, aega viitsid ja surmani ära väsitasid. Juula nägi, et lapsed on talle nuhtluseks, aga mitte õnnistuseks, ja tihti, kui mõni neist haiglane oli, mõtles ta: «Anna küll, jumal, patud andeks, aga...» ta jättis lause pooleli ja luges nagu iseeneses issameie-palve.

Elu oli Juulalt palju võtnud, aga andnud üksnes joodiku ning riiaka mehe, neli pahurat last ja jäädava sise-mise haiguse.

Külm õues ajas ta otsalõppenud liikmed värisema. Ta tahtis tuppa minna, kuid sinna oli vastik astuda: lapsed lõugasid ühtelugu suure häälega.

Ta silmade ees, umbes veerand versta eemal, kõrgema mäeseljandiku otsas mustas Oheliku talu, kust virvendav tuluke kumas. Juula ohkas. Selles ohkamises polnud kadedust ega viha, ehk küll Juula perenaise Anuga ühes külas enne tüdrukuks oli olnud... Ta oleks veel kaua õues seisnud, aga külm sundis tuppa minema.

«Hurjah, hundid tulevad!» hüüdis ta järsku toa ust selja taga kinni visates.

Lapsed kukkusid korraga vait. Kui nad aga ema näost nägid, et seal hirmu jälgegi polnud, hakkasid nad uuesti kiusakalt lõugama.

Emal kahvatanud nagu välkus vihast; ta kannatus lõpes. Lapsed tundusid talle piinajatena, ja korraga andis ta Toodile, kes kõige rohkem mõirgas, mööda kõrvu.

Poiss kukkus lõögist nagu uimaseks, siis lõi ta aga pea järsku tagasi ja langes nagu pisuke kass ema kallale.

«Kurat, kurat, kurat...» kisendas ta ja virutas rusikaga ema.

«Tere õhtust ka, siitmaja rahvas!» kõlas korruga jäme, pahane meesterahva hää! kisendamise ning kära sekka. Anton astus sisse.

«Mis sõda siis teil siin õige ees on?» küsis ta. «Tulin ka teie peret vaatama. Teie üsna kisutel!»

Lapsed vaikisid. Ema oli pisut kohkunud, siis võttis terve vastu ja ütles: «Ei minu, nõrga naisterahva jõud küll enam aita. Kisuvad silmad peast välja! Just va Tooma pojad! See Toodi on justkui kull! Ise vaevalt kaheksa aastane, aga peksab vanainimese läbi!»

«Tohoo, Toodi!» tõreles Anton, «Sa saad peksa!»

«Ise saad peksa!» urises Toodi südametäiega.

«Ena poissi!» pilkas Anton, «või annad mulle üsna naha peale?»

Ja ema käest küsis ta: «Mis talud teil siin jagada on?»

«Talusid kedagi! Aga poiste kõhud on tühjad: Toomas ära, leiba ei ole, riidlevad seal viimase põhjakannika kallal!»

Anton jäi mõtlema. Vist tuli talle midagi omast elust meelde. See oli niisama vaene ning vilets olnud kui Juulalgi. Väikselt oli ta ema kaotanud ja isa kolmeteistkümne-aastaselt, kui ta poolteist talve juba kihelkonnakoolis oli ära käinud. Sellest ajast oli ta võõraid teeninud, küll paremaid päevi lootnud, aga neid mitte näinud. Ta seljas seisid väike vend ja õde, kelle ülevalpidamiseks ta kõik oma jõu tarvitas. Eluraskused olid ka temale mõjunud, küll natuke teistviisi kui Juulale. Loomu poolest terane, hakkas ta ümbrusest varsti aru saama ja märkas peagi, et elu naljaasi pole. Oma varakult küpsenud peas lõi ta enesele maailmavaate, mis teda teiste, iseäranis Oheliku Madise meelest vastikuks, pahuraks tegi. Anton märkas seda ja see tegi talle head meelt, et ta ometi ühel teel võis maailmale kätte maksta seda head, mis ta temalt oli saanud. Oheliku Madis oma rasvase, jumalakartliku näoga oli Antonile alati vastumeelt olnud, iseäranis aga tema ohkamised teiste ees, mis kõik enda kasuks tehti. Madise vagadus oli Antonile jälk, sest et ta Madise vagadusest peale sõnade mitte midagi muud ei näinud. Ja sellepärast katsus ta peremeest, kus aga sai, oma sõnadega nokkida. Madis ei pannud seda alati tähele, vaid pidas oma pühaks kohuseks niisugust hukkaminevat ilmalast õigele teele juhatada, mis Antonile aga palju nalja ja head meelt tegi.

«Kas Madis enam ei anna?» küsis Anton Juula ohkamise peale.

«Ta ehk annaks ka, aga mul on häbi sinna minna! Vana võlg alles maksa. Oh jumal!» kaebas naine edasi. «Ära sa, Anton, naist võta! Ei sealt saa peale viletsuse kedagi! Tööd ei saa teha; Toomas joob! Katsusin ka Üleaiia Annale kedrata. Oh issakene, ei kedagi! Nii suur valu südames mis hirmus! Lase pikali, aga kus need kaarnad: ema, ma tahan seda; ema, ma tahan teist! Oh jumal! Ei must pole õige ühtigi enam!»

Selged pisarad vilksatasid üle Juula palgete.

«Ema, ma tahan leiba jälle!» urises Robi ja vaatas ema otsa.

Seal ei jõudnud Anton enam kannatada. Ta teadis väga hästi, mis puudus on. Ta oli peale sauna oma uue vesti selga pannud, millega ta mineval pühal kirikus oli käinud. Seal tasku oli tal pool rubla raha. Ilma et ta kaua oleks iseenesega võidelnud, pistis ta käe vestitaskusse ja nagu häbelikult ulatas ta raha Juulale:

«Säh, siin on 50 kopikat; mine too Madise Anu käest jahu ja keeda leent, et lapsed süüa saaksid.»

«Ei, ei ma võta ühtigi,» tõrkus Juula, «oh, millal ma selle hulga raha sulle ära jõuan maksa!» Aga see ütlemine oli enam kombe kui tõe pärast.

«Võta aga peale,» kinnitas Anton, «küll jumal maksab!»

«Oh, ole sa terve, hea laps!» vastas Juula ja ta otsalõppenud näo üle käis naeratus, niisugune naeratus, mis tunnistab, et inimene julgeb veel elada, veel loota, veel oodata.

«Aga lapsed, olge nüüd vagusi! Ma lähen mäele ja ostan jahu. Siis teeme tule üles ja keedame rokka, sööme kõhud täis ja lähme magama.»

Säärane jutt ajas lapsed naerma...

«Ma võin ju ka seniks siia jääda,» arvas Anton. Juula läks.

5

Pererahvas oli piiblitunni lõpetanud ja arutas «Indiamaa» seisukorda. Tükk näis kuulajaisse mõjunud olevat. Madis oli õige tõsiseks läinud, niisuguseks nagu siis, kui keegi temalt raha tahtis laenata, aga tema kopikatki anda ei tahtnud. Ta süda kiusas teda ja kohustas midagi ohverdama. Ta oli koguni ärritatud. Mari pühkis mitu korda

lugemise ajal silmi; Anu nuuskas põlleotsa sisse nina; Liisu kuulas hoolega, ja kui lugemises kõiksugu ohvritest ja kullidest räägiti, siis ohkas ta kõvasti; see võis kole olla — maha kukkuda ja lõhki minna!

«Küll on seal aga ka vilets elada,» arvas peremees Madis «Misjonilehte» käest pannes ja piipu toppima hakates.

«Või seal tohib laps ema sõimata ja lüüa?» imetles Vokikeps, kes ka piibu oli võtnud ja selle kallal nohistas. Näha oli, et ta heameelega peremehelt tubakat oleks tahtnud, aga ei julgenud küsida.

«Ja-jah, see tuleb sellest,» arvas Mari, «et inimestel usku ei ole; küll võib seal halb elada olla! Ega neil ka vist kirikut ei ole?»

«Kust see kirik neil võtta on, kui seal kõik püstipaganad on!» seletas perenaine.

«Aga ema,» ütles pisuke Juuli arglikult sekka, «ema ae, siis on nad sihukesed nagu saunarahvas!»

Vanad inimesed vaatasid üksteise otsa, pidid esiti naerma hakkama, aga kui ema nägi, et see ei lähe, sest Vokikeps võiks teises peres rääkida, kuidas nemad oma lapsi halvasti kasvatavad, siis ütles ta kaunis kurja häälega: «Kas sa pead oma suul! Või vanainimese jutu vahele rääkima!»

«Küll on aga terane laps!» imetles Vokikeps. «Vaata ikki, missugused sõnad!» ja vaatas jälle piibu põhja.

Pisuke Juuli sai sellest nagu hoogu, et sant teda kiitis, ja ütles täis õigusetunnet: «Juku kuulis ja nägi ka, kuidas mineval suvel sauna-Sassa oma ema sõimas, aga niisuguste hirmus rumalate sõnadega, et kole; ja kui ema Sassa kallale läks, siis sai veel lüüagi; ema lubas Toomale kaevata, aga Sassa ütles: «Las ma kasvan aga suureks, siis saate mõlemad mu käest pooki!»»

«Noh, mis sa neid räägid, need on ju päris hundikutsikad; vaata ikka, need hakkavad võõralegi ninasse kinni, ei tea, mis omast veel rääkida!» arvas Mari.

«Mis sa tobist vahid?» küsis peremees, kellel halb oli säärast juttu kuulda, et tema maa peal on nii hullud lapsed, kuna ta ise on kirikutalitaja.

«Siin ikki oli, ikki oli tubakat sees,» vastas Vokikeps, «aga nüüd pole enam!»

«Säh, võta minu kotist!» Peremees ulatas tubakakoti sandi kätte, kes tänades ja õnnistades hakkas suitsuriista laadima.

Sandi õnnistamisajal tuli saunanaine sisse. Ta teretas arglikult, kui ta soojas toas nägi seda sünnud perekonda,

kes praegu mingi tähtsa asja üle näis aru pidavat. Tal oli iseeneses halb neid jutu pealt segada.

Teretamise järel jäi ta vait, hoidus ukse äärde, nagu sooviks ta silmapilk välja minna, aga ometi ei tohi seda teha. Toas ei tahtnud keegi juttu alustada. Peremees mõtles: «Kus sa hundist räägid, seal ta ka on!» ja küsis, kui keegi jutu hakatust ei teinud: «Noh, mis head siis saunamal rääkida?»

Juula nagu häbenes ütelda, vastas aga segaselt: «Oleks pererahvaga natuke rääkida olevat.»

«Eks räägi siis peale!» julgustas Madis, kuna ta käega sooja higi otsaesiselt maha tõmbas ja pükste külge pühkis.

Juula ei tahtnud peale hakata.

«Kas mõni salaasi?» küsis perenaine.

«Mis salaasja minul on?» ohkas Juula kibeda naeratusega. «Ega häda anna häbeneda: ma oleksin pereisa-ema käest natukene jahu palunud. Toomas ei ole veel kodus ja lapsed tahavad süüa: ka lehm ei lüpsa veel.»

Oheliku Anu vaatas Madise otsa, nagu tahaks ta sellele midagi meelde tuletada. Madise nägu läks õige laiaks ning tõsiseks, siis ütles ta järsema häälega kui muidu: «Kas need jahud juba läbi kere on lastud, mis jõulu järel saite?» Ja et seda tõsiasja kindlaks tunnistada, ütles ta otsa: «On teil aga ka lõõrid keskelt läbi tehtud!»

Juulal oli vastik säärast ülemeelset juttu kuulda, siiski pidi ta rahul olema: häda ei anna häbeneda!

«Palju sa nüüd jälle tahad saada?» küsis ema.

«Et nii palju, kui viiekümne kopika eest saab.»

«Raha eest?» päris Madis uudishimulikult; ta hää lüpsis natuke rõõmsamaks. «Aga vana võlg?» küsis ta jälle kurjalt.

«Oleks hea olevat, kui pereisa kannatab,» rääkis Juula, mis tema keeles palvet pidi tähendama.

«Kannatab, kannatab?» urises Madis. «Kaua mina kannatan? Teie teete võlga võla peale; sööte, mis suud peas vahutavad; magate ja vedelete kodus! Mina pean tööd tegema, vaeva nägema! Mina ei tea, kuidas kõike korda seada! Mul jookseb juba kolm higi mööda selga maha, kui teie alles magate! See ei lähe, selle moega katsuge aga jüripäevaks uus koht muretseda!» Ja niisama kurjalt küsis ta: «Kus Toomas on?»

«Toomas läks Laiapärale linu harima.»

«Kust sa siis selle raha said?»

«Mul oli veel vanast,» vastas Juula.

«Saunaema, kas Sassa juba kodu oli?» küsis Juku sekka.

«Ei olnud veel.»

«Ja juba pime!» rääkis pisuke Juuli kaastundlikult.

«Sedasama tahtsin minagi küsida: toalapsed, kuhu meie Sassa jäi? Ei tea, kas ta haige peaks olema?»

Toalapsed vaatasid küsivalt teineteise otsa.

«Siis jäi ta ehk kinni?» küsis ema.

«Jah, koolmeister jättis ta enese juurde,» vastas väike Juuli.

«Aga mis ta nii kaua seal peaks tegema?» päris ema.

«Ei tea,» sõnas Juuli.

Saunaemal oli piinlik.

«Kui palju ma jahu pean andma? Saunaema tahab veel midagi teha kah,» küsis perenaine mehelt.

Mees arvas pisut ja pühkis jälle otsaesist.

«Mina arvan, et anda ei tule midagi, ja viiskümmend kopikat anna ka siia vana võla eest!»

«Oh kulla pai pereisa!» hakkas Juula paluma, kuna ta vägisi esiletikkuvaid pisaraid tagasi hoidis. «Lastel ei ole midagi enam suhu pista! Ma maksan teile puha ära, ma teen kas viisu- või pastlapaelu, kui perenaine tahab, aga lubage ikka! Ma läheks ehk Arule, aga mu süda ei luba: siis arvate, et kui raha on, siis toon mujalt, aga laenul käin siin!»

«Noh, palju siis viiekümne kopika eest saab?» arvas Madis, kes ka järele hakkas andma, enam häbi pärast Vokikepsu ees kui just heast tahtmisest. «Setvärk maksab nüüd 9 rubla, vakk — kolm, külimit 75 kopikat. Siis anna talle natuke rohkem kui pool külimittu! Ja raha?» küsis ta kätt välja sirutades.

«Siin on raha,» ütles Juula ja pani poolerublase Madise ette lauale.

Anu ja Juula läksid toast välja.

«Mis sel Sassel seal ees oli?» küsis isa Jukult.

Juku vaatas Juuli otsa ja kahtles pisut vastata.

«Ära hoi kedagi,» kurjustas isa, «vaata, et veel püksi peale ei saa! Tegite ehk mõne viguri kahekesi valmis?»

«Ei, mina ei teinud midagi.»

«Koolmeister jättis Sassa sinna,» seletas Juuli, kes jutustuse enese kätte võttis. «Nädala sees kadus Lehtmetsa Annil püülileiva-pätsike ära. Küll otsiti, aga kedagi ei leitud. Meie hakkasime koos koju tulema. Sassa võtab oma pealuse padja ligi ja tahab koju viia. Olime juba mõni süld tee peal, seal kutsus koolmeister Sassa tagasi.

Sassa pistis jooksuma. Koolmeister järele. Viimati sai teise koolimaja ukse eest lepikust kätte, tõi kraedpidi välja ja küsis: «Mis sul seal padja sees on?» Sassa ütles: «Ei kedagi!» Koolmeister käskis padja näidata. Katsus teise kõik läbi ning ütles: «Aga mis kõverad asjad siin sees on?» Sassa oli vait. Koolmeister kiskus padja lahti ja leidis leivakannikad ja -koorukesed seest. Ta sai vihaseks, sest lapsed peavad ju kõik koorukesed ja ülejäänud kannikad temale jätma, tema loomadele, ja kes ei jäta, see jääb kohe tema viha alla.

«Sa oled varas!» ütles koolmeister.

«Ei ole!» vastas Sassa.

«Tule tuppa!» käskis koolmeister. — Ja ju ta seal teda praegugi veel kinni peab.»

«Siis Sassa ikka varastas Lehtmetsa Anni leiva ära?» küsis isa.

«Ei tea,» arvas Juuli.

«Kes ta siis võttis?» ütles Juku. «Tal polnud sel nädalal muud ligi kui paljas leib ja natuke rasva; ja teised talle ka ei anna, sest ta on hirmus hull ja riiakas poiss.»

«Sassal pole viga kedagi!» vastas Juuli. «Aga ise olete temaga poolhullud. Ikka üks:

«Kiisa Sassal kilgid kõhus,
Kiisa Sassal kakku netu!»»

Ja Juuli pidi juba nutma hakkama. «Ei tea, mis teine seal peab tegema? Ajate ise teisel südame täis; ei tea, mis Sassa peab tegema? Annil kadus leib ära — kõik Sassa kallal:

«Sassa tahtis saksasaia,
Sassal tarvis pehmet leiba!»

ja ise mõirgate kui hullud!»

«Sina kal!» kargas Juku Juuli peale. «Seda ma ütlen: Sassa on varas ja karmantsik!»

«Pole hea ühtigi,» arvas Madis iseeneses, «et see Juuli selle Liisuga na alati ühes on. See on Liisu temp, et Juuli nõnda saunalaste eest seisab.» Ta vaatas kurjalt tütre otsa ja pani piibu põlema.

Ema tuli tagasi.

«See oli ikka asjata, et sa Juulale jahu andsid,» rääkis Madis, «niisugusele vargapesale on tarvis tuli otsa panna!» Ja Madis jutustas Sassa loo perenaisele, kindlasti arvates, et Sassa varas on.

«Võib olla,» arvas Anu; «Juula nuttis ja rääkis, et neil kõik otsas.»

«Küll ma kuulan asja järele,» vihastas Madis, «ja kui koolmeister arvab, et Sassa varas on, lähevad nad siit mis virinal: Oheliku Madis vargaid ei salli!» lisas ta kindlalt juurde.

«Ja-jah,» aitas Vokikeps kõrvalt, «ei tea, kes vargaid kannatab!»

Jutt pöördus aga varsti jälle Indiamaa peale. Kahetseti naiste seisukorda, ja Anu arvas: «Küll on hullud inimesed, panevad nii noorelt tütreid mehele!»

«Eks ta ole üks hirmus asi!» kaebas Mari. «Need lähevad küll otsekohe põrgu! Mis sa arvad, kui praegu meie Juuli vägisi saaks mehele pandud ja veel niisugusesse onni, kus kõik nii kole! Ei, selle üle peab süda küll haledaks minema!» Mari hääle pehmenes.

Pisuke Hans tõstis pea ema rinnalt ja sosistas tasa: «Mali-tädi nutab!»

«Jah, mis seal teha,» arvas Madis, «üks igal maal ole oma häda ja üks igaüks kratsigu oma kärnad!»

«Aga meie kohus on küll aidata,» nuuksus Mari, «kuidas me muidu ristiinimesed oleme? Mina annan homme kümme kopikat misjoni heaks.»

«Mina arvan, isa, et meie peaksime ka midagi andma,» tähendas Anu ja vaatas mehe otsa.

«Aga kes minule annab?»

«Jumal!» vastas õde Mari ette heites.

«Ma arvan, et meie igaüks peaksime andma,» seletas ema. «Raha on kallid asi, aga nagu sa lugesid, on häda suur. Ja jumal annab meile jälle ega jäta oma lapsi maha.»

«Jah, ega tema teid maha jäta!» laulis sant pereema jutu järgi. «Siitmaja rahvas on ju rikkad, ja rikkus tuleb jumalast.»

Sant koputas piibu vastu pöidla küünt tuhast tühjaks.

Madis laskis suust suitsu. Raha seisis alles laual. Madis mõtles ja võitles enesega. Sandi jutt meeldis talle. Ta lõi silmad lahtise lehe, siis raha peale ja ütles häält alla lastes: «Selle raha anname homme misjoni heaks,» ja vaatas Anu otsa. Anul oli selle üle väga hea meel. Peremees sülitas.

Seal tuli ka Anton tagasi.

«Kus sina siis olid?» küsis peremees. «Jäid nüüd ilusast misjonisõnumist ilma.»

«Ma käisin misjonit tegemas,» viskas Anton pahaselt

vastuseks, kuna ta silmad rahale langesid. Siis laskis ta enese raskelt ning ohates seina äärde asemele ja hakkas urisema:

«Küll on külas kümme nalja,
kümme nalja naljakamat . . .»

«Sul ikka oma koeralaulud!» vihastas Madis. «Tõuse üles ja loeme õhtupalve ära!» ega lasknud Antonit edasi laulda.

Anton ajas enese üles, et üldisest palvest osa võtta.

6

Silmapiilk, kui Juula koju oli jõudnud, pandi pada tulele, et rukkijahurokka keeta. Oh, kuidas nüüd pisuke pere ema avitas! Toodi täksis kirvega peenikesi laaste kuiva puuhalu küljest lahti, et nendega tulele hoogu anda ja pajale ruttu teha. Varsti oligi saunakere täis suitsu, mis oma vesihalli keele üle ukse pealmise paku ajas, kust ta ilusa ühetasase keeruga üles räästa alla puges.

Selsamal ajal tuli ka Sassa koolist. Tal oli süda väga täis, ja ilma et ta teretanudki oleks või mingisugust sõnakest ütelnud, kiias ta tühja leivakoti akna alla lauale, sülitas ja viskas enese siis mis prantsatas pikali asemele.

Pisuke Robi jooksis Sassa juurde ja hüüdis:

«Sassa, Sassa, meie teeme jahulokka!»

«Kasi minema!» vihastas Sassa ja lükkas Robi eemale.

Ema vaatas kurjalt Sassa otsa. Kui aga see nagu surnu asemel põõnutas, küsis ta osavõtlikult: «Kas sa haige oled?»

Sassa ei lausunud musta ega valget.

Natukese aja pärast läks ema Sassa juurde, pani käe ta otsaesisele ja küsis veel armsamalt: «Kas su pea valutab?»

Pisuke Leeni küsis ka: «Kas Sassa pea valutab?»

Toodil ja Robil ei olnud aega Sassa vaadata: need olid paja kallal ametis.

«Ära päri!» vastas Sassa läbi hammaste ja ajas ise kurja suust, «mu süda on nõnda täis, et ma sööks ta, näraka, ilma soolata ära!»

«Mis sul viga?» küsis jälle ema, ilma et ta sellele iseäralikku tähelepanu oleks pööranud, et poeg nõnda ilusasti suud oskas pruukida.

«Ma ütlesin sulle: ära päri! Pea suu ja anna süüal!» käs-

kis Sassa just nagu mõni vana inimene, kellel palju vaevalist elu juba seljataga. Niisuguse vanamehe-jutu pärast kiitis isa teda alati ja Sassa katsus ka kõike vanameeste sõimu ja muid sõnu jutusse punuda.

Ema jättis poja rahule. Seda ei jõudnud Sassa aga just välja kannatada, ja nagu iseenesele rääkides hakkas ta vanduma: «On aga see ka hobune! Justkui mäeltrahva vana ruun! Ja sihukene peab ka au pärast koolmeister olema! Justkui jamps!» Sassa pani jälle vandesõna jutule kinnituseks.

«Mis ta suga tegi?» küsis korraga Juula poolehoidlikult.

«Piinab justkui neegrit, saadan niisugune!» siunas poisijõmpsikas edasi, ilma et ema teda oleks keelanud. «Kuradi krae! Mina tema varas?! Nädal otsa piinab teist nagu timukas! Ise läheb Tomingale külasse. Mina ootan, ootan... läheb juba pimedaks — kedagi! Viimaks tuleb. Ta, vana ruuna-unenägu, unustanud ära, et ma nurgas seisin! Tuleb sisse: «Oh, Sassi!» ütleb narakas: «sa ikka alles siin! Mine nüüd koju; esmaspäeval õiendame lood ära.» Aga seda ma ütlen: mina kooli enam ei lähe, löögu kas või maha!» Ja poiss hakkas kiusakalt nutma.

Ema kuulas. Süda hakkas sees peksma. Ta tundis selgesti, et pojale ülekohtu oli tehtud — muidu ei oleks see nõnda rääkinud.

«Ema, Sassa nutab,» ütles Leeni. Ka Toodit-Robit jäid kuulama.

«Eks lõigand mööda molu!» õpetas Toodi kõrvalt.

Sassa nuttis edasi.

«Mis sa lõugad, Sassa!» julgustas ema, «ise juba pool meest. Mis sa karjud! Räägi, kuidas lugu oli. Isa tuleb varsti koju, siis kõnele temale; küll isa näitab, mis see on — vaese rahva last jumalamuidu taga kiusata. Räägi aga puhas välja!»

Kui Sassa nägi, kuidas ema tema valust osa võtab — teisi ei võinudki see olla, sest ema teadis väga hästi, kuidas vaeste lastega ja vaestega maailmas ümber käiakse —, siis rääkis Sassa kõik üles, kuidas Lehtmetsa Anni rukkipeüüli-leib ära kadunud, kuidas poisid teda narrinud, kuidas koolmeister teda vargaks pidanud, kuidas ta vastu ajanud, nurgas seisnud, koolmeister tema järele varitsetanud, poisse varitsema pannud ja mis viimaks laupäeval sündinud.

«Ja kuhu need koorukesed jäid, mis sa korjasid?» küsis ema.

«Koolmeistri mokas! Eks ta õgib neid nüüd!»

«Küll on aga kaarnad!» arvas ema, «mitte leivakooru-kest ei tohi võtta! Jumal teab ikka, mis viimaks saab! Maa on peremeeste jagu, marjad ja linnud on sakste jagu, leivakoorukesed, mis lapsed maha pillavad, on koolmeistri jagu — eks hakka viimaks loomaks: tusti maad, sügisel saad veel hästi süüa ja siis marsi laua peale! — Noh, kes selle Anni leiva siis ära võttis?» küsis ema lõpuks.

«Toa-Juku, see Oheliku-onu paipoiss!» irvitas Sassa. «Tema nahas ta on, aga kas minusugune tohib ütelda! Aga las ma saan suureks, küll ma talle saadanale näitan, kus põhjatuul!»

Ükske taga oli kobistamist kuulda. Sassa jäi vait — ja sisse astus Toomas, kott õlal.

«Isa tuli!» kisendasid Toodi ja Robi korraga, ka pisuke Leeni hüüdis: «Isa tuleb!»

Isa tuli koju ning tõi majja leiba ja muud toidupoolist; aga ta näis ka õige täis olevat. See paistis Juulale juba eemalt silma: Tooma nägu õitses nagu tuliroos, sammud olid segased, keel pehme ja silmad kiirgasid salalikult naeratades.

Sinnasamasse, kuhu Sassa oma leivakoti oli kiianud, viskas ka Toomas oma kandami, ilma et ta sealjuures sõnagi oleks kõnelnud. Ta vaatas saunas ümberringi, ja kui ta kõik omal kohal leidis, istus laua äärde puujärile.

Juula ei lausunud sõnagi, vaid tegi kolde kallal tege- mist.

Lapsed olid isa tujudega harjunud. Nad teadsid väga hästi, et niisugusel korral, kui isa naeratava näoga koju tuli, ei olnud ta heas tujus. Nad hoidusid eemale. Leeni nägu läks tõsiseks; ta vaatas kord isa peale ja hakkas siis ema sabast kinni.

Toomas kõhatas. Juula lõi silmad Tooma peale: niisugune kõhatamine ei tähendanud head. Siis ohkas ta eneses: «Oh issand jumal!»

«Soo-oh!» oli esimene sõna, mis üle Tooma huulte tuli; aga see tuli nii pilkavalt, nii põlgavalt. «Või sedasi võetakse isa vastu? Lapsed, tulge teretage oma isa!»

Ükski laps ei liikunud paigast.

Nad juba teadsid, et isa neid niisugusel korral oma teretamisega otse vaevas, kuna seda muil korral iialgi tarvis ei olnud.

See laste vastutõrkumine tõi aga alati riiu majja. Toomas hakkas vägisi nõudma, lapsed karjuma, ja seda vihasemaks läks Toomas.

«Juula, tule siia!» käskis mees vihaselt.

«Mis sa tahad?» küsis naine hädise, tõrjuva häälega, millest tüdimus välja kõlas.

«Tule siia!»

«Heldekene, mitte sööki ei lase ka valmis teha, justkui meeletu!» Ja Juula jäi kõigi oma lastega paja juurde.

Juula vastutõrkumine ajas Tooma ärevile. Ta teadis väga hästi, et naine tema tujusid ning nende tagajärgi teadis, aga ometi temale vastu pani, temale, kes noores eas tore, eestkätt poiss oli olnud, kes hoopis parema naise oleks võinud saada, kui Juula oli, kas mõne peretütre või koguni koduväiks minna! Ja kas Juula seda ei märganud, et tema just Juula pärast joob? — Ja nüüd see Juula, see pahandab teda, ei austa põrmugi, ei võta teda vastu, seda Toomast, kes tundis enese päris tubli mehe olevat, keda peremehed heameelega linu harima tellisid. Ainult Juula ei näinud tema väärtust tundvat. See ajas Tooma kopsu üle maksa.

«Ma ütlen, tule siia!» karjus ta metsikult.

«Mis sa ometi mõirgad?»

«Käi siia!» karjus korruga Toomas ja ta silmad kiirgasid nagu vihasel kassil.

Juula jäi oma kohale.

«Ma tahan katsuda, kas mul majas on veel mehe sõna või mitte. Ma ütlen sulle veel kord: «Juula, tule siia!»»

«Issand ja jumal!» õhkas Juula, «justkui hull! Elab mitu nädalat kottu ära, siis tuleb koju nagu metselajas: mõirgab, karjub, peksab! Isa, pojuke, püha ristike, sa lähed ikka peast segaseks.»

«Oh sa kurivaim,» vandus Toomas püsti karates, «või minu oma naine ei kuule minu sõna! Ütle mulle, kurat, mis kirikhärri ütles, kui sa mulle naiseks tulid!» Ja ise vastas ta: ««Naised, kuulge oma meeste sõna kõigi asje sees!» Kas sa kuuled: kõigi asje sees kui oma isanda sõna! Saad aru? Isanda... sõna!... Sest naised on oma meeste meelevalda all! Ja nüüd sina, kurat, ei kuule? Ma tahan katsuda!»

«Mis sa katsud, va metsloom!» hurjutas Juula ja seisis paigal nagu post. «Aga ju ta sulle ka ütles: «Mehed, armastage oma naisi ja ärge saage nende peale vihaseks!»»

«Või, kuramus, suud pruukima!» pörutas Toomas jalgu vastu maad ja kargas Juula kallale. Ta haaras tal juustest kinni ja karjus hoope jagades ning tampides: «Või oma meest laste ees õpetama! Või õpetama!... Aga kas sa ei tea, et naised peavad wait olema... sest teile ei ole

luba antud õpetada... ega meeste üle... valitseda... nagu kiri ütleb: «vaid teie peate alamad olema... ega mitte mehe üle... valitsema, sest mees ei ole... õuna varastanud... vaid naine!»» Ta lõi talle pähe, selga, igale poole, kusjuures ta ise mõirgas: «Või sihukest luukonti peab mees armastama, ise nagu kärbes! Vaat, kus sõnakuulmine, vaat, kus meelevalda all olemine on!...»

Juula kannatas hoobid ilma suuremat häält avaldamata: oli nendega harjunud; ainult tasa ja häbenedes kaebas ta iga hoobi all: «Ena, ena, mis hull teeb! ena, mis hull teeb!»

Lapsed karjusid kui ratta peal.

Toomas ei saanud aga Juulat veel maha tõmmatagi, mis harilikult ikka sündis, kui Sassa asemelt üles kargas, isa turjast kinni haaras ning ta nõnda kõvasti tagasi tõmbas, et Toomas põlvili kukkus ja käed naise küljest lahti laskis.

Seda pilku tarvitas Juula, ja nagu tagaetud metsloom jooksis ta saunast välja.

Toomas oli selle uudise üle esiotsa üsna uimane ja kohkunud; kui ta aga näo selja taha lõi ja seal Sasset nägi, siis kukkus ta süda veel enam täis. Ehk küll joobnud ja väsinud, ajas ta enese ruttu püsti ja tõmbas poisi sülle. Algas äge vehklemine poisi ja isa vahel. Teised lapsed karjusid kui pöörased. Küll katsus isa poega kinni hoida, aga joobnud käed ei mõistnud niisugust elavat looma peos pidada: Sassa rabeles lahti ja oli teisel pilgul ka saunast väljas. Selle aja sees oli Toomas puuistme kätte saanud ja virutas selle kõigest jõust Sassale järele.

Pisemad lõugasid edasi.

Toomas oli suurest sibamisest üsna väsinud. Vihaselt vahtis ta enese ümber; aga kui ta peale laste midagi seal ei näinud, laskus ta laste poole poolkükakile, ajas suu pärani ja hakkas niisama täiest kõrist kisendama nagu lapsed, kusjuures ta oma pead raputas.

Lapsed kohkusid ja jäid vait. Toomas tõusis püsti ja laskus väsinult laua äärde akna alla oma endisele istmele.

Ärritusest ja võitlusest pojaga oli ta ära väsinud. Veel rohkem mõjus aga temasse see, et Sassa temaga nõnda oli ümber käinud. Ta hakkas arvama, et Juula lapsi salajas tema vastu ässitab.

«Hoidku aga ennast,» ümises ta iseeneses, «ja oma nahka nüüd! Või juba mind peksma, isa maha tõmbama!»

Ta vaatas laste poole. Need olid vaikseks jäänud, kolde

äärde kokku kogunenud ja seisid seal hirmul ning kokkunult.

Laste ahastus ning hirm tasandas Tooma viha. Ta nägi, kuidas lapsed teda kartsid, tema tugevuse ees värisesid. Nii oleks pidanud ka Juula end ülal pidama, kui ta Tooma poolt armu oleks pidanud leidma. Kuid Juula ei teinud seda iialgi, rääkis vastu või ohkas nõnda, et Tooma süda täis kukkus.

Laste õnnetud näod ja ahastavad silmad tegid Tooma meele haledamaks.

«Mis see Juula teile seal keedab?» küsis ta vaiksemalt.

«Jahulokka!» vastas Robi ja pühkis nina.

Toomas võttis koti laualt ja otsis sealt midagi.

«Tulge siia ja lööge isale laksu!» ütles ta juba kaunis lahedalt.

Kui ta aga nägi, et lapsed teda ikka kartsid, ütles ta kurjemalt: «No tulge ikka, tulge! Ega ma teid ära ei söö!» ja näitas koti suuaugust saia.

Häbelikult ja poolkartes astusid lapsed isa juurde.

«Noh, Leeni, löö laksu!» käskis isa.

Leeni pistis häbelikult näpu suhu.

«Võta aga, hea laps, sõrm suust ära!» õpetas isa, tõmbas tütre sõrme suust ja ütles: «Vaat sedasi; nüüd saab laps saja,» ja ulatas Leenile kopikase saia.

See julgustas poisse, ja ilma et Toomas neid oleks käskinud laksu lüüa, hoidsid nad oma pihud selleks valmis. Kui Toomas ootavat Toodit enese ees nägi, ütles ta: «Kuule, poiss, pühi enne nina puhtaks, siis võid alles saia saada!»

Kui kõik olid saiad kätte saanud ja neid sööma hakanud, võttis Toomas põuetaskust pudelitäie viina ja hakkas selle korki pealt ära kiskuma. Punn oli aga nõnda kaela sisse läinud, et seda võimata oli kätte saada. Viimaks leidis Toomas maast orgi, lõi sellega punni sisse ja rüüpas paar head lonksu.

Viin mõjus. Toomas jäi ikka pehmemaks. Esiti pahan- das ta, et lapsed sõna ei kuula, ähvardas Sassat ja ema maha lüüa, kui need sisse peaksid tulema. Kui aga Sassat- ema ikka veel ei ilmunud, läks ta rõõmsamaks: ta nägi, et ema ja poeg teda tõesti kartsid.

Toomas rüüpas edasi. Ta võttis lapsed oma põlvile ja hakkas neile kõiksugu joodikujuttu ajama.

«Kas teie ka isa peksate, kui suureks saate?» küsis ta silmi vaevalt lahti ajades lastelt.

«Ei,» vastas Robi.

«Miks sa ei anna Toomale tappa?» küsis isa.

«Toomas lööb maha!» vastas Robi.

See vastus oli Toomale meele järgi. Ta lubas Robile mõisa osta, teda endaga ühes kõrtsi viia ja pakkus lastele viina, mida need ka katsusid.

Kui lastel said söödud, liuglesid nad ükshaaval isa põlvilt maha ja pugesis nurka asemele, kus nad ka varsti magama uinusid.

Toomas istus kaua aega veel laua ääres ja jõi viina.

Nagu näeks ta viirastusi, tõstis ta hallid silmad vahel lakke, lõi meelepahas rusikaga vastu lauda ja pomises endale habemesse, kusjuures pea iga kord alla vajus. Vist ei olnud ta viha veel täiesti lahkunud. Aegamööda jäi Tooma peatõstmine, mis eemalt nagu kana joomine paistis, ikka harvemaks, ja iga kord vajus ta uimane pea ikka madalamale ja madalamale, kuni ta viimaks norinal, pead allapoole hoides magama jäi.

Seda pilku olid ema ja poeg just varitsenud.

Nad olid lehma juures hagerikus külma eest varju otsinud ja sealt kordamööda vaatamas käinud, mis Toomas lastega teeb. Kui ema nägi, et Toomas vaiksemaks oli jäänud, läks ta süda kergemaks, ehk ta esialgu küll oli ütelnud:

«Minupärast löögu ta nad kas või maha — saavad vaevast lahti!»

Kui aga Toomas juba tükk aega enam pead üles ei tõstnud, ütles Sassa: «Isa on juba üsna vedel!», ja ema ning poeg läksid mõlemad sisse.

Ettevaatlikult võtsid nad Tooma istmelt maha ja veeratasid ta nagu koti nurka laste kõrvale. Vana kasuka viskas ema talle peale, mille all nüüd pere-isa sügavat ning magusat und hakkas noristama.

Seejärel asuti lauapealse koti kallale. Seal sees olid pudel viina, tükk sealiha, pool pätsi leiba, rätiku sees toobiosa tangu ja mõni sai.

«Aga kus ta raha peaks olema?» päris Sassa.

Mindi Tooma juurde ja otsiti taskud läbi, kust kott kolme rublaga kätte saadi.

Emal viis liha ära, tangud ka, leiva pani ta aga lauale.

Kui kõik korda oli seatud, hakkasid ema ja poeg sööma. Ema oli suure puuvaagnaga rukkijahuleeme lauale pannud ja nüüd asusid nad teine teisele poole laua äärde ja hakkasid vedelat rokka helpima.

Mõlema kõhud olid õige tühjad. Mõne lusikatäie järel küsis Sassa järsku:

«Kaua ma seda siin paljalt vihun? Lõika ometi leiba ka juurde!»

«Ema ei tahtnud seda heameelega teha, sest kauaks pidi poolest pätsist saama ja enne homset päeva ei saanud juurt ka panna.»

«Eks sa katsu niisama süüa,» vastas ema vastuseisvalt.

Sassa lõi oma pahased silmad üles.

«Oo! — või söö niisama?» vastas ta kurjalt, «või söö niisama! Katsu, et sa leiba lahti lõikad! Nüüd ei taha leiba anda, aga isa käest ära joosta oli hea küll?»

Sõna lausumata lõikas ema pisukese viiluka lahti ja ulatas selle pojale.

«Ega ma su sant ei ole!» pahandas Sassa. «Lõika ikka meheviilukas! Mis sellest saab?»

«Sassa, teised tahavad ka,» tuletas ema meelde.

Sassa mõtles natuke.

«Lõika teist nõnda palju veel!» käskis ta uuesti, «mu kõht on hirmus tühi.»

Ohates ulatas ema veel teist nii palju pojale.

Poeg võttis selle vastu, murdis esimese viilukaga kokku ja laskis oma teravad hambad neist mõlemast korraga läbi.

Ema ohkas. Natukese aja pärast küsis ta:

«Vaata, kuidas ma sind ilusasti toidan. Kas sa mind vanalt ka sedasi üleval pead?»

Sassa sõi edasi.

Ema ohkas jälle.

Järsku küsis Sassa: «Aga kus sinu ema on?»

Juula ei vastanud midagi. Ta teadis, et see Sassal väga hästi tuttav on: vanaema asus valla vaestemajas.

Ema söögi-isu kadus. Ta ohkas sügavasti ja pani lusika lauale.

Nõnda seisis ta küürus ja kahvatanud, nuuskas nina musta põlleotsaga ja vaatas, kui poeg end täitis.

Kui Sassa oma kõhu täis oli süüa, läksid ema ja poeg magama ja magasid niisama rahulikult nagu Ohe-liku rahvas, kes misjonitundi oli pidanud ja nüüd vaesest India rahvast, nende hirmsaist meestest, viletsaist naistest ja ülekäte läinud lastest und nägi.

Kirik oli inimesi puupüsti täis. Rahvast oli rohkesti kokku tulnud, sest täna pidi koguduse aastase seisukorra üle aru antama. Seda tehti küll harilikult nääripäeval, aga kirikhärra oli sel korral haige olnud ja nõnda jäi aru-
anne tänase päeva peale.

Ka Oheliku Madis oli oma Anuga kirikus. Täna ei olnud tema kord kirikus laulunumbreid üles seada ja küünlaid põlema panna, sellepärast võis ta julgesti, ilma eksitamata kirikotalitajate pingis oma Anuga istuda ja rahulikult kuulata.

Kirikhärra, noorepärane eesti mees, pidas mõjuva jutluse misjonitööst paganate seas. Jutluse sisuks oli iseäranis naismisjon. Moodiläinud mõistulausetega ja ilusõnadena kirjeldas ta paganate häda. Ta võrdles kristlikku kogudust küll kündjatega, küll puuseppadega, põimis kõnesse sala-arvu seitset, pruukis mitmesuguseid vanaaegseid kõnekäande, et kuulajatele paganate häda paremini silme ette seada, nende südameis kaastunnet äratada.

Kõne näis ka mõjuvat: mõistulaused ergutavad enam inimese luulevõimet, kasvatavad rohkem ärritust inimese vaimus kui labaselt väljaöeldud sõnad, selgesti pihtakäivad laused.

Oheliku Madis kuulas hoolega ja katsus kõigest väest oma mõtet jutlusega ühes pidada.

Juba kirikuteel oli ta süda eilse helde lubamise üle kipitanud. Ta tundis, et ta esimesel eilse kirjatüki ärrituse mõjul palju oli lubanud. «Ja võtku pagan Juulat,» arvas ta eneses, «et see just 50 kopikat tõi! See on ju terve kapital!»

«Kõik maksud on suured,» mõtles ta edasi, «sissetulek on pisukene ja selle 50 kopika eest oleks võinud palju saada: kevadel paar pange räimi Pärnu rannast — nendest oleks terve heinaaja süüa saanud; paar tublisid parknahka pastlaid — nendega oleks sügise otsa käia võinud; siis on need naised nii maiad värvi peale — ja selle raha eest oleks juba poole poodi tühjaks ostnud!»

Ja ta südamesse tõusis mõte vähem anda: «ega's perenaine sellest midagi tea, kui ta 50 kopika asemel kõigest 5 viskaks!» Kui aga jutlustaja nüüd vaeste paganate häda tõesti suureks seletas, kuidas nad saadana võrgus vaevlevad, kuidas nad oma naised sugugi ei austa; kui Madis nägi, kuidas Anu tema kõrval silmi hõõrus ja lauluraamatu

ümber oleva ninarätiku külge suud ning nina pühkis, ja kui kirikhärra oli ütelnud: «Ainult Jeesuse käsu pilkajad, südamest ja kõrvust ümberlõikamata patuorjad, ainult need, kelle kohta Jeesus viimselpäeval ütleb: «Ma olen nälgas olnud, ja teie ei ole mulle süüa andnud; mul on janu olnud, ja teie ei ole mind jootnud; sellepärast minge ära minust igavesse tulle, mis on valmistatud kuradile, sest kurat paneb niisuguse suure häda eest südame kinni . . .»» ning kui jutlustaja oli hüüdnud: «Tulge appi!» ja inimesi üles kutsus iseäranis naismisjoni heaks andma, siis tundis Madis, et ta teel väga hirmsasti oli mõtelnud, et ka tema kallal saadan oma patuvõrku koob.

Ja juba kujutas ta enesele vaimus silme ette, kui hirmus see on, kui talle öeldakse: «Ma olen nälgas olnud . . .» — ja Madise mõttelõng kadus jutluse pealt ja ta silma ees seisis korraga Juula, eilne Juula, seal tema toa nurgas, ukse taga, ja oli leiba küsinud . . . Madise meelest oli see nii kole, võõrastav! Kuidas võis Toomas oma perekonna nõnda kaugele hooletusse jätta, et Juulal leib otsa lõpeb!

«Aga see on see jumalakartmata elu,» mõtles ta; «küll jumal õnnistab seda, kes tööd teeb . . .» Ja jälle kõlasid jutlusesõnad ta kõrvu; jälle tuli eilne lehesõnum meelde ning süda ütles, et see sugugi palju ei ole, kui ta pool rubla paganate kasuks ohverdab. Tal oli iseenele üle hea meel, et kiusajast lahti sai, kes teda keelas head tegemast.

Kui Madis oma mõtetest lahti sai, kõlas kantslist edasi: «Tulge appi! Häda on suur!» Köster hakkas üleval orelil ees noodiraamatuid kohendama ja registripulki lahti kiskuma. «Ajagem oma tuimus ja jumalavallatus enestest! Kui me selles tuimuses edasi elame, siis pean ma ütleva: kui kuskil mujal viimsepäeva märke ei peaks nähtama, siis on nad meie juures päevaselged. Eestlased toovad viimaks viimsepäeva välja!»

Madise kõrvad kukkusid kikki — seda oli tema ka mitu korda ise arvanud, et maailma ots nüüd enam kaugel ei ole: «Linad ei maksa midagi; viljahinnad on pisukesed; isegi või eest saab peaaegu rasva hinna. Sedaviisi peab lõpp tulema. Noored inimesed elavad ulaelu, hobusevargus tõuseb suuremaks ja kirikhärra kaebab kantslist, et usk pidada langema,» arvas Madis.

Kirikhärra läks nüüd kihelkonna aruande juurde. «Mul on häbi teile ütelda,» rääkis ta pärast sündinute ja surnute arvu lugemist: «kuidas meie rahvas on langenud: viimasel aastal on meil koguduses 29 ilma isata last olnud.»

Koguduse seas oli tõsist kokkumist näha. Madis ohkas, Anu ohkas ka.

Kirikhärra tundis koguduse vaimuliikumist, ja et hingede langemist selgemates värvides seletada, ütles jumalamees kurjalt ning sügava häälega: «Ma pean ahastusega ütleva: meie koguduses ei ole enam ühtegi õiget tütarlast!»

Emad vaatasid üksteise otsa, nagu küsiks nad: «Kas see on ilmsi või unes?» Neitsid löid silmad punastades maha; lõõbipoistele oli see aga nõnda võõrastav, et nende näod irvitama hakkasid.

Niisugune rumal naer ärritas aga jutlustajat. Viha täitis ta vaga südant ja järsult karjus ta: «Teie naerate?! Kurat naerab teie sees! Aga kuulge, mis teile kõigile häbiks on: «Ühel õnnetul oli juba kolmas sünnitada, ilma et tal isa oleks olnud ette tuua!»

Naistel lendas ahastuse-, meestel imestusejume üle palgete.

Jutlustaja sai sellest uut hoogu ja ta seletas edasi: «Meie oleme kadumise teel! Kui Jeesus ise siia appi ei tule, siis läheme meie oma kurjusest haisema: alaealiste seas kasvab patt; leeritüdrukute suust olen ma kuulnud, mille üle saadan rõõmu pärast saba vihub! Mõtlege, inimesed, kui teil veel oma esiisade veri südames voolab, siis peaks meil häbi olema elada! Nemad olid paganad, ja nende seas ei tulnud mitte kombeelu langemist ette, aga meie oleme ristiiinimesed, ja elame hullemini kui paganad! Meie paganast esivanemad pööraksid endid hauas ümber, kui nad teaksid, missugused nende lapsed on! Häbi, häbi, häbi! Issand, halasta!» Ja ta läks teiste aruannete juurde.

Oheliku Madis istus kui sütel. Tal oli niisugune tunne kui perenaisel, kel lehm lüpsikutäie piima jalaga ümber lööb.

«Paganad elavad paremini,» poolis Madis iseeneses; «meil on 29 ilma isata last; kihelkonna neitside au on lõppenud; vald on vaeseid täis, ja hiljuti, kui Madis oma poega kooli viis, oli koolmeister kaevanud, et kooliruumid olevat pisukesed, toad külmad, Nugise Juhani tütar külmetanud enese magades ära ja saanud surmava kopsuhai-guse...» Ja Madise silmi tuli jälle nende endi sauna Juula, see vaene Juula, kelle poeg Lehtmetsa Anni püüli-pätsi oli varastanud, teiste koorukesi kokku korjanud ja sellega kooliõpetaja viha alla sattunud, see vaene Juula, kes mehe käest peksta saab... Madis ohkas, Anu ohkas ka.

Ja Madis tundis, nagu oleks keegi 50 kopikat tema tasku põhja surunud. Kantslist kõlas aga Madise kõrvu: «Kurat käib ümber kui möirgaja lõukoer, ja tema on, kes usu teie südamest riisub ning südame kangeks teeb. Usk on aga see, mis armastab. Ka teie armastus on pisukene: lauarahva arv on vähenenud! . . .»

«Ja meie peame paganaid avitama!» mõtles Madis, ja ta süda tundis iseeneses nagu rõõmu. Aga seal ehmatas ta oma rõõmu üle. Eks see olnud südame kõvakspanemine, eks see olnud tunnistuseks, et kiusaja möirgava lõukoe-rana ta südame ukse ees varitseb!

«Leerilaste seas oli 6 varast!» kõlas kantslist.

«Küll on pöörane!» mõtles Madis.

«Ja kui te tunneksite veel seda salapattu, mida õpetaja-härra kaebavate hingede käest kuulda saab, siis ohkaksite teie: «Issand, jõua, issand, tule, issand, ära viibi mitte enam!»»

Madis ohkas, Anu ka.

«Aga kui meie nõnda kaebame ja ohkame,» seletati edasi, «siis ta tuleb, ta tuleb meie juurde! Ja see ongi meie trööst, milles meie vägevad oleme, mida aga paganatel ei ole, mispärast nad ka igavesti hukka peavad minema. Ja seda issandat, kes meile kotkatiivad võib anda, millega meie patuporist välja võime lennata teda neile viima — see olgu meie püha kohus!»

Jutlus oli lõpetatud. Oli kerget orelikella tilinat kuulda, siis lõõtsade oigamist — ja koguduse laul algas.

Oheliku Madisel ei olnud isu laulmiseks. Tal oli iseene-sega väga palju tegu. Ta süda ei tahtnud sellest töötatud 50 kopikast lahkuda. Selleks otsis ta jutlusest põhjusi. Aga parem hääl — vähemalt pidas ta seda paremaks hää-leks — soovis, et ta ei peaks kahklema. Tema kahe vaid-leva hääle kõrvale tõusis veel üks kolmas, kes raha Juu-lale ja ta lastele käskis tagasi anda ja soovitas ka vana jahuvõlga vähendada.

Aga esimene, hea hääl, sai kõigi teiste üle võimuse, sest Madis teadis, et kõike muud soovib tema kuri süda, kellele raha oli väga armas.

«Jah, jah, issandat neile viima . . .» ütles Madise parem tundmus.

Tasa otsis ta rahakoti taskust üles, võttis sealt lubatud anni välja ja pani ta kasuka taskusse, et tal välja minnes ukse juures enam koti kallal nosimist ei oleks.

Ja kui ta kiriku-uksest välja astus, siis pööras ta silmad teisale ja laskis Juula käest saadud raha vaskvaagnasse,

mis tumedalt vastu kajas. Madis kuulis selles nagu Juula sõnu: «Et nii palju, kui 50 kopika eest saab!»

Anu aga mõtles: «Mu Madis on tõesti üks väärt mees! Ta ei vaatagi oma anni peale: parem käsi ei pea teadma, mis pahem teeb!»

8

Kiriku alt poest mööda minnes läks Madis sinna sisse, tubakat ja mõnd muud pisukest tarbeasja ostma.

«Oo, Oheliku-onkell!» hüüdis kaupmehe-sell, kui Madis hakkas poest välja tulema.

«Mis on?»

«Kas lehte ka tellid?»

«Mul juba käib.»

«Mis?»

«Mu oma leht ikka,» vastas Madis.

«Oot, oot,» hüüdis sell, «säh, loe ka seda!» ja viskas Madisele ühe ilmaliku lehe pihku, «see on muidunumber.» Madis pistis lehe taskusse ja läks.

Kodus oli rääkimist väga palju. Anu ja tüdruk Liisu panid väga pahaks, et koguduse neitsisid nõnda on teotatud; Mari arutas sündinuid ja surnuid, ja viimaks läks jutt jälle misjonitöö peale.

Peremees Madis ei võtnud jutust osa. Tema näis nagu mõne tähtsama asja üle järele mõtlevat, mille selgust ta kuidagi ei tahtnud kätte saada.

Paraja jutuaajamise ajal visati uks järsku lähti, sauna-Sassa jooksis sisse ning hädaldas: «Toarahvas, tulge ruttu ja aidake meid! Isa tappis ema ära!»

Kõik kargasid kokkunenult püsti. «Mis viga?» küsisid kõik, nagu ei tahaks nad Sassa küllalt selgeid sõnu uskuda.

«Isa hakkas jooma — jälle,» nuttis Sassa, kusjuures ta oma kriimulisi, pesemata silmi hõõrus, «tõmbas enese täis ja kukkus siis riidlema. Tal jäi eile võlgu. Ema oli aga vait. Hakkame sööma; sealiha ja tanguputru. Isa sööb liha suure pussnoaga, millega ta teil enne jõulu siga tappis. Ma ei tea, mis neil seal oli; ema ütles paar sõna; isa kargas üles; ema välja... isa vinnas pussiga takka järele... ja emale kohe sisse! Verd mis hirmus!... Tulge ruttu appi: tapab hull teised ka ära!»

Peale perenaise, väikese Hansu ja Vokikepsu jooksid teised kõik sauna juurde.

Juula oli pikali asemel, ohkas kangesti ja hoidis paljaks-

võetud õlga üle sängiveere, mis oli haavast väljatilkuvast verest määritud.

«Nüüd ma suren, oh jumal!» ägas Juula.

Lapsed nutsid.

Toomas ise istus akna all toolil ja pomises: «Ma tahan näidata, kelle sõna majas peab kuuldama! Tappa kurjavaimule!»

Toarahva tulekuga vaikis laste kisa.

«Noh, Toomas,» hüüdis Anton, «mis, sa oled värsket teinud?»

Toomas lõi silmad üles ja naeratas joobnult, nagu tahaks ta ütelda: «Ära narri! Näed ise, mis sündis!»

Kui ta aga Madist teiste selja taga nägi, mõirgas ta metsikult: «Kurat! Madis!», laskis pea norgu ja sülitas.

Madis ei teadnud isegi, kas vastata või mitte. Ta astus Juula juurde ja küsis osavõtlikult: «Kas on valus?»

Juula ohkas endist soodu edasi.

Selle aja sees oli Liisu vett saanud ja Antoni avitusel haava pesema hakanud. Madis ja lapsed vaatasid kõrvalt. Kui kondine, kui nälginud oli see õlg, kui siniselaiguline! Madisele tuli oma Anu käsi meelde. Ümmargune, lihav oli see, üsna võdises, kui külge puudutasid. Ja selle nälginud õla käest oli ta viiskümmend kopikat võtnud ja India-maale saatnud! Madis tundis häbi enese üle. Aga ta surus selle alla. See oli ju jahude eest saadud ja misjoni heaks antud.

Haava puhastusel selgus, et nuga õlga mitte sügavasti ei olnud riivanud. Juula isegi sai aru, et haav kerge oli, ja jäi oma oigamisega rahulikumaks. Toomas istus aga laua ääres, hoidis pead norgus ja sülitas aeg-ajalt enda ette maha, kusjuures ta pomises, millest selgemini aga «kuri-vaim» ja «tappa tahab» välja kõlasid.

Madis tahtis Toomaga taplema hakata, aga arvas paremaks vaikida.

«Kui Toomas targemaks saab,» ütles Madis lahkudes Juulale, «siis saada ta minu juurde.»

Juula ohkas ja ägas jälle valjemalt.

Kui pererahvas koju oli jõudnud, tekkis jutt jälle mitmest asjast. Iseäranis kaevati Tooma peale ja kahetseti Juulat ning lapsi.

Peremehele oli aga nüüd igasugune kõnelemine hirmus vastumeelt. Ta läks tagakambrisse, istus sinna laua äärde akna alla ja hakkas uudset ajalehenumbrit lugema, mis ta poest oli saanud.

Ta vaatas ühte ja teist tükki ja hakkas viimaks «Väljamaalt» pealkirja all «Inglismaast» lugema, sest Lõuna-Aafrika sõda huvitas sel ajal Madist kõige rohkem välismaa asjust.

Lehes seisis: «Ka uuel aastal arvab Inglismaa Lõuna-Aafrika sõda edasi ajada. Määratu summa on see vendade sõda ristirahva vahel juba ära söönud. Inglise valitsus arvas esiti, et 500 miljoni naela sterlingiga (1 nael on 10 rubla) läbi saab, aga nüüd on kaugelt rohkem ära läinud. Teatakse kinnitada, et sõda olevat juba 2 tuhat miljonit naela kulu nõudnud. See võib väga võimalik olla, sest riigi ülem raha-väljaandja ütles palatis, et iganädalane väljaminek kõigub 1 ja 1¼ miljoni naela sterlingi vahel, s. o. enam kui miljon rubla meie raha järgi päevas! Ja inimesi on seal, nagu sõjaminister Lansdowne teatas, surnud: 664 ohvitseri ja 13 137 soldatit, haavatud veel peale selle. Inglise kaotus meeste poolest on aga umbes 60 000! Selle aja sees lähevad aga Inglise asumaades Indias katk ja nälg ikka suuremaks...»

Katkust ja näljast oli Madis ka enne oma lehest lugenud.

Madis peatus lugemises ja mõtles. Ta vaatas veel kord ja ütles siis imeks pannes: «Ja-jah, see on vist õige küll, et Indiamaa Inglismaa all on. Ja see maa raiskab sõja jaoks iga päev enam kui miljoni ära!»

Ta ohkas, nagu tahaks ta ütelda: «Ja sinna läks ka minu and vett vedama!... Issand ja jumal!» mõtles Madis eneses, «kui need soldatid kõik Indiasse misjonärideks oleksid läinud ja kõik see raha ka nendega ühes, mis siis oleks?»

Ta kõrvus kõlasid korraga saunapoisi endine «tulge appi!», eelse misjonilehe «tulge appi!» ja kirikhärra «tulge appi!» ja selle kolmekordse kaja sekka tühises tema anni tume kolks kirikuvaagnasse!

Vastu tahtmist viskas ta lehe lauale. Ta silme ees seisis pealkiri «Mõndasugust.» Madis hakkas ilma suurema isuta lugema: «Väljaspool abielu sündinud laste arv on meie suurel kodumaal 107 000—117 000. Halb lugu on selle poolest suuremates linnades. Seal on iga tuhande sündinu kohta 437 seadusliku abieluta sündinut. Uskude järgi on see nõnda: katoliiklaste seast 1000 pealt 130, evangeliumiusuliste seast 90, juutidel 6, muhameedlastel ainult 3.»

Madis oli nagu pilvist alla langenud. Veel kord luges ta viimaseid arve. Ta silm otsis midagi, aga seda «midagi»

ei leidnud ta. Seal tuli talle meelde, et kirikhärra oli ju ütelnud, et meie esivanematel, paganatel, niisugust asja ei ole olnudki.

Ta silmad otsisid edasi ja jäid peatuma järgmisele kohale: «Üldse peab ütleva, et aruande järgi meie, kristlaste elu mitte ilusat pilti ei paku. Juuksed tõusevad püsti, kui kõike seda kuuleme, mis meie seas sünnib. Hukkaläinud naisterahvaid, keda inimesed loomadest madalamaks on teinud, on meie riigis 100 tuhat!»

«Oh mu kallis jumal!» mõtles Madis ahastuses.

Ta luges edasi: «Veel koledamaks läheb pilt, kui me kuuleme, et $\frac{1}{3}$ neist on alla 16 aasta (12—16 aastat) vanad!»

Nagu oleks madu teda hammustanud, niisugust valu tundis Madis. Ta pea hakkas ümber käima, ta vaatas välja.

Ta luges edasi: «Ja kes on need inimesed nõnda kaugel viinud? Pisuke jagu neist on vaimu poolest vigastena sündinud, nagu kuulus itaalia teadlane Lombroso tõendab; suurem jagu on aga kaasinimeste hooletuse, rumaluse või ka nälja sunnil —»

Madis jättis lugemise pooleli. Nagu vägisi tõusis tema silmade ette sauna-Toomas, see joobnud Toomas, selle pooltapetud naine haavaga õlas, nende lapsed, keda vane-mad ise hundikutsikateks ja põrgukasakateks kutsusid. Üliselgesti kerkis Madise silmade ette pilt Sassast, kes nutust ärähõõrutud silmadega, mis mustad ja räpased olid, tema toa-uksel seisis ja nii kokkunult ning ärritatult kisendas: «Tulge alla ja aidake meid!»

Just niisama nagu Sassa... Madisele tuli järsku vana-aegne misjoniraamat meelde, mida ta oma peremehel oli näinud. Selle kaanel seisis põlvili must mees valgete silmamunadega, ristis käed üles tõstetud, ja pildi alla oli kirjutatud: «Tulge alla ja aidake meid!» Just niisama oli ka Sassa karjunud, aga hoopis tõsisemalt, hoopis loomulikumalt, sest must mees oli pildile väga puhtalt ning kenasti maalitud!

Madis lõi silmad lehele, kust ta luges: «Aga inimesed ei lepi mitte üksnes sellega, et nad neid siin saadana võrku veavad; nad müüvad neid salaja väljamaale, mistarvis Inglismaal, nagu Londonis ja mujal, koguni isesugused majad on, kõige raamatupidamisega ja hinnakirjadega!»

Ehk küll Madis pikavereline talupoeg oli, siiski ei jõudnud ta nüüd oma sisemist valu tagasi hoida, ja peaaegu

kuuldavalt ägas ta: «Oooo — Jeesus, suure jumala poeg, mis hirmsad asjad ei sünni meie seas!»

Ja jälle tärkasid talle Inglismaa ja India meelde...

Sel silmapilgul tuli perenaine Anu tagakambrisse ja ütles õige pahaselt ning äriliselt: «Kuule, isa, sa katsu selle Antoni üle ometi natukenegi valitseda! See läheb päris ülekaate. Ninas kinni nagu koer! Sõnagi ei tohi ütelda, kui mitte kaks vastu ei saa. Meie rääkisime seal pühadest asjadest. Ma ütlesin endi Juulile: «Kui sa mehele ei peaks saama, siis võiksid sa küll naismisjonäriks minna.» Ja mis tegi Anton? Ta ütles pilgates otsa: «Saunarahva juurde!» Kas see kõlbab? Peretütrele niisugune teotus, ja Juuli saab kõik aru — ega ta enam pisukene ei ole?»

Madise näo üle käis vihapuna. Naiste eilne nõuandmine, jutlus, juhtumine Juulaga, ajalehepala — kõik need olid Madise hingesse nõnda mõjunud, et ta kõik oma endise rahu oli kaotanud. Ta sai väga hästi aru, miks Anton nõnda oli ütelnud. Anton oli Madise valusamat kohta puudutanud. Pidi ta selle Antonile kätte maksmata jätma, sellele Antonile, kellel nõnda suur suu alati põigiti nina all oli? «Niisugusest suure suuga poisikesest ennast narrida lasta!» urises Madis ja tuli eestuppa.

«Kuule, Anton,» ütles ta kurjalt, «sina ära lõõbi pühade asjadega! Kas on sul suu selleks põigiti nina all, et teisi pilgata? Sul on nagu Juudal süda täis, ja nüüd narrid sa pisukesti lapsi! Eks sa mine ise saunarahva juurde! Meie ometi müüsimme talle, aga mis sina oled teinud, irvhammas?»

Madise suunurgad läksid pisut niiskeks, nagu ikka sääraseil kordadel, kui ta palju ning vihaselt rääkis.

Teised toasolijad pidasid hinge kinni. Kes tohtis siis veel iitsatada, kui peremees vihane oli!

Antoni näo üle käis ka ärritusejume. Nagu vägisi surus ta oma meelepaha maha. Ta näost paistis, nagu ei tahaks ta midagi vastata, aga kui ta nägi, et Madis tema otsa vihaselt vaatama jäi, nagu ootaks ta teiste kuuldes Antonilt vastust, siis ei jõudnud sulane oma teravat keelt taltutada, vaid vastas vagusi, nagu küsides: «Ju sa said Juula käest minu viiekümnekopikalise!»

«Sinu?» küsis Madis uskumatult.

Anton ei vastanud enam midagi. Tal näis sellestki kahju olevat, mis ta juba oli ütelnud. Peremehele seletas aga see Antoni tagasihoidlik vaikimine kõik. Talle kõlas, nagu oleks Anton ütelnud: «Pühi enne oma ninaalune puhtaks,

siis mine teise õue kasimal!» Ta vaatas esiti Antoni, siis Anu otsa, siis läks ta vaade Liisu peale, ja seal märkas ta tüdruku pisut tagasihoitud naeru jälgi. Ka Vokikeps kõhatas kahtlaselt. Poleks Madis mitte kiriku-korrapidaja olnud, siis oleks ta tõesti kurja suust välja ajanud, aga nüüd jäi see tegemata. Antonile tahtis ta veel midagi ütelda, aga talle ei tulnud midagi meelde, mitte variserlikku vaga salmigi. Ta kõhatas vähe, tegi niisuguse näo, nagu ei usuks, nagu ei kuuleks ta Antoni vastust, ja läks tagakambrisse tagasi.

Ta tundis, nagu oleks teda keegi justkui karjapoissi ninast vedanud, teda, vana inimest ning ausat kirikuteenrit. See kipitas nüüd. Kuid praegune valu oli südames. Ta läks akna alla ja vaatas välja, nagu tahaks ta oma paha-meelt ja asjata pähe tungivaid uusi mõtteid lahutada, laiali ajada. Nagu kaks inimest oleksid ta südames töötanud, ja kokkudes aimas ta end kuristiku kaldal seisvat, kuhu ta ähvardas kukkuda. Juba ammu enne olid Antoni sõnad nagu läbi une ta südame pihta koputanud ja seal tundeid äratanud, mis ta maha oli surunud. Nüüd aga tõusid need seda suurema jõuga.

Madise silmade ees laienes lumeväli nagu surnuvaip. Talvine päike seisis juba veerul ja süütas veel kord laial lagendikul lamavad surnud lumekibemed põlema. Nende helk tungis Madise silmadesse, nii et ta tahtmata silmalauge pidi koondama.

Lumekibemete hüppav sätendamine tõmbas Madise mõtted enesele.

«Kena küll,» mõtles Madis, «kuidas need hiilgavad ja säravad, kuid lund ei jõua nad soojendada! Kõik, mis päikesest saadakse, visatakse uhkelt ja kerglaselt laiali!»

Ta vaade langes keset õue seisva musta puupaku, vitsaposti peale. Madis oli selle sinna üles pannud, et tema ümber vankrijuhtmeid väänata, kui need toas ahjus juba pehmeks on paistetud. Talle tuli meelde, et vitsaposti ümbert lumi alati enne ära sulas. Mineval kevadel oli ta selle nähtuse põhjust Antonilt küsinud, kelle peale ta praegu vihane oli, ja see oli vastanud, mida Madis veel praegu mäletas: «Koolmeister rääkis korra,» seletas Anton, «et kõik mustad asjad päikese soojust enestesse rohkem võtavad ja sellepärast ise soojemaks lähevad.»

«Jaa, jaa,» urises Madis, «päikese soojuse võtab tema endasse, ei lase ühtegi kiirt edevalt välja, läheb ise soojaks ja soojendab ka teist!»

Madise meel läks nagu rõõmsamaks.

«Missugune lihtne, aga ometi imelik tõde: mine ise enne soojaks, siis soojendad iseenesest ka teisi!»

Aga ta silmade ees sätendasid ikka veel need edevad lumekillud oma külma, uhke läikega. Madis pigistas silmad jälle koomale ja haigutas suure suuga, nagu tahaks ta nende valgust enesesse tõmmata, seda alla neelata.

Ja ümbrust unustades hakkas ta kiiresti aknaruudu pihta näppudega koputama, nagu ähvardaks ta neid kiirgavaid, surnud kristalle, nagu kutsuks ta õuest kedagi sisse! ...

1901

OHELIKU-ONU JÕULUNÄGEMINE

Antoni lugemine huvitas.

Terve pere kuulas suure isuga. Vana Oheliku peremees istus ahjulõukal, õllekapp kõrval, piip suus, ja pani hoolega tähele, ilma et sõnagi sekka oleks ütelnud. Nii-sama tähelepanelikult võtsid ka teised inimesed osa. Pere-naine istus keset tuba tooli peal ja hoidis pisukest last süles; vanemad lapsed pikutasid heintel, nokkisid vahel üksteist ja naersid; aga kui ema nende poole pöördus ja kurjalt «Lapsed!» hüüdis, vaikisid nad, naeratasid salajas ja tegid, nagu ei läheks nende kõrvust midagi mööda. Tüdruk oli heinte peal aset võtnud ja kuulas sealt.

Antonit ennast huvitas ka kirjatükk. Ta oli täna juba mitmed «Pühaderaamatud» läbi lugenud, aga ükski neist ei olnud nõnda tema mõtteid ärevile ajanud kui praegune lugemispala. Kõigis jõululehtedes seisis midagi pühadekohast, aga see sobis jõuluajaks, nagu oleks ta selleks eriti tehtud. Palas räägiti kahest päris läbi ja läbi hobusevargast, kes jõuluööl kuskilt hobuse olid näpanud ja nüüd kirikust mööda sõidavad. Nad näevad valgustatud jumalakoda ja kohkuvad. Üks neist annab teisele nõu kirikusse minna kuulama, mida seal räägitakse. Teine ei taha heameelega nõusse heita; kui aga esimene peale ajab, lähevad viimaks mõlemad kirikusse, kust parajasti «Jumal on armastus» neile kõrvu kõlab. Jõulujutlus liigutab neid, ja kui nad kirikust välja tulevad, ütleb Kristjan:

«Kuule, Priidik, viime varastatud hobuse tagasi. Mul on hirm... See ei lähe hästi.»

Priidik puikleb esiti vastu; aga kui Kristjan temale jõuluõhtu pühadusi silmade ette maalib, muutub teise süda ja nad sõidavad hobust tagasi viima.

Anton ärritus lugemisest. Ta palged punetasid, hõõgasid, osalt küll laual põlevast lambist, mis tuba valgustas ja palet küttis, aga puna noormehe palges näis enam sise-misest ärritusest tulevat kui lambisoojusest, sest aegamööda läks lugemine pikalisemaks ja nagu tõrkudes ajas ta sõnu edasi. Iga lausega hakkasid Antoni silmad enam ja enam hiilgama.

«Ja vaata,» luges Anton otsekui nokkides, iga sõna pilkavalt rõhutades, «nad pööravad hobuse pea kodu poole, sest ka nendel on täna jõuluingel jää, patujää nende surnud südamete ümbert sulatanud...»

Järsku jäi ta vait — ja «Jõululeht» lendas suurt vuriinat ja krabinat tehes Madise jalgade ette, kes parajasti kapast õlut upitas.

«Ptüi!» sülitas Anton, «ptüi! Maksa raha ja loe lori, jampsi inimese väljamõeldud lori... Pime, kirjuta kas või hotentottidest, siis ma ei tea, kas see õige on, aga et varas jõulujutluse pärast hobuse koju viib, seda ma ei usu, ei usu-u!» hüüdis ärritatud Anton ja laskus selili laste juurde heintele.

«Pime, ehmatas minu üsna ära oma lehega,» torises Madis kappi suu äärest võttes, «kui ma nüüd roosi ehk elitingi kuhugi saan, kas sa sõnu mõistad? Mina ei pane tähelegi, seal lendab üks valge asi mu jalgade ette...» Madis sülitas kergelt kolm korda nurga poole.

«Sa arvasid vist keerubit-nägevat,» pilkas Anton, «kes Oheliku-onule jõulusõnumit tuli kuulutama!»

«Ja mis sel jutul siis viga oli?» küsis perenaine; «see on ilus küll, kuidas vargad ümber pööratakse ja teine oma hobuse kätte saab.»

«Jah, ilus ikka küll, aga — lori,» vastas Anton. «Ja pealegi mitte üksi lori, vaid võimatu. Niisugune kirjutus on inimese mõtete, arusaamise, õige mõistuse suretamine ja pimestamine. Hobusevaras jätab sul jah hobuse võtmata. Oota seni!»

«Aga mis siis sina tahad?» küsis Madis. «Sina oleksid tahtnud, et peremees ilma hobuseta, töö tegemata, sulaste palk maksmata jääks ja pankrot majasse tuleks. Siis oleks sul hea meel olevat ja sa ütleksid: «Vaata, kus jutt!» Sa ei salli ju peremehi. Peremehed on su verivaenlased; aga laisad, koerad, hulgused — need on sinu pailapsed. Ime, et sa ise ka vargaks ei hakka!»

«Aga võib olla, et ma olengi varas?»

«Pole veel näinud sul võõra vara olevat.»

«Võõra vara! Kust saadik on võõra vara ja varga piir? Usu järgi oleme meie ju kõik vagad ristiinimesed, üksteise vennad; aga mistarvis veel need vaod ja peenrad seal põldude vahel ja kupitsad piirinurkadel on? Ja kust sina tead, et see must hobune, kes sul praegu sõidu tarvis on, minu jagu ei ole? Ma võtsin ta sündides vastu, mina olen teda söötnud ja jootnud, suureks kasvatanud, kannan ta eest

veel praegugi hooft — miks ta's minu jagu ei peaks olema? Ja ega's sinu liha ja veri temas ei ole?»

«Aga kelle heinad, kaerad?»

«Mina külisin ja mina kündsin, mina niitsin, panin kuhja, ja sina aitasid kõrvalt!» vastas Anton.

«Aga kelle maa?»

«Maa ostsid sa paarisaja rubla eest ja maksid hea lina-saagiga kinni, mitte aga omast väest!»

«Siis tuleb viimaks välja, et Oheliku koht sinu oma on!» naeris Madis kurjalt ja pilkavalt.

«Ja miks ei või ta minu oma olla?» küsis Anton aeglaselt ja külmavereliselt; «miks ei ole lugu nõnda: ma teenin sind 30 aastat, annan oma jõu sulle ja saan selle eest natuke palka, ja siis annad sa koha mulle, nagu krediit-kassa sinuga teeb. Sa maksad ju ka igal aastal üksnes protsente ja saad 45 aasta järel koha omale...»

Madis hakkas suure häälega naerma.

«Anton, sa oled hull või lähed hulluks! Ükski asi ei ole enam sinu meelest sedasi nagu teiste meelest; ma arvan, et parem oleks, kui niisugustele nagu sina —»

«Lihtsalt kivi kaela ja vette!» naeris Anton Madist avitades.

«Ei ole ma hull sugugi,» seletas ta natukese aja pärast, «aga inimene on ju mõistusega loom, ja kui sa seda va mõistust natukene liigutad, tulevad teisemad asjad välja, kui just ise tahad. Sellest aga näed sa, kui raske on teisi mõtteid paljalt sõnadega sinu sisse istutada, ja minu ilusad sõnad ei pööra sind mitte põrmugi. Samuti on lugu ka teistega. Mis sa arvaksid sellest, kui ma ütleksin: Oheliku Madis, sul on 80 vakka rukkeid, ärgu olgu sul mitte 80, vaid 70, et sul oleks 10 vakka nende anda, kel puudus on!»

«Anton, sa ajad päris segast juttu,» noomis perenaine.

«Aga need ei aja segast juttu?» Ja Anton näitas käega raamatule, mis maas lamas. «Niisugune jutt on sul ilus kuulda, kui öeldakse: ärge varastage enam, vaid saatke kätega head neile, kel puudus on! Aga kas sa oled ka järele mõelnud, kust vargad tulevad? Vaata, jutt ei tule tindist ega paberist, vaid inimesest, kes sulge liigutab; nii ei tule varas ka mitte üksnes sellest, et vargus maailmas on... ega lahku ta ka mitte valgustatud tubade ja ilusate kõnedega...» Anton hakkas pilkavalt naerma.

«Mis siis viga oleks olevat!» rääkis ta edasi, «riputa aga aida lakke latern üles, pane küünal sisse ja lase mõne ameerika mõirgamisemasina moodi alalõpmata

hüüda: «Mehed, vennad! Täna on jõulud, ärge varastagel!» Lase laulab veel «Au-kiitust» takka otsa — ja hea küll: vargad on kõik kadunud!»

Selle jutu peale hakkas vana Madis magusasti itsitama.

«Sul on, Anton, ikka oma veidrad sõnad!» arvas tüdruk.

«Mis seal veidrad või mitte, aga see on ju kõige odavam, ja sa võid julge olla: kui röövel masinat peksma peaks hakkama, ega sinu nahk selle juures ei kannata!»

«Aga mis sina teeksid?» küsis perenaine. «Kuidas sina selle ilma ümber teeksid?»

«Minu meelest on see ilma elu nagu soku lugu Loopre kõrtsi ukse ees,» vastas Anton ja läks laua äärde.

«Ja kuidas see oli?» küsis Juku heinte pealt. «Anton, kuidas see soku lugu oli?»

«Ah soku lugu?» rääkis Anton tõsise näoga. «Ma teenisin sel korral Loopre kõrtsimeest karjasena, aastat 20 tagasi. See oli vist viimast korda, kui meie maalt karutantsitajad läbi käisid. Kord teede sillutamise ajal tuleb kõrtsi ette kaks karutantsitajat. Päike seisis keskhommikus ja sillutajad võtsid seal hulgana suurust. Karu oli enese keset õue maha visanud, lamas, pea käppade vahel, ja puhkas. Meil elas aga sel korral üks vana sokk, rahutu ja vallatu loomake. Teemehed olid ta poksamise peale nõnda välja õpetanud, et kui mõni teda ärritas või nokkis, sai see soku käest varsti mürakaid. Sokk oli nüüd ka karu märganud ja seisis aupaklikus kauguses temast eemal, väärutas pead ja vaatas uurides. Seda oli teekubjas, vana Karsi Mihkel, tähele pannud ja tema peas sündis isevärki plaan. Ta läks soku juurde, hakkas sel sarvist kinni ja vedas ta karu ligidale, kusjuures ta ise ära tuli ja soku selja takka karu poole lükkas. Mehed pistsid naerma. Ka Karsi Mihklil võdises keha naerust. Sokk jäi korraga kartlikult peatuma. «Kuule, sokk,» naersid mehed õrritades, «küll sa näed!» Aga ise soovisid, et sokk karule hea hoobi annaks. «Kuule sokk,» irvitas Mihkel ja lükkas teda põlvega. Sokk aga sai meeste heast meelest nõnda aru, et need tema julguse üle naersid, ja vajutas sarved karu poole. Karu lamas rahulikult või tegi, nagu magaks ta. Mihkel lükkas jälle soku ja itsitas: «Ole ettevaatlik!» Soku sarved puutusid juba karu külge. Ka seda ei pannud karu veel paljuks. Kuid soku ja meeste julgus tõusis, ja juba käis pisukene müks karu pihta. Mehed naersid, et küll saab, ja kiitsid soku julgust. Kuid nad ei pannud tähelegi, mis karu silmad kõnelesid: need välkusid vihast. Meeste lõbusast tujust julgustatult ajas sokk enese püsti,

tegi suured silmad, virutas pea tagasi, väärutas sarvedega, tilgutab habet, ajas veel kord pea hästi selga ja langes siis suure hooga karu peale. Enne aga kui sokk kolme sai lugeda, kargas karu üles, ja sedamaid oli õnnetu sokk seljapoolega karu rinna vastu surutud, metsiku käpad ümber rinna! Vaesel habemikul kukkusid silmad verest punaseks, keel tilkus tal karu hirmsast pitsitamisest suust välja, ja suurest valust karjus ta: «Me-e-e-ek-e-h-heed!» Minu, võib-olla ka meeste kõrvu kõlas soku kisendamine nagu appihüüd: «Meheed!» Mehed seisid ehmatusest nagu tolad ega võinud midagi teha. Soku ots oli silmaga näha. Siis tulid aga karutantsitajad kära peale välja, virutasid karule toobripuuga hea matsu selga ja päästsid õnnetu looma metsalise käest. Uimane sokk kepsis aga tee peal ja nagu noomides kaebas ta tasa: «Me-e-hed, me-e-hed! . . .»

Jukule tegi soku hüüd väga head meelt ja naerdes osatas ta looma kaebehäält mitu korda järele. Ka tüdruk muiutas mokki.

Madis ajas silmad suureks, jõi kapast hea lonksu jõuluõlut ja ütles õlleseid huuli imedes: «Käsib sokku na loru olla!»

«Aga kes vedas soku karu selga?» küsis Anton sügavasti hingates.

Peremees vaikis.

«Me-e-ehed!» naeris Juku järsku vaikuse sekka ja laskis jõuluheintel kukerpalli.

«Nüüd on koolis kuni kevadeni «me-e-heed!» poiste suus,» arvas Juuli, mille peale keegi midagi ei teadnud ütelda. Piinlik vaikus kestis edasi.

«Kas laulame ka enne magamaminemist?» küsis korraga Madis.

«Eks laulame peale!» vastas perenaine läbi nina.

Ja juba kõlas Oheliku rahva suust: «Ma tulen taevast ülevalt!»

2

Pea hingas Oheliku pere jõulu-und värskete heinte peal, sest jõuluajal tahab igaüks «jõulude peal» magada, nagu Ohelikul heinu kutsuti.

Aga vana Madis ei maganud. Ta oli küljeli heinte peale seina najale laskunud ja õllekappa peos hoides suitsetas piipu. Uus kupliga lamp valgustas tuba ja magajaid. Kui soe, kui hea, kui armas oli Madisel siin toas! Ta oli kuue seljast võtnud, saapad jalast tõmmanud, ja pikkamisi oma

varbaid liigutades vaatas ta tuba nagu Nebukadnetsar omal ajal Paabelit. Aga ta mõtted olid toast eemal.

Viimasel ajal oli peremees elu üle hakanud nagu rohkem järele mõtlema, iseäranis sellest ajast peale, kui ta joodiku Tooma oma saunast välja oli ajanud. Ja veel kuidas välja ajanud? Toomas ei tahtnud minna. Madis kaebas Tooma kohtusse. Kohus mõistis Tooma ometi välja, kuid see ei läinud. Mis nüüd teha?

Seal tuli Madisel tark mõte pähe: saun oli vana, Madis võis vana asemele uue ehitada.

Ühel päeval ütles ta Antonile: «Sa lähed homme ja lõhud Tooma sauna ära!»

«Seal elab ju Tooma naine lastega?»

«Mis ma sinna võin parata! Mine, tõmba katus ja lagi maha, küll nad kaovad!»

«Seda ma ei tee!» vastas Anton külmalt.

«Miks?»

«See on ülekohus!»

«Ülekohus?» küsis Madis vihaselt. «Kas mina ei või oma sauna maha lõhkuda ja uut ehitada, millal ma ise tahan? Küll ma näen!»

«Aga nad elavad seal sees!»

«Nad on välja mõistetud ja tähtaeg on ammu möödas! Nad nagu ei ela enam seal sees!»

«Aga ometi ma ei lähe!»

«Ah siis üks Anton, üks Toomas, üks nälginud vargakarri peab minu üle valitsema?» kisendas Madis vihaselt, tõmbas nurgast kirve ja sammus ise sauna juurde. Anton läks sauna otsa väljale äestama. Madis seisis natuke aega Tooma korteri ukse ees vagusi. Ta pidas aru, kas sisse minna või mitte. Viimaks võttis ta roika, pani selle ühe otsa aia peale, teise sauna räästasse ja ronis üles harjale.

Veel mõtles Madis. Siis pistis ta järsku käed harja külge ja — üks-kaks-kolm... katusele pandud rondid ja kondid, kivid ja kaikad lendasid... Vanad õled — takka järele... ikka edasi... ikka edasi...

Mõne minuti pärast ilmus väike poiss sauna õue, vaatas üles... ja kadus tuppa. Natukese aja järel tulid kolm last välja... vaatasid ka üles... ja nagu komando käsul hakkasid nad suure häälega karjuma: «Toa-isa, toa-isa, sa lõhud meie maja ära!»

«Alt!» hüüdis Madis, «muidu kaotate ninavõlvid!»... ja lõhkus edasi.

Kisendades kadusid lapsed tuppa.

Nüüd tuli laste ema, haiglane Juula ise kolme lapsega

välja. Ta toetus kepi najale; selg oli tal üsna küüru vajunud, palged sisse langenud, aga silmad sätendasid nagu tulesööd. Ta vaatas üles, ja kui ta toa-isa tööd nägi, kisendas ta vaevalist rinda õhku täis tõmmates rögiseva, kriiskava häälega: «Madis, Madis, jumal elab veel!»

Madis ei vastanud midagi, vaid lõhkus edasi.

Juula laskus istukile sauna ukse ette õlehunniku taha, mis katusele maha oli aetud, pani käed silmade ette ja seisis nõnda seal.

Katuse üks külg läks juba paljaks.

Juula ajas enese jälle kepi najale.

«Madis... olgu sa ära neetud!» kisendas ta, «jumal näeb kõik!»

Madis ei lausunud midagi, vaid purustas edasi.

«Madis!» hüüdis Juula laste kisa sekka, «Madis, sul on ka lapsed!... Oh jumal, kuhu ma lähen!»

«Mine mu tupp!» hüüdis Madis alla.

«Mitte iialgi!»

Siis mõtles Juula natuke, tõstis sõrmed üles taeva poole ja nagu rahulikumaks saades ütles: «Lapsed, lähme tupp!»

«Toa-isa lõhub meie maja äral» kisendasid lapsed.

«Lähmel!» käskis Juula.

Nad kadusid tupp.

Varsti pidi aga Madis oma töö pooleli jätma, sest vinge suits hakkas silmi ja mõne pilgu järel tõusis saunast paks suits.

«Ohks teie saadanad!» vandus Madis.

Ka Anton oli seda väljalt näinud ja jooksis sauna juurde.

Madis pidi maha ronima. Saun põles, aga keegi ei tulnud sealt välja. Mehed jooksid sisse; Anton tõi Juula, Madis lapsed välja, keda vana Juula sāngi külge kinni oli sidunud, et nendega ühes surra.

Saun põles maani maha. Teise pere saunamees viis Juula ja lapsed enese juurde.

Õhtul ütles aga Anton Madisele: «Madis, kui mu aasta maarjapäeval täis on, lähen ära!»

«Või nõnda!»

«Jah!» kinnitas Anton.

Sellega lõppes nende jutt. Sest tunnist saadik ei rääkinud aga Anton Madisega peaaegu mitte midagi. Aga nüüd, jõulus, oli ta kirikust tulles poest uue, jõuluks väljaantud raamatu ostnud, oli seda lugema hakanud ja pärast soku loo jutustanud. See andis Madisele arutada. Ega

Anton seda lugu muidu rääkinud. Temale näis, nagu oleks Anton teda selleks meheks pidanud, kes sokku karu selga tõukas, või ehk pidas Anton teda ennast sokuks, keda tõugatakse. Selles viimases sai ta ikka kindlamaks. Tal oli häbi enese üle ja ta tundis nüüd igatsust uueks, paremaks saada. Sääraseid mõtteid oli tal ennegi olnud, aga vana Madis oli jäänud vanaks Madiseks.

«Kes mind siis peaks tõukama?» küsis ta eneselt ja vaatas Antoni poole, kes rahulikult heinte peal puhkas. Heameelega oleks ta tahtnud selle käest midagi küsida, mis talle arusaamatu oli, aga nähes, et sulane rahulikult puhkas, võttis ta lonksu õlut, imes mokki, ajas piibulipsuga kihvad suu eest kaugemale ja hakkas piipu imema, seljakile seina vastu toetudes. Ahju takka kostis kilvide ühetooniline jõululaul: «Kriiks, krii-iiks!» ja see uinutas Madist.

3

«Peremees,» küsis korraga Anton, «kas täna kirikusse ka läheme?»

See kõlas Madisele pisut veidralt. Siiski oli tal hea meel — Anton teenis ometi tema juures edasi, ja nüüd olid jõulud — ja sulane tahtis peremehega ühes kirikusse sõita.

Madis vaatas imeks pannes Antoni otsa.

«Kas siis täna ei ole jõululaupäev, et sa nõnda imestades vaatad?» küsis Anton.

«On!»

«Siis lähme!»

Varsti oli Antonil hobune saani ees.

«Aga Anton?» küsis peremees, kui ta rakkess hobust täies ehtes saani ees nägi, võõslemmid peal, telka seljas, rihmad ja pandlad küljes, ilusad nahkpäitsed peas. «Anton, kas sa hull oled, et hobuse nii toredasti rakkesse oled pannud!»

«Aga jõulud — mõtle ikka!»

«Just sellepärast!»

«Miks siis?»

«Aga nad varastavad ju riistad ära?»

«Kes?»

«Nemad!»

«Kes nemad?» päris Anton. «Jõuluõhtul, millal kõik ristiinimesed õnnistegija sünnipäeva peavad! Mine ikka, peremees! Ära aja patujuttu!»

Peremehel oli häbi veel midagi vastata.

«Aga Toomas lubas mulle kätte maksta!» kogeles Madis viimaks.

«Jõuluõhtul? Mitte iialgi! Toomas on ka ristiinimene!» julgustas Anton.

Nad sõitsid.

Ilus sätendav lumi kattis laialisi põlde. Õhk oli niisama puhas nagu taevast langenud lumi, mida inimesed veel ei olnud jõudnud mustaks tallata.

Madise halb tunne hakkas kaduma. Ta oli rõõmus, kui Anton ilusa musta tākuga teistest meestest mööda kihutas, kes ilma ehteta hobustega kirikusse tõttasid, hobustel vanad päitsed peas, takused ohjad, poolõigunud look peal, naru telka, mehel mitte piitsagi peos, vaid suur pikk kasevits.

Sajad küünlad põlesid jumalakoja akende, altari, kantli ümber ja täitsid kirikut virvendava, pühaliku külma valgusega, kui nad kiriku juurde jõudsid.

Anton pidas hobuse kaunis kiriku ligidal kadavikus kinni. Peremees vaatas veel kord hobust, aga kui ta Antoni tõsist nägu silmas, ohkas ta südamest ja läks kirikusse.

Kirik oli inimesi puupüsti täis: vaevaga said Oheliku mehed esimestes ridades istet.

Koguduse laul algas. Värisedes, virvendades, tuhandest suust ühendatult ja kivimüüride läbi kooshoitult tungis ta lahtisest uksest välja talise külma kätte, ühines seal uinuva loodusega ja kadus jäljeta. Madise kõrval istus Anton ja laulis madala bassihäälega:

«Ja annab pojuke-e-e-e-eest,
Ja annab pojukest!»

Iseäralik tundmus täitis Madist. Ta süda nagu kees sees, nagu suuremaks, laiemaks tahtis see minna, nagu oleks ta Madise enese alla tahtnud matta, ja see tegi valu. Madis ohkas ja vaatas üles.

Kiriku laest paistsid otsipidi neli õhutoru, mis mineval aastal sinna olid pandud, et lämbunud leitset jumalakojust välja tõmmata: köster oli kaevanud, et oreli lõõtsad mädanema minevat ja torud ära pehkivat.

Madisele tundus, et terve koguduse lauluvägi sealt neljast torust kiriku lae peale poeb, seal keerdu läheb ja et temast suur vägev köis saab, mille ots kaugele-kaugele ulatub, aga seal ometi ära kaob... Korraga tuli talle meelde: kui keegi tark mees selle väe suure masina ratta

peale laseks minna... Madise silmade ees seisis sügisene rehepeksumasin hoorattaga... vaat, selle peale võiks see jõud minna... Kui odav oleks siis rehepeksuminel!

«Vist hoopis odavam kui auruga,» mõtles ta.

«Kõik omaks alama-a-a-aks,
Kõik omaks alamaks...»

lõpetas kogudus.

«Vaata, ma kuulutan teile suurt rõõmu,» kõlas hele, tugev hääl üle vaikinud koguduse, nagu mineval aastal, ülemineval aastal, üleülemineval aastal, nagu alati ja ikka...

Korraga kuulis Madis hobuse hirnumist.

«See oli minu musta hääl?» mõtles ta. «Tal on vist külm või igav. Oleks võinud heinu ette visata.»

«Aga kui Toomas, kurivaim, seal on,» lendas Madisel peast läbi, «ja-mulle nüüd kõik kätte maksab, mis ta lubas?» Madis ohkas. Ta vaatas Antoni poole ja pidi ütleva: «Mine õige hobuse juurde ja vaata, mis tal viga on!» Aga Anton istus nõnda vagusi ning rahulikult ja vaatas üksisilmi kõneleja otsa.

Madis katsus ka kuulata, aga see oli tal võimatu. Silmade ette tõusis Toomas, kes kevadel, kui ta oli koju tulnud ja põlenud ahervaremed eest leidnud, ütles: «Madis, Madis, sa hoi ennast ja oma vara! Madis, kurat!» Ta oli hambaid kiristanud ja rusikaid teineteise vastu peksnud.

Ja Madise silmade ette tõusis pilt: Toomas on tema hobuse juures, suur noapuss peos, seesamane, millega ta mullu sügisel sigu tappis... ja lõikab uusi hobuseriistu katki! Vööslemmid on juba purud — need maksid 5 rubla 60 kopikat. Nüüd lõikab, saadan, telkarihma, nüüd päitseid, nüüd rangiroomi... nüüd pääseb hobune lahti, katsub saani pealt heinu, läheb siis teiste saanide juurde, katsub sealt, ... nuusutab teist hobust, see kiunub südametäiega ja lööb jalaga... siis pöörab aga must ümber ja pühib kodu poole... Tee peal tulevad hobusevargad vastu ja viivad tema ilusa mušta ära... jõuluõhtul! Ja kõik tema pühad on rikutud!...

«Saadan võtku Anton ja kõik need jõulud!» ahastas Oheliku Madis ja pöördus ümber, et välja minna: saab ehk mõne naabrimehe hobuse ja kihutab mustale järele.

Aga kuidas imestas ta! Just tema selja taga seisis Toomas: vana kasukajupp seljas, krae üle kõrvade, habe härmatanud, ninaots sinine, käed rinnal risti, aga nõnda, et kindapesad, mis suurest puuraiumisest üsna katkised,

väljapoole olid pööratud. Ja Tooma taga oli Juula, vana rätikuräbal ümber, ise kui surmavari: otsa lõppenud, kõsis ja küürus. Madis häbenes enese mõtete üle ja rahulikumaks saades sammus tagasi.

«See võis mõni teine hobune olla!»

Ja Madis rahunes.

Ta käänas näo altari poole, kus kõneleja seisis.

Kui rahulik, pühalik oli selle nägu! Jutlustaja palged olid punetama lõõnud ja kenasti paistis see puna valge krae ja musta kuue seest.

«Kui jäme ta ise on!» arvas Madis, «vist on tal hulk riideid ümber.»

Aga kõneleja sõnad said Madise ilmalikkudest mõtetest võimust.

«Rahu ja rõõm on maa peal. Jumalik seitsmekordne rahu, viiruki ja mürri lõhnaga magustatud, seeravite ja keerubite salataevalise tiivakohinaga ja inglite imeheli laulukajaga ühendatud rahu on jälle maa peal. Püha, äraarvamata püha tundmus täidab meie kõikide hinge ja tõstab meid korraks sellest igapäevasest porist üles...»

Madis tõstis silmad üles. Korraga tuli talle uus masin meelde, mida keegi tark ameeriklane välja võiks arvata, ning Madise mõtted läksid laiali, kuni nad viimaks jälle musta peal peatusid.

Madis vaatas tagasi, et näha saada, kas Toomas alles peaks olema. Tema vaate ees seisis tuhanded valged näod, mille keskelt kaks silma Madisele vastu vahtisid. Iialgi enne pole Madisel niisugust imelikku tundmust olnud kui nüüd. Enne oli ta inimeste kogu kui inimeste kogu näinud — ta oli ju küllalt kogudust tähele pannud, kui ametitalitus seda küünalde põlemapanemise ja muu toimetuse juures nõudis; nüüd aga paistis talle neist silmadest midagi iseäralikku vastu. Ta vaatas veel korra ja kohkus.

Seal oli Aru Kustase Kai — just roti nägu: nina ettepoole pikaks, teravaks vajunud ja kaks rahutut silma vilguvad teine teisel pool pikka nina; pisuke suu, millest lauldes külma välja hoovab, ja rotihambadki on suus näha. Kaie selja taga istus Aru Kustas ise — hundi nägu: lai suu, verejanulised silmad, ja Madis mäletas, et ta oli ennegi tähele pannud, et kui Kustas kirikus laulis, siis tal helepunane, verekarva keel selgesti nähtavale tuli. Madis lõi oma kohkunud silmad kaugemale. Oh, mis nägusid ta nägi! Kassid, koerad, rebased, hobused, jänesed, isegi vana lõukoer — Selja Aadam — laia lõuahabemega, nosu-

ninaga, paistis Oheliku Madisele silma. Ahastuse-, kartusevärin täitis ta hinge ja ta istus ohtes Antoni kõrvale.

«Issand, looja, kelle nägu mina peaksin olema?» — «Vist küll sea nägu,» arvas ta ise, ja nagu iseenesest tuli talle pilt meelde, kus tema katust tuhnib ja Juula all vanub.

«Aga,» arvas Madis enda vabanduseks, «eks Aru Kustas olnud ikka küll päris hunt; lõhkus ta ju, ise vabrikuhärra kutsar, naise Kaie abil, kes sel korral härraste juures toatüdrukuna teenis, kontori alla augu ja viis jaaniööl raha ära... Kõik jäi saladusse... ja pärast võttis Hunt Roti ära!...» Ja järsku tulid Madisele kõik koguduse karude, rebaste, nirkide ja muude loomade teod meelde: kuidas Jõe Hindrek naabri koha enesele võttis; kuidas Külakoha Tõnis rikka harjuski ära tapnud ja selle varaga enesele poe asutanud, siis hästi inimesi petnud ja viimaks suure Külakoha talu ostnud; kuidas see määra näoga Juhkme Anu villakraasimisel ikka teiste vara oma kotti poetab; kord juba kinnigi istunud, aga ikka veel edasi varastab; kuidas härja näoga Nuku Kaarel isa majast välja peksnud, aga ise nüüd nii südamest «põjukest» laulab!

«Missugune imevägi on need loomad siia kokku ajanud?» Sellest ei saanud ta jagu. Miks kuulasid nad seda armast meest seal kahe küünla vahel? Maksavad sellele rääkimise eest head raha ja on siis rahul, kui see hästi püüab kõnelda. Ja pärastpoole lähevad kõik koju, et mitte iialgi, mitte ainustki korda selle rääkimise järgi elada. Keda olid nad siia petma tulnud? Iseendid? Teisi? Seda armast meest kolme sooja kuue sees? Ja nad kõik laulsid, kõik ohkasid, kõik kõhisid... ja Madisel hakkas külm! Vist olid käärkambri- ja suur-uks lahti, vist kiskus külm õhk alt läbi, mille tagajärjel tal külm hakkas.

«Unustagem paha!» kõneles armas mees edasi. «Pühadus täitku meid, see tõsine pühadus, mis magusam on kui mesi, selgem kui kristallvesi, mis allikast hoovab igavesse elusse. Armsad hinged, mõtelgem kordki eneste peale! Jätkem paha! Oh võiksime meie jätta paha! Leppigem ära! Oh võiksime meie seitse korda seitse korda leppida!»

Madis kuulis, kuidas Toomas selja taga kõhatas.

«Täitku vagadus meie hinge! Elagem, nagu kord ja kohus, nii nagu kiri käsib! Oh elagem ometi jõuluski nõnda! Rikkad, tehke käed lahti ja jagage neile, kellel puudus on!...»

Madis tundis, et sellega tema südame külge koputati.

«Aga sina ise?» küsis Madis eneses ja vaatas altari

poole. Seal kõrval oli eraldatud paik ja padja peal istus proua suures kasukas. Kui soe võis olla nii istuda! Ja selle kõrval asus vana härra. See oli nende valla pärishärra. Ka tema austas jõulujutlust oma kuulamisega.

«Küll oleks kena,» arvas Madis, «kui kõik hulgakesi oma käed lahti teeksime!...»

«Aga mida võis nüüdsel ajal anda? Igal pool on suur puudus! Katsu, et igapäevast leiba saad!»

Ja jälle hakkasid Madise mõtted hulkuma. Talle meenus must, kuid laul «Au, kiitus olgu» sundis teda unustama. Natuke maad temast eemal istus üle kihelkonna kuulus Väsmaka Mihkel, vana ihnuskoi läbi ja läbi. Ise oli ta suurest näljutamisest kõverasse vajunud, otsa lõppenud, rinnad madalad, silmad koobastes, aga kriuksus:

«Meist meelega on jumalal!»

«Ei tea, mis meelega võib küll jumalal sinust olla?» arvas Madis.

«Aga minust?» küsis ta enese käest.

«Noh, mul ometi ikka ilus nägugi,» ütles ta enda vabanduseks ja ta mõtted läksid jälle rändama.

Jälle loeti vagu salme, jälle lauldi, jälle loeti...

«Minu must?» mõtles Madis ja süda värises.

Viimaks ometi lõppes teenistus.

Kui hea oli see Madisele. «Saab ometi kord hobuse juurde!»

Kiirelt tormas Madis läbi lume õue. Külma õhk pani ta ihu värisevaks, lõualuud paukusid teineteise vastu.

Madise süda hüppas rõõmu pärast, kui hobune alles oli ja kõik riistad terved.

Anton oli seda tähele pannud; ta naeris.

«Mis sa irvitad?» küsis Madis pahaselt läbi hammaste.

«Nad on su vara terveks jätnud; mis sa neile jätab?» küsis Anton.

«Aja hobune välja ja sõidame kojul!»

Nad sõitsid.

Aga kui pikkamisi läks sõit! Suur rong hobusemehi seisis ees, nende seas jalainimesed. Need astusid suure lume sisse tee kõrvale ja vaatasid pahaselt läbi pimeduse möödasõitjatele... Ka jõuluõhtul aetakse nad külma lumme...

Korruga peatub hobuste rong. Üks saan, millel kell peal, jääb seisma.

«Mis on? Hei, hei, las käia!»

«Pea kinni! Pidage!» hüüab hääl.

Madis kuulatab. See hääl on talle tuttav, see on seesama, kes teisi jõulude pärast noomis paha maha jätta. Madis vaatab läbi ööpimeduse, ajab kaela kasukakrae seest välja, nõnda et see paljaks läheb ja külma jüga tema põue poeb. Anton peatab hobust, kes külma pärast edasi tikub.

«Toomas, kas sul külm on?» küsib hääl eestpoolt.

«Oi, saksad, küll on külm!» vastab Toomas.

«Kas sul külm on, Juula?» küsib eest saanist õrn naisterahva hääl, mis Madisele tuttav on; seda on ta ennegi kuulnud, kui ta kirikuviina järel käis.

«Oi, oi, kui külm!» vastab Tooma Juula.

Ja mida näeb Madis!? Ta ei usu oma silmi. Kõneleja ajab oma suure kasuka maha ning annab Toomale, ja tema abikaasa teeb sedasama ning annab oma riide Juulale.

«Ei, ei, teil enestel hakkab külm!» tõrgub Toomas.

«Toomas!» hüüab hääl. «Rahu maa peal... inimestest hea meel... Õnnistegija on maa peale sündinud!» vastab pühalik õrn naisterahva hääl saanist.

«Ei, ei ma seda tee!» piiksub Juula ja ei taha pakutud kallist kasukat vastu võtta. «Külm võtab teid ära!»

«Armastus on soojem kui külm!» vastab õrn hääl.

Juula tõrgub...

«Võta ikka, rumal, vastu!» arwab Madis.

Agga hobune kipub minema. Anton peab jõu kokku võtma, et hobust kinni pidada.

«Toomas, kas sul hobust ka tarvis läheb?» küsib teine hääl järgnevast saanist.

Madis tunneb ka selle hääle ära. See on suure kasukaga mehe oma, kes kirikus isekohal istus.

«Küll lähaks!» vastab Toomas.

«Võta see omale!» käsib hääl.

«Kallid jõulud!» hüüab Toomas.

Ja inimesed hakkavad ümberringi laulma:

«Meil' annab poju-ke-e-e-e-eest,
Meil' annab pojukest!»

Selle aja sees oli keegi Toomale ree andnud ja Toomas seadis kingitud hobust aiste vahele. Juula istus ree peal, uus kasukas seljas.

Soe!...

Ka Madis tunneb eneses midagi iseäralikku.

«Tule siia, Toomas,» hüüab ta. «Säh, siin on minu piip!»

Võta see pisku omale, ehk teised annavad tubakat!» Ta katsub piipu võtta, aga käed on kohmetanud ja piip on suus nii kõvasti kinni.

Agas ümberringi laulavad inimesed.

«... ee-ee-ee-e-est!»

ja veel nii hirmus valjusti!

See «ee-est» läheb aga ikka valjemaks ja muutub Madise kõrvale viimaks «ii-ii-iks». Toomas astub Madise juurde, teised karjuvad. Madis sirutab kaela ettepoole, ta rind läheb külmemaks, ikka külmemaks. Toomas ajab käe välja, et Madise kingitust vastu võtta. Veel hoiab Madis mokaotstega piibulipsu kinni... Viimaks...

«lii-ii-iks,» laulavad inimesed... Kõps!... Sulin...

«lii-ii-iks!» kuuleb veel Madis.

*

Madis lööb silmad lahti. Vaatab enese ümber. Teised magavad norinal. Kilgid karjuvad:

«Krii-ii-iks, iiks, kriiks!»

Õllekapp on käest põue ümber kukkunud ja rinna märjaks teinud. Piip lamab ta ees maas, natuke tuhka veel põrandal. Madise nägu lööb muigele.

Kas tuli see muidu heast meelest või nägemisest, aga ta naeratas ja ohkas siis.

«Ja kes lükkab sind?» küsis ta eneselt särki rusikaga kuivaks pühkides ja teisega piipu üles võttes. «Kes lükkab?»

Agas kilgid tõmbasid ahju vahel jõululaulu nii rahulikult, nii argipäevaselt:

«Kriik, kriik — kriiks!»

1901

KOLONIST

Nagu suur tulekahjuase suitses ta. Rohke võis see tuli enne olnud olla; seda tunnistas koht, mis praegu auras.

Nüüd põles aga veel mõni känd, mõni mätas; kaugemal hõõgus suur tuhkjashall tulimullahunnik, virvendavat leeki alatasa enese kohal hoides; vähe eemal loitis haokontsude kuhi, mida vana Madis kütiste asemetelt oli kokku korjanud. Auras terve loomisemaa, nagu tapetud metselajas, kelle mahavõetud nahk praegu elusooja enesest välja hingab, et uueks aineks muutuda, enesest uues olekus elu sigitada.

Ühe leegitseva haohunniku lõõma paistel seisis suitsust ja tulimullatolmust halliks muutunud raidkujuna, nagu põllutööjumal, vana Kajumaa Madis, kes siin juba üksteist aastat peremees oli olnud.

Särgi ja pükste väel, palja jalu ja palja peaga, liikumatu, tardunud ilme kortsurikkal näol, mille voltide vahelt tolmu-, tuha- ja suitsujäljed selgesti välja paistsid ja mida tugevad tuhakarva pikad juuksed piirasid, vaatas Madis oma pisut punaste laugudega ja sügavalt pealuisse vajunud hallide silmadega, nagu uurides ja millegi üle järele mõeldes, leegitsevasse tulle, toetus jämeda puuteiba najale, mille üks ots üsna söele oli põlenud, teine aga enese ümber veel natuke puukoort pidas, mis rohkest tarvitamisest raidkuju peos ja suurest palavusest hiilgavaks viilitud graniitkivi läike oli omandanud, ja laskis oma küüruvajunud selja peale palavaid päikesekiiri põletavalt paista.

Ja päike nagu tahtiski vanameest hea meelega paista, — ta tundis seda tugevat töolist juba aastakümneid. Päike oli üheteistkümne aasta eest peaaegu niisama soojalt paistnud, et tükaldi seisvaid lumelamakaid sulatada ja loodust uuele ärkamisele kutsuda, kui umbes jüripäeva ajal siiasamasse kohta tõsise näoga mees ilmus, kirve õlalt võttis

ja põlisesse puusse tugevalt löi, päikese peale vaatas ja ohkas.

Siis kasvas siin ümber põline laas, kus puu puu kõrval võidu oma latvu üles ajas, nagu praegugi veel seal lokkava rukkivälja taga.

Ja nüüd? Nüüd — üheteistkümne aasta pärast!?

Nüüd seisab põlise metsa ääres talumaja kõrvalhoone-tega nagu isa laste seas. Tema ees laienevad väljad, ja mets vaatab kartlikult nende peale: ta näeb, kuidas põllud ikka kasvavad ja kasvavad; talle näib, et ta peab kaduma! Laas lööb vahel tuule-tormi käes vihaselt kiikuma, raputab põlist pead; tema viimased vennad, mis seinana piiravad Kajumaa kohta, vajuvad vihas lagedate põldude poole, nagu tahaksid nad neid sellega hirmutada. Korraga tunneb vihane puu enese selja sees nõrkust: järsku viskab ta pea kõrgesse... ta on tasakaalu kaotanud, kummardab küll veel endises hoos, endises vihas põllu poole, aga vajub... ja vajub... Praksatades langeb ta pooleks... tema järel vend... jälle vend... ja kui tuul on vaikinud, siis nutavad kännud vaigupisaraid... Põline laas näeb, et ta ei ole muud teinud, kui põllu rohelist ruumi rikkalikult rohkendanud.

Seda on päike näinud... ja ei ole selleks oma õnnistust mitte kinkimata jätnud... sellele Kajumaa vanale Madisele... sellele kolonistile, nagu kihelkond teda kutsub.

Küürus, aga kindlalt seisab vana Madis oma tukiliigutamisteiba nagu valitsuskepi najal ja vaatab leekidesse. Siis tõstab ta pea üles, läheb teise suitseva hunniku juurde, lükkab seal eemalekukkunud kännud ja oksad tulle... Ta vaatab metsa poole. Mets tunneb seda pilku... Madis tahaks põliselt seisva tugeva metsa kõik põlluks muuta... aga vanadus on käes...

Ta vaatab üle suitseva loomisemaa. Selle taga küürutab tema poeg, noor Madis, ja kaevab kraavi.

«Jääb tema teha!» arwab vana ja silmad löövad salajasele lõkkele.

Võidurõõm asub mustale kortsulisele palgele... Aga ta vajub jälle küüru ja ohkab: «Eh!», kusjuures ta tuki järsku tulle paiskab, nagu tahaks sellega oma tundmusi vaigistada, rahustada.

Siis astub ta aeglaselt, vanainimese sammudega poja poole.

«Noh, poiss, kas saad õhtuks omaga valmis?»

«Juurikad on kõvad,» vastab poeg ja laseb kirve kõrgelt puu valgesse lihasse.

Vana Madis naeratab rõõmsalt, aga enam head meelt tundes poja noore jõu kui lõppeva töö üle.

Ta istub kraavi kaldale, paneb valitsuskepi enese kõrvale ja hakkab piipu toppima.

Nad vaikivad.

Varsti ühineb vana Madise piibusuits aurava põllu halli suitsuvinega.

«Palav!» ütleb poeg.

Pikkamööda laseb vana Madis suitsu õhku ja vaatab rahulise ning lootva pilguga teisel pool kraavi kasvava rukki peale.

«Rukis on ilus,» ütleb ta.

«Pole väga viga,» vastab poeg ja istub ka kraavi kaldale.

Nad vaatavad teineteisele otsa ja vaikivad.

«Aga mis siis on,» küsib korruga poeg tagasihoidlikult, «kui...» Ta jätab sõna ja lause pooleli ja vaikib.

«Kui —?» küsib isa.

«Kui...» sõnab poeg pikkamisi. Ta nagu ei taha oma mõtteid avaldada ja hakkab isa teisel teel, kaudselt oma arvamistega tutvustama: «Meil saab ju tuleval kevadel kontrahiaeg täis!»

«Täis,» vastab isa. «Aga mis sellest?»

«Kellele me tööd teeme?» küsib korruga poeg.

«Kellele? Kellele! Iseendile!» tõukab vana välja.

«Kas sa vähe oled rännanud?» pärib, poeg, kes samuti ärritatuks saab. «Kus on Selja? Kus on Mädaoja? Kus on Keskla, Neljandiku, Tohikse? ... Ah, sa arvad...»

Vanamees oli kraavi kaldale püsti karanud, tukiteiba pihku tõmmanud ja sellega vihaselt vastu maad lüües pörutas ta:

«Poiss! Pea suu ja ära vihasta mind!» Ja aeglaselt ja kindlalt ütles ta: «Kajumaalt läheb vana Madis Kivi surnult välja!» Ja sülitas.

Poeg vaikis pisut ja vaatas tõsiselt isa otsa.

«Aga kuule, isa,» lausus ta siis tasa, «ma ei tahtnud eile sulle sellest kõnelda, aga emale ma ütlesin. Kas ema rääkis?»

«Mis asja?»

«Seda, mis ma eile kiriku juures kuulsin?»

«Mida sa siis kuulsid?»

«Et...»

«Et —?» päris vana Madis.

«Et härra mõtlevat ka mõisa priimaa kohti müüma hakata.»

«Ja mis on meil sellest?»

«Ka meie oleme ju mõisa priimaa peal.»

«Meie oleme mõisa põlises metsas, aga mitte priimaa peal,» seletas vana.

«Ära ole ikka kena!» õiendas poeg. «Sa oled imelik! Saa aru, mis asi on. Sa oled selle peale julge, mis härra sulle üheteistkümne aasta eest laulis, kui ta su Tohikselt välja ajas.»

«Olen julge!»

«Ja mis ta siis ütles?» küsis poeg.

«Mina hakkasin,» rääkis vana Madis ärevusse sattudes, «ma hakkasin...» Aga ta ei tahtnud ikka seda sõna oma huultelt lasta, nagu tunneks ta sellest, mis seal sündis, häbi. «Mul hakkas hale meel...» ütles ta. Ja Madis alustas jälle kes teab mitmendat korda juttu oma haledast käekäigust:

«See oli siis, kui ma Tohikselt välja pidin minema... See koht läks Hernemäe Peedu kätte. Siis läksin ma kontorisse ja küsisin:

«Noh, härra, mis nüüd?»

«Mis?»

«Nüüd olete mu vallasandiks teinud!»

Madise huuled värisesid, ta silmalaugude ääred hakkasid vesiselt punetama.

««Kuidas nii?» küsis Liksperi-härra. (Madis kutsus härra von Glücksburg'i «Liksperiks».)

«Teie olete ju koolitatud inimene,» vastasin ma, «ja saate asjast küll aru. Kus on Selja, kus Mädaoja, kus on Keskla, Neljandiku? Ja nüüd pean ma jälle ära minema?! Härra, see on liig!»

«Aga, armas inimene,» naeratas härra, «eks sa ostnud isel!»

«Millega?» küsisin ma. «Teie olete mu sandiks teinud!»

Härra jäi vait, ka mina olin vagusi.

«Midagi ei ole parata,» seletas härra, «Hernemäe Peedu ostab Tohikse ära. Sa ise ju ütlesid, et sa teda ei taha.»

«Ei taha!»

«Noh miks mina siin siis süüdlane olen?» küsis Liksperi.»

«Ta saab aru küll, koolitatud inimene, aga ma ei mõista ju nõnda neid sõnu voori panna, et ta kimpu jääks,» kõneldes Madis pojale. «Ta saab aru küll, et kui ma ei jõua osta, siis pean edasi jääma; ega's ma taevaalune lind ole, kes metsast ja teede pealt süüa otsib, aga mine seleta see kõik ära, ega's ma kirikhärra pole või aehukaart. Ma küsisin

siis härra käest: «Kuulge, Liksperi-härra, teie olete mu sandiks teinud, aga andke mulle nüüd niisugune koht, kust mind keegi enam välja ei aja!»

«Minul pole säärast kohta, seda saab kiriku takka!»

Ta narris mind, ma sain aru küll... aga ma küsisin: «Härra, teil on suur laas Tohikse taga. Lubage, ma lähen sinna elama: ega's mind seal keegi kiputa!»

«Mis sa seal hakkad tegema?»

«Ma teen enesele uue koha!»

Härra hakkas suure häälega naerma. Ta vaatas uurivalt mu otsa.

«Sa, Madis, ajad nalja?» küsis ta.

«Ei aja, armuline härra, aga ka mina tahan elada, ma ei ole veel surnud. Lubage!»

Härra läks tõsiseks. Ta mõtles natuke.

«Olgu!» ütles ta.

«Aga üks sõna,» palusin ma. «Ega's seal mind keegi enam välja aja?»

«Ei! See on ju minu mõisa mets!»

«Kas kuuled nüüd, poiss!» kinnitas Madis. «See on härra sõna... Siit ei aja mind mitte keegi välja... See on ju mõisa mets!»

Poeg jäi mõtlema.

«Aga miks käisid siis need mulgi moodi mehed mineval nädalal siin ringi? — Ja nüüd on jutud kiriku all, et härra hakkavat laant müüma ja ka mõisa priimaa kohti. Oleksid sa sel korral härra käest selle üle paberi saanud,» seletas poeg, «siis võiksid sa selle ette näidata, aga nüüd pole midagi. See oli paljas sõna!»

«Lori, poiss, lori!» kinnitas Madis ja pühkis määrinud särgikäisega punetavaid silmi ja higist otsaesist. «Lori, poiss, tühi lori!» ütles Madis sonides ja hakkas põlevate kändude ja haohunnikute poole liikuma.

2

Päike põletas pilvitu taevavõlvi keskpunktist armutult ja andis Madise tööle rohkem hoogu ning jõudu. Kännud, juurikad, haopuru, mis Madis oli loomisemaalt kuhjadesse ja kuhjakestesse kokku kogunud, põlesid jõude, ja vana Kajumaa tundis vaimustust sellest pildist, mis silm sügisel siin küll näeb. Ta vaimus lokendas lihav rukkioras ja täitis tema põllumehe-südant magusa tundmusega.

Korraga märkas ta, et süda läheb sees sandiks, nagu

hakkaks rukki lihav roheline läige südame peale. Ta silmade ees läheb õhk sompu, päike kaob suitsuvinesse ja taevavõlvilt paistab üksnes punane õõnes auk.

«Ka siit pean ma lahkuma? ...» Ta lükkab tukiotsa põlevasse hunnikusse. «Ei, see on võimatu ...»

Ja Madise silme ette tõuseb ta endine koht Selja... Suure maantee ääres, ilusa õunapuu-aiaga... See oli esisade koht, Kivide sünnipaik... Nüüd on Seljal keegi teine ja... sööb õunu neist puist, mis tema isa oli istutanud, mida tema ise noorelt oli hoidnud ja harinud... Kõik läinud! Siis mäletas ta, kuidas nad sealt olid välja kolinud — Mädaojaale.

«Eh! Oleksin võinud katsuda ikka ise osta...» kaebas Madis, «aga... noh, läks...» Ja Madis ajas suure kännu, mis eemale oli kukkunud, teibaga tulle.

«Mädaoja?» küsis ta eneselt. «Mida pidin ma sellega tegema, kui ma Seljat ei tahtnud osta!»

Ta silmade ette tulid teised rendikohad... Kõik need olid läinud.

«Polnud ju raha!»

«Aga teistel oli?» Ja vastas: «Teistel oli...»

«Ja nii ma lendasin ja veeresin, kuni siia Kajumaale, siia põlisesse metsa, et siit ometi varju ja pelgupaika leida... Ja nüüd korraga — jälle niisugused hullud jutud... See on võimatu! Võimatu! Ega's ma kellegi koer ole! Tee tööd nagu karu, ja kui koht on juba korras, siis tuleb teine ja — ajab su nagu jänese minema! Ja sina... sina roni ja roni...»

«Kurat! See on ülekohus, päris ülekohus,» vandus Madis ja kohendas teibaga tuld... «Kes maksab mu vaeva? Kas tema on selle koha siia teinud? Ma ise otsisin üles, ise tegin majad, ise harisin põllu puhtaks... Näe, missugune mets!... Ja vaata... siin kasvab kapsas... türgi nisu... riis, tee... kui tahad, kõik kasvab!... See on minu töö... minu... minu... minu oma...» Madis jättis oma mõtte-lõnga pooleli...

Toa poolt kuuldus koerte valju haukumist.

Ta käed hakkasid peopesades arglikult sätendama, nagu kõditaks neid keegi tasakesi.

Madis ajas enese sirgeks ja vaatas kodu poole: Pere-naine Madli vihtus koeri suure haoga ja vaigistas neid. Karjalaps Tiiu seisis aia taga ja vahtis sõrme suus hoides kaugusse. Korraga paistsid aia takka kaks ratsameest...

«Härra!» sonis Madis ja küürutas, et peost mahakukkunud teivast üles tõsta.

«Isa ... isa!» hüüdis poeg. «Härra ja metsavaht Jaagup on meil!»

«Olgu!» Ja vana tegi, nagu ei paneks ta kõike seda tähelegi.

«Ei tea,» hüüdis poiss, «mis nad meilt peaksid tahtma!»

«Tee oma tööd!» pörutas Madis. «Mis sul vaja — ? Sakste asjad käivad laialt!» pomises ta ja vaatas tulijaid teraselt.

Ratsamehed olid tõesti pärishärra von Glücksburg ja vana hall Jaagup, eluaegne Karulaane metsavaht, kelle piiris Madise pere üksinda kogu ilmast lahus elas ja kuhu ta uue, suure Kajumaa koha oli asutanud. Jaagupit tundis Madis hästi: oli tubli vanamees, käis talvel Kajumaal soojas ja esimestel pühadel peremehe head vahutavat õlut katsumas. Üheteistkümne aasta jooksul polnud neil kordagi tüli olnud. Esimestel pühadel, kui kapp juba mitu korda oli tühjendatud, rääkis vahel küll vana Jaagup:

«Ei tea, kust see tuleb, et kõrge nõmme pealt üks ilus mänd on ära kadunud.»

«Kadunud?» küsis Madis.

«Teab teda ... kas kadunud või ...» Metsavaht jättis jutu pooleli.

«Kas sa õlle pealt ei näe, kuhu ta on läinud?» naeris Madis.

«Siin on ju väga palju vahtu,» vastas Jaagup. «Aga kirjad jooksevad nagu siiapoole kokku ... või ...»

«Pööra kapp teisipidi ... siis näed, et kirjad jooksevad sinu juurde,» seletas Madis ja pööras kapa ääre teisele poole. «Vaata, kuidas nad nüüd Jaagupit armastavad!»

«Noh, ega's kiri valeta!» seletas vana hall metsavaht ja pistis hahkjad vurrud õllevahtu, et näidata, kuidas kiri jookseb Jaagupi poole.

Madis mõistis Jaagupit. See oli veel vanaaegne mees, kes tundis elu ja oskas elada.

«Küllap vist suur jumal ise selle sealt ära koristas, et lastele vitsu saada,» naeris Jaagup, kui ta vahused vurrud kapa ääre küljest vabastas ja neid alumise huulega puhastas.

Ka Madis naeris ...

Aga nüüd oli härra kaasas. Esimest korda üheteistkümne aasta sees! See ajas Madise mõtlema.

Ta silmis sätendas tuli.

Härra rääkis Madliga. See näitas käega loomisevälja poole ja keelas ning taltsutas urisevaid koeri. Härrat-

Jaagupit ronisid üle aia ja hakkasid loomisemaa poole liikuma.

«Siia tulevad!» hüüdis poeg.

«Kas sa ei näe tööd teha!» pahandas isa, hakkas aga ise tulijaile vastu minema.

Rukkivälja ninas, loomisemaa uue kraavi kaldal said nad kokku.

«Noh, Madis, kuidas elad?» küsis härra, ilma et oleks teretanud.

«Tere, tere, auline härra!» vastas Madis ja tõmbas mütsi peast.

«Tere, Madis!»

«Eks ta lähe ka vaevast viisi.»

«Aga sul on siin ju suur koht?» küsis härra järsku.

«Mis ta ikka on, härra; muidu nagu pastlalaiune lapp.»

«Sul on ilus rukis!»

«Mis ta, härra, on: harv nagu harjuski habe. Siin kalda peal, kraavimullal on ka, aga seal keskpaigas pole muud kui lustjad ja robiheinad, va nälgheina puru.»

«Sa saad siit ilusa orase?»

«Eks see ole jumala käes. Tee tööd ja näe vaeva ja aja nälga kirvevarrega majast välja.»

«Aga ma olen kuulnud, et sa oled rikas mees!»

Madise silmad põlesid.

«Mis nüüd härra vaest inimest narrib! Pole nugagi leivalõikamiseks. Katsu, kuidas vahel nõoriga saad tüki küljest kätte!»

«Aga Madis, sa osta koht ära.»

Madis märkas, kuidas jõud tal jalgadest kadus.

«Kas jälle?» jõudis ta küsida ja tundis, kuidas nagu must kott pähe tõmmati, must kui sügisene öö, mil kaob vaade... kuidas veri peaajusse valgus, silmadest säde- med kargasid ja käed tukiteibast kramplikult kinni haarasid.

«Jah, Madis, mul on tõsine nõu seda kohta ja metsa ära müüa. Sa osta Kajumaa ise ära, muidu läheb teiste kätte.»

«Kurat!» mõirgas järsku Madis. «Kao sa, inimesesoo teotus, mu silmade alt!»

Tugev tukiteivas tõusis kõrgele õhku ja langes... just härra pea kohal alla.

Sedamaid tundis Madis Jaagupi tugevat lööki oma käsivarre pihta! Hoop langes kõrvale... Ja kui ta ärritatud silmad jälle üles tõstis, nägi ta, kuidas härra kiirel

sammul mööda rukki äärt läbi pika peenrarohu talu poole kepsis ja vahel üle õla tagasi vaatas.

«Madis,» ütles Jaagup tasa ja noomides, «nüüd tegid sa küll seatembu ära!»

«Maha! Timukasugu! Vereimejad... mõrtsukad!» vandus Madis.

«Jaagup!» hüüdis härra eemalt. «Jaagup!»

Jaagup läks.

«Isa,» kaebas kohkunud poeg, «kas sa hull oled! See oli ju härra ise!»

«Härra ise?» naeratas Madis uimaselt. «See oli... kurat... et pauk mööda läks!» Ja pikkamööda võttis ta teiba maast.

3

Rõhuv oli Kajumaa rahva olek, nii rõhuv nagu tänane päikese soojus suitsuse palavusega, halli kuiva valgusega, mida punakas lõõmav avaus taeva värvita võlvilt raskelt alla vajutas.

Isa ei tulnud lõunat sööma, ehk ema teda küll mitu korda oli kutsunud. Isegi karjatüdruk oli järel käinud.

«Poiss, sa mine söö kõht täis,» käskis isa, «mina ei taha kuiva ega märga!»

«Kuule, Madis,» küsis ema pojalt, «mis teil seal oli? Härra oli nii imelik, Jaagup nii kohkunud! Issand jumal, mis teil seal oli?»

«Midagi ei olnud,» rääkis poeg. «Isa on hulluks läinud, tahtis härrat maha lüüa!»

«...!» Ema tegi küsiva näo ja pani kaks kätt kokku.

«Heldekene! Mis meist nüüd saab?» hädaldas ema, kui ta poja juttu oli kuulnud. «Härra laseb ta vangi panna! Ta läheb külmale maale... Heldekene, mis kõik vanale inimesele pähe ei tule! Põrguline niisugune! Vana inime, aga niisugune sõge!»

Ja ema hakkas silmi vesistama.

«Heldekene, heldekene!» kaebas ta. «Ma olen sada korda rääkinud, et ta on hull, aga kes usub?! Seda nüüd temale vanale inimesele veel tarvis!»

Nõutult ning nagu abi otsides jäi ema poja otsa vaatama.

«Kuule, Madis, ma lähen õige mõisa ja palun härra käest vana poomkaela tembu andeks,» arvas ema. «Ehk härra võtab mu palvet kuulda ja halastab meie peale.»

Poeg ei osanud midagi vastata.

«Kuidas ta vana inimene nüüd nii tormiks pidi minema,» kaebas ema edasi. «Tahtis härrat puuga lüüa?! Heldekene ometi, kus vana lolli aru! Sa lööd nüüd saksa maha?! Oh, ole hullu, ole pöörast!»

«Ema,» vastas poeg, «sina ära mine ühtigi mõisa! Sealt ei tule midagi välja. See, kes meid on viiest kohast välja virutanud, see ajab meid ka siit minema, ja asi lõpetatud!»

Ema jäi kokkudes kuulatama.

«Mis see aitab? Mis aitavad su pisarad ja roomamised? ... Ema, ära tee ennast niikaugemale orjaks! ... Midagi ei tule sealt välja. Ma ütlen sulle, mitte midagi!»

«Ja meie peame siis siit välja minema?» küsis ema, kuna ta ahastava pilguga poja otsa vaatas, nagu loodaks ta poja käest paremaid sõnu, sõnu, mis tema puruksistatud hingele tilgakesege lootust annaksid.

Nüüd ei jõudnud ema enam oma tundmusi varjata.

«Heldekene, kas siis jumala seadus tõesti otsa on lõppenud?» küsis ta silmi pühkides. «Sa mäletad ise, kuidas me siia tulime ja mis meil siin ees oli: taevas ja mets. Siia asusime nagu pääsukesed katuseräästa alla ja hakkasime pesa tegema ... Ja nüüd, nüüd on ta valmis — ja nüüd — muudkui mine aga jälle!»

Ema ei jõudnud enam pidada. Ta oli katsunud pisaraid tagasi hoida, aga nüüd jooksid need sorinal mööda kortsus palgeid alla.

«Kas on siis õigus maa pealt tõesti kadunud?» luksus ta valust rappudes. «Suur jumal, kas oled sina oma palge maailma pealt tõesti ära pööranud?! Su pühas raamatus on öeldud, et sa kõiki nuhtled! Mis head on need sulle teinud, et sa karistamata lased neid niisugust ülekohtu teha?!»

«Ema, ema!» vaigistas poeg. «Ole ometi mõistlik! Mis süüd on jumalal, kui inimesed on niisugused seadused ja õigused teinud!»

«Kas see on veel kellegi seadus või õigus? Paljalt tulime meie siia. Mitte hambaorki ei ole me teiste käest saanud, kõik tegime ise ... puha ise. Need majad — kõik tegime ise; need põllud — kõik on meie verevaev ja töö; need aiad, kraavid — kõik, kõik ... meie tehtud. Keegi ei ole tikkugi siia paigale pannud! ... Ja nüüd? Nüüd — muudkui mine aga jälle! Mis seadus see on või kellegi õigus!?»

«Inimeste õigus!» vastas poeg. «Ema, saa sest ometi aru! See on teise maa ja teise mets. Kuus aastat elasime siin ilma mingi rendita. Me raiusime teise mehe metsa;

teise mehe palkidest tegime majad ja aiad; teise mehe maast lõime põllud; teise mehe maa sisse kaevasime kraavid. Kõik see on teise oma. Teisele mehele maksame teist kuus aastat selle maa eest poole renti... ja nüüd tahab teine mees oma maad ära müüa... Mis seal pahaks panna!»

«Kas tema on selle loonud? Kas tema on selle metsa istutanud?»

«Tema on selle teiste käest ostnud,» vastas poeg, «ja selleks on tal paberid.»

«Ja et temal on paberid, siis peame meie sandiks saama?» küsis ema. «Aga kes maksab meie töö, meie vaeva?»

«Jumal taevas!» ütles poeg ja lõi käega.

«See on püsti ülekohus!» nuttis ema ja tõstis käe kõrgele üles. «Siit ei lähe me mitte enam välja, löödagu või maha!»

Pojal oli valus ema ahastust näha. Ta ohkas ja läks töösse... ilma isuta, ilma sihita...

Isa käis aga tulimuldsel loomisemaal teibaga ringi ja ajas tukke tulle. Ta oli tõsine nagu mustjassinine ülestõusev müristamispilev.

4

Veel ei olnud päike pooles õhtus, kui isa ja poeg toa poolt jälle koerte haukumist kuulsid.

«Täna, ikka täna!» urises vana Madis ja tõstis oma raske pea üles, et kodu poole vaadata. Kui ta seal aga midagi iseäralikku ei näinud, hakkas ta jälle rahulikult töösse.

«Terel!» kuulis isa korruga rukki vahelt häält enese ees.

Vana lõi silmad raskelt üles. Tema ees seisis metsavaht Jaagup.

Imestades silmitses Madis tulnut, nagu küsiks ta: «Noh, mida sina nüüd taga ajad?»

Sõna lausumata tuli Jaagup vana Madise juurde, andis talle kätt, mida see kaua oma peos hoidis ja sõbralikult pigistas.

«Mul on sulle midagi rääkida. Lähme istume kuhugi maha ja ajame juttu.»

Madis vaatas uurides Jaagupi silmi, ja kui ta sealt täit usaldust ning kaastundmust leidis, vastas ta: «Lähme.»

Nad läksid pealetuule rukki äärde ja istusid sinna kraavi kaldale.

Mõlemad vaikisid kaua.

«Kuule, Madis,» ütles viimaks Jaagup, «sa oled vanadusest vist natuke nõrk!»

Madis ei vastanud midagi. Ta teadis, kuhu Jaagup oma jutuga sihhib.

«Härra küsis mu käest tee peal, kas sa mitte hull ei ole.»

«Ja mis ütlesid sina, sa vana mõisarebane?» küsis Madis kurjalt.

«Oh, jäta niisugused jutud! Vaata, inimene peab ka teadma, kuidas ennast üles pidada. Sa ütled mulle: rebane! Rebane on ilus loom. Ja rebane peab ka olema, aga mitte kohe teisele puuga kaela virutama. Mis oleks siis olnud, kui pauk oleks pihta läinud?» küsis metsavaht tõsiselt.

Madis mõtles.

«Ta oleks vaga kui sukk olnud!» seletas Jaagup. «Oh, vana tulipea! Mis oleksid sa siis ütelnud?»

«Mitte midagi.»

«Aga kas metsas ümberkukkunud puid vähe on?» küsis Jaagup urisedes. «Mis on sellest kasu, kui sa külmale maale lähleksid? Kellel on sellest kasu? Inimene peab ettevaatlik olema, tark ja vagur!»

«Mine ole seal tark ja vagur, kui sind torgitakse nagu ussi aia all!» oli Madise pahane vastus.

«Aga ta ei ole ju sugugi nii halb mees.»

«Halb mees?» küsis Madis. «Mis ütles ta mulle, kui ma siia tulin? «Sealt ei aja sind keegi välja.» Vaat sedasi ta ütles. Ja nüüd: «Osta oma koht ise ära!» Millega? Nende vanade karvadega, mis mul peas on?!»

«Sa oleksid pidanud seda härrale meelde tuletama, et ta kord nii lubas, ja tema oleks asja nii katsunud seada, kuidas võimalik. Sa tead ju, et temal on kole puudus. Lapsed tahavad koolitada, tütreid mehele panna, ise elab lilla. See raha on juba ammu läbi, mis ta valla eest sai. Nüüd peab hakkama metsa müüma, kui nälga ei taha surra. Sa saa asjast ikka ka aru!... Eh-eh, va Madis,» naeris Jaagup, «sa kuula ikka, mis nad ise räägivad! Pole nende elu nauldne ühtigi. Seal tuleb noorhärja minu juurde ja küsib: «Kuule, Jaagup! Papa, kurat, müüb kõik metsa ära. Kas minule ka veel järele jääb?» Ma vastasin: «Oi, seda on küll ja küll, saab teie ja papa põlveks!» Saa ikka asjast aru! Häda ajab härja kaevu!»

«Ära aja niisugust juttu, kui sa mind ei taha vihastada!» kärkis Madis. «Et siis keegi üleannetu inimene, kes ei

mõista maa peal elada, veel saaks prassida, pean mina kõik oma kaotama: oma vara, oma maja, oma töö ja vaeva? Inimese pärast, kel nii palju aru peas ei ole, et selle suure maaga, mis tal käes, ennast toita! Kuidas mina läbi saan?»

Ja Madis tõstis jälle oma matart.

«Jäta see üsna rahule,» vaigistas Jaagup. «Sellega, ma ütlen sulle, ei ole midagi teha. Nüüd on teised ajad ja teised arud. Seda tõstavad üksnes rumalad metsinimesed. Noh, sa — ütleme, su pauk oleks õnnestunud — sa oleksid oma töö teinud, noh, mis siis?»

Madis ei vastanud.

«S i n a õ n n e t u, s u p e r e k o n d õ n n e t u . . . »

«Ära kiusa mind!» vihastas Madis. «Ütle, mis sa tahad, ja . . . »

«Ära ole nii kõrvend!» noomis Jaagup. «Kuula enne asi ära ja siis vasta.»

«Sa oleksid pidanud,» seletas Jaagup edasi, «sa oleksid pidanud koha juba ennemalt ära õstma . . . poja ära koolitama . . . siis oleks poiss võinud neile punktid ette panna; oleks võinud härrale kosjagi minna . . . »

«Lori!» põrutas Madis. «Siis minu poeg läheb neid võtma, kes kaksiti hobuste seljas tolgendavad ja ajaviiteks koeri musutavad! Mis lori sa ajad! Kas siis minu Madis ei saa i n i m e s t ! Mis lori sa ajad!»

Jaagup hakkas naerma.

«Noh, vaata, nüüd sa naerad ise oma rumaluse üle. Sa ütled: üks ostnud koht ära! Jah, rumalus see oli. Aga kes võis sellel ajal seda uskuda. Ma arvasin, et koht jälle käest ära võetakse; parem siis raha raiskamata jätta. Ühel ilusal päeval öeldakse meile: «Meil on suur rahapuudus, me tahame poegi koolitada, tuleb tütreid mehele panna . . . nüüd hakkame uuesti teie kohti müüma!» Noh, mis sa selle peale ütled?»

Madis ootas vastust, aga kui Jaagup vaikis, siis kõneles ta edasi: «Sa ütled: «See on võimatu! See tund jääb tulemata!» Mina jälle ütlen: kõik võib tulla! Aga niisugusel korral pole muud kui —!» ja Madis näitas suurt teivast.

Mehed vaatasid mõlemad kahtlaselt teineteise otsa.

«Minu vana pea küll muud ei näe,» rääkis Madis edasi, «kui paljast jõudu! Kes ajas mind siia metsa? Jõud! Kes tõmbas selle metsa maha? Jõud! Kes ajab mind siit jälle välja? Jõud! Aga kes paneb vastu? Jõud! Oh, Jaagup, oleks mul siin metsas üheksasada noort poega ja

kõigil vana Madise süda sees — see poeg on mul tossike ja ajab niisamasugust tarka juttu nagu sina —, kõigil kõvad vemblad käes... Jaagup, kurat!» kisendas vana Madis. «Tulgu võtku siis veel! Tulgu, tulgu!»

«Aga siis tuleb sinu üheksasaja vastu teine tuhande mehega!» viskas Jaagup vahele.

«Oh, kui tuhat tuleb, siis lööme lahingu lageda nõmme peal, suure sipelgapesa juures, ja üks me siis näe, kellele jääb võit! Või teeme enne rahu ja lepime kokku, kui näeme, et mõlemad pooled on tugevad. Siis teeme rahu, nagu Ingeland ja Rantsus, tõmmame piiri ja lepime kokku, või materdame teineteist, kuni viimane mees maas. Aga kes seda tahab? Igaüks tahab elada, ja seepärast teeme lepingu. Vaata, nii on maailma asjad! Aga mitte sinu maaostmine või koolitamine või kosjamine! Jõud, vennas, jõud — see on peaasi!»

«Aga kui jõudu pole?» küsis Jaagup.

«Kellel?» küsis Madis. «Kellel ei ole jõudu!? Meil või? Kellest elab maailm? Just meist! Ja meil ei ole jõudu! Ainult lollid ei saa sest aru, aga targad mõistavad seda ja värisevad...»

Jälle olid mehed mõlemad vait. Kumbki ei tahtnud teise rahu ega mõttekäiku rikkuda.

«Noh,» küsis Madis pärast väikest vaheaega, «mis ta rääkis?»

«Ta arvas, et sa oled hull.»

«Ja sina?»

«Kuule, Madis, ma seletasin kõik ära. Ma rääkisin, et sa hull ei ole, vaid said härra sõna peale vihaseks ja oled muidu hea mees ja...»

«Ja mis veel?»

«Ma rääkisin kõik ära, mis ma teadsin.»

«Ja tema?»

«Tema kuulas ja kuulas. Ega see mees ole rumal inimene. Ta saab väga hästi aru, kuidas lood seisavad. Jäi teine üsna mõtlema. Mõtles kõik selle tee ja laskis hobust sammu käia — ta armastab muidu tulist sõitu. Ma mõistsin, kuidas ta mõtles ja uuris. Kui me metsast välja saime, ütles härra mulle: «Kuule, Jakob, sa sõida tagasi ja kutsu vana Madis homme varahommikuks, kella üheteistkümneks mäele! Kas kuuled?» — «Jah, auline härra!» vastasin ma ja jäin ootama. Härra mõistis ja ütles: «Sa ütled talle, Jakob, et ma tahan talle midagi... kinkida!... Ütled talle!» Ja ma sõitsin siia.»

Madise pea vajus alla. Ta higine, paksu tolmuga kaetud otsaesine läks kortsu.

«Kinkida?!»

«Jah!»

«Ta laseb mu kinni panna!» kärgatas Madis.

«Mine ikka?!»

«Kas lähed?»

«Ma mõtlen veel.»

«Mine!»

Jaagup andis Madisele kätt ja lahkus, ilma et ta enam oleks teist käskinud või keelanud.

5

Metsavaht Jaagup kadus rukkivälja taha. Madis vaatas tükk aega talle takka järele ja saatis teda oma raskete mõtetega, nagu rukkiväligi, mis tuule käes paindus ja kummardus ja lahkujale rohelisi laineid jumalagajätuks järele veeretatas.

Madis pidas iseenesega aru, kas minna mõisa või mitte, ja mis kingitus see võib olla, mis härra talle lubas.

Ta seisis tukiteiba najal, vaevas pead ja mõtles ja mõtles.

«Härra lubab mulle midagi kinkida... Kinkida?! Mis ta mulle kingib? Mis võib tema mulle kinkida? Vangirauad!»

«Vangirauad!» kõlas tal korruga kõrvus.

Aga raua nimetus tuletas talle midagi meelde, midagi niisugust, mida ta ennemalt iialgi ei olnud julgenud arvata.

«Hoo!» mõtles Madis julgemaks saades. «Hoo — ma lähen! Lähen nimelt! Homme varahommikul, kell üksteist olen ma seal — ja kingin ka herrale midagi. Midagi niisugust... niisugust!... Tema annab mulle rauda, aga mina annan temale terast! Olgu! Kink kingi vastul! Lähen,» julgustas ta iseennast, «lähen! Kaua sa ikka rändad! Ükskord peab lõpp tulema... kingime siis teineteisele rahu.» Ta hakkas naeratama.

«Saab näha, kumma rahu on suurem, kas minu või tema oma?»

«Poiss!» hüüdis ta poega.

Noor Madis tõstis pea üles, viskas labidaga tüki mulda kaugele eemale ja jäi varre najale seisatama.

«Kuuled sa, poiss,» käskis Madis, «sa jäta labidas rahule ja lähme natuke sepikotta.»

Poeg jäi kuulama, nagu ei saaks ta õieti aru.

«Ää mõtle ühtigi,» seletas isa, «lähme sepikotta — mul tarvis seal midagi teha.»

«Mis Jaagup rääkis?» küsis poeg.

«Jaagup? Mitte midagi. Sonis niisama.»

«Aga kas ta härrast ei rääkinud?»

«Eih! — Lähme aga lähme!» kiirustas isa.

Poeg lõi labida pehmesse väljapillutud mullasse ja hakkas kodu poole lonkima. Tema järel astus isa.

«Poiss, sa tee ääsi ette tuli üles — ma lähen tuppa ja toon seal sepise.»

Uudishimulikult läks noor Madis sepikotta. Õudne vilu õhk, mis külma raulõhnaga oli segunenud, tungis ninasse.

«Isa on vist ikka segaseks läinud!» mõtles poeg. «Kas see nüüd kellegi temp on: jätab töö pooleli ja — korraga sepikotta! Saab näha, mis imet ta siin hakkab tegema.»

Varsti vurises tuli lõõtsa suu ees ja ajas süte pealmisest kordadest paksu suitsu katuse alla, kust see arglikult läbi laudade vabasse loodusse puges.

«Kas valmis?» astus isa sepikotta.

«Valmis,» vastas poeg ja vaatas uuriva pilguga isa otsa.

Isa hoidis pikka vana viili käes ja keerutas seda tähendusrikkalt ringi. Ta vaatas seda natuke, võttis pihid, pani viili ühe otsa pihvide vahele ja torkas siis selle tulisesse sõehunnikusse.

Poeg tõmbas lõõtsa, isa seisis ääsi ees ja vaatas üksisilmi vurisevasse tulle.

«Vaata,» ütles ta, ilma et ta poja poole oleks pöördunud, «nii on see ilma elu.»

Poeg kuulatas.

«Nii ta on. Siin on vana viil... Kuskil vabrikus on ta tehtud... töö jaoks. Ja tööd on ta teinud. Palju, väga palju! Ta on viilinud, ta on teritanud... ta on pooleks teinud, mis kõva pidi olema. Ja oleks ta röövli kätte sattunud, siis oleks võinud ta raudkangisid varanduse-aitade eest läbi murda, et kätte saada, mis teised sinna kokku on korjanud.»

Poeg kuulas isa juttu. «Ta on tõesti veidraks läinud,» mõtles ta ja vaatas kartusega isa otsa. Talle tuli korraga Aabrahami ja Iisaku lugu meelde. Niisugust juttu võis

vist Aabraham ajada, kui ta valmistas end pojaga Mooria mäele minema.

Tuli vurises... Sepis lõi punetama... Isa viskas peent liiva tulle ja pööras vana viili kord ühele, kord teisele küljele.

«Suur vasar!» käskis isa ning haaras ise väikese pihku, kuna ta tulise raudpulga alasile pani, et poega selle pihita lasta lüüa.

«Löö!» hüüdis isa.

Vuhisedes lendas raske vasar valkjaspunase viili peale. Teras turtsus ja nuttis, nagu oleks ta vihane, pillas enesest punaseid pisaraid kaugele ja vajus ikka laiemaks ja laiemaks, kuna ta nina esiti punaseks, siis sinakashalliks muutus.

«Küll!»

Isa pistis sepise uuesti tulle.

Poeg pani suure vasara alasi äärde ja asus endisele tööle.

«Jaa —» hakkas isa jälle peale, «oma töö on ta teinud! Kas on tema selles süüdi, kelle käes ta töös oli? Süüdi on see, kes teda kulutas! Tema oli töö jaoks loodud, aga tööd ja tööriistu pühitseb eesmärk. Mida kõrgem asi, mida tahad kätte saada, seda ausam tööriist, millega püüad! Ja eks ole ka inimesed üksteisele just niisama tööriistad, millega midagi tahetakse kätte saada. Vaata, keegi muudab su tööloomaks, sõiduhobuseks, koeraks, kassiks — kas või seaksi; sina vea, sina sõida, sina haugu, sina näu, või kas tusti maad ja toida ennast kuni sügiseni, et siis ihu ja hinge temale viia, ja just selle kasuks, kes sinuga kui loomaga ümber käib!»

«Kuramus!» kirus vanamees ja riputas liiva tulle. «See on üks veider asi, see maailma-asi, kui hakkad seda päriselt järele mõtlema ja kaaluma. Sulle öeldakse: sa ei tohi varastada! See on... sa ei tohi oma kätt teise taskusse pista ega sealt raha välja tõmmata; sa ei tohi teise hobusega ära sõita... Aga kui sa nõnda mõistad elada, et teine ise toob kõik oma vara sinu kätte, sest et häda, vaesus, viletsus sunnib seda tegema, siis oled sa aus mees, saad rikkaks, magad kahe teki vahel!» Vana naeris ja pööras laiaks löödud viili süte kuumas tules.

«Sa teed nuga?» küsis poeg, kellele isa jutt kananaha ihule ajas.

«Nuga,» vastas see, «suurt ja ilusat nuga!... Või nagu ütleme: tapma!» arutas vana edasi: «Löö teine maha, oled kohe oksas! Aga tee nõnda, et teine on niisugusesse olu-

korda pandud, kus ta ise on sunnitud oma elu, oma terve, oma jõu sulle tooma, siis ei ole see enam tapmine, siis on see igapäevane asi!... Löö!» hüüdis vana ja tõmbas kuumusest nõretava terasetüki hõõguvalt ääsiesiselt välja. «Tasemini!»

Jälle vuhises vasar ja tilksus teine, pisem isa käes, jälle turtsus teras ja nuttis tuliseid pisaraid... ja ikka enam noanõoliselt muutus meistri käes hingetu tombuke, kuna ta esiti punakaks, siis sinakaks ja viimaks halliks läks, millal ka vormimine tema kallal lõppes ja nuga jälle tuliste süte sülle pandi.

«Aga mis sa arvad, kui nüüd need, kellega nii ümber käiakse, sellest kõigest hakkavad aru saama, mis nendega tehakse? Mis?! Mis sünnib siis? Kas ei sünni siis sedasama, mis selle viiliga? Arusaamise tuli ja eluvasarate hoobid muudavad ta kuju: ta ei ole mitte enam rahulik viil, et oma turjal elu hõõrumisi vastu võtta ja aja jooksul nüriks terasetükiks muutuda. Ei — tast saab lõikeriist... ja häda sellele, kelle pihta ta satub!»

«Isa,» sõnas poeg, «sa ajad segast juttu. Sa ei ole enne-malt iialgi niimoodi rääkinud. Isa, ära räägi nõnda: see on hirmus!»

«Poiss!» hoiatas vana Madis. «Sa oled alles... rumal. Pole su isal viga midagi. Sellel vanal on pea omal kohal, üksnes norgus on ta seda kandnud, sellepärast et tal midagi on olnud. Aga kui enam midagi ei ole, siis tõuseb pea püsti, nagu oks, kust õun on maha kukkunud, enese jälle sirgeks ajab ja maailma vaatab. Madis ei ole rumal õunapuu, keda peremees igal sügisel koorib ja kiidab. Ei, Madis on inimene! Madis ei ole mitte Aabraham, kes peab poega ohverdama ja oinast alles otsima; ei, Madisel on oinas teada!»

Jälle lendas tuline nuga nagu keerubi mõök läbi õhu alasile, kus vana ise teda veel üksinda tasus ja silis, kuni valmiv nuga külmaks muutus.

«Nüüd siis karastusele!» ütles isa ja pistis noa uuesti tulle.

«Vaata, et mollis vesi on,» käskis ta poega, «ja sea käi joonde! Ma tahan ta täna valmis teha.»

Poeg kallas vee karastusmoldi. Isa liigutas sepist ettevaatlikult tules, torkas teda mitu korda ääsi ees oleva liiva ja rauapuru sisse... ja siis korruga... teda kõrgel õhus ringi keerutades laskis ta uue meistritöö vette, kuhu see turtsudes ja hädaldades, nagu nuttes kadus ja tasaseid vulinaid kuuldavale saatis.

Mõne minuti pärast võttis Madis noa välja, lõi selle sabapidi puutombu sisse ja katsus küünega tera kõvadust.

«Lase käi joosta!»

Poeg hakkas käia veeretama.

«Isa on hull, isa on hull!» kuulis poeg kuiva käia kiu-
nuvat.

Isa pani noa käia peale. Vastik kriuksumine tuli kuul-
davale, kui teras ja kivi teineteist riivasid.

«Ei ole õigust, ei ole õigust!» kostis isa kõrva käia
kriuksumine.

«Isa on hull, isa on hull!»

«Pane vett võlli peale!» käskis isa. «Mis ta karjub!»

Poeg tilgutab paar piiska võlli otste peale. Karjumine
kadus. Mõlemad vaikisid.

«Mis me tast nii haljastame!» pahandas natukese aja
pärast poeg. «Ega's vikati lõikamiseks nii ilusat tarvis
lähe.»

«Vikati lõikamiseks?» küsis isa. «Kust sa tead, et ma
teda vikati lõikamise jaoks teen... Vaat, see on see asi!»
seletas vana Madis. «Sa küsid: misjaoks ma ta teen?»...
Ta ootas, et vastata. «Ma teen ta kingituseks!... Jaagup
kutsus mind homseks mõisa: härra tahtvat mulle midagi
kinkida. Vana Kajumaa kolonist tahab midagi ka vastu
kinkida... mälestuseks!»

«Isa?» Poeg jättis käia ümberajamise pooleli.

«Noh, mis on?»

«Isa?» küsis poeg. «Ega sa ometi hull ole! Ära tee
seda...»

«Mis?» päris vanamees. «Kingitus kingituse vastu. Ma
pole härrale midagi oma rändamise eest andnud... olgu
siis nüüd!»

6

Kell üksteistkümmend oli Madis mõisas. Roidunult
astus ta köögitrepi üles ja haigutas. Ta polnud öö otsa
magada saanud: kõiksugused viirastused ja hirmukujuti-
sed jooksid tal silmade eest mööda, kui laud veidi koo-
male vajusid. Nagu uppujal kogu elu panoraamina veel
kord vaimust läbi vilksatab, nõnda vaatles vana oma
möödaläinud elu.

Tal oli ilus koht olnud. Rahulikult tehti seal tööd, ärri-
tamata, nagu unes. Siis tuli korraga kohtade ostmine.
Madis ei arvanud sellega hakkama saavat. Ta ei usalda-

nud seda teha. Ja isaisadest päritud koht läks teiste kätte. Ta kolis teise rendikoha peale. Aga ka see läks varsti. Nii võttis ta kolmanda, siis neljanda, siis viienda... kõik läksid — ja Madis oli rändamisega ikka vaesemaks, ikka vanemaks jäänud. Loomade hulk kuivas niihästi keha kui ka arvu poolest kokku. Kolmest ilusast ruunast oli veel üksainus hobusehing järele jäänud.

Viimaks palus ta härra käest nagu naljapärasest niisugust kohta, kust teda enam keegi välja ei aja. Härra oli talle selle Karulaanest andnud. Siin hakkas Madis uuesti elama — ja elas üsna jõukalt. Jälle tekkisid ta karja ilusad veised, paar rammusat ruuna... Ja nüüd korraga — roni jälle minema, sest et teisele läheb elamiseks raha tarvis.

Tuline viha aeles Madise südames. Ta tundis enese elus narri olevat, kel pole pidamist ega peatust kuskil.

Ta hakkas nagu läbi udu aimama seda, mis temaga sünnib ja tehakse, ja temas tõusis isu midagi niisugust teha, mis ühe korraga kogu seisukorra valge ette toob.

Ta oli iseenesest ära, kui ta vihas oli tukiteiba lasknud küsija pea peale langeda...

«Kas ma olen mõrtsukas?» küsis ta pärast enese käest, aga jaatav vastus jäi saamata.

Õhtul oli naine kodus teda noomides vastu võtnud. See ärritas veel enam.

Kõik nagu tahtsid teda alla vajutada, maha muljuda, niisuguseks teha, kel ei ole meelt, mõtet ega mõistust, kes on täielik null.

Aga null — ei mitte midagi — loom — ei tahtnud Madis mitte olla. Ta tahtis näidata, et tema sees on midagi niisugust, mis on enam kui paljas kolonist Madis Kivi.

Ja kui vana kuulis härra kingitusest, siis arvas ta, et see ei ole muud kui kohtu kätte andmine, kohast välja ajamine.

Millega näidata, millega sellele inimesele tunnistust anda, et ka tema on inimene, kel on hing, mõte, mõistus.

Ja talle tuli meelde ta osavus sepistamises. Siin tahtis ta midagi luua, mis on ilus, millel on väärtus ja hing... Ja siis, kui härra teeb temale kingituse: annab ta kohtu kätte, ajab kohast välja, siis kingib ta härrale... midagi... midagi...

Tee peal vaatas ta oma tööd. Päikesetera tantsis sätendades terariista libedal palgel ja suudles metallkülgi rõõmsa, rasvase suudlusega.

«Sellel on hing sees!» naeris Madis ja katsus küüne peal tera kõvadust. Tera helises vastu.

Ja pea ja tupp! Need oli Madis küll oma vanalt pussilt laenanud, aga kõik need lõiked, nikerdused, vasest kauristused — need elasid ja kõnelesid elust, hingest, surmast...

Veel mõisa trepist üles astudes katsus ta, kas kingitus on alles. Ja kui ta tundis selle põues olevat, siis teadis ta, et Madis on inimene, keda nõnda ei võida ega tohita pilduda.

Köögis teatas ta, et tahab härraga kokku saada.

Härra ootaski juba kirjutustoas.

Pisut hirmu tundes astus Madis sisse ja teretas.

«Tere, Madis!» vastas härra tõsiselt.

Nad vaatasid küsivalt teineteise otsa. Vaikus...

«Madis?» küsis härra natukese aja pärast ja ta hääl kõlas sügavalt, rõhutult.

«Härra!» kostis Madis ja pistis käe põue.

Vaikus...

«Madis!» ütles härra ja kogeles. Kuidagi ei saanud ta sõnu välja. «Madis! Sa ei ole mitte hull?»

«Mina?» küsis Madis ja ta nägu läks kurvalt naerule. «Ei ole, kulla härra!»

«Ma tean... ma tean, Madis...» sõnas härra, «ma tean puha... Aga seda ei oleks pidanud sa mitte tegema! Kas teistmoodi enam läbi ei saa?»

«Härra!»

Härra aga ei lasknud teda kõnelda.

«Madis, Madis!» ütles ta. «Ma tean puha, ma tean kõik...» Ta kogeles. Korruga ütles härra: «Ma... ma teen sulle ühe kingituse...»

Madis vaatas tõsiselt härra otsa.

«Ma tean, ma tean puha... Ma annan sulle Kajumaa koha... sulle ja su pojale... eluks ajaks... rendile... sulle ja su pojale...» rääkis härra. «Ma olen sulle ülekohut teinud!»

Madis ei tahtnud oma kõrvu uskuda.

«Härra?»

«Kas saad aru, Madis, see koht jääb sulle ja su pojale sellesama rendiga edasi... kas oled rahul?»

«Härra?»

«Kas saad aru?» küsis härra.

Madis vaatas arusaamatult härra otsa.

«Kas saad aru?» küsis härra imestades.

«Ei!» vastas Madis.

Härra muutus kurvaks.

«Miks sa aru ei saa?»

Madis ei tihanud vastata. Natukese aja pärast küsis ta:
«Aga paber?»

Härra tusk tõusis. Madise suhtumine härrasse näis viimasele arusaamatu olevat ja sundis kahtlema.

«Olgu,» ütles ta viimaks, võttis paberi ja kirjutas.

«Siin on!»

Härra ulatas paberilehe Madise kätte.

Madis tunnistas lehte, ja kui ta sealt allkirja leidis, pistis paberi põue.

«Noh, Madis? Kas oled nüüd rahul?» küsis härra ja pühkis ninarätikuga higi otsaesiselt.

Madis naeratas mõistatuslikult. «Härra!» ütles ta. «Teie kinkisite minule, mina kingin ka teile.» Ja pani tupes noa lauale päikesepaiste kätte.

Härra uuris kinki.

«Tupp on küll vana, vanaisadelt päritud, aga sisu on uus!» ütles Madis arglikult. «Olgu peale!»

Härra käed vabisesid. Ta võttis kingi ettevaatlikult pihku ja tõmbas tera välja.

Külm higine teraseläige suudles päikesekiiri, mis sealt jäiselt naerätades vaataja hingesse hüppasid.

«Madis!?»

Madis vaatas uurides härrat. «Noh, kas olete rahul?» küsis ta.

Härra silmitses veel kord Madist. Kui ta enese ees aga vana lihtsat talutaati nägi, kelle silmad küll terasena läikisid, aga ometi sügav-rahulikku ilmet avaldasid, sirutas ta käe Madise poole ja sosistas-tasa: «Madis!»

Teras sätendas ja tantsis päikesekiirtes. Härra ja Madise käsi viibisid teineteise peos... üks kuivetanud ning valge... teine tugev ning must... ja vabisesid nagu sätendav teras päikese hõbelaineis...

MAA ÄGAB

Somp... Udune... Pime öö...

Nagu saasta sisse surutud väljaväänamata niiske lina laotab tume, raske sügisene öö end üle maa ja sulab kokku kõntsase pinnaga — teda rõhudes, märjaks tehes.

Hiline öö...

Üksinda istun toas... öö piirab mind... kaisutab mu ihu...

Sahin... Tume, salalik, tasane sahin on akna taga kuulda... nagu puudutaks ööpimedus aknaklaasi, nagu silitaks ta teda...

Valkjas ööliblikas toob mulle hilise öö hallusest sõnumit. Ta tahaks nagu minu juurde tungida, tikuks nagu mu kõrva lendama, tahaks mulle nagu midagi salaja sosis-tada.

Jah, seda tontliblikat tunnen ma... seda tonti kui tuhk-jate tiibadega liblikat tunnen ma... juba!

Mu südame juures hakkavad kerged värinad peale... mööda selga jooksevad sajad sipelgad üles ja kaovad pealuusse, kaovad kuklanaha vahele külma värisevat vagu järele jättes...

Korraga!... Mis?...

Mis hääled need on?... Mis hääl see on?...

Öö...

Öö tumesinisest sügavusest kuulen ma, nagu ägaks keegi... nagu veaks keegi lõõtsutades rasket koorimat.

Somp... Udune... Sinakastume ööpimedus naerab akna taga.

Lähen akna juurde ja vaatan välja. Märg pimedus rõhub mu silmi... ja ma kohkun...

All... kaugel... seal, kus päeval taevaserv metsa kai-sutas, seal, kus pilved kuuskede latvadel uudishimulikult püsti seisid... seal näen ma korraga puna, nagu tõuseks kuu... nagu seisaks seal kaugel metsa ladval hiigel-hobuse veripunane lõõtsuv, punakashalli auru väljalõõ-mav ninasõõre, mis liiast töökoormast on laiali aetud... nagu lahtikistud verine haav.

Ahastav hirm täidab mu hinge... Ikka rohkem tunnen ma sipelgaid oma selgroogu mööda üles jooksvat ja pea-ajudesse pugevat.

Raske... imeraske!

Tunnen õhupuudust... avan akna.

Veripunane sõõre ajab enesest lõõma välja ja valgustab kohutavalt sompus loodust ja äranoolitud sügisest maapinda... ja ma kuulen, kuis ägab ja oigab ja vaevleb maa.

Ja see kaebehääl tungib mu hingesse... mu luust ja üdist tungib ta läbi, mu südame alla teeb ta pesa... ta täidab mu sooni ja verd... see kaebav oigamine... see nutt.

*

Ei jõudnud ma enam su nuttu kuulda, oh maa!

Õöpimedusse tormasin ma, tuul kaisutas mind. Nagu märjad riided tungib sügisene õõ mu ihu külge, nagu veest tilkuv lina kaisutab ta mu konte.

Aga valjemalt nutab maa, must muldne Maarjamaa...

Luksudes kui laps langesin su pinnale, maa, sind kalistasin ma, maha heites su niiskele rinnale, su mullasesse kõrva hüüdsin ma:

«Mu kallis, mu armas, mu esiisade piinatud pind, miks oigad sa, miks ägad sa nii?»

Ja maapind päästis enda valla ja avas oma mullase suu.

Pisaraid pühkis mu silmist õine märg tuul. Ja ma kuulsin, kuis kõneles maa, miks ta ägab nii raskesti.

*

Vabade aegade vabade mõtete rasedaks saamisel sündisin ma ilmale, ei kellestki piinatud...

Sündisin siis, kui taevaste pühaduse tühjus ja igavus ajas vaimud seal riidu; siis sündisin ma ilmale kui vabade mõtete sünnitis.

Vabalt lendasin ma lugematud ajad läbi ruumide ja ehtisin end nagu neitsi, kes noorusevärskusega tõttab peigmehele vastu uue elu jaoks.

Ja elu sündis mu soontes... vabalt... ei kellegi sundusel... Aga uut elu nähes läksid ka alati igavuses viibivad vaimud nii rõõmsaks, et nad alla asusid ja rõõmuga kõike seda pealt vaatasid.

Mu tööd vallatult vaadates hakkas neid ka loomis-isu vaevama.

Üks, noorem neist, kelle aastate arv on aegade leegion,

saī siis nii rōōmsaks, et lausus mulle: «Luba, oh maa, et minagi midagi looksin — sulle nii abiks ma oleksin!»

«Sa rikkuda võid, oh nooruke vana,» nii lausus mu mullane süda, «mulla peal vaimudel pole ei asu, ei püsi! Kas juba on ununenud see, mis teile enestele hilja veel juhtus, kus tikkusite üksteist vihasele alla tõukama... Kas on ununenud see? ...»

Vait jäi vaimu lapselik suu... Kuid?!

Ei olnud minul siis valmis veel loodusekroon... Veel asus ta loomalises looduse unes... ta oli veel nõrk kui väike laps...

Aga näinud oli teda igavusest tüdinud vana, ja meeldinud oli see temale, see inimlooma algus. Mängima oli ta temaga hakanud. Ta mõtteteravust oli ta tähele pannud ja talle salaja kõrva puhunud: «Kuuled sa, loodusekroon, sa oled kõrgem kui muu, kui kõik, mis siin liigub ja käib ja elab ja astub. Sul midagi taevalist on... midagi sarnast mu endaga... su näol on sarnasust merega!»

Kui vana need sõnad sai öelnud, siis heitis ta puhkama.

Seitse päeva siis norises ta...

Ent sündinud oli häda.

Mu töö, alles poolik, ei olnud oma lapsikuses tõtt veel tundnud... Midagi kõrgemat arvas ta enesest, midagi säärast, mis pärit on taevast...

Kui juba kaheksas hommik koitis rõhtude ladvul, siis ärkas taevane vaim.

Ja mis?... Mida nägi ta kustunud silm?... Midagi sarnast endaga nägi ta siin.

Mu rohelisest pinnast paistis verega kaetud must pind ta vaatele vastu.

Ta hõõrus silmi...

Nüüd sai ta sellest küll aru... Unustas eksitatud loom kõik selle, mis maale on sõber: ta taevane nägu ei tundnud halastust, vendlust, ei seda, mis on looduse mullane ühtsus. Midagi suuremat kui muld uskus ta petlikult eneses olevat... ja vete asemel voolasid vereojad mu pinnal, vend venda surma suhu just ajas.

Ja nutsid vaimud. Silmavee-ojades uppusid eksitatud loomad, kuid mitte kõik...

Aegade jooksul on siginud jälle see eksitatud taevalik kari, kes sinavast tühjusest otsib endale kodu, nii et ma temast juba kubisen. Teed taeva poole nad otsivad ja üksteist surmale suigutavad.

«Mis nüüd?» nii ohkas väsinud vana juba aastasadade eest.

«Sa eksitus õigeks tee!» nii soovitasin ma. «Sa ütles, et neid on eksitatud: et õnnetus see, kui muldne teeb sõpruse sellega, kel pole luud ega liha. Sa võta neilt taevatee ära, siis silmad ehk maha nad löövad ja näevad, kus elutee lookleb neil ees.»

Kuid vana ei ütelda tihka...

Nüüd üksteist eest nad ajavad, et saada mu pinnast osa suuremat, ja väiksemaid näljaga toidavad.

Kui viigipuu-täid mu pinda katavad tugevamad... Nad üdi mult imevad...

Taevane suurus on neile nüüd nuhtluseks saanud. Üksteise eest nad ära tõmbavad puha... ja taevasse vaatavad veel...

Vaiu ja piire olen ma, vabade aegade sünnitis, kui raudnaelu ja vitsu täis, mis mulle hingesse vajuvad.

Vabade aegade vaba sünnitis olen ma, kes on kõikide oma. Kui hirv, kes on hirmudes ära jooksnud, nii nooruse roheline kadunud mult.

Äraeksitatud loomade vaimulik, taevane süda, kuidas ei tunne sa midagi sellest, mis maale on kodune, mis on vabadus, ühtsus?!

Eks ole mina su ema ja oma!

Eks ole mina see, kes rinda kõigile ühiselt pakub, kes ühiselt armas on kõigile, kel pole tütart, ei poega, vaid on lapsed, kes ühised!

Millal tuleb see aeg, kus olen ma inimeselt inimesele antud, kus märkate eksitust, et sinine kõrgus ei mullale aset küll anna... et ühine kodu ja taevast ja kõik... kõik on siin... siin, kus muldne maa...

*

Külm pisar siin langes mustast pilvest, kui nutaks igavene kõrgus... ja äratas mu unest.

Ent maa, see kaebas ja oigas. Valust rääkis ta, kui sünnitaja ema, nii valust vaevles ta...

Aga taevast seal kumas ja punetas pilv... ja siin... siin oigas ja ägas must muldne maa...

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID

Ühe härja elulugu.

1. Ernst Peterson, **Paised**. Juhtumised ja jutustused Eesti elust. I anne. Nr. 1. **Ühe härja elulugu**. Nr. 2. «**Marjad silmas**» ehk 50% rumalust, 25% laiskust, ja mis üle selle, see on sula kangekaelsus. Nikolai Erna kirjastus, Rakvere 1899. (Esimene jutustus kirjutatud Põltsamaal 20.—25. augustini 1898.)
2. Ernst Peterson, **Paised**. Juhtumised ja jutustused Eesti elust. Nr. 1. **Ühe härja elulugu**. Eestimaa Kooliõpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi («Kooli») kirjastus, Tallinn [1920].
3. Ernst Säreava (Peterson), **Kogutud teosed**, I köide. «Looduse» kirjastus, Tartu 1938.
4. Ernst Säreava, **Paised**. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1945.
5. Ernst Säreava-Peterson, **Teosed: Jutustused**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1952.
6. Ernst Säreava-Peterson, **Paised**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1958.

Marjad silmas.

1. Ernst Peterson, **Paised**. Juhtumised ja jutustused Eesti elust. I anne. Nr. 1. **Ühe härja elulugu**. Nr. 2. «**Marjad silmas**» ehk 50% rumalust, 25% laiskust, ja mis üle selle, see on sula kangekaelsus. Nikolai Erna kirjastus, Rakvere 1899. (Teine jutustus kirjutatud Põltsamaal 24. ja 25. juunil 1898.)
2. Ernst Peterson, **Paised**. Juhtumised ja jutustused Eesti elust. Nr. 2. **Marjad silmas**. Eestimaa Kooliõp. Vast. Abiandm. Seltsi («Kooli») kirjastus, Tallinn [1920].
3. Ernst Säreava (Peterson), **Kogutud teosed**, I köide. «Looduse» kirjastus, Tartu 1938.
4. Ernst Säreava, **Paised**. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1945.
5. Ernst Säreava-Peterson, **Teosed: Jutustused**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1952.
6. Ernst Säreava-Peterson, **Paised**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1958.

Issanda kiituseks.

1. Ernst Peterson, **Paised**. Juhtumised ja jutustused Eesti elust. II anne. Nr. 3. «**Issanda kiituseks**». Nikolai Erna kirjastus, Rakvere 1900. (Käsikiri valminud aprillis 1899.)
2. Ernst Peterson, **Paised**. Juhtumised ja jutustused Eesti elust. Nr. 3. «**Issanda kiituseks**». «Kooli» kirjastus, Tallinn 1921.

3. Ernst Sārgava (Peterson), **Kogutud teosed**, II köide. «Looduse» kirjastus, Tartu 1938.
4. Ernst Sārgava, **Paised**. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1945.
5. Ernst Sārgava-Peterson, **Teosed: Jutustused**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1952.
6. Ernst Sārgava-Peterson, **Paised**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1958.

Tulge appi!

1. Ernst Peterson, **Paised**. III anne. Nr. 4. «Tulge appi!» (Tükikene missiooni tööst Indiamaal). Nikolai Erna kirjastus, Rakvere 1901. (Kirjutatud märtsis 1901.)
2. Ernst Peterson, **Paised**. Juhtumised ja jutustused Eesti elust. Nr. 4. «Tulge appi!» (Tükikene misjonitööst Indiamaal). «Kooli» kirjastus, Tallinn 1921.
3. Ernst Sārgava (Peterson), **Kogutud teosed**, II köide. «Looduse» kirjastus, Tartu 1938.
4. Ernst Sārgava, **Paised**. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1945.
5. Ernst Sārgava-Peterson, **Teosed: Jutustused**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1952.
6. Ernst Sārgava-Peterson, **Paised**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1958.

Oheliku-onu jõulunägemine.

1. Ajaleht «Teataja» 1901, nr. 20, 21, 23 (21., 22., 24. detsembril). (Jutustus valminud detsembris 1901.)
2. Ernst Peterson, **Kirjatööde-kogu**, I raamat: **Jutustused** (lk. 161—183). «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1916.
3. **Oheliku onu jõulunägemine**, Ernst Petersoni jutustus maaelust [äratrükk eelmisest]. «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1916.
4. Ernst Sārgava (Peterson), **Kogutud teosed**, II köide. «Looduse» kirjastus, Tartu 1938.
5. Ernst Sārgava, **Paised**. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1945.
6. Ernst Sārgava-Peterson, **Teosed: Jutustused**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1952.
7. Ernst Sārgava-Peterson, **Paised**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1958.

Kolonist.

1. Ajaleht «Sõnumed» 1906 (viimane osa, 5. joonealune — nr. 7, 12. juulil). (Jutustus kirjutatud 1905. aastal.)
2. Ernst Peterson, **Kirjatööde-kogu**, I raamat: **Jutustused** (lk. 125—160), «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1916.
3. **Kolonist**, Ernst Petersoni jutustus maaelust [äratrükk eelmisest]. «Mõtte» kirjastus, Tallinn 1916.
4. Ernst Sārgava (Peterson), **Kogutud teosed**, III köide. «Looduse» kirjastus, Tartu 1939.
5. Ernst Sārgava, **Jutustused**. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1947.
6. Ernst Sārgava-Peterson, **Paised**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1958.

Maa ägab.

1. **Edasi.** Tööliste jõulualbum. 1905. J. Lilleoja toimetatud. (Lk. 44—48; kirjutamine dateeritud 23. sept. 1905.)
2. Ernst Säreava (Peterson), **Kogutud teosed**, III köide. «Looduse» kirjastus, Tartu 1939.
3. Ernst Säreava, **Jutustused**. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1947.
4. Ernst Säreava-Peterson, **Paised**. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1958.

KIRJANDUSLOOLINE MÄRKUS

«Paisete» nime all on esialgselt (1899—1901) ilmunud neli esimest siinset jutustust, samuti 1920.—1921. aasta kordustrukis. Hiljem (1945) on neile lisandatud viies ja 1958. aastal on autor eelmistele juurde lisanud veel viimased kaks.

Nii laias koosseisus (7 jutustust) on ilmunud «Paised» seega esmakordselt eesti kirjanduse vanameistri 90. sünnipäeva puhul aprillis 1958.

«Paisete» üldnimetuse alla koondatud jutustused moodustavad «Rahvavalgustaja» kõrval kõige kaalukama osa autori ühiskonnakriitilisest loomingust ja kuuluvad eesti kriitilise realismi raudvarasse.

SISUKORD

Uhe härja elulugu	5
Marjad silmas	31
Issanda kiituseks	65
Tulge appi!	137
Oheliku-onu jõulunägemine	179
Kolonist	: 197
Maa ägab	221
Bibliograafilisi andmeid	227
Kirjanduslooline märkus	230

Эрнст Сяргава

НАРЫВЫ

Рассказы

На эстонском языке

Оформление: Р. Пангсепп

Иллюстрация: А. Кютт

Издательство «Ээсти Раамат», Таллин,
Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Elisto

Kunstiline toimetaja P. Mudist

Tehniline toimetaja H. Kruustee

Korrektorid K.-M. Roger ja E. Saag

Laduda antud 22. V 1970. Trükkida antud
31. VIII 1970. Trükipaber nr. 3 — 54×84/16.
M. Gorki nim. Paberivabrik nr. 1 — Leningrad.
Trükipoognaid 14,5. Tingtrükipoognaid 12,18.
Arvestuspoognaid 12,87. Trükiarv 40 000. Tellimuse nr. 1016. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/53.

Hind 50 kop.

7-3-5

50 kop.

A-30855